n. 1-3
1915, 1
Ian–Mart

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXVI

(ANUL X, NUMERELE 1, 2 şi 3)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

15

Pag.

III.—Note pe marginea cărţilor

IV. Cronici.

V.—Miscellanea

VI.—Recenzii

Pag.

VII.—Revista Revistelor

VIII.—Bibliografie

1915. ANUL X — IANUAR, FEBRUAR, MART. No. 1, 2, 3.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă 52

1915

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

Abonamentul începe **numai** *cu No. 1 (Ianuar) și No. 6 (Iulie) ale fiecărui an* și se plătește *întotdeauna* **anticipat.**

Abonații cari nu-și vor achita abonamentul *în mod direct* vor trebui **să suporte cheltuelile de incasare,** *4 lei pe an, 2 lei pe ½ de an.*

Prețul abonamentului este:

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Pentru învățători, preoți de sat, funcționari sătești, studenți și elevi, abonamentul costă 15 lei pe an, 7.50 pe jumătate de an.—(Aceștia pot plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN UNGARIA ȘI BUCOVINA:

Pe an	18 coroane
Pe jumătate de an	9 coroane
Un număr	2 coroane

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

IN STRAINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXVI

ANUL X

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1915

FOCUL

Moșu Iacob Valenti, la care țineam eu așa de mult, era de loc dela Vatra Moldaviței din Bucovina și fusese în tinerețe catană împărătească. Dar de mult părăsise, ca și noi, cuibul neamului nostru și trecuse în țară, „dincoace". Totdeauna, în sara sfîntului Vasile, la noi la Cornești, cînd urau flăcăii la ferestre, și sunau clopotele, și mugeau buhaele, și tremurau fluerele, el se înduioșa și ne mai lămurea încă odată, ca în toți anii, „cum s'a săturat de atîta *nemțărit* și de atîtea *șoacățe* și s'a bejenit peste hotar..." Cu paharul în mînă și ochii înduioșați, spunea el și alte multe, dela 48, cînd au trecut Rușii la Unguri, și de mai tîrziu, din alte războaie ; și se răzbuna, săracul, de singurătatea în care trăia un an încheiat în codrii cei mari dela Holm. Acolo era el chihae și avea în stăpînire pădurari nenumărați și zeci de mii de fălci de pădure. Avea o casă frumoasă și înflorită vara, în poiana cea mare dela Merișor, cu gospodărie cuprinsă, cu livadă și prisacă, și hălăduia acolo de treizeci de ani de zile. El era mai mare și mai tare peste păduri ; și numai odată pe an pleca fruntea și se făcea mititel, cînd stăpînul cel mare, boerul Boureanu, venea din străinătăți la vînătorile cele mari cu copoi și hăitași, pe care le începea la sfîntul Andrei și le isprăvea la Nașterea Domnului. Incolo petrecea în cinste și bielșug, cu pușca lui cea veche de „juvertă" și cu cinii lui cei ageri, de care era prea mulțămit, și cu mătușa Iozefina, de care, între noi fie zis, era mulțămit mai puțin.

In tinerețea lui, moșu Iacob Valenti fusese un om nalt și falnic, și mătușa Iozefina fugise cu el dela casa părintească din dragoste. Ș'acuma bătrînul era nalt și voinic, și era frumos, cu barba lui căruntă, cu pușca în spate, cu torba la șold și cu cizmele-i uriașe în picioare; însă se vede că mătușa Iozefina uitase, în singurătățile în care trăiau, înfloriții ani ai tinereții, și, fiind o fire iute și războinică, din an în an tot mai tare se oțărîse și se încrețise la obraz, și acum bătea războiu necurmat cu soțul ei și avea un fel de plăcere ciudată să-l cicălească și să-l ințepe necontenit. „Eu n'am nimica cu tine, Iacobe, zicea ea în unele zile bune, numai luleaua ceia a ta n'o pot suferi, căci scoți din ea fum ca dintr'un hogeag..."—„N'ar fi nimica nici cu luleaua, grăia ea altedăți; însă nu știu de ce vii din codru c'un miros așa de tare de șliboviță: asta n'o pot suferi eu!

— Dă, măi nevastă, ce pot să-ți fac, dacă ești așa de gingașă!" răspundea cu blîndețe moșu Iacob.

Dela sfîntul Vasile și pînă la Bobotează, o săptămînă încheiată mătușa îi scotea ochii cu „discursul" din noaptea anului-nou.

„Incaltea te-ai răsuflat ș'ai bătut în mine cît ai poftit!

— De ce, măi nevastă? pentru c'am vorbit de nemțărit și de șoacățe? Da' ce, tu nu ți-ai mai uitat neamurile în sălbătăcia asta?

— Curat sălbătăcie! M'ai adus și m'ai îngropat aici! răspundea cu năduf mătușa Iozefina.

— Ei, ce să-i faci? Așa-i soarta omului! Da' nu trebue să te superi că ești nemțoaică. Eu cum nu mă supăr de neamurile mele dela Vatra-Moldaviței?...

— Știu; da 'n fiecare an, în fiecare an, omule, tot într'una, cu năduf și cu durere răcnești c'ai scăpat de nemți, ș'ai scăpat de ștronți, ș'așa și pe dincolo... Parcă eu nu văd că te uiți la mine cu coada ochiului cînd vorbești?

— Da' nu mă uit, măi femee; parcă eu grija ta o am?

— Apoi știu eu asta! o știu prea bine!

— Poftim! Bre nevastă, tu ești ca mița: ori cum îi zvîrli-o ea tot în picioare cade! Lasă, nu-i nimica.

Un an încheiat mă judeci și tu ba pentru pipă, ba pentru mirosurile pădurii, ba pentru alte multe. Ingăduie și tu să am și eu o zi a mea, numai una din cele trei sute șaizeci și șase...

— Trei sute șaizeci și cinci! îl îndrepta cu ințeală mătușa Iozefina. Nici atîta nu știi. Iacobe, Iacobe, ai început a îmbătrîni!

— Ei, ce să-i faci? eu țin minte de mult, măi femee. Imbătrînesc. Bine că rămîi tu tînără!..."

La asemenea vorbă, rostită blînd și cu zîmbet pe sub mustață, nemțoaica lui moș-Iacob începea să se tînguie fel și chip pentru tinerețele ei pierdute, pentru vizunia în care o ascunsese calăul ei, pentru toate nemulțămirile adunate în aproape patruzeci de ani de viață. Cînd vedea c'a sosit acest puhoiu cu lacrimi, bătrînul își desprindea pușca din cuiu, eșea în ogradă și scotea din belciuge lanțurile copoilor. Intra în codru și peste o vreme se auzea răsunînd ascuțit în adîncuri, cine știe pe ce pîrae și rîpe, chefniturile cînilor vînători.

Stăpînirea de vorbe aspre și nemulțămite se ridicase asupra uncheșului meu mai ales după ce plecaseră dela cuibul părintesc cei doi copii ai bătrînilor. Fata, Măriuța, se măritase și trăia la Iași cu bărbatul său, un om blînd pe care-l chema Nicu Gheorghiu și pe care nu l-am auzit niciodată ridicînd glasul: totdeauna grăia încet și zîmbind, parcă încredința celor ce-l ascultau o fericită taină. Veneau amîndoi în poiana dela Merișor odată ori de două ori pe an. Băiatul, Mihai, era ofițer în oștire, și 'n vremea cînd petreceam eu la moșu-Iacob, în 1877, era plecat peste Dunăre, în războiul cu Turcul.

A-doua-zi de Anul-Nou plecasem dela Cornești de-acasă, într'o sanie ușoară, și intrasem ca 'ntr'o altă lume în pădurile albe ale lui moș-Iacob. Casa lui ș'a pădurarilor din apropiere parcă stăteau ghemuite subt mormane de omăt, și fumurile albăstrii se înălțau spre cer într'o tainică liniște. In pacea ernii, codrul minunat parcă dormita, cu bolțile și ascunzișurile lui albe. Numai din cînd în cînd tresărea un sunet sonor, cînd se rupea o ramură prea încărcată... — După tăceri lungi ascultam duruitul scurt, de darabană, al ciocănitorii celei mari. In amurgul celei dintâi zile am stat mirat privind în lu-

minişuri licăririle arămii dela asfinţit pe care se zugrăveau cele mai încurcate şi mai fantastice linii negre... Mă simţeam pierdut parcă într'o lume nouă, şi zîmbeam ca unei închipuiri ascultînd misterioasa tăcere a adîncurilor. Uncheşul Iacob, care era lîngă mine, mă atinse cu mîna stîngă pe umăr şi ridică în sus arătătorul mînii drepte.

„Ia!" şopti el abia auzit.

Departe, departe, cine ştie unde, se auzea un muget lin, o chemare pierdută. Il întrebai pe uncheş numai din ochi.

„Mugeşte căpriorul, în rîpa Hoţului..." îmi zise el încet, şi-mi zîmbi aşa de blînd, aşa de dulce, încît mă simţii fericit ca niciodată şi cuprins deodată pentru el de o nespusă dragoste.

Uncheşul şi pădurea mi-au devenit foarte dragi din aceste prime ceasuri; de aceia în zilele care urmară ascultam tot cu mai multă uimire şi strîngere de inimă glasul certăreţ al mătuşei Iozefina.

Dimineaţa, cînd ne sculam, priviri ascuţite şi vorbe mormăite; la amiază mîncarea o înghiţeam cu noduri, cu toate că uncheşul zîmbea ca un mucenic ascultînd o necurmată osîndă; sara, nu era chip să *bem* şi noi un pahar de vişinată ori să fumăm o lulea de tutun!

Mai ales sara bătrînul găsea de cuviinţă să protesteze, dar foarte blajin.

„Dragă Iozefină, eu te întreb ce-ai mai făcut astăzi şi tu nici nu-mi răspunzi; ba încă te uiţi la mine ca la un duşman..."

Imi aduc aminte de cuvîntul acesta moale şi împăciuitor. Tocmai ne întorsesem dintr'un parchet depărtat, pe vreme urîtă, cu lapoviţă şi vînt aspru.

„Ce face? ce-ai zis? întrebă ascuţit şi tare mătuşa, încreţind fruntea şi întorcînd urechea spre noi.

— Te întreb ce-ai mai trebăluit astăzi şi tu te uiţi duşmăneşte la mine!...

— Ce face? cum duşmăneşte? Of! nu mai pot de trudă; am muncit toată ziulica, şi el zice că mă uit duşmăneşte la el...

— Linişteşte-te, dragă, nu te supăra; am întrebat şi eu aşa...

— Apoi ştiu, apoi ştiu, ai întrebat aşa, de formă; parcă dumitale îţi pasă de năcazurile mele?

— Iar începi, măi femee?

— Cum? apoi da, acuma ai vrea să tac, să stau mută şi moartă! Asta a fost soarta mea toată viaţa!

— Ei, lasă şi tu acuma, mai bine dă-ne de mîncare că nu mai pot de foame; şi pregăteşte paturile, că de trudit ce sînt nici nu te văd cu ochii!

— Hm! Mîncare? Asta-i altă vorbă. Am să-ţi dau, căci îţi sînt roabă şi asta fac toată viaţa!

— Bine-bine! Şi dacă nu te superi, aş vrea să *bem* un păhărel de rachiu dulce...

— Cum?—şi mătuşa iar se încreţi şi 'ntoarse o ureche spre noi.

— Un păhărel de rachiu dulce.

— Pentru cine?

— Pentru *noi*..." răspunse cu oarecare sfială uncheşul.

Mătuşa Iozefina începu să rîdă cu amărăciune. Apoi scociorî într'un dulap şi trînti pe masa acoperită cu pînză foarte albă, o sticlă cu vişinată.

„Ştiu eu ce-i aceia «pentru noi», mormăi ea. Un păhărel pentru dumneata şi unul pentru băiat,—şi pe amîndouă le bea unul singur... Pe urmă ai să-mi ceri tutun tot pentru dumneavoastră amîndoi.

— Aşa-i, dragă; ne-a adus Ilie tutunul dela tîrg?...

— L-a adus, dar asta nu se poate! strigă cu disperare mătuşa Iozefina. Numai asta n'o mai îngădui eu. Astăzi toată ziua ai duhănit prin codru. Ajungă-ţi!

— Bine, măi nevastă.

— Cum „bine"?

— Bine!"

Mătuşa oftă c'o nemaipomenită disperare şi, oftînd şi pufnind într'una, trîntind tacîmurile şi lingurile, aduse mîncarea pe masă. Apoi se nărui, zdrobită parcă, pe-un scaun. Uncheşul Iacob începu să mănînce cu poftă; ea prinse deodată să-l privească cu duşmănie, cu ochii aţintiţi.

„Ştii vorba noastră! strigă ea deodată.

— Care vorbă? întrebă bătrînul cu gura plină.

— Cu soba. Am pus lemne cîte trebuesc, am în-

călzit odaia... Altele să nu mai ceri. Ai obiceiu de umpli soba şi faci o focărie de-mi pun mînile în cap! Eu nu vreau să ardem ca nişte guzgani..."

Bătrînul nu răspunse. Ea îl mai privi un timp, apoi îşi scoase o farfurie plină de ciorbă şi începu să mănînce răpede, însă tot cu înfăţişare de disperare şi nemulţămire.

Totdeauna după asemenea ceasuri mă simţeam trist. Nu înţelegeam de ce fiinţa asta care avea de toate, căreia unchesul meu îi intra în toate voile, împrăştia atîta venin şi răutate în juru-i. In unele zile chiar îmi era lehamite şi-mi venea să 'mpung cîmpii, să fug acasă la Corneşti.

In sara aceia, în odăiţa noastră, după ce se linişti şi bătrîna în cămăruţa ei, — unchesul Iacob începu să rîdă cu blîndeţe.

„De ce rîzi, unchesule? îl întrebai eu.

— Hei, băete, zise el cu voce scăzută; nu vezi tu prin cîte amărăciuni i-i dat omului să treacă? Cît de bine am trăit eu cu bătrîna mea 'n tinereţe! Nu era voie care să nu mi-o împlinească; din cuvîntul meu nu eşea... Şi ia uite acuma la ce slujbă grea am intrat!

— Văd, unchesule! şoptii eu cu tristeţe. Dar din ce pricină?

— Din ce pricină? Eu ştiu? Pricinile or fi multe. Altă dată eram tineri şi zburdatici; codrul era mîndru şi tînăr şi cînta din toate frunzele lui. Acuma au îmbătrînit şi codrii, şi izoarele, şi toate!..."

Moşul Iacob oftă şi tăcu un răstimp.

„Pe urmă mai sînt şi altele, zise el tot cu blîndeţe. Cînd erau copiii acasă, se mai lua şi *ea* şi uita... Acuma fata-i la *Ieş* şi băiatul nostru pe străine ţărmuri...

— De cînd n'a mai scris badiţa Mihai? şoptii eu prin întuneric.

— Dela Crăciun, copile... Atuncea am avut şi eu puţin răgaz, şi la Sfîntul Vasile am benchetuit ş'am ţinut *discurs*... Aveam ştire că bădiţa tău e sănătos ş'a trecut cu bine prin toate focurile şi nevoile războiului... De-atuncea nu mai avem ştire... Aşa că plec şi eu fruntea şi sufăr şi eu toată asprimea bătrînei... Parcă mie nu mi-i milă de dînsa? Dar ce să-i fac?..."

Moşul tăcu. Afară, la ferestre, tremura cu stropituri de lapoviţă vîntul vijelios al lui Faur.

„Moşule, vorbii eu cu oarecare îndoială, eu tot nu înţeleg duşmănia asta..."

Bătrînul păru că se gîndeşte în culcuşul lui.

„Eu ştiu? zise el. Toate le înţeleg eu; dar parcă ai dreptate, este şi duşmănie... Căci un lucru tot nu-l pricep.

— Care lucru?

— Cu lemnele. Nu înţeleg de unde a mai născocit-o şi pe asta. Avem codri nesfîrşiţi împrejurul nostru şi nu mă lasă să fac foc, băete, înţelegi tu? mă pedepseşte şi nu mă lasă să fac foc. Zice că se aprinde casa, dacă mă lasă să pun eu în sobă lemne cît mi-a plăcea. Asta n'o înţeleg! Aveam şi eu plăcere să stau la gura sobei, să mă uit în flăcări şi să-mi aduc aminte din vremea veche... cîte, cîte lucruri vedeam eu în lumina jarului şi 'n fumul lulelei... Ea a băgat de samă asta—şi iaca ce i-a trăsnit prin cap! Tu ai dreptate. Asta nu se poate. Eu am să mă supăr!..."

Tăcu. Glasul bătrînului era deodată supărat şi morocănos.

„Eu asta n'o mai pot suferi! zise el deodată mai tare şi-l simţii prin întuneric că se ridică în capul oaselor în aşternutul lui.

— Ce este, unchesule? îl întrebai eu cu grijă.

— Cum ce este? mă întrebă el întărîtat. Tu nu vezi? Sticla cu vişinată mi-o trînteşte pe masă,—bine. Am băut vişinată. Să zic că asta nu-i nimica. Dar de ce nu mi-a dat tutunul să fumez şi eu o leacă, ca omul? Dar să zic că nici asta nu-i nimica! Dar cum dracul i-a dat prin gînd să nu mă lase să fac foc în sobă cît îmi place mie? Asta nu se poate!"

Deodată zvîrli plapoma, se dădu jos din pat şi 'ncepu a căuta hainele.

„Ce vrai să faci, moşule?

— Cum ce vrau să fac? Asta nu se poate?

— Taci, unchesule, vorbii eu îngrozit, că se deşteaptă mătuşa Iozefina?

— Cum? lasă să se deştepte! Ce-mi pasă mie! Eu vrau să fac foc! Eu nu mai pot suferi atîta persecuţie! Fata-i la Iaşi, băiatul la războiu, şi eu sufăr aici ca un

mucenic! Asta nu se mai poate! Asta nu se poate!" răcni el cu putere.

Prin întuneric căută sfeşnicul gîfîind, aprinse lumina, apoi se învăli răpede în blana lui de oaie.

Cînd deschise uşa care da în sală,—deodată, în prag, apăru în lumina pîlpîitoare a luminării de ceară şi mătuşa Iozefina, naltă şi uscată, ca o aratare.

„Ce este? strigă îndîrjit uncheşul Iacob. Eu numai asta n'o înţeleg şi n'o pot suferi.

— Ce este, omule? ce nu poţi înţelege?

— Cum? ce te holbezi aşa la mine? o întrebă mînios bătrînul. Sîntem ori nu sîntem în codru?

— Vai de mine şi de mine? se tîngui mătuşa; ce te-a apucat, omule?

— Sîntem ori nu sîntem în codru?, răcni cu tărie, uncheşul. Sîntem! Apoi află, femee, că răbd eu de multă vreme şi toate le pricep; şi te-am ertat pentru toate, căci mi-a fost milă de tine! Te ert pentru toate vorbele, pentru şlibovită, pentru tutun, pentru toate, dar eu asta n'o pricep!

— Ce nu pricepi! strigă îngrozită mătuşa Iozefina.

— Acuma, într'o clipă, strigă cu disperare uncheşul; acuma, într'o clipă, să vie Ilie şi s'aducă lemne. Un braţ, două, cît mi-a plăcea mie! Ai înţeles? Acuma, într'o clipă! M'am sfătuit cu copilul acesta,—şi noi asta n'o înţelegem! S'aducă lemne!..."

In lumina pîlpîitoare, mătuşa Iozefina ne privea cu spaimă şi vedeam în ochii ei mari lucind o teamă cumplită: credea că uncheşul nostru şi-a pierdut minţile.

„Care Ilie, bărbate? Ce Ilie? ce lemne?

— S'aducă lemne! strigă cu glas tunător uncheşul.

— Iaca 'ndată, omule, îndată! nu te supăra aşa de tare!.."

Şi mătuşa Iozefina se răpezi în umbră; auzirăm zăvorul, auzirăm uşa deschizîndu-se, auzirăm afară glasul ei, ca spăimîntat, ţipînd: „Ilie! Ilie!"

In vremea asta uncheşul Iacob se plimba prin odae pufnind, şi-l auzeam din cînd în cînd scoţînd strigăte de mirare şi de indignare.

„Auzi dumneata! hm! De-atîta vreme, domnule, răbd şi răbd.. Ş'acù mi-am adus eu aminte că nu se poate!

Cine trebue să cînte în casa asta?... Parcă pe mine nu mă doare că n'am de atîta vreme veste dela băiat? Şi pe mine mă doare. Cum să nu fac foc? Este ori nu este codru? Este ori nu este? strigă el întorcîndu-se spre mine...

— Este, uncheşule!" zisei eu cu oarecare teamă...

Ilie veni tropăind cu lemnele, le puse jos; eşi şi mai veni odată; şi, tăcută şi înfricoşată, mătuşa Iozefina singură aţîţă focul şi umplu soba cu lemne de fag. In vremea asta uncheşul se aşezase în jilţul lui vechiu şi aştepta. Flacările luminară obrazul trist şi sarbăd al bătrînei. – In tăcerea odăei, pătrunseră de-afară modulaţiile triste ale vîntului; apoi ascultai cu înfiorare sunetul prelung ca de ape al brazilor din poiană.

Bătrîna se înălţă tăcută şi îndrăzni să se întoarcă spre uncheş.

„Femee... vorbi încet şi trist bătrînul dintr'odată; oare ce face copilul nostru acuma, în furtuna ernii, departe, pe un ţărm străin?..."

Mătuşa Iozefina avu deodată un sughiţ greu, ridică cotul mînii drepte la ochi şi-şi acoperi lacrimile. — Apoi supusă şi cu umerile plecate eşi şi se 'ntoarse cu pipa cea mare, cu ciubuc lung şi lustruit.

„Nu, nu, grăi bătrînul cu tristeţe. Dacă ţi-a trecut supărarea, şezi şi tu la gura sobei şi să vorbim, căci de mult n'am vorbit de copilul nostru... Prea trăim singuratici şi trişti..."

Furtuna aceasta şi liniştea care i-a urmat au alcătuit poate cea mai mare mirare a vieţii mele. Din culcuşul meu priveam pe bătrîn, frumos şi drept, în lumina focului şi pe mătuşa Iozefina cu faţa îmblînzită. El vorbea despre vremuri duse şi despre copiii înstrăinaţi şi ea-şi plecase fruntea şi-l asculta ca 'n timpurile cînd erau codrii înfloriţi. Vîntul care ţinuse treaz şi răscolise sufletul uncheşului Iacob suna într'una în codru, cu mii de glasuri duioase şi plîngeri nesfîrşite...

Mihail Sadoveanu

Activitatea literară a lui Pompiliu Eliade [1])

„Primele studii superioare ce le făcu tînărul Pompiliu Eliade la Facultatea noastră, încununate în 1891 printr'o teză de licenţă asupra *Silogismului şi adversarului său Herbert Spencer,* învederează una din principalele aplecări ale spiritului său : iubirea logicei, care pune o pecete distinctivă asupra întregii sale opere. Ca autor şi ca profesor Pompiliu Eliade dovedi nu numai că-i plac ideile generale, dar că-i plac mai ales sistematizările, raţionamentele bine conduse, formulele care rezumă un şir de cazuri concrete, deducţiunile şi clasificările.

Elev al Şcoalei Normale Superioare din Paris dela 1892/93—1894/95 [2]) şi în cei patru ani următori elev al Sorbonei, Eliade se resimţi mai ales de influenţa lecţiilor şi a scrierilor lui Ferdinand Brunetière, cu al cărui spirit inteligenţa sa avea afinităţi numeroase. Trecuseră ani de cînd studentul timid devenise la rîndul său profesor şi cunoştinţile ce le căpătase, mintea sa care cîştigase în maturitate şi ascuţime, autoritatea ce o dobîndise, nimic nu putea să tulbure admiraţia pe care o închinase fostului său profesor, să scadă din credinţa cu care jura *in verba magistri,* să clatine din respectul cu care adopta doctrinile celebrului critic, admiraţie vecină de cult, pe care o trădau chiar inflecţiile grave cu care pronunţa numele lui Brunetière.

Dar în acelaş timp un alt fruntaş al gîndirii contimporane lasă asupra spiritului lui Eliade urme puternice. E Hippolyte Taine. Moartea lui în 1893, în momentul cînd Eliade era în al doilea an de studii la Şcoala Normală Superioară, aruncă asupra acestei instituţii vălul doliului : Taine fusese unul din nor-

1) Din lecţia de deschidere (3 Februarie 1915) a cursului de literatură franceză la Universitatea din Bucureşti.

2) In articolul de amintiri, *Vie heureuse,* din tomul al 2-lea din *Causeries littéraires,* P. Eliade povesteşte impresia adîncă ce i-o făcu această instituţie şi elevii ei, în z ua de 9 Decembrie 1892, data intrării sale în şcoală.

maliştii cei mai străluciţi, amintirea lui fu împrospătată de articolele elogioase din ziare şi din reviste ce-i fură consacrate în momentul dispariţiei sale, şi, sub impresia lor, tînărul student romîn reciti opera marelui critic şi a marelui istoric la care lecţiile lui Brunetière dela Sorbona şi dela Şcoala Normală se referiau aşa de des [1]). Pompiliu Eliade se impregnă de teoriile lui Taine şi aplică metoda sa istorică în tratarea tezei sale de doctorat în litere [2]) la care începuse atunci să lucreze. Cînd în primăvara anului 1899 după sfîrşitul studiilor sale la Paris ţinu o serie de conferinţe la Ateneul romîn, e interesant de constatat că una din ele fu consacrată lui Taine şi alta lui Brunetière [3]).

Taine şi Brunetière! Deosebiri numeroase despart spiritele acestor bărbaţi eminenţi. Ceia ce-i leagă însă e aceiaşi aplecare pentru construcţiile sistematice pe care cu o vigoare neobişnuită le impun faptelor ce le studiază; inteligenţe robuste avînd ca trăsătură distinctivă iubirea logicei, a sistematizărilor, a formulelor, a clasificărilor [4]), Brunetière şi Taine contribuiră să întărească dispoziţiile intelectuale fireşti ale discipolului lor romîn.

Am impresia că, în urma cetirei asidue a lui Taine, Eliade şi-a fixat chiar materia studiilor istorice asupra Romîniei contimporane. In dorinţa de a-şi lămuri atît mecanismul politic şi social cît şi sufletul poporului său, Taine se sili să descopere originele Franţei contimporane. Revoluţia franceză i se păru evenimentul capital care transformase acest suflet şi schimbase pe de-a întregul ţesătura vieţii poporului francez. De aceia, după ce studiase în *l'Ancien régime* structura acestei societăţi, starea sufletească a diferitelor clase sociale în ajunul Marei Revoluţii şi în această structură şi în aceste stări sufleteşti descoperise germenii viitoarei lor prefaceri, trecuse în trei alte volume la studiul Revoluţiei, factorul hotărîtor al acestei radicale transformări. Eliade ascultă de preocupări de acelaş fel cînd, vroind să-şi dea seamă de originea vieţii sociale şi politice a Romînilor, găsi în influenţa franceză motorul unic al prefacerii Romîniei vechi în Romînia nouă. Această influenţă i se păru lui Eliade un fenomen fără analogie printre influenţile exercitate de un popor asupra altuia, un fenomen excepţional care trebue considerat nu ca unul din instrumentele cu ajutorul cărora, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, Romînii desăvîrşiră o cultură existentă de trei secole, o viaţă socială care se manifestase anterior în instituţii şi în obiceiuri vrednice de un popor civilizat, dar ca un element care revoluţionase întreaga noastră

1) Cf. de exemplu lecţi le la Şcoala Normală Superioară asupra criticei lui Taine în *l'Evolution des genres* (Paris, Hachette) şi lecţia de deschidere (Ianuarie 1893) la Sorbona a cursului său asupra *Evoluţiunii poeziei lirice în Franţa în secolul al XIX-lea* (Paris, Hachette).

2) *De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie,* Paris, Leroux, 1898.

3) La 23 Mai şi 5 Iunie 1899.

4) Lanson, *Revue de Belgique,* janvier 1905, *Ce qui fait de S-te Beuve le maître de la critique et le patron des critiques.*

viață, care a înnoit conștiința noastră, care a creat Romînia modernă, care a trezit la civilizație și la istorie un popor ce nu exista până atunci pentru ele [1]).

Eliade urmărește acțiunea acestei influențe franceze, căreia îi atribue un caracter excesiv, asupra a ce numește spiritul public, adică a totalității sentimentelor, ideilor, tendințelor comune sufletului [2]), conștiinței colective a poporului nostru, sub presiunea tuturor evenimentelor politice, sub impulsul tuturor fenomenelor sociale, sub imboldul tuturor manifestărilor culturale, care au operat asupra lui și asupra cărora acest suflet, devenit din efect cauză, a reacționat la rîndul său. Ceia ce-l interesează pe Eliade nu e stabilirea faptelor din trecutul nostru sau determinarea conexiunei lor, dar descrierea sufletului indivizilor sau grupurilor care au săvîrșit aceste fapte sau asupra cărora ele au avut o înrîurire. Ca și Taine, Eliade urmărește înainte de toate să facă istorie psihologică sau psihologie socială [3]).

E drept că în timp ce învățatul francez socotește istoria ca o știință exactă și-și pune în gînd să studieze subiectul ales cu atitudinea unui naturalist față de metamorfozele unei insecte [4]), Eliade cu acea sete care-l caracterizează de a-și limpezi natura oricăreia din cercetările sale, expunea încă din 1906, într'o scrisoare [5]) către d. Maiorescu, părerile sale asupra istoriei, păreri care tindeau să înfățișeze această disciplină ca o artă. Ca și romanticii, Eliade face din istorie arta învierii epocilor dispărute, pune preț pe acea faimoasă coloare locală, pe acea dramatizare a întîmplărilor care dă povestirilor lui Augustin Thierry și ale lui Michelet, interesul, viața, farmecul dar și fragilitatea unor pagini de roman; tot el accentuează rolul individualității istoricului, pe cînd orientarea actuală a istoriei e să-l șteargă, e să transforme opera istorică într'o operă impersonală, cerînd colaborarea a zeci de învățați, jertfind interesul dramatic și vioiciunea coloritului dorinții de a stabili faptele și înlănțuirea lor, de a fi o știință care renunțînd la prevederea fenomenelor, la legi, se mulțumește cu fixarea caracterelor evenimentelor omenești din trecut și cu priceperea lor, cum fac în alte domenii, alte științi descriptive, mineralogia de pildă sau geologia [6]).

Dacă din punct de vedere teoretic Eliade diferă de Taine, se aseamănă cu dînsul din punctul de vedere al rezultatului la care și unul și altul ajung. Cînd Taine face psichologia claselor

1) *De l'Influence francaise... Introduction*, p. I.—II.
2) *Ibidem*, p. VII.
3) Cf. Seignobos, *Taine*, în *Hist. générale de la langue et de la littérature franç.* de Petit de Julleville, T. VIII, p. 269.—Cf. Eliade, *De l'Influence..* p. 382; *La Roumanie au XIX-e sc.*, I, p. 286, notă, p. 382 etc.
4) Victor Giraud, *Essai sur Taine*, Paris, Hachette, 1912, p. 130.
5) Publicată în volumul *Lui Titu Maiorescu, Omagiu*, București, Socec, 1900.—Păreri reluate în *Ce este literatura*, lecția V-a.
6) Langlois et Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Paris, Hachette, 1905, Cartea III, Cap. 5.—V. și Seignobos, capitolul despre istorie în a doua jumătate a sec. XIX-lea în Petit de Julleville, *o. c.*, VIII, p. 309.

dominante sau a poporului, sub „vechiul regim", sau cînd schițează psichologia jacobinului, nu face o operă științifică dar o operă literară, interpretînd documentele văzute prin prisma imaginației și a sentimentelor sale, creînd ca un poet logician [1]) caracterele grupurilor sociale sau ale indivizilor din trecut, precum și Eliade face înainte de toate o operă literară, artistică, cînd reconstitue sufletul categoriilor sociale de sub regimul fanariot sau întreprinde psichologia „bonjuristului".

De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie cuprinde trei părți. Intâia e consacrată descrierii stării sufletești a diferitelor elemente sociale: țăranul, clerul, boerul, domnul de sub „vechiul regim"—termenul lui Taine și al precursorului său Alexis de Tocqueville e păstrat—adică în epoca dintre 1750—1820. Partea adoua a scrierii studiază intermediarii influenții franceze în această perioadă: 1) Fanarioții care, în calitatea lor de foști dragomani ai Porții, cunoșteau limba franceză, veniau în țările noastre însoțiți de secretari sau consilieri francezi, și-și creșteau copiii cu dascăli francezi, în dorința de a-i pregăti pentru cariera bogată în perspective a dragomanatului; 2) Rușii, francizați din timpul Caterinei II, care introduseră în cursul ocupațiunilor principatelor, ocupațiuni uneori îndelungate ca cele dintre 1789—1791 și dintre 1806—1812, prin ofițerimea și prin personalul consulatelor lor dela 1781 încolo, obiceiurile franceze răspîndite la ei și gustul conversației franceze. (Un sprijin la acțiunea lor îl aduseră Polonii care, după împărțirea patriei lor, emigrează în număr mare în principate); 3) Emigrații, nobili sau revoluționari, pe care frămîntările politice ale Franței din timpul Revoluției îi aruncă la noi și care, în mare parte, își cîștigară viața ca dascăli în familiile boerești, apoi consulii francezi dela 1797 încolo și aventurierii ce găsiau o ospitalitate largă la curtea domnească, cum a fost contele de Belleval care nu era conte, n'avea drept la particula nobiliară și nu se chema Belleval, dar Leconte, într'o singură vorbă; 4) Eliade mai demonstrează că mișcarea culturală din Transilvania reprezintată în special prin Micu, Șincai și Maior a fost și ea un factor, ce e drept, indirect al stabilirii influenții franceze. Transilvănenii deșteptară în Romîni conștiința naționalității și mîndria originii lor latine. Sentimentul comunității de rasă cu Franța veni să se adaoge la sentimentul de admirație deșteptat de cultura franceză și să întărească implîntarea ei în principate: dragostea pentru sora noastră mai mare desăvîrși cucerirea sufletului romîn de o civilizație superioară, cucerire realizată prin factori așa de disparați.

Partea finală a tezei lui Eliade, care cuprinde primele rezultate ale influenții franceze, e poate cea mai șubredă. A căuta în Revoluția lui Tudor efectele ideilor politice ale Marei Revoluții e să riști să te îndepărtezi de adevăr. Nu se poate vedea în acest cap de panduri, fără nici o știință de franțuzește, neinteresîndu-se decît de soarta țării sale, mînat numai de dorința de a mîntui poporul, de care prin obîrșia lui și mai ales

1) Epitet dat lui Taine de Jules Lemaitre.

prin inima lui era aşa de aproape, de nedreptăţile ce le îndura din partea împilatorilor săi, Greci şi pămînteni, nu se poate vedea un om împins la faptă de ideile revoluţionare franceze. În fraze cu următoarea: „Dar cum nu socotiţi dumneavoastră că patria se cheamă norodul iar nu tagma jăfuitorilor“ [1]), e cu neputinţă să deosebim, în afară de strigătul îndurerat al unui prieten al ţăranului şi al unui iubitor al ţării, răsunetul discursurilor Iacobinilor.

Cadrul în care autorul s'a străduit să strîngă faptele pentru a învedera teza sa: transformarea radicală a sufletului romîn în urma influenţii franceze, s'a arătat defectuos. Iubirea de sistemă a împins pe logician să întunece conştiinţa istoricului, ba chiar să stingherească mînuirea armelor silogistice ce ştia să le poarte cu iscusinţă, căci e un cerc viţios să cauţi *de parti pris* germenii influenţii ce o studiezi, sub cuvînt că se ştie că a schimbat totul la noi [2]), cînd tocmai aceasta e de demonstrat.

Aceiaşi constrîngere a faptelor să demonstreze teorii *a priori* formulate o găsim şi în expunerea mişcării literare a epocei în care autorul nu vrea să recunoască continuarea unei mişcări anterioare; după Eliade literatura romînă din secolul al XIX-lea este o creare pe de-a întregul a literaturii franceze. Cercetînd desvoltarea literaturii noastre dela sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, Eliade găseşte că oferă un exemplu de evoluţie a genurilor, că i se poate aplica una din teoriile scumpe ale lui Brunetière. Criticul francez pornind dela o analogie falsă între genurile literare, creaţii abstracte şi artificiale ale minţii noastre, cu speciile animale şi vegetale, identificase vicisitudinile acestor genuri, romanul de pildă sau tragedia, cu evoluţia fiziologică a unor fiinţi vii şi aplicase literaturii consecinţele selecţiei naturale şi ale adaptării la mediu [3]). Urmînd teoriile lui Brunetière, Eliade explică desvoltarea şi transformarea genului scrierilor teologice, singurele cetite de publicul nostru pe la 1750, în genul roman [4]). Fazele acestei transformări ar fi: 1) apariţia pe la 1780 a cărţilor de morală sau de polemică religioasă, de exemplu o traducere a *Cugetărilor lui Oxenstierna* sau a *Tainelor Franc-Masonilor;* 2) apariţia pe la 1790 a povestirilor morale, de oarece morala singură numai place şi are nevoe să fie însoţită de o istorioară pentru a fi gustată—traducerea *Galateei* lui Marmontel sau a lui *Numa Pompilie* a lui Florian caracterizează această fază, în timp ce a 3 a e reprezintată de povestiri lipsite de morală, de nuvele şi de romane pasionale, cum e de pildă *Manon Lescaut* a abatelui Prevost, tradus în 1815. De abia însă ce din elementele unui

1) Xenopol, *Istoria Romînilor*, V, 474, citat de Eliade, *De l'Influence...* p. 402.
2) *De l'Influence...* p. 137.
3) Cf. *L'Évolution des genres...* lecţia întâia.—V. critica prezintată de Lacombe, *Introduction à l'histoire littéraire*, Paris, Hachette, 1898, p. 58—60.
4) *De l'Influence...* p. 330—336.

gen preexistent se înfiripase genul roman şi două nouă genuri literare îşi iau dintr'însul fiinţă: poezia lirică, expresiune directă a sentimentelor autorului care până acum se mulţumia să dea în vileag pe ale personagiilor sale; teatrul în care personalitatea scriitorului dispare cu totul, cea a personagiilor închipuite de dînsul trece pe planul întâiu şi acţiunea la care ele iau parte are un rol precumpănitor.

De fapt, chiar şi neţinînd socoteală de traducerea romanului *Télémaque*, care după mărturisirea lui Eliade tulbură ordinea aflată de dînsul, găsim în oricare din momentele acestei pretinse evoluţii producţii din toate categoriile semnalate. Aşa în 1780 aflăm şi scrieri de pură teologie, şi scrieri morale, şi povestiri morale sau filozofice cum e *Istoria lui Alţidalis şi a Zelidei* [1]), şi romane ca *Iliodor* [2]) traducere după vestitele *Amorurí ale lui Theagen şi Charicleei*, unul din primele romane ale perioadei elenistice aşa de fecundă în scrieri de imaginaţie, roman pe care Amyot în secolul al XVI-lea îl popularizá printr'o versiune naivă şi pe care Racine îl cetia pe ascuns, în original, cînd îşi făcea studiile la severii jansenişti dela Port Royal.

Pe de altă parte poezia lirică cultă nu aşteptă la noi anul 1815, data traducerii romanului pasional *Manon Lescaut* ca să se manifeste. Înainte de sfîrşitul veacului al XVIII-lea şi Ienăchiţă Văcărescu şi fiii săi Alecu şi Nicolae, două generaţii din neamul înzestrat pentru poezie al Văcăreştilor, se tînguiseră sau se bucuraseră în stihuri, ce merită să ne aducem aminte de ele, din pricina dragostelor lor cînd nenorocite cînd încununate de izbîndă.

Cele două volume din *La Roumanie au XIX-e sc.* apărute în 1905 şi 1914 [4]) cuprind numai puţine din scăderile sau neajunsurile primei cărţi. *De l'Influence française sur l'esprit public en Roumanie* fusese o teză în înţelesul propriu-zis al cuvîntului, fusese ceia ce prea adese sînt scrierile lui Taine, o problemă a cărei soluţie era urmăntă cu rigoarea inflexibilă a unui matematician.

Tot ce nu concurge la dovedirea concluziei de mai înainte formulată, e înlăturat; cronologia e abătută din drumul ei sau neluată în seamă; faptele sînt alterate sau interpretate în spirit de sistemă [5]). Teza lui Eliade e minunat construită ca logică, ca orînduire a materiei, sau ca dispoziţie a premiselor din care

1) Iorga, *Istoria literat. rom. în sec. al XVIII-lea*, II, 437.
2) Ms. din 1773, cf. Gaster *Chrestomaţie romînă*, Vol. I., p. LXXII şi vol. II. p. 88.
3) Cf. asupra acestei chestii G. Bogdan-Duică, *Istoriografie literară*, în *Convorbiri literare*, 1906, de compleetat cu N. Iorga, *Istoria literat. romîne în s. XVIII-lea* II, 382, 343 şi 437.
4) Paris, Hachette. Primul volum apărut în 1905 sub titlul *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, tome I-er, *L'occupation turque et les premiers princes indigènes.*
5) G. Monod, *Les Maîtres de l'histoire, Michelet, Taine, Renan*, Paris, Calmann Lévy, 1894, p. 155.

va răsări concluzia. Dar în acelaş timp se simte ca şi în attea studii ale lui Taine ceva silit [1]), ceva rigid în demonstrare, ceva care împiedică libera desfăşurare sau expunere a faptelor determinate să ia cutare direcţie de voinţa istoricului. Ultimele volume de istorie ale lui Eliade nu ne mai produc această impresie. Logicianul n'a dispărut dar s'a dat îndărătul istoricului, care a fost preocupat să lase faptele să vorbească şi nu să le încredinţeze cuvintele ce doreşte să ne rostească, să lase evenimentele să comande concluzia, nu concluzia să dicteze manipularea dibace a materialului istoric.

De altfel îi venia greu istoricului cînd dădea peste un fapt politic atît de important ca Regulamentul Organic, în care trebuia să vadă răsfrîngerea ideilor, sentimentelor şi tendinţelor boerilor divanişti, foarte puţin preocupaţi de teoriile Revoluţiei şi foarte îngrijiţi de propriile lor interese, cum şi dorinţele Ruşilor de a lucra la prosperitatea unor provincii destinate unei viitoare anexări; îi era greu cînd dădea peste o manifestare culturală ca *Insemnarea călătoriei* în Europa centrală a boerului Golescu, în care se lămuria cum civilizaţia apuseană, cea din Austria, din Elveţia, din Bavaria schimbase sufletul unui boer simplu dar om de ispravă dela noi; îi era greu istoricului să mai stăruiască asupra prefacerii radicale a spiritului public dela noi de către Franţa şi să păstreze pentru aceste două volume titlul ce-l dase volumului iniţial.

Lăsînd la o parte aşa dar tendinţa de a vedea această influenţă în toate şi indicînd-o numai unde trebue, Eliade intitulează în 1914 *La Roumanie au XIX se.* volumele sale, cărora li-ar conveni mai mult titlul pe care-l alesese în 1905, *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX sc.*, părăsit numai din necesitatea de a trece cartea în altă editură decît cea primitivă.

Autorul se interesează într'adevăr de problemele politice într'atîta numai cît e trebuitor pentru a-şi limpezi starea sufletească a păturii conducătoare sau intelectuale dela noi în timpul primelor domnii pămîntene, a lui Ion Sandu Sturza în Moldova, a lui Grigore Ghica în Muntenia şi în timpul ocupaţiunii ruseşti dela 1828—1834.

Lipsite de spirit de sistemă, aceste lucrări istorice ale lui Eliade prezintă faţă de cea dintăi şi superioritatea vădită a metodei cu care cercetările sînt întreprinse şi conduse. Eliade atacase studiile istorice avînd o pregătire pur filozofică. Astăzi însă se cere istoricului nu numai să fie un om inteligent, cu o cultură generală întinsă, să fie însufleţit de dorul şi să fie înzestrat cu răbdarea de a afla adevărul, i se cere o educaţie technică, fără de care toate însuşirile lui, toate cercetările lui, vor duce la o operă de diletant. Eliade îşi făcu singur această

1) F. Faguet, *Politiques et moralistes du XIX-e sc., 3-e série, Taine*, Soc. franç. d'imprimerie, s. d., p. 270.

educaţie profesională de a cărei lipsă se resimte teza sa [1]). Acum mai totdeauna el institue un control asupra provenienţei şi valoarei textelor pe care se sprijină, informaţia sa e mai îmbelşugată, cetirile sale au fost mai întinse, cronologia e mai cu scrupulozitate respectată, şi cercetarea documentelor de arhivă, a manuscriselor bibliotecelor publice sau particulare conferă acestor cărţi o valoare însemnată. Astfel pentru fixarea numărului şi a numelor primilor „bonjurişti", adică a studenţilor noştri de pe vremuri în Franţa, Eliade a cercetat registrele Facultăţilor de drept, de medicină, de litere, de ştiinţi din Paris; astfel pentru a zugrăvi viaţa politică a timpului a studiat rapoartele dintre 1828—1829 ale consulatului austriac din Bucureşti, aflătoare în copie la Academia Romînă; astfel pentru a întruchipa fizionomia „bonjuristului" a utilizat corespondenţa tînărului Brăiloiu cuprinsă într'una din culegerile manuscrise ale aceleiaşi instituţii, şi mai ales scrisori şi documente dintre 1822—1828 de la Constantin Filipescu, păstrate în arhivele familiei acestuia.

In acelaş timp autorul s'a desbrăcat de unele din prejudecăţile sau din antipatiile sale anterioare. Persoanele care-i erau străine prin felul lor de a înţelege lucrurile, prin sentimentele lor de clasă sau de castă, aşezate acum în atmosfera timpului în care s'au desvoltat, sînt urmărite cu o curiozitate simpatică, cu o comprehensiune binevoitoare care le justifică actele, de şi nu le aprobă. Boerii vechiului regim erau după expresia autorului *Influenţei franceze asupra spiritului public în Romînia*, „fiinţi rudimentare şi corupte" [2]). In sufletul lor găsise numai vanitate, sensualitate, frică şi interes. Singura însuşire ce li-o lăsa, ospitalitatea, era privită ca faţa cea frumoasă a unui defect, a vanităţii.—In sufletul divanistului de la 1830, care ia parte la formularea asprelor tocmeli agricole impuse plugarului în schimbul pămîntului de lucru ce i se dă din moşia proprietarului, istoricul Romîniei în secolul al XIX-lea a cetit, cu toată vădita sa simpatie pentru cei nedreptăţiţi de soartă, cu mai multă indulgenţă şi cu mai multă echitate:

...„Il ne faut pas parler à ces boyars si bien intentionnés, si vifs d'esprit, si généreux, il ne faut pas leur parler de l'amélioration du sort des paysans, des droits de la classe paysanne. Ils vous répondront par les „droits sacrés de la propriété". Leur esprit ni leur coeur ne vont au delà. Ils n'y mettent aucune espèce de haine de classe, de parti pris, de mauvais vouloir... Ils estiment leur cause juste. Si d'une part, ils se montrent très larges pour toutes les mesures prévues par le projet de Réglement en vue de l'établissement de l'ordre ou de l'extinction des abus du gouvernement, d'autre part, ils sont très atten-

1) Cf. asupra tezei dările de seamă ale d-lor Mario Roques în *Revue critique* din 1899, A. D. Xenopol în *Dreptatea*, 26 Iunie 1899, G. Bogdan-Duică, *Istoriografie literară*, în *Convorbiri literare* din 1906.
2) *De l'Influence...*, p. 69.

tifs à ce qu'on ne touche à aucun de leurs anciens privilèges. Ils consentent à tout, sauf à payer des impôts et à ce qu'on s'attaque à leurs propriétés..

...Il ne faut pas dire: „quels monstres!" en parlant des législateurs de 1831 et de 1833!.. Leur âme est plus compliquée qu'on ne pense et leur seul jugement dans la question paysanne n'est pas suffisant pour nous permettre de porter à notre tour un jugement sur leur état d'âme. Nous serions aussi injustes envers eux qu'ils l'ont été envers les classes agricoles!.." [1])

Să considerăm însă nu deosebirile care despart cele trei volume de istorie ale lui Eliade, dar trăsăturile lor comune; să privim la liniile asemănătoare ale acestor lucrări, concepute după un plan diferit, construite după alte norme și constituind totuși un edificiu ce-și are unitatea lui.

Ceia ce ne întîmpină în tustrele volumele e originalitatea spiritului autorului lor. Eliade nu făcea parte din categoria inteligențelor timide cărora li-e frică să se rostească altfel asupra lucrurilor și oamenilor de cît înaintașii lor, să formuleze alte păreri decît cele curente. Ceia ce e de însemnat la dînsul e tocmai spontaneitatea părerilor sale, nepăsătoare de judecățile în deobște admise, de făgașul banalităților primite de toată lumea.

Ceia ce mai e de semnalat e vigoarea și elasticitatea minții sale, e ingeniozitatea descoperirii, cauzelor adevărate, urmărilor reale, raporturilor sigure ale faptelor din trecut. De aci numărul însemnat de vederi nouă, de prezintări ale unei chestii ce se părea de mult cunoscută sub aspecte nebănuite. E drept că, îmbătată de propriile sale succese, mintea sa are uneori înclinarea de a vroi cu orice preț să se distingă de a altora, de a vîna noutatea și, pentru a-și afirma șie-și și altora victoria în acest domeniu al originalității de gîndire și al subtilități de judecată, de a afirma contrariul părerilor admise, de a exagera până la neverosimilitate partea de adevăr ce o cuprinde o idee, de a se lăsa uneori sedus de paradoxe, și de a uita *qu'il y a quelqu'un qui a plus d'esprit que M. de Voltaire, c'est M. Tout le Monde.* Astfel pornind de la constatarea justă că în fiecare epocă se află retardatari, reprezentanți ai ideilor și sentimentelor din ajun; oameni pozitivi și realiști, reprezentanți ai ideilor și sentimentelor zilei și alții, visătorii, utopiștii, reprezentanți ai celor de mîne, Eliade nemulțumit de banalitatea ideei, găsește că numărul retrograzilor e cel mai însemnat și, împingînd la extrem această cugetare și așa forțată, ne destăinuește că trăim nu printre vii dar printre morți, nu printre ființe ce trăesc dar într'un cimitir sau într'un muzeu istoric, plin de figuri retrospective.

„Il y a trois categories de gens qui forment ensemble ce que l'on appelle une époque historique.

Il y a d'abord... les „morts". Qu'est—ce que les morts? Ce sont les trois quarts des vivants. Ce sont des cadavres, merveilleusement conservés, qui n'ont plus que les formes ou les apparences extérieures de la vie... Ils représentent ceux qui furent.... Notre vie à nous tous ressemble à un vaste musée Grévin—d'où l'on ne sort pas—où l'histoire seule est représentée et, dans l'histoire, tout d'abord, l'époque qui nous a précédés immédiatement... Nous croyons vivre en 1913 et nous sommes entourés, pour la plupart, de gens qui ont l'âme de 1880, de 1850.... De loin en loin, par exception, quelque créature vivante.. appartenant réellement à notre époque.

Enfin il y a ceux... qui n'existent pas encore, au point de vue historique.... Ceux qui pensent, solitaires et anonymes, ceux qui n'agissent pas encore, ceux qui étudient, ceux qui jouent, qui font leurs dents..." [1])

In aceste din urmă rînduri paradoxul a atins limitele extreme căci pe aceiași linie sînt puși cugetătorii izolați, fără influență asupra contemporanilor lor, cu copiii care se joacă sau cărora le ese dinții.

Ingeniozitatea și pătrunderea spiritului lui Eliade se invederează mai ales în cercetarea mobilelor din îndemnul cărora au lucrat individualitățile sau grupurile sociale, în descrierea structurii lor sufletești. Pornind dela spusele sau actele personagiului sau grupuriior sociale, cercetînd mărturiile contimporanilor, Eliade induce sentimentele lor, le pune unele lîngă altele sau unele în fața altora, le coordonează sau le opune, le subordonează la cîteva sentimente principale, clasifică gîndirile, înregistrează volițiunile, demonstrează raporturile între toate facultățile sufletești, zugrăvește fizionomia morală a unei individualități sau a unei colectivități. In această operațiune de psicholog la care i se părea că trebue să ajungă toată cercetarea faptelor, Eliade dă dovadă de o rară imaginație constructivă a stărilor sufletești ale ființilor dispărute, de o îndemânare puțin obișnuită în desfacerea întocmirii complicate a eului lor și în înjghebarea lui la loc. Cu cîtă finețe de exemplu a analizat sufletul generalului Kisseleff! Cît de adînc iarăși a intrat în viața lăuntrică a domnului fanariot, silit prin forța împrejurărilor să-și ascute mintea la intrigă, să-și întoarcă spre o istețime șireată toate puterile sale intelectuale! Ca să capete tronul, ce țesătură de vicleșuguri a trebuit să urzească care să oprească pe ceilalți competitori să obție locul dorit de dînsul! Ca să se menție pe scaun, cum e nevoit să vegheze fără răgaz ca să zădărnicească uneltirile lor, ca să mulțumească pe pași, pe vizir, pe Sultan, ca să astupe gura boerilor puternici, ca să înlăture urmările pîrilor celor nemulțumiți la Poartă!

Negreșit logicianul, care nu ațipește în sufletul lui Eliade, se asociază psichologului în sintezele de caractere la care ajunge, ba chiar uneori dictează acestuia. Nu odată Eliade manifestă tendința de a înlocui datele absente cu privire la o epocă

1) *La Roumanie au XIX-e sc.*, II p. 200 și 206.

1) *La Roumanie au XIX-e sc.*, II, 215—217.

sau la un personagiu cu ajutorul raționamentului, de a suplini prin deducții lipsurile textelor, de a lărgi înțelesul lor printr'o interpretare conjecturală [1]). Evident și ipoteza își are logica ei. Dar cînd posibilitatea verificării lipsește, cum se întîmplă în științele care se ocupă cu fenomene ce nu se repetă, să fim încredințați de mai nainte că portretul alcătuit cu trăsături presupuse nu reproduce cu fidelitate modelul, că personagiul creat sau demontat în chipul acesta poate avea o unitate riguroasă, o coheziune de sentimente și de idei strînsă, mișcări sufletești foarte explicabile tocmai fiindcă nu înfățișează jocul de contraste și de contraziceri inerente vieții, totuși acest personagiu e o producție subiectivă, artistică, care poate să posede un adevăr de poezie—s'a și zis că poezia e mai adevărată ca istoria—o viață mai intensă de cît a indivizilor înscriși în registrele stării civile, viața unui personagiu al lui Balzac sau al lui Shakespeare, dar fără asămănare sau cu o îndepărtată asemănare cu personagiul din realitate. Așa de exemplu portretul „bonjuristului" din 1828 e alcătuit în întregime aproape cu ajutorul presupunerilor istoricului. Scrisorile lui Constantin Filipescu sau ale lui Brăiloiu nefiind suficiente pentru a desemna fizionomia studențimii romîne din Franța din acel moment, Eliade cearcă cu ajutorul logicei să ghicească trăsăturile ei morale. [2]) Și atunci se poate lesne vedea cîte primejdii sînt să se lase amăgit de mirajul speculațiilor abstracte!

Printre meritele de căpetenie ale lui Eliade trebue pusă în relief minunata sa claritate. Destrămarea cauzelor celor mai încurcate ca și a urmărilor de abia perceptibile ale evenimentelor, desbaterea problemelor sociale cele mai complicate, analizele psichologice cele mai fine sînt toate redate cu o limpezime minunată. Nici o obscuritate, nici o confuzie fie în gîndire, fie în expresiune. *Ce qui se conçoit bien, s'énonce clairement.* Eliade își lămuria în chip desăvîrșit șie-și complexul de fapte sau de idei despre care avea să trateze; spiritul său îmbrățișa cu vigoare subiectul, îl despica în elementele sale esențiale, desfăcea la rîndul lor pe acestea în componentele lor și ne înlesnea prin aceste diviziuni și subdiviziuni înțelegerea chestiilor celor mai subtile. Pentru a ne ușura priceperea materiei, pentru a ne face să adoptăm felul său de a vedea, neîncetat recurge la comparații, institue paralele, apelează la contraste. E drept că paralelele ce le dezvoltă sînt uneori silite, ca atunci cînd compară pe Golescu călătorind în Europa cu Montaigne, cu Herodot și cu Cristof Columb. E drept că distincțiile ce le stabilește între părți uneori sînt artificiale ca atunci cînd vrea să ne convingă că *Însemnările de călătorie* ale aceluiaș Golescu învederează rînd pe rînd spiritul unui copil, apoi pe al unui boer, pe urmă pe al unui om din

1) Cf. propriile sale mărturisiri, *De l'Influence franç.* p. 274; *La Roumanie au XIX-e sc.*, I, 255 și 265.
2) *La Roumanie au XIX-e sc.*, I, 255—264 și II, 230—234.

popor, în sfîrșit pe al unei naturi superioare; că la început Golescu observă, apoi reflectează asupra celor ce vede, pe urmă se emoționează de cele văzute, în sfîrșit chibzuește la felul cum s'ar putea îndrepta lucrurile la dînsul în țară. [1]) Ca și cum reflecția ar fi apanagiul boerului și chibzuirea activă un atribut al naturilor superioare! Ca și cum cînd e hotărît să lucreze la reformarea țării sale Golescu nu reflectează totodată! Ca și cum s'ar putea quadrupla aceiași personalitate și îngrădi în compartimente fără comunicație între ele facultățile aceluiaș suflet!

Supărătoare sînt mai ales diviziile tripartite ale oricărui subiect, pe care, pare-se, Eliade le-a împrumutat dela Brunetière. Criticul francez, spirit sistematic și logic, avea obiceiul să-și împartă studiile în trei capitole și capitolele în trei paragrafe, chiar atunci cînd obiectul capitolului sau paragrafului al treilea putea să fie însumat în capitolul sau paragraful precedent. Trei sînt plăgile de care sufăr țările noastre la începutul domniilor pămîntene: hoții la drum mare, ciuma și neferii turci. Trei sînt trăsăturile care caracterizează pe Mihalache Sturza: e un mistic, un absolutist și un ambițios. Trei daruri ne face Rusia în timpul protectoratului dintre 1828—1834, care vor fi studiate fiecare în trei capitole: stipulațiunile tratatului din Adrianopol—Regulamentul Organic—persoana prezidentului plenipotențiar, generalul Kisseleff. Trei categorii de oameni sînt în prezență între 1828 și 1834—cei din ajun, cei ai zilei, cei de mîne. Trei francezi, dintre cei ce trăiau la noi între 1828—1834, merită să atragă atenția noastră, profesorul Vaillant, diplomatul Bois le Comte și saltimbancul Fourreaux. Trei... dar, mă opresc căci aș trece în revistă întreaga materie a celor trei volume de istorie despre care vorbesc. Se poate lesne constata arbitrariul multora din aceste împărțiri în care cel de-al treilea punct de vedere al chestiei poate fi privit din unul din celelalte două, în care materia atribuită celei de a treia rubrici putea fi introdusă în cele precedente sau nu merita o mențiune specială.

Scăderi mici, neajunsuri ușoare, răscumpărate de merite însemnate; alunecări ale unui spirit distins pe povîrnișul propriilor sale însușiri; cusururi mărunte ce provin tocmai din cauza trăsăturilor alese ale minții sale, din cauza iubirii sale de logică, a spontaneității impresiilor sale, a facultății sale de a judeca prin sine însuși, a mulțumirii de a nu fi tributar în ce privește cugetarea nimărui, a dorinții înțelegerii limpezi a materiei ce o trata și a îmbrățișării ei pe deplin de cetitori.

Am stăruit asupra activității lui Eliade ca istoric fiindcă pe acest teren a produs lucrările sale cele mai însemnate. Ca istoric literar și critic literar, Eliade ne-a dat articole de revistă sau foiletoane de jurnal care, fie și adunate în volum, nu constitue cărți, ca lucrările sale de istoric. Căci prin carte nu înțe-

1) *La Roumanie au XIX-e sc.*, I, 175—177.

leg împreunarea sub aceiaşi copertă a unui număr de coli tipărite, ocupîndu-se de chestii felurite, desvoltînd idei interesante dar răzleţe, dar înţeleg producţiunile unui spirit care, întemeiat pe observaţiile ce le-a făcut, exprimă despre un grup oricît de restrîns de lucruri sau oameni o concepţie unitară, descopere un şir de gîndiri care gravitează în orbita unei idei centrale, stabileşte fapte şi enunţă reflecţiile sale asupra lor. Cartea presupune un tot coherent şi unitar, mai presupune o tensiune intelectuală, o putere de meditaţie pe care n'o cere volumul de articole. Spirit original în atîtea privinţe, Eliade e original şi prin natura lucrărilor sale; profesor de literatură franceză, scrierile sale cele mai de samă sînt trei scrieri de istorie psihologică şi socială privitoare la Romîni.

In lucrările ce derivă din preocupaţiile sale de literat sau de profesor de literatură franceză, Eliade s'a manifestat mai mult critic literar de cît istoric literar. Distincţia între spiritul, metoda şi obiectul cercetărilor istoricului literar şi cele ale criticului e uşor de stabilit. Pe critic îl interesează mai ales scrierile prezentului, sau, din scrierile trecutului, elementele de actualitate ale lor—şi astfel de elemente ne întîmpină în unele opere care, prin multiplicitatea trăsăturilor geniului ce le-a produs, inspiră necontenit alte interpretări, dau naştere neîncetat la alte discuţii sau sînt gustate de o generaţie pentru alte motive de cît de generaţia precedentă. Istoricul literar se ocupă mai ales de scrierile din trecut şi lasă la o parte pe cele de azi. Recunosc că această primă deosebire nu e esenţială, căci precum sînt critici care mai vorbesc despre Shakespeare sau Goethe (băgaţi de seamă însă nu despre Salo sau Properţiu) sînt istorici literari care au scris volume despre Carducci sau Anatole France.[1]) Deosebirea capitală între aceşti scriitori e alta: istoricul literar caută să explice opera, să descopere legătura dintre ea şi toate cauzele care au produs-o, individualitatea autorului, întîmplările vieţii sale, spiritul şi gustul societăţii, împrejurările politice ale momentului, să desvelească filiaţiunea ideilor şi a procedeurilor artistice ale acestei opere, a celor ce au precedat-o şi a celor ce o urmează, influenţa ei asupra publicului, motivele admiraţiei, ale indiferenţei sau ale ostilităţii ce a deşteptat. Criticul literar analizează opera şi o apreciază în bine sau în rău după conformarea ei cu canoanele esteticei căreia i se închină, dacă e un critic doctrinar ca Brunetière, după potrivirea ei cu propriile sale înclinări, cu propriul său gust, cu propriul său temperament, dacă e un critic impresionist ca Jules Lemaître sau Anatole France.[2])

Singurul studiu de istorie literară al lui Pompiliu Eliade e articolul său publicat în 1904 în *Revue des Deux Mondes*:

1) Cf. cărţile lui Jeanroy şi ale lui Michaut despre aceşti scriitori.
2) G. Lanson, *L'histoire littéraire et la sociologie* în *Revue de métaphysique*, juillet 1904.

Grégoire Alexandresco et ses maîtres français. Bazîndu-se pe cronologia culegerilor acestui poet şi studiind influenţa franceză ce se învederează în fiecare din ele, Eliade însemnă fazele succesive ale talentului lui Grigore Alexandrescu. Lamartinean în elegiile care însoţesc traducerea povestirei *Eliezer şi Neftali* (1832), Grigore Alexandrescu se deprinde puţin cîte puţin în tovărăşia lui La Fontaine să-şi întoarcă privirile dela durerile sale personale şi să şi le îndrepte asupra fiinţelor din jurul lui. Uitîndu-se la compatrioţii săi pentru a descoperi cusururile şi păcatele lor, luînd în cercetare viaţa socială şi politică a timpului, îi află neajunsurile şi viţiile şi, de oarece sub regimul politic de atunci adevărul nu putea fi spus fără înconjur, se serveşte de povestirile fictive ale fabulei pentru a îndrepta pe contemporanii săi şi a încerca să lecuiască societatea de relele de care sufere. De aci numărul din ce în ce mai mare de fabule şi în special de fabule politice în culegerile dela 1838 şi 1842. Dar chiar în penultima din aceste culegeri se iveşte o nouă influenţă, care devine din ce în ce mai activă, până se afirmă singură aproape în volumul din 1863—e aceia a lui Boileau. Inspiraţia epistolelor şi satirelor sale, Grigore Alexandrescu i-o datoreşte lui Boileau şi tot dela dînsul mai vin preţuirea bunului simţ, iubirea preciziei şi îngrijirea formei. Boileau l-a ajutat pe Grigore Alexandrescu să ia conştiinţă de natura propriului său talent, să se desbare de tînguirile lamartiniene, care împedicau manifestarea propriei sale personalităţi. Boileau l-a făcut să păşească dela romantism la clasicism.

Negreşit e ingenioasă această înfăţişare a ritmului după care s'ar fi desfăşurat talentul lui Grigore Alexandrescu, sub influenţa maeştrilor săi francezi. Negreşit studiul lui Eliade înlesneşte în unele privinţi priceperea operei fabulistului şi istoricului nostru. Dar după o cercetare mai amănunţită explicaţiile istoricului literar nu ne satisfac pe deplin. Chiar în prima sa culegere, cea din 1832, Alexandrescu îşi arată talentul de fabulist şi, dacă dovedeşte prin elegiile sale lamartiniene lirismul său romantic, arată prin fabulele sale un obiectivism desăvîrşit. Dacă La Fontaine ar înfăţişa într'adevăr poetul care a servit de autor de transiţie între romanticul Lamartine şi clasicul Boileau, Alexandrescu ar fi trebuit să se adreseze, nu la fabule ca *Le Mulet vantant sa généalogie, l'Ane et le petit chien* şi *Le Paon se plaignant à Junon*, dar la fabule în care La Fontaine, pentru a ne servi de expresia lui Eliade, se arată un poet pe jumătate liric, la fabule ca *Les deux pigeons* sau *Le songe d'une habitant du Mogol*, în care izbucnesc în chip neaşteptat sentimentele poetului, părerile sale de rău că a trecut de anii dragostelor, încîntările care-i leagănă sufletul în singurătate. Niciodată însă Alexandrescu n'a imitat astfel de fabule; niciodată n'a adoptat tonul lor. In fa-

1) Devenite la Alexandrescu, *Catîrul ce-şi laudă nobilitatea, Măgarul răsfăţat, Privighetoarea şi păunul.*

bula lui Alexandrescu, nu se revarsă niciodată efuziunile unei sensibilități prea vii, cu neputință de contenit. Fabula sa nu e niciodată elegiacă, sau idilică sau pierdută într'o reverie dulce cum i se întîmplă așa de des celei a lui La Fontaine. Așa încît prezența în prima culegere a lui Grigore Alexandrescu a unor fabule pur obiective și absența în întreaga sa operă e fabulelor impregnate de lirism ne îndreptățesc să renunțăm la reprezintarea desvoltării poeziei sale în felul cum l-a închipuit Eliade. Mai socotesc iarăși că nu era nevoe ca Alexandrescu să ia de maeștri pe La Fontaine și pe Boileau pentru ca sufletul său să se izbăvească de grija propriilor sale chinuri și să cate la durerile altora. Dacă nu s'ar fi oprit la primele aspecte ale poeziei lui Lamartine, la versurile inspirate de o dragoste nenorocită sau la imnurile intonate pentru preamărirea Divinității, Alexandrescu ar fi găsit în *Les Recueillements* modelele unei poezii al cărui autor jertfindu-și suferințele personale pe altarul suferințelor obștești, a făcut să încapă în inima-i lărgită bucuriile sau întristările tuturor, să se înfioare întrezărind idealul fericirei omenirii întregi, pe care i-l arăta mintea sa, mîntuită de preocupări egoistice. Dar Grigore Alexandrescu nu era un liric înzestrat cu o sentimentalitate bogată și puternică care să-i îngădue avînturi în regiunile înalte ale poeziei sociale; poseda numai un spirit vioi, ager să prindă defectele contimporanilor săi, iscusit în arta de a le reda, îndurerat de rănile societății în care trăia, doritor să le vindece, și adresîndu-se în acest scop lui Boileau, a cărui muză ca și a lui, e o *musa pedestris*, cu mult bun simț, isteață, luătoare în rîs, și plină de grijă ca vestmintele sale simple să n'aibă nici o pată și nici un cusur. Cît despre admirația profesată de un începător față de modele așa de disparate, n'are de ce să ne mire cînd ne aducem aminte că tînărul Alexandrescu recita la școala francezului Vaillant epistole de Boileau, că știa pe din afară pasagii din Racine și că luat acasă de Eliade Rădulescu, împărtăși admirația acestuia pentru Lamartine din *meditațiile* căruia protectorul și călăuzitorul său dase în 1830 traduceri în romînește. Aprecierea deopotrivă a clasicilor și a primilor romantici era firească la o generație crescută de profesorii francezi în cultul modelelor marelor secole și totuși atinsă de valurile curentului romantic: Eliade Rădulescu, în aceiași ani traducea atît din Lamartine și din Byron cît și din Molière și Voltaire.

Activitatea de critică literară a lui Eliade e reprezintată de foiletoanele sale din *l'Indépendance roumaine*,[1]) de cele șase prelegeri ținute la Facultatea noastră, în 1901, asupra *Literaturii*,[2]) de aprecierile sale asupra repertoriului din 1908—1909 al

1) *Causeries littéraires*, 3 vol., Bucarest, Imprimerie de *l'Indépendance roumaine*, 1903.

2) *Ce este literatura? condițiile și limitele acestei arte*. București, Institutul de arte grafice Eminescu, 1903. (V. o severă recenzie de d. N. Iorga în *Sămănătorul* din acelaș an).

Teatrului Național,[1]) intercalate în Raportul său asupra acestei instituții al cărui director era în acel moment, de conferințele sale asupra literaturii franceze, ținute la Ateneu în 1899 (opt conferințe), în 1900 (șase conferințe), în 1912 (conferință asupra lui *Maurice Maeterlinck*, singura publicată împreună cu una din primul ciclu *Filozofia lui La Fontaine*.[2]) Aceste studii critice îngăduie cunoașterea mai de aproape a personalității lui Eliade. Intr'adevăr în critica literară intervine un element de subiectivism care e mult mai puțin perceptibil în producțiile de istorie sau de istorie literară. E drept că individualitatea lui Eliade străbate și în aceste lucrări în care autorii se silesc să reducă ecuația personală la minimum; cu atît mai mult se arată în studii în care criticul apreciează pe scriitor, după gustul său, după sensibilitatea sa, după concepția sa particulară despre lume și oameni.

Vom regăsi în aceste studii critice aceiași iscusință de analiză psihologică pe care am întîlnit-o în cercetările sale de istorie, aceiași orînduire sistematică a tuturor elementelor chestiei discutate, până și aceleași împărțiri ale subiectului în trei puncte,[4]) care-s familiare la acest spirit iubitor de claritate și de logică. In sfîrșit ne întîmpină și aci obișnuita spontaneitate de gîndire și de simțire a lui Eliade,[5]) mai de prețuit în critica literară ca ori unde, căci e vorba de operațiuni intelectuale în care originalitatea vederilor și sinceritatea impresiilor au rol precumpănitor. Cetirile autorilor procurau lui Eliade impresii vii și intense, mintea și sensibilitatea sa reacționau direct față de textele literare și nu așteptau să se înflăcăreze, să se înduioșeze, să învinuiască, să se indigneze după spusele altora. Singur bunul său gust venia să-l călăuzească în admirațiile sau condamnările sale—bunul gust, rezultat tot atît din dispozițiile firești ale omului cît și din educația primită. Educația solidă din țară, anii petrecuți mai tîrziu la Școala Normală Superioară din Paris, într'un mediu de cultură literară și artistică intensă, contribuiră la cultivarea gustului său, pe care-l formară pătrunderea sa psihologică, înclinarea sa către emoțiile generoase și dragostea sa pentru Frumos.

Cu toată această dragoste pentru Frumos, preferințele lui Eliade se îndreaptă către autorii a căror valoare provine din bogăția sau adîncimea cugetărilor mai mult decît din arta expri-

1) București, Voința Națională, 1909.

2) Extras din *Convorbirile literare*, 1901 (V. în *Convorbirile literare* din acelaș an o importantă recenzie de St. Orășanu).

3) *Cu privire la Maurice Maeterlinck*, București, editura *Flacării*.

4) Așa de exemplu Maurice Maeterlinck are trei faze literare; Richard Wagner (articol în *Viața Romînească* din Martie 1908, asupra acestui compozitor), le prezintă și el: cea a dibuirilor, cea critică, cea a capodoperilor; arta dramatică în genere înfățișează și ea tot trei faze: faza Sofocle, faza Shakespeare, faza Wagner etc..

5) V. părerile asupra falsității genului *operă* în *Ce este literatura*, p. 72 și în articolul semnalat despre Richard Wagner din *Viața Romînească*.

mării lor. E de notat că în conferinţele sale de la Ateneu n'a luat ca temă opera nici unui artist literar. Ne-a vorbit de Pascal, de Taine, de Brunetière, de Renan, de Zola—nu de romancierul naturalist, dar de apostolul celor patru Evanghelii, *Fécondité, Travail, Vérité, Justice*, de predicatorul social sau mai degrabă socialist. Cînd un scriitor artist cum e La Fontaine devine subiectul conferinţei sale, ceia ce-l interesează pe Eliade sînt părerile fabulistului despre viaţă, despre om, despre soarta noastră, într'un cuvînt ceia ce constitue filozofia lui. Ceia ce l-a sedus mai ales la Maeterlinck a fost preocuparea acestui poet blînd şi grav de problemele capitale ale omenirii: Moartea, Necunoscutul, Destinul, Fericirea. Chinurile minţii ce se sbate în întunerec, frămîntările inimii neluminate de o rază de speranţă, însfîrşit seninătatea desăvîrşită cînd posesiunea adevărului a cărui căutare l-a sbuciumat atîta e asigurată, iată ce a încercat Eliade cetind pe autorul volumelor *La Sagesse et la Destinée* şi *Le Temple enseveli*.

In cercetările sale critice Eliade aduce un spirit de o severitate puţin obişnuită, o cugetare impregnată de religiozitate. Cu neîngăduirea unui suflet ce are intuiţia divinităţii judecă pe sceptici. Cu intransigenţa uneori excesivă a unui puritan condamnă pe epicuriani. Mi-aduc aminte şi acum nemulţumirea, aş zice chiar indignarea, cu care vorbea într'o conferinţă la Ateneu din 1900, de diletantismul lui Renan, de încercarea autorului *Vieţii lui Isus* să reducă la măsura sentimentelor şi faptelor omeneşti simţirile şi faptele Mîntuitorului. Mi-aduc aminte şi acum de supărarea ce o manifestă într'o altă conferinţă, din 1899, asupra *Indoelii lui Pascal*, contra noastră, a Romînilor, rasă de necredincioşi sau de superstiţioşi, şi de îndemnul, aproape de porunca, de a lua parte la celebrul *pari* al lui Pascal, parînd pentru viaţa de apoi. Conferinţa despre *Filozofia lui La Fontaine* ne dă seamă şi dînsa de rigiditatea morală a lui Eliade, de asprimea, mă îndărătnicesc să cred, nejustificată a sentinţelor sale.—La Fontaine! Cînd pronunţăm acest nume imediat răsar înaintea noastră personagiile care ne-au încîntat copilăria! Dobitoace cuvîntătoare, copaci şi plante care grăesc, ţinînd fiecare un rol, unele cu isteţime, altele cu neghiobie, în acea „comédie à cent actes divers et dont le théâtre est l'univers", ai căreia actori închipue pe oameni şi pe care ne-o înfăţişează poetul. O atmosferă de indulgenţă şi de simpatie învălue aceste fiinţi şi, dacă pe alocurea se păcălesc sau îşi aduc vătămare unele altora, un sentiment de solidaritate le uneşte. De sigur morala ce reese din această comedie nu e înaltă, e morala vieţii de toate zilele, morala experienţei care ne învaţă să chibzuim bine faptele noastre, să ne păzim de cei puternici şi să ne ferim de dorinţi nerealizabile şi de visuri deşarte. Desigur morala fa-

1) Primele trei conferinţe ţinute în primăvara anului 1899, ultimele două în primăvara anului 1900 la Ateneu.

bulistului ne invită să ne bucurăm de viaţă, dar cu înţelepciune şi cumpătare, aşa cum un discipol al epicurianului Gassendi şi un sensualist inteligent şi delicat se pricepe s'o facă. A-l judeca pe La Fontaine cu o austeritate de principii intempestivă faţă de natura producţiilor la care se aplică, şi mai ales a socoti că observaţiile sau constatările sale sînt şi poveţe de purtare, e a te aşeza într'un unghiu neprielnic pentru a-l pricepe şi a-l gusta. Ca şi spiritelor ce nu s'au putut desprinde de preocupări morale înguste în cetirea acestor vestite fabule, ca şi lui Jean Jacques Rousseau şi ca şi lui Lamartine, La Fontaine e antipatic lui Eliade. O repulsiune instinctivă îl îndepărtează de ironia amabilă, de voea cea bună, de seninătatea cu care La Fontaine sau autorii aparţinînd aceleiaşi familii intelectuale primesc ca lumea să fie cîrmuită de întîmplare şi oamenii să nu fie desăvîrşiţi. Un rechizitoriu e îndreptat în contra moralei fabulistului, care ar fi alcătuită de regule de purtare josnică, în contra filozofiei lui „meschine". Poetul pe care contimporanii l-au numit *Le Bonhomme*, din cauza bunătăţii zîmbitoare cu care ierta greşalele altora, cerînd iertare şi pentru ale sale, ar fi, nu un înţelept fără iluzii şi cu multă bunăvoinţă, dar un mizantrop posomorît care socoteşte omul „fiinţa cea mai nesimpatică din cîte există", o fiinţă „rea din fire", ceia ce face ca societatea să fie expresia uricioasă a tuturor răutăţilor individuale. Şi iată cum ostilitatea criticului provocată de rigurozitatea doctrinei sale nu numai că-l împiedică să simtă tot farmecul operei unui mare poet, dar îl împinge la nedreptate şi la o alterare regretabilă a trăsăturilor fizionomiei morale a acestuia.

Cînd nu întîmpină acest fond de idei morale la un scriitor, Eliade îi cere pentru a se declara mulţumit o sentimentalitate bogată. Răsfoiţi lecţiunile sale despre obiectul şi condiţiile literaturii. Singurii poeţi citaţi sînt, în afară de clasici, admiraţi pentru înălţimea cugetării lor, nobleţea inspiraţiei, precizia şi claritatea fondului şi a formei, singurii poeţi citaţi sînt romanticii, Hugo, Lamartine, Musset. Scriitorii artişti, maeştrii cuvîntului şi ai versului, Baudelaire, Théophile Gautier, Leconte de Lisle, Hérédia sînt trecuţi cu vederea. In rarele dăţi cînd e vorba despre ei, sau lipsesc comentarii laudative sau sînt exprimate judecăţi aspre. Baudelaire, ale cărui *Fleurs du mal* revelează o poetică originală, ale cărui versuri au cutremurat cu fiori necunoscuţi pe contemporanii săi, a cărui ritmică, ale cărui asociaţii de cuvinte, ale cărui combinaţii de asonanţe şi de aliteraţii, sînt întipărite de grija de a spori şi de a prelungi în cetitor şi în auditor efectul unor imagini uimitoare prin plasticitatea şi noutatea lor, e privit numai ca un poet care a fost înzestrat într'un grad neobişnuit cu simţurile inferioare, mirosul şi pipăitul.[1] Vorbind de *Cyrano de Bergerac*[2]), Eliade condamnă virtuozitatea acroba-

1) *Ce este literatura*, p. 43.
2) V. scrisoarea asupra lui *Cyrano de Bergerac*, în primul volum de *Causeries littéraires*.

tului în versificație și nu simte plăcerea pe care ne-o procură ușurința lui Rostand de a se juca cu versul, comicul ce se desface din anume împerechieri ciudate de cuvinte la rimă, din repetiții cum e a celebrului *Non Merci!*, din perifraze neașteptate ca acele din tirada asupra nasului, armonia cuvintelor nimerit alese și acel merit al dificultății învinse pe care l-a slăvit Théophile Gautier într'o poezie cunoscută:

Oui, l'oeuvre sort plus belle
D'une forme au travail rebelle
Vers, marbre, onyx, émail! [1])

Pentru Eliade desăvîrșirea formei constă în jertfirea ei față de fond. Pentru dînsul cultivarea formei în literatură n'are nici un înțeles, căci, după cum se exprimă, forma e indiscutabil legată de fond, care e tot atît de artistic ca și forma.[2]) Totuși dacă atît de des în compunerile literare ne întîmpină intenții excelente slab redate, sentimente delicate și gîndiri alese stîngăciu exprimate, ne putem da seamă că elementul artistic de căpetenie, că poate singurul element artistic în literatură e forma. Prin ce se deosebește un poet de noi? Printr'o sensibilitate de o calitate rară? Negreșit. Și Verlaine ne-a amăgit zugrăvind pe poeți ca pe niște făuritori nepăsători de ritmuri, ca pe niște cioplitori iscusiți de cuvinte:

A nous qui ciselons les mots comme des coupes
Et qui faisons des vers émus froidement...[3])

Intensitatea sau finețea simțirii poetului o posedă însă mulți inși. Cîți n'au fost sfîșiați de chinurile dragostei, cîți „în tremurarea unei clipe" n'au visat „fericiri eterne", cîți n'au fost fermecați de zîmbetul divin al Naturii în reînoirea ei primăvaratecă sau n'au simțit, în vecinătatea imensității oceanului, în

1) *L'Art (Emaux et Camées).*

2) *Ce este literatura*, p. 103. E de observat că atunci cînd voește să aprecieze pe un poet din punctul de vedere al sintaxei, al stilului sau al versificației, gustul lui Eliade în genere așa de sigur și pătrunderea sa de obiceiu așa de ageră, rătăcesc. Astfel a învinuit—fără dreptate—pe Eminescu că a sfărmat ritmul poeziei și a stricat sintaxa limbii noastre (cf. începutul conferinței despre *Filozofia lui La Fontaine* și *Ce e literatura*, p. 102). A socotit că principiul încălcărilor și al libertății în așezarea cezurei la André Chénier e același ca la Victor Hugo, în vreme ce e o imitare a metricei grecești și nu, ca la romantici, o consecință a adaptării structurii versului la emoțiunea sau ideia ce exprimă. (V. *Ce e literatura*, p. 96.—Cf. însă Lanson, *Il-re de la litt. franç.*, ed. din 1902, p. 840). A dat despre funcțiunea versului liber al lui La Fontaine, explicațiuni ce-s contrazise de exemplele ce le citează (Cf. St. Orășanu, dare de seamă despre *Filozofia lui La Fontaine*, în *Convorbiri literare*, 1903).

3) *Epilogue (Poèmes saturniens).*

contemplarea solitară a palpitării vieții universale, dorul de a cufunda nimicnicia Ființei lor în sînul marelui Tot, din care toate-s zămislite și în care toate se întorc! Dar n'au fost poeți. Le-a lipsit darul evocării cu limpezime a stărilor sufletești de altădată pentru a le traduce prin cuvinte [1]); le-a lipsit mai ales suflarea care le închegă într'o formă nepieritoare. Tot atîta simțire au avut și dînșii, dar o mai puțin lucidă memorie imaginativă în rechemarea stărilor sufletești încercate. Tot atîta simțire a răscolit inima lor, dar mintea lor n'a putut crea un cortegiu de imagini pitorești sau înduioșătoare, în jurul emoției de exprimat, n'a putut descoperi muzica cînd sonoră cînd surdă a silabelor, n'a putut găsi vraja a tot puternică a ritmului și a rimei:

Rime qui donnes leurs sons
Aux chansons;
Rime l'unique harmonie
Du vers, qui, sans tes accents
Frémissants,
Serait muet au génie.... [2])

Dar aceste scăpări de vedere și aceste erori de apreciere treceau nebăgate în seamă de auditorii conferințelor sau prelegerilor lui Eliade. Talentul său oratoric îi fermeca. Eliade nu căuta de altfel atîta să convingă, cît să mişte și să încînte publicul său.

Ceia ce caracteriza eloquența lui Eliade nu era nici o eleganță măsurată și discretă, nici din contra pompa impunătoare și strălucită a imaginelor, nici risipa unei invențiuni verbale uimitor de bogată. Eliade părea că fuge de imagini căci alegea, cînd era silit să recurgă la ele, comparații sau metafore juste dar obișnuite. Figurile pe care le întrebuințează mai des sînt repetiția și antiteza, aduse pare că de spiritul său iubitor de limpezime și stăruind asupra termenilor care pot s'o răspîndească prin identitatea sau opoziția noțiunilor ce reprezintă. Limba sa oferă vocabularul și construcțiile sintactice obișnuite. În schimb cîtă ușurință de a se servi de ele! Cum, la momentul potrivit, termenul propriu alerga, chemat pare-că de o baghetă magică, să se pue la îndemîna vorbitorului! Cum, din grămada tiparelor în care ne turnăm gîndirea, eșia atunci cel mai nimerit pentru a îngădui ideei să se desfășure cu toate cutele și nuanțele ei, sau, din contra, s'o strîngă într'o formulă lapidară și pregnantă.

Mai mult încă decît de facilitatea mînuirii lexicului și a sintaxei, erai surprins la Eliade de căldura comunicativă a vorbirii sale. Conferințele sale, lecțiunile sale nu erau demonstrarea rece a unui șir de adevăruri, expunerea obiectivă a unor consta-

1) Lacombe, *Introduction à l'histoire littéraire*, p. 146—149.

2) Sainte-Beuve, *A la rime.*

tări neîndoelnice, dar înainte de toate împărtăşirea însufleţită a impresiilor pe care le încercase în faţa textelor literare şi a reflecţiilor sale active asupra lor. Nestîmpărate de aprecierile altor critici, de care într'adins nu vroia să ţie seamă, neînăbuşite de cercetările erudiţiei, neîncărcate cu povara greoaie a comentariilor ştiinţifice, părerile lui Eliade asupra operilor literare, răsărite în mod direct la cetirea autorilor dintr'o sensibilitate vie şi o imaginaţie uşor pusă în mişcare, păstrau cînd erau exprimate tot focul sufletului din care porniseră. Sentimentele sale literare care se înfăţişau cu ingenuitatea lor primitivă te ademeniau prin aerul lor de sinceritate, prin accentele lor în care distingeai „cette voix du coeur qui seule au coeur arrive" cum zice unul din poeţii ce-i era drag să citeze. Adăogaţi la aceasta efectul acţiunii sale oratorice, mobilitatea de expresie a fizionomiei, scînteerea privirilor, vibraţiunile patetice sau asurzirea timbrului glasului său, corespunzînd minunat tonalităţii grave şi austere a cuvîntărilor sale.

Această învăpăere lăuntrică care se răsfrîngea în acţiunea şi elocuţiunea sa contrasta cu aplecările logice ale spiritului său, cu dialectica lui strînsă, cu sistematizările şi cu formulele sale abstracte, cu diviziunile şi subdiviziunile sale minuţioase. Era o antinomie între temperamentul său lesne aprins şi mintea să iubitoare de raţionamente şi de ordine—contrazicere pe care o înfăţişează şi sufletele celor doi scriitori cugetători pentru care avea o aşa de mare admiraţie, Taine, poetul logician, şi Pascal a cărui geometrie înflăcărată brăzdează cu stranii frumuseţi vestitele-i *Pensées*.

In sfîrşit ceia ce dădea o însufleţire rară cuvîntărilor lui Eliade era putinţa de a-şi închipui şi de a ne arăta şi nouă conflictul de idei, de simţiri, de dorinţi din care izvorîseră la un autor paginele ce ne mişcau. Stările sufleteşti ale lui Pascal sau ale lui Maeterlinck nu erau concepute de un teoretician psicholog *in abstracto*, ele erau prinse intuitiv de un suflet de artist care avea darul să ne facă şi pe noi să vedem drama la care asistase. Cetiţi ultimele pagini ale conferinţei despre Maeterlinck şi admiraţi chipul concret cum sînt redate fazele prin care a trecut solitarul de la St. Wandrille pentru a ajunge la cuvintele din urmă ale filozofiei sale. Un dialog se încinge între constatările pozitive ale minţii şi cerinţele imperioase ale unei inimi însetată de a stăpîni liniştea şi fericirea. Posibilitatea devine probabilitate şi probabilitatea certitudine printr'un şir de treptate binefăcătoare sofisme ale minţii, turburată de strigătele simţirii îndurerate...

Ch. Drouhet.

Note pe marginea cărţilor

DESPRE SCRISORILE INEDITE ALE LUI TUDOR VLADIMIRESCU PUBLICATE DE N. IORGA

Comoara puţin numeroaselor scrisori ale lui Tudor Vladimirescu a fost mărită printr'o serie de epistole din anii 1814—1815, descoperite de distinsul istoric Iorga. Ele ne luminează asupra unei greşeli făcute de Aricescu, naivul dar singurul scriitor, care pe la mijlocul secolului trecut a scris mai pe larg istoria Revoluţiei dela 1821.

Dacă până 'n ziua de azi găsim în cercurile culte oameni —fireşte din cei crescuţi în străinătate—care-l privesc pe Tudor Vladimirescu ca pe un tîlhar bădăran, ne putem lesne închipui cum a fost judecat fiorosul oltean de cei care trăiau şi mai aproape de epoca lui. Adevărului istoric îi trebue perspectiva secolilor. Nici un scriitor contimporan mai cu vază nu-l pomeneşte pe Tudor Vladimirescu; lacuna aceasta ne izbeşte mai ales în „Călătoria" luminatului Dinicu Golescu, care de altfel îşi iubea ţara şi judeca atît de clar nevoile ei.

Deci cartea lui Aricescu, aşa cum este, greoae şi cam haotică în ceia ce priveşte împărţirea materiei, scrisă într'o limbă nedibace şi aproape ridicolă din cauza franţuzismelor, e totuşi o faptă mare. Aricescu a simţit—ba poate chiar a ştiut—cele trei condiţiuni elementare spre a scrie istorie: cercetarea locurilor unde s'au petrecut evenimentele, adunarea documentelor şi culegerea legendelor. Locurile nu se mutaseră; legendele erau toate bune de păstrat, mai ales că se găseau pe la moşneni, pe la neamuri de panduri, adică la oameni neprefăcuţi şi înzestraţi cu

darul de sinteză al tăcutului țăran romîn. Documentele erau puține. Această lipsă se datorea spaimei fanarioate, spaimei aproape isterice de a nu se compromite față de vre-o „puternică" împărăție, de vre-un consul, de vre-un partid politic, de vre-un boier, de vre-un dregător, de vre-un epistat, de vre-o pasăre, de vîntul care trecea!... Doi ani după Revoluția dela 1821, consulul prusian, baronul de Kreuchely-Schwerdtberg, se plîngea că vrînd să scrie o relație amănunțită a răscoalei, nu găsește nici documente nici voe bună la cei care ar putea să-l ajute cu știrile lor personale. Și că boierii, bănuitori și fricoși, spun: «Ce Franc! qu'a-t-il besoin de savoir cela?»

Mie mi-a povestit odată Doamna Zoe Dimitrie Sturdza, de ce jalnică mirare fusese cuprins soțul ei, cînd,—după moartea socrului seu, bătrînul Mavros, care pe vremea lui fusese amestecat în toate „tainele zeilor",—rugînd-o pe văduva acestui om politic să încredințeze acuma ginerelui său bogata moștenire de documente istorice, doamna Mavros îi răspunse,—și ea cu mirare,—că hîrtiile fuseseră arse, așa cum se cuvinea la moartea unui om cu vază. Dimitrie Sturdza putu atunci să măsoare cu ochii distanța care despărțea mentalitatea numai a două generații.

Cînd în cursul cercetărilor mele pentru cărțile pe care le scriam, am fost primită la Craiova de doamna Broșteanu-Urdăreanu, Olteanca bătrînă și vioae, a cărei față se luminase, cînd o întrebasem despre Tudor și despre pandurii lui, îmi povesti cu o nespusă părere de rău, că, puțin după moartea tatălui ei, ea fiind tînără de tot,—era acum de optzeci de ani,—găsi odată pe doi unchi ai ei rupînd la hîrtii, pe care le scoteau dintr'o ladă mare de lemn. „Și știam, maică," strigă doamna Broșteanu-Urdăreanu, „că erau multe scrisori de ale lui Tudor Vladimirescu printre ele, căci fusese prieten bun cu tatăl meu; iar mie îmi zicea «Panduroaică»! I-am rugat atunci pe boieri să nu mai rupă la hîrtii, care erau pline de amintirile Domnului Tudor. Dar ei s'au supărat foc și doar că nu m'au bătut, maică, doar că nu m'au bătut!"

Se înțeleg deci, ușor, greutățile întîmpinate de Aricescu în descrierea vieții eroului oltean, mai ales pentru anii premergători zaverei. Necunoscînd documentele asupra călătoriei lui Tudor Vladimirescu la Viena, în 1814—1815, el a îmbrăcat-o, după cîteva zvonuri, într'o vagă haină politică. M'am luat după Aricescu. Și-mi pare rău, cu toate că atunci n'aveam ce face.

Scrisorile publicate de Iorga ne dau deslușiri prea frumoase asupra „omului" Tudor Vladimirescu. S'a dus la Viena nu pentru politică, ci în slujba boerului Niculae Glogoveanu a cărui soție, Elenco, a murit în capitala Austriei, lăsînd în urma ei o copilă mică, Masinca, și un proces nesfîrșit pentru niște bani, scule și hîrtii furate de o „prietenă" necredincioasă și de o slujnică. Și nu se satură acela care, după cîțiva ani numai, era să fie cea mai înfricoșată căpetenie de panduri din țară, să vorbească de „coconița Masinca". Scrie tatălui copilului: „mare parigorie în toată vremea va să fie dumitale această coconiță. Căci n'are protivnică la frumusețe și la înțelepciune; va să fie cea întăi în Țara-Romînească, că ș'aici este aleasă și vestită". Și apoi: „—după cum este coconița Masinca copil ca un înger, poate deloc să se deprinză la tot felul de învățături". Și iară: „—mai vîrtos așa înger de copil păcat să rămîe neînvățat". Îi cumpără haine, ghete, așternut, trimițînd socoteli amănunțite despre gospodăria fetiței și a celor două slujnice, cu care șade. Om credincios al Glogovenilor.

Răsărind din viața politică scurtă și teribilă a lui Tudor Vladimirescu, sufletul lui ni se înfățișează ca o priveliște sub un cer încărcat cu nori grei, luminat numai din cînd în cînd de fulgere orbitoare. Iar din scrisorile cele nou descoperite parcă se furișează o rază subțire de soare, arătînd cu degetul ei de aur ici și colea un măceș înflorit pe pajiștea cea întunecoasă. Adînc ne mișcă icoana furtunosului oltean, cum o iubește și o mîngîe pe „coconița Masinca". Ne convinge și mai mult de adevărul zvonului, că a putut și el să se gîndească odată la fata frumoasă și blîndă a Jienilor craioveni, care a murit de ciumă,—de ciuma lui Caragea.

Însă cu toate că vedem un Tudor aproape nou în aceste scrisori, îl vedem și acolo întreg. Dacă pe primul plan al priveliștei e soare, tună în depărtare. Cu Nemții și cu tărăgăneala lor în afaceri de „cremenalion" are ce are. Dară-mi-te cu ocîrmuirea Țării-Romînești, care n'a fost în stare să păzească moșia lui dela Cerneți împotriva Turcilor prădători dela Ada-Kale! „Apoi din nechivernisirea stăpînitorilor țării noastre vezi cîtă prăpădenie ni se pricinuește! Ci vor lua plata dumnezeiască!"

Iată stilul Domnului Tudor, stilul proclamațiilor ca și al scrisorilor lui personale. Iorga spune că s'a bănuit, că scrisurile lui Tudor Vladimirescu ar fi fost redactate de alt-cineva, de e-

piscopul Ilarion, de consulul Pini sau de dascălul Petrache Poenaru. Ce superficial trebue să le fi citit cei care au putut susţine aşa ceva! Caracteristice sînt astfel de bănueli pentru mentalitatea fanariotă, a cărei otravă cu greu se izgoneşte din spirit şi din suflet. Acea mentalitate se credea ajunsă la culmea isteţimii, cînd presupunea că vorbele, scrisele şi faptele cuiva erau ale altcuiva! Fără a se mira de extraordinara modestie a numeroşilor inspiratori, care, deci, s'ar fi mulţumit totdeauna cu anonimatul. Izvorul acestei boli mintale era lipsa de libertate şi prin urmare lipsa de demnitate personală. Şi iacă s'a ivit în mijlocul acestei societăţi roase de molima vecinicei îndoeli o fire de sine stătătoare, curată la suflet şi la gînd, Olteanul Tudor. Fireşte că nu l-a putut înţelege aproape nimeni. Căci cum zice Neamţul: „Wie der Schelm ist, so denkt er", ceia ce s'ar putea traduce prin: „Firea mişelului se oglindeşte în gîndirea lui", sau cum ar fi zis Anton Pann: „Mişelul aşa cum este, aşa şi despre alţii gîndeşte."

Iar firea lui Tudor se oglindeşte întreagă în stilul lui. Un stil oltenesc. Scurt, limpede, cu şirul ideilor strîns legat, iar îmbogăţit ici colea cu pilde şi asemănări, cum le întrebuinţează intuiţia puternică a ţăranului, intuiţia legăturilor adînci care există între toate manifestaţiunile vieţii. Scrisorile scurte ale lui Tudor Vladimirescu, răvaşele de drum, poruncile către autorităţi sînt ca nişte lovituri de măciucă. Nu m'am îndoit deci de autenticitatea unui scris, pe care nu l-am văzut cu ochii, dar care mi-a fost comunicat de d. Niculae Romanescu din Craiova; el citise autograful într'o expoziţie istorică şi-şi amintise frazele lui fulgerătoare şi adevărat „tudoreşti" — : „Către tine, Arhon Pitar Hîrşu, Aga al Craiovei. Aflat-am că tu şi cu ai tăi unelteşti zavistii împotriva mea; dacă de acu peste trei ceasuri nu te-ai ridica, tu şi cu ai tăi, şi să părăseşti Craiova, dat-am poruncă oamenilor mei să-ţi tae capul. Theodor". De o energică frumuseţe este şi inversiunea verbului, atît de obicinuită altă dată, şi care din nefericire a căzut în părăsire.

Iar în „cărţile" lui politice, în care arată cauza şi scopul răscoalei, Domnul Tudor se ridică la nişte înălţimi atît de mîndre, încît fireşte că nu l-a putut pricepe protipendada. La început îl făcuseră „tâlhar" pe vătaful de plaiu al Cloşenilor; apoi fură siliţi să recunoască, că Tudor Vladimirescu nici nu jefuia nici nu prăda. Dar ce înţeles putea să aibă pentru un baş-boier cuvintele următoare: „—pe semne Dumneata pe norod, cu al căruia sînge s'a hrănit şi s'a poleit tot neamul boeresc, îl socoteşti nimic; şi numai pe jefuitori îi numeşti patria; măcar că eu nici asupra acestei tagme nu sînt voitor de rău, ci încă mai vîrtos le voesc întregimea şi întărirea privilegiilor". Şi apoi: „Dar cum nu socotiţi dv. că patria se chiamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor?" Ce haos pentru veliţii boeri! Işi peptănau bărbile cele lungi, întrebîndu-se unii pe alţii: „Dar ce vrea ipochimenul ăsta?"

Da, ce vroia? Se mai auziseră, prin gazete, veşti despre nişte nebuni din alte ţări, care nu mai vroiau să ştie de sfinţenia infailibilă a guvernelor. Tudor Vladimirescu însă, după ce apără pe scumpul său norod în contra „jefuitorilor", iată că se arătă binevoitor şi tagmei boereşti, nevrînd să-i strice privilegiile! Atunci în contra cui se ridicase? Ar fi el azi înţeles mai bine?

Fost-au vreodată înţeleşi, cît timp trăiau, cei care erau altceva decît vulgari cuceritori şi ambiţioşi plini de vanitate? Cei care n'au făcut obicinuita şi jalnica confuziune între „ideal" şi „poftă"? Căci ceia ce mulţimea numeşte ideal n'are nimic a face cu idei, ci e o poftă mai mult sau mai puţin materială, poftă de pămînt, de bani, de aşa zisă putere. La Tudor Vladimirescu nimic de toate astea. Rîvna lui ţintea mult mai sus. Nu vroia să răstoarne edificiul social, nu vroia să rîpească cîteva ţinuturi dela alte state, bani nu vroia şi nici mărire, căci pe cînd „domnea" la Cotroceni şi i se zicea „Măria-ta", el iscălea anaforalele ca „comandir al adunării norodului" în urma celorlalţi dregători ai divanului.

Se sculase pentru o cauză desăvîrşit transcendentală, pentru stîrpirea răului din inimi şi din moravuri în ţara lui. Căci ştia prin intuiţia sufletului său curat, că un popor nu poate fi de sine stătător decît pe temeiul moralităţii. Era ceva elveţian în această însufleţire, şi nu e de mirat, căci şi Gorjanul e fiul munţilor. Pentru scopul lui adunase şase sau şapte mii de moşneni, vînători de urşi şi de capre, şi o pornise în contra viţiului şi a destrăbălării, cu un steag albastru în fruntea oastei sale. O copilărie — ca toate apostolatele, care sînt singurele „valori" sufleteşti ale omenirii.

Bucura Dumbravă

Scrisoarea III-a*)

Iubitul meu,

In trei-patru rînduri, dela primirea scrisorii dumitale, m'am hotărît să pornesc spre dumneata și mereu împrejurări neprevăzute s'au pus de-a curmezișul dorinței mele. Acum, neștiind cînd voi avea mulțumirea de a ne revedea, iau condeiul să-ți scriu. Afară e burniță, bate un vînt rece de sfîrșit de toamnă, care mă țintuește în casă; am înaintea mea cîteva ceasuri libere. Cum le-aşi putea întrebuința mai bine, decît stînd la sfat cu dumneata, măcar prin scris, dacă prin viu grai nu se poate?

Inţeleg perfect neliniştea şi sbuciumarea ce-ţi pricinuesc evenimentele prin care trecem;—căci eu însumi, deşi mult mai în vîrstă decît dumneata;—eu, care am avut multe de îndurat în viaţa mea: dureri fizice, pierdere de avere, deziluzii sfîşietoare, umiliri nemeritate;—eu care, neavînd copii, nici alte rude, nici multe zile de trăit de aci încolo, aşi putea privi nepăsător desfăşurarea lucrurilor;—totuşi, îţi mărturisesc, că niciodată nu mi-am simţit sufletul mai sbuciumat, mintea mai în luptă cu ea însăşi, decît acum, din pricina celor ce se întîmplă, măcar că nu mi se întîmplă direct mie.

Mă socoteam vindecat de şovăiala credinţei în triumful necontenit al binelui şi iată că urgiile acestui război au adus din nou, în discuţia conştiinţei mele, întreaga problemă a existenţei şi a valorii vieţii.

Nu mă miră deloc, că şi sufletul dumitale se sbate, „ca un steag în vijelie"; m'ar fi mirat contrariul, căci numai un suflet de

*) Scrisoarea I-a şi a II-a au fost publicate în broşuri.

rînd, capabil a se obişnui cu orice ticăloşie, poate rămîne nepăsător, văzînd cea mai de seamă parte a omenirii recăzută în sălbătăcie.

Sute de mii de voinici, în floarea vîrstei, ale cărora minţi şi ale cărora braţe puteau fi întrebuinţate la o muncă creatoare, ucişi ca nişte cîni,—sute de mii de alţii, ciungiţi şi schilodiţi pentru tot restul vieţii,—milioane de copii rămaşi fără sprijinul părintelui,—mame care plîng amar pieirea flăcăilor lor, singura mîngîiere a necăjitei lor vieţi,—bătrîni, femei, copii, schingiuiţi cu cruzime,—opere de artă, cu care omenirea se fălea şi se mîngîia, nimicite,—drumuri, poduri, căi ferate, vapoare, sate şi oraşe întregi, rase cu tunul... Şi aceste urgii nu sînt opera întîmplării, a vre-unui cataclism, a deslănţuirii unei puteri oarbe şi inconştiente, ca un ciclon, sau un cutremur,—ci sînt săvîrşite cu voinţă şi cu conştiinţă. Acei ce le săvîrşesc vor să le săvîrşească, se laudă cu aceste isprăvi: „admirabilele efecte ale tunului de 42"... „superioritatea tunului de 75"... Şi aceste lucruri nu se petrec în ţări de sălbatici, ci în ţările care reprezintă maximum de civilizaţie la care a ajuns omenirea, şi această urgie s'a pregătit mai ales în ţara aceluia, care a prescris ca normă de purtare în viaţă: „*leben und leben lassen*"... Nu mai înţelegi nimic... nimic. Toate speranţele de mai bine, toate iluziile frumoase sînt sdruncinate din temelii şi spulberate de acest uragan de nebunie;—un val de duh de tăgăduire îţi năpădeşte în suflet;—fără voe blesteme îţi vin pe buze;—îţi vine să crezi că omenirea e osîndită să rămîie pe veci proastă şi rea;—îţi vine să crezi că viaţa e o ticăloşie, născocită de un tiran absurd şi crud, căruia îi trebuesc lacrămi şi sînge ca să petreacă; şi că au dreptate marii pesimişti, care ajung la încheerea că, decît existenţa pe o lume, în care se întîmplă atîtea ticăloşii, e de preferat neființa, Nirvana, odihna de veci...

Şi iată-ne din nou aduşi într'o stare sufletească, de care ne socoteam vindecaţi, aceea de a tăgădui valoarea vieţii...

*

Şi totuşi ce nedrepţi sîntem cu viaţa! Ce păcat săvîrşim, îmbrăţişînd în acelaş blestem şi răul şi binele acestei lumi! De altminteri numai împrejurarea că după ce blestemăm viaţa, continuăm totuşi de a trăi, ar trebui să ne dovedească nedreptatea noastră. Te-ai hotărît vre-odată să-ţi curmi firul vieţii? Te-ai

găsit vre-odată *în prag*, cum zice poetul? Eu nu mă sfiesc de a-ți mărturisi, că am trăit asemenea momente și că și acum, de rîndul acesta, ororile acestui răsboi, mi-au readus în minte cu o-grozavă intensitate, întrebarea dacă e mai bine *a fi, sau a nu fi*.

Și iată că, după scrișniri din dinți, după blesteme cu pumnul ridicat spre cerul, care îngăduie revărsarea acestui val de sînge și de lacrămi peste sărmana omenire, nu mi-am curmat viața.

Da, iată că eu, care deși nu sînt animalul lipsit de conștiință, osîndit, oricît de ticăloasă i-ar fi viața, să trăiască vrînd-nevrînd, pentrucă nu se poate privi trăind și nu-și poate pune întrebarea dacă e mai bine să fii sau să nu fii; eu, care fiind conștient, mi-am pus această întrebare și am ajuns la încheerea că viața nu e vrednică de trăit, — continui totuși de a trăi, deși am la 'ndămînă arma prin care, cu o singură apăsare pe trăgaci, ași putea să-mi dăruiesc neființa. Copii sau alte rude, cărora existența mea le-ar fi de vre-un ajutor, n'am; răceala armei nu mă înfioară; sînt obișnuit cu mînuirea armelor. Pentru satisfacerea patimei vînătorii nu m'am sfiit să ucid nenumărate viețuitoare. Știu cum vine moartea: Bang! o svîrcolire de o clipă și odihna de veci. Nu cred în viața viitoare. Nu cred că dacă mi-ași curma singur viața, s'ar putea să fiu retrimes pe lume, undeva, să-mi cîștig, în condiții de existență și mai grele, dreptul la odihna de veci. Sînt încredințat că după moarte, îmi va fi cum îmi era înainte de a mă naște. Îmi e indiferent gîndul că în urma mea, lumea va continua să existe și că moartea mea nu-i va fi turburat mersul mai mult decît pieirea unei muște... Și totuși continui de a trăi. Pentruce? Pentrucă fără voia mea, în clipa supremă, mi-au reapărut în minte toate ceasurile de fericire, pe care mi le-a procurat frumusețea indescriptibilă a naturii, cu lumina ei, cu culorile ei, cu florile ei, cu stelele ei, cu miresmele ei, cu svonurile ei, cu toată comoara ei de podoabe încîntătoare; — în aceiași clipă mi-am reamintit fericirea pe care mi-au pricinuit-o muzica, pictura, sculptura, poezia, știința, — toată comoara de frumusețe, pe care a adăogat-o naturii munca creatoare a omenirii...

Și n'aveam nevoe să-mi răscolesc arhiva sufletului, n'aveam nevoe să caut în trecut, ori în depărtare legătura care să mă țină strîns de această viață. Era deajuns să-mi ridic ochii și să privesc. O zi splendidă de început de toamnă. În văzduhul vioriu sclipeau fire de funigei; soarele îmbrăca firea într'o lumină

caldă și dulce ca o mîngîiere; din vale, ca sunetul a mii de clopoței de argint, venea ciripitul rîndunicilor, adunate pe vîrfurile trestiilor, să ție sfat despre o lungă călătorie ce se apropia; — din depărtare se auzea glasul duios al clopotului unei biserici; sute de nuanțe se amestecau în văstmîntul codrului, de pe dealurile ce închideau zarea și îndărătul cărora dormea coama munților albăstrii, cu crestele încununate de întîia zăpadă.

Și iată că nu numai întregul inconștient din mine, dar însăși conștiința mea, protestau împotriva morții și-mi strigau că, cu toate durerile ei, viața cuprinde o seamă de fericiri reale și pozitive, atît de pozitive și de reale, încît numai gîndul despărțirii pe veci de ele, mă înfiora și mă 'nfioară încă...

A! de ce trebue ca într'o lume pe de o parte atîta de frumoasă să existe și atîtea grozăvii. În clipa aceasta se sfărîmă oase, se sdrobesc țeste, se risipesc creeri, urlă și se svîrcolesc de durere atîția oameni tineri a căror energie s'ar fi putut întrebuința pentru învingerea suferințelor, nu pentru crearea lor.

*

Precum vezi, dragul meu, înțeleg perfect revolta dumitale. Ea este exprimarea imposibilității conștiinței dumitale de a se obișnui cu gîndul permanenții răului.

De rîndul acesta îți aprob toată revolta și-mi pare bine că, în loc de a ți-o cheltui în blesteme care nu slujesc la nimic, te-ai hotărît să ți-o prefaci într'o scriere împotriva acestei urgii absurde, care se chiamă războiul. Îți urez din toată inima spor la muncă și ca prietin bun și mai în vîrstă, îmi permit să-ți dau cîteva sfaturi.

Se vor pune piedici de a curmezișul hotărîrii dumitale; dar ia seama, cele mai mari nu-ți vor veni din afara, ci dinăuntrul dumitale. Ele ți se vor înfățișa sub formă de sentimente și de judecăți descurajatoare. De unde, până în ajun, vei fi muncit cu agerime și cu încredere, iată că într'o bună dimineață te vei trezi cugetînd: „Adică de ce mă sbucium și mă străduesc atîta? N'am făcut eu această lume; nu sînt eu răspunzător de ticăloșiile pe care le cuprinde. Răul ce nu mi se întîmplă mie, nu trebue să mă turbure. Mila și compătimirea sînt sentimente de sclav, slăbiciuni de combătut și de învins. Revolta împotriva durerilor și nefericirilor îndurate de alții e o nebunie. Superioritatea stă în putința de a te adapta împrejurărilor existente și de a stoarce din

ele pentru tine, maximul de fericire posibil; superioritatea stă în oțelirea sufletului, în căpătarea convingerii că sînt rele inevitabile și chiar necesare și că a pretinde distrugerea lor e o utopie irealizabilă"...

Analizează cu amănunțime aceste judecăți și vei ajunge să înțelegi că ele sînt forma pe care o ia în noi puterea inerției, care vrea păstrarea lucrurilor așa cum sînt.

*

Nu e adevărat că putința de a te adapta împrejurărilor existente, spre a stoarce din ele pentru tine maximul de fericire posibil, ar fi o dovadă de superioritate. Nu e adevărat. Tot progresul săvîrșit de omenire, și cel material și cel intelectual și cel moral, e isvorît din nemulțumire, din revoltă împotriva *actualului*. Adaptarea la condițiile actuale, în care trăește o ființă, e o lege crudă și aspră a vieții, la care viețuitoarele inferioare, lipsite de conștiință, au fost și sînt obligate să se supună, spre a trăi. Adaptarea e un compromis, impus lor de agenții distrugători ai mediului, în care întîmplarea sau nevoia le-au dus. Imensa diversificare a vieții în atîtea clase, ordine, specii și varietăți, vădește rezemnarea cu care viețuitoarele s'au supus acestei legi a vieții, și s'au supus cu rezemnare, pentrucă erau lipsite de o conștiință, care să protesteze și să se revolte împotriva ei. Pe măsură însă ce pe scara vieții au venit viețuitoare mai inteligente, ele nu s'au mai supus cu aceiași rezemnare agenților externi, ci au căutat ca prin activitatea lor să-i domine, să-i învingă, să prefacă mediul; iar de cînd a apărut pe lume omul, năzuințele lui de mai bine nu s'au împlinit, decît în măsura în care a putut schimba mediul fizic și mediul social. Uite-te împrejurul dumitale și vei vedea ce greu îți va fi să deosebești în lucrurile ce te înconjoară, care e opera naturii și care e opera preschimbărilor aduse de voința omului.

A vedea în adaptabilitate, care e o formă de rezemnare, o dovadă de superioritate, e o nerozie, cînd tot progresul omenesc, departe de a fi rezultatul unei rezemnări, e rezultatul unei nemulțumiri, unei protestări, unei revolte împotriva *actualului*. Și oricît ar fi strigat-o de tare Zarathustra în auzul nefericitului Nietzche, nu e adevărat că mila și compătimirea ar fi sentimente inferioare, de combătut și de învins, precum nu e adevărat că revolta pentru suferințele îndurate de alții ar fi o nebunie.

In mijlocul cetei, compusă, pe de-o parte din inconștienți, care asemenea viețuitoarelor inferioare, se silesc să se adapteze și să se obișnuiască cu condițiile mediului în care trăesc, oricît de ticăloase ar fi,—pe de altă parte din egoiști, interesați la menținerea *actualului*,—răsar indivizi înzestrați cu un prisos de simțire, care le face intolerabilă nu numai propria lor durere, ci și durerea altora; nemulțumiți a cărora conștiință se simte tulburată și revoltată de orice suferință; inadaptabili, care dacă sînt prea slabi, pier necunoscuți,—dacă sînt destul de tari, reușesc să schimbe măcar în parte mediul social și să-l prefacă așa cum convine simțirii lor speciale și premergătoare. La împlinirea întregei schimbări visată de ei, se împotrivește toată puterea asupritorilor și toată prostia asupriților.

Da, numai sufletele meschin egoiste se adaptează tutulor împrejurărilor;—sufletul ales se revoltă. Unui suflet de mare revoltat, de inadaptabil, se adresează cuvintele poetului:

Că de-ar fi fost să treci prin lume
Ca ori și care om de rînd,
Ce lesne-ai fi pus frîu durerii
Și răsvrătitului tău gînd.

Dar ți-a fost dat să fii de-asupra
Acestor inimi seci și strîmte,
Și tu să 'nduri toată durerea
Pe care lumea n'o mai simte.

Dar chiar sufletele de rînd, care privesc cu ochi răi și se împotrivesc la orice schimbare a condițiilor la care apucaseră să se adapteze,—în rarele și trecătoarele clipe de trezire de conștiință ce le pricinuește vederea marilor nefericiri și îngrozitoarelor mizerii, cu care omul se poate totuși obișnui,—își exprimă în mod indirect neîncrederea lor în valoarea adaptabilității zicînd: „nu da, Doamne, omului, cît poate să rabde".

*

Și iarăși nu e adevărat că superioritatea stă în oțelirea sufletului, în convingerea că sînt *rele inevitabile*, ori *necesare* și că a năzui dispariția lor ar fi o utopie de nebun. Oricît am afirma din gură aceste lucruri, orice sforțări am face spre a ne

convinge că ele exprimă adevărul, rămine o parte a conștiinței noastre, care nu se poate obișnui cu gîndul permanenții relelor și care se răsvrătește și cere înlăturarea lor. Care din aceste părți ale conștiinței noastre are dreptate, care exprimă adevărul? Aceia care ne îndeamnă să credem că sînt rele necesare ori inevitabile, sau aceia care ne îndeamnă să ne răzvrătim împotriva existenței lor și să luptăm pentru înlăturarea lor? Revolta noastră împotriva relelor ce cuprinde această viață, să fie o nebunie, o năzărire fără temei? De unde isvorăște ea? Din credința că lumea ar continua de a exista și după dispariția lor. In clipa în care ne-a pierit această credință, ne încetează și revolta. Rezemnarea presupune sau lipsă de conștiință, sau convingerea definitivă și absolută că orice protestare și orice revoltă e zadarnică. Așa se explică pentruce, cu toate că ne e dragă viața, nu ne revoltăm la gîndul morții; căci ceia ce simțim, la gindul că vom pieri pe veci, e un regret, o înduioșare, o sfîșiere poate, în nici un caz revoltă. Ne revoltăm desigur în fața morții neașteptate și prea timpurii a unei ființe dragi; dar revolta noastră în asemenea împrejurări, isvorăște din convingerea că era cu putință să mai trăiască. Nu ne revoltăm însă împotriva morții de bătrînețe, nici nu o considerăm ca un rău.

Deci revolta noastră împotriva relelor e clădită pe credința că ele ar putea să dispară fără primejdia năruirii lumei; iar această credință nu este numai o înclinare, o năzuință nesocotită și neîntemeiată a sufletului nostru, ci se sprijină pe experiența trasă din marele număr de isbînzi ale muncii creatoare a omenirii, împotriva atitor rele astăzi dispărute. Formulele *rău necesar* și *rău inevitabil* sînt împerechieri de cuvinte absurde, pe care o conștiință limpede le respinge. Cu asemenea formule goale de înțeles, scornite de cei interesați la menținerea *actualului*, nu se pot mulțumi decît sufletele leneșe, incapabile de sforțarea trebuincioasă pentru înlăturarea răului și care preferă drumul rezemnării, al adaptării. O minte ageră înțelege toată absurditatea înperechierii de cuvinte *rău necesar*, pentrucă știe că progresul tocmai în aceasta stă: *în a face ca răul să nu mai fie necesar.*

Cu toate relele dispărute așa s'a purtat omenirea: Intăi a trăit multă vreme sub jugul lor, fără măcar să le vadă; – pe urmă a început să le vadă, să protesteze împotriva lor, dar le-a socotit necesare; — mai tîrziu a înțeles că n'ar fi necesare, dar de groaza efortului, ce trebuia făcut pentru înlăturarea lor, le-a declarat inevitabile; și în sfîrșit, înțelegînd că sînt și evitabile, fără

primejdia năruirii lumei, le-a desființat. Așa avem dovezi că s'a întîmplat cu sclavia și cu atotputernicia bisericei; așa se va întîmpla cu relele socotite azi necesare ori inevitabile.

*

Cît despre gîndul că, devreme ce nu am făcut noi această lume, nu sîntem răspunzători de ticăloșiile pe care le cuprinde și nu am fi datori să ne străduim a le îndrepta, dacă ele nu ne lovesc direct pe noi, — știu că el nu va dura în sufletul dumitale mai mult decît licărirea unui fulger.

Un asemenea gînd nu domolește frămîntarea unui om, care s'a încredințat că conștiința omenească a devenit unul din factorii cei mai de seamă ai evoluției ce se va urma de aci încolo pe pămîntul nostru.

Asupra acestei conștiinți pe care o constatăm în noi, putem avea credinți deosebite. Dumneata crezi că conștiința nu e posibilă, decît cu condiția existenței unui creer — și că înafara noastră nu există nimic analog conștiinței noastre. Altul poate crede că de vreme ce elementele himice din care sîntem alcătuiți noi și creerul nostru produc în noi conștiința și de vreme ce universul în care trăim e alcătuit din aceleași elemente, s'ar putea prea bine ca acest univers să aibă o conștiință a lui, o conștiință uriașă care ne înconjoară de toate părțile și care treptat-treptat, dealungul veacurilor, s'a filtrat în noi viețuitoarele. Dar ori care ar fi credința noastră, din clipa în care știm că conștiința nu este numai o oglindă inertă și pasivă, în care se răsfrîng lucrurile din afara ei, ci este un agent activ, care are înrîurire asupra activității noastre și deci asupra lumii; din momentul ce ne considerăm colaboratori prin conștiința noastră la evoluția acestei lumi, atitudinea noastră față cu viața se schimbă. Nu mai tăgăduim valoarea vieții, înțelegem că este o nebunie să ne cheltuim puterile în zadarnice blesteme; nu mai cerem năruirea lumei fiindcă cuprinde rele; — dar nici nu mai putem rămîne nepăsători în fața lor, ci vrem să le biruim, să le înlăturăm, ca pe niște dușmani care strică frumusețea lumei și care ne stînjinesc și ne împiedică de a afirma, pe cît am vrea de tare, valoarea și legitimitatea existenții. A munci pentru înlăturarea relelor, de care se revoltă conștiința noastră, chiar cînd nu sîntem direct loviți de ele, nu ne mai apare ca o datorie, ci ca o nevoie, a căreia satisfacere ne procură mulțumire și fericire.

Și dumneata care nu poți uita că în clipa în care-ți scriu aceste rînduri, ca și în clipa în care le vei ceti, milioane de oameni, aparținînd celei mai civilizate părți a omenirii, fără a se cunoaște măcar între dînșii, se pîndesc, se caută, se urmăresc, pe pămînt și sub pămînt, pe apă și sub apă și în văzduh, spre a-și pricinui suferință, spre a firimiți cu tunul lucruri clădite cu atita trudă, spre a se schilodi și a se întreucide,—dumneata ai înțeles că războiul e cel mai revoltător, cel mai tragic și cel mai absurd din toate relele de care suferă omenirea,—și că biruirea unui asemenea monstruos rău, trebue să procure luptătorului una din cele mai mari bucurii ce poate oferi viața.

*

Nu lăsa să te descurajeze gîndul micșorimii puterilor dumitale în această luptă. Oricît ar fi de mică partea dumitale de contribuție, cît un grăunte de polen dacă ar fi, adu-ți-o. Oceanele sînt făcute din picături, universul însuși e făcut din părți indefinibil de mici. La îndeplinirea idealului pentru care te-ai hotărît să lupți, nu lucrezi singur. Sute de alte frunți vor fi plecate împreună cu a dumitale spre aceiași muncă. Și cu toate strigătele celor nerozi și celor interesați, că gîndul de înfrățire a omenirii e o utopie irealizabilă, el se va împlini, căci împlinirea lui nu atîrnă decît de un plus de conștiință în omenire. Iar spre a ne putea îndoi de sporirea necontenită a conștiinții, ar trebui să nu ne dăm seama, că înțelesul profund al evoluției pe pămîntul nostru e tocmai crearea și creșterea necontenită a conștiinței. A fost un timp, înainte de ivirea viețuitoarelor, cînd nici urmă de conștiință nu exista în substanța pămîntului. Și iată că, în împrejurări pe care nu le cunoaștem, s'au ivit primele viețuitoare, bucăți limitate de materie, în care nu se întîmplau decît operațiuni himice; și iată că s'a întîmplat minunea de neînțăles că, din jocul acestor operațiuni himice, viețuitoarele au căpătat simțire și simțuri, care s'au perfecționat treptat-treptat;—și iată că s'a întîmplat minunea și mai mare că din repetarea impresiilor căpătate prin acele simțuri, s'a născut în viețuitoare conștiința, care sporește necontenit de-alungul lanțului vieții, care începe cu monera, în care desigur nu exista nici o licărire de conștiință, până la noi, care ne putem privi trăind, ne punem problema existenței, ne dăm seama că conștiința a devenit un factor al evoluției

ce se va urma de aci încolo și năzuim ca rolul ei să devie din ce în ce mai mare.

Și nimic nu va putea împiedica această sporire necontenită a conștiinței. Parcă simțurile ar fi niște spărturi ale unui zăgaz, spărturi prin care acum se scurge în noi conștiința. Fiecare act de cunoaștere, fiecare experiență nouă o sporește. Orice încercare de a o înnăbuși produce rezultatul contrariu. Adu-ți aminte de inchiziție. Potentații bisericei, simțindu-și privilegiile primejduite de trezirea conștiinții, au recurs la cele mai înfiorătoare chinuri pentru a o înnăbuși; și au produs tocmai efectul contrariu. Necunoscători ai legilor vieții, ei nu știau că natura născocise durerea tocmai pentru formarea conștiinței și că era cu neputință să te slujești de durere spre înnăbușirea ei, fără a produce tocmai rezultatul unei mai vii treziri a ei.

Da, din evoluția vieții se vădește în mod luminos voința naturii de a produce o viețuitoare din ce în ce mai conștientă. Deși instinctul era un mijloc destul de bun, pentru a asigura trăirea și propășirea viețuitoarelor, de vreme ce cele mai multe trăesc până azi neschimbate de cum erau cu sute de mii de ani în urmă; totuși dealungul lanțului *principal* al vieții, ele n'au rămas staționare, ci s'au schimbat necontenit; iar deosebirea dela viețuitoarele care alcătuiau un inel al acestui lanț la acelea care alcătuiau inelul următor, a stat într'un plus de putere de cunoaștere, care sporește necontenit, dela rîma care abia poate percepe variațiunile imediate de temperatură sau de umezeală, până la omul care vrea să știe ce realitate se ascunde sub sclipirea stelelor, ce plutesc la depărtări de miliarde de chilometri.

Perfecționarea necontenită a viețuitoarelor pe ramura principală a vieții, vădește parcă nemulțumirea naturii cu viața inconștientă și rezemnată a animalelor și silințele ei de a crea o ființă conștientă, care după ce va fi străbătut lungi perioade de brutalitate, de superstiții, de bigotism, de revoltă și de agnosticism, să ridice însfîrșit ochii spre cer și să zică: „te înțeleg și-ți mulțumesc că prin conștiința cu care m'ai înzestrat m'ai făcut colaboratorul tău pentru perfecționarea acestei lumi"...

*

Din nefericire, tocmai aceia, care conduc destinele omenirii, ignorează aceste adevăruri; din nefericire tocmai conducătorii politici în loc de a înțelege ce enorme avantagii ar rezulta

pentru întreaga omenire din sporirea necontenită a acestui nou factor de evoluţie: conştiinţa,—nu văd în această sporire decît o primejdie a situaţiilor lor. Instinctul de conservare le şopteşte că condiţia de căpetenie, care le asigură conservarea privilegiilor şi atotputerniciei lor de conducători, e inconştienţa maselor. De aceia, cu foarte rare excepţii, oamenii politici nu găsesc necesară poporului de jos, decît atîta instrucţie, cîtă trebue unei turme harnice şi supuse, a căreia muncă să şi-o poată însuşi fără rezistenţă oligarhia. Mai multă instrucţie li se pare că ar pune în primejdie echilibrul social şi propria lor atotputernicie. Şi nu-şi dau seama că lucrînd astfel ei cearcă un lucru absurd, antinatural, anume stînjinirea unei legi fireşti a vieţii, *legea plusului de conştiinţă*.

Şi vezi dacă nu cumva acest uriaş măcel la care asistăm nu se datoreşte în mare parte tot unei acţiuni de înnăbuşire a conştiinţii, ce de ani de zile se practică de conducătorii politici ai acestui stup omenesc, artificial şi absurd, care e monarhia austro-ungară. La apus Nemţi, la sud şi la răsărit Sîrbi, Romîni şi Ruteni; între Nemţi şi aceste naţionalităţi, Maghiarii. Convine acestor popoare să formeze împreună un singur stat? Cine le întreabă? Dar convine aceluia care prin moştenire a căpătat dreptul de a le cîrmui şi acelora care bîzîie împrejurul lui şi care, toţi la un loc, alcătuesc lumea politică a acelei împărăţii.

Dacă fatalitatea istorică n'ar fi făcut ca Ungurii să se găsească lîngă Austriaci, ca un strat izolator de celelalte naţionalităţi, ei n'ar fi putut ajunge, cum sînt astăzi conducătorii reali a politicei împărăţiei; dar aşa, mînuind cu abilitate arma ameninţării cu separaţia, adică cu deslipirea dela monarhie a atîtor milioane de Romîni, Sîrbi, Ruteni, în totalitate muncitori de pămînt, albinele monarhiei,—ei au pus mîna pe întreaga conducere a politicei. Şi ce încearcă să facă de atîţia ani aceşti conducători ai politicei austro-ungare? Să treacă la maghiarism naţionalităţile nemaghiare? Aceasta însemnează să impue unei părţi de omenire, de paisprezece milioane, un pas înapoi în desvoltarea conştiinţei. Limba, mijlocul de înţelegere al omului cu semenii în mijlocul cărora trăeşte, e necesar desvoltării conştiinţei lui, cum plămînul e necesar respiraţiei. Şi încercarea de a constrînge pe un popor să se lepede de limba lui strămoşească spre a vorbi alta, e tot atît de absurdă, cît ar fi încercarea de a muta unui individ plămînul din dreapta în stînga şi cel din stînga în dreapta. Omul învaţă şi nesilit o altă limbă, cînd sufletul lui simte această nevoie. Pentru a se hotărî la aceasta, îi ajunge ispita împărtăşirii de roadele unei civilizaţii superioare.

Aşa se explică pentruce, fără nici o constrîngere toată pătura de sus a omenirii vorbeşte franţuzeşte, pentru ce atîţia au învăţat englezeşte şi nemţeşte. Cred că şi un popor întreg se poate hotărî fără mare protestare să-şi schimbe limba, cînd noua limbă de adoptat ar fi limba unui popor mai cult, sau cel puţin mai numeros decît a lui. Dar e o adevărată nebunie să speri că vei ajunge la acest lucru, atunci cînd limba ce vrei să impui unor popoare, e o limbă mai particulară decît a lor. Sîrbii vorbesc o limbă înţeleasă de zecile de milioane ale lumei slave, Romînii vorbesc o limbă înţeleasă de atîtea milioane de Romîni şi cu şanse de a fi înţeleasă de toată lumea neolatină. Şi ar trebui ca aceşti oameni să-şi lepede limba lor pentru a adopta o limbă înţeleasă de o insulă de Maghiari! Toate chinurile înfiorătoare ale inchiziţiei n'ar ajunge să înfăptuiască această nebună năzuinţă, pentrucă i se împotriveşte legea *plusului de conştiinţă*; şi cînd te încerci să stînjineşti această lege, ea protestează în forma în care a protestat la Serajevo.

Dar aceste gînduri nu trec prin mintea baronilor, conţilor şi magnaţilor, care prin drept de moştenire şi cu o cultură mărginită, se încumet să conducă atîtea popoare. In protestările nemaghiarilor din monarhie ei văd crime; iar idealului de intronare a principiului naţionalităţilor, răspund cu *unitatea statului maghiar*. Ce însemnează această unitate a statului maghiar? Pe ce se sprijină ea? Care sînt consideraţiile de ordine superioară, care sînt interesele omenirii, sau măcar ale locuitorilor Ungariei, ca aşa cum se găsesc împerechiaţi astăzi, să formeze pe veci un singur stat maghiar? Sînt ei ţinuţi împreună măcar prin voinţa liber exprimată a naţionalităţilor? Nu. Atunci *unitatea statului maghiar* e o formulă goală, care n'are alt înţeles, nici alt temei, decît împrejurările trecute şi voinţa oligarhiei maghiare de a ţine pe locuitorii celorlalte naţionalităţi robiţi pămîntului. Din munca astor albine e făcută prosperitatea şi trufia oligarhiei maghiare.

Va fi cel mai mare păcat, din cîte va fi săvîrşit împăratul, acela de a fi îngăduit acţiunea de înnăbuşire de conştiinţă, practicată de Unguri asupra atîtor suflete şi de a nu fi înţeles că protestările lor erau aspectul subiectiv al stînjinirii voinţii naturii de a produce un plus de conştiinţă,—aşa cum chinurile foamei sînt aspectul subiectiv al stînjinirii voinţei naturii de a păstra viaţa.

Dar fii pe pace, dragul meu, legile fundamentale ale vieții nu se pot stînjini, cum nu se poate stînjeni mersul stelelor pe cer; și legea sporului de conștiință e o lege fundamentală a vieții. Incercările de stînjenire produc efectul contrar. O dovedesc rezultatele produse de inchiziție; o vor dovedi mîne rezultatele acestui monstruos război. El nu e opera popoarelor, e opera oligarhiilor. L-au pornit din dorința de a-și păstra cu orice chip situațiile ciștigate; dar valul de durere revărsat peste omenire va provoca un spor de conștiință, care va aduce mari schimbări în tabla de valori a omenirii și o năruire a drepturilor și a trufiei oligarhiilor actuale.

Iți aduci aminte de cugetarea cu care Miron Costin sfîrșește istoria lui Ion Vodă cel Cumplit? Iat-o: „Iară dela Dumnezeu toate așa au fost tocmite ca nemică să nu fie pe lume stătător, ci toate trecătoare și de resipă să fie. Pe cei de jos urcă, pe cei de sus doboară, ca să fie spre pilda și învățătura tutulora; celor umiliți: nădejde,—celor trufași: zmerenie".

La lucru deci, dragul meu. La împlinirea idealului nostru de înfrățire a omenirii nu colaborează numai semeni de ai noștri, ci însăși voința naturii.

Dumnezeu să-ți dăruiască „slobode vremi", cum zice cronicarul.

Al dumitale vechi și nestrămutat prietin.

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

ELEGIE

Iubirea mea e-o rană solitară
Ce sîngerează 'n ori-ce trandafir
Care 'nflorește-acum în primăvară...

Și chinuit de tristul ei delir,
Aș vrea să-i sorb cu sete tot veninul
Din otrăvitul buzelor potir.

De-ar fi să mor, pierzîndu-mă 'n seninul
Privirii tale 'ntr'un suspin de dor,—
Murind, mi-aș binecuvînta suspinul...

Și mi-aşî goli într'un suprem fior,
In sănătatea ta, felină blondă,
Intreg paharul meu liberator.

Visez că 'mî lunec mîna vagabondă
Prin părul tău cel cu parfum de tei,
Subtilă şi poetică Giocondă...

Şi simt în piept electrice scîntei,
Ca Baudelaire în pervertite clipe,
Cînd se sbătea pe sinurî de femei.

Muşcîndu-mî buza, doamnă, să nu ţipe,
Iţi spun într'un suspin înăbuşit,
Că n'am, spre tine să mă 'nalţ, aripe...

Al ochilor tăi limpede zenit
O clipă să-l ating... şi 'n adîncime
Să cad pe veşnicie prăbuşit,

Pe cînd icoana ta, din înălţime,
Privind căderea bietului Icar,
Ar străluci 'n cascada mea de rime.

Oh, versul meu cu braţe de stejar,
Uitîndu-şî şi trecutul şi mîndria,
E azî de-abia înmugurit vlăstar

Ce nu-şî maî poate 'nfrînge elegia
Şi-I umilit că sufere... şi gem
Cum geme Leopardi 'n Aspazia.

— Eu n'am chemat pe nimenî... şi te chem.

Mihai Codreanu

Isprăvi drăceşti

Constantin Dobrescu, un ţăran meşter la prins peşte, povesteşte :

— Eu in gîrlă nu mă mai dau afund decît atunci cînd o fi om cu mine, acolea în apă. In viaţa mea, dracul s'a ţinut scai de mine ca după popă. Cînd m'oi apuca eu să spun toate întîmplările mele cu dracii, apoi e tarara ; o să vă spun numai cîteva.

Ca mine meşter la prins peşte cu mîna, nu mai este altul. Toţi tomşanii şi toţi mărunţişenii ştiu asta.

Odată m'a luat domnul Costache şi cu profesorul, să mergem la umflătura morii şi să le prind crapi.

-- Merg, le-am zis eu, dar dacă luaţi şi un fedeleş cu basamac să mă 'ncălzesc.

— Luăm.

Şi aşa a fost : au luat vre-o şapte-opt ocale de basamac. Mie, bată-l pîrdalnicul de basamac, îmi cam place. Am plecat la Mărunţişu, la moară, vre-o şapte-opt inşi. Era un ochiu adînc tare, de mă dureau urechile cînd ajungeam în fund : mi se părea că umblă să mi le spargă apa. Acolo, în fund, era o buturugă şi sub buturugă şi pe lîngă ea numai crapi. Nimeni nu îndrăznea să se lase în adîncătura aceia şi nimeni nu putea să-şi ţie răsufletul cît mine de mult. Ajunserăm pe mal.

— Ei haide, zisei eu, daţi cu plăşile în sus, în jos, ca să fugă crapii la adîncătură. Oamenii se desbrăcară, băură cîte-un gît-două de basamac, şi intrară. Eu rămăsei pe mal cu fedeleşul lîngă mine, să nu mă răcesc, ci să intru cînd oi socoti că s'a aşezat peştele la buturugă.

Deteră oamenii, prinseră colo un clean, dincolo un ciortan, dincolo un rac, ştii : peşte de om sărac. Ii luă frigul.

— Intră Costandine !

— Intru.

Domnul Costache, pe mal, îşi mîngîia chelia cu batista şi tot trăgea cu ochiu spre o muere, ce-şi făcea de roboată pe malul de dincolo. Omul ăsta a fost un craiu şi jumătate ; d'aia n'a strîns parale—da 'ncai a fost sătul. Imi făcu cu ochiu. Eu eram, ştii... aproape clean !

— Ori te-ai matosit, Dobrescule ?...

-- Eu ?... Ferească naiba, domnule Costache... Acuşi, dacă vrei, îţi scot de urechi şi pe Nichipercea.

— Să te văz.

Mă desbrăcai şi mă asvîrlii în apă. Oamenii eşiau pe mal şi luau cămăşile pe ei să se mai încălzească.

— Să nu-l beţi tot, mă !

— N'ai grijă...

Am chibzuit unde să fie buturuga şi m'am lăsat afund. Acolo, cît întindeam mîinile, erau numai şi numai crapi. Dibuii unul binişor şi-l înhămai. Eşii cu el la mal şi-l asvîrlii.

— Bravo, Dobrescule !...

Şi domnul Costache, de dragul femeii după malul de dincolo, bîţîia crapul şi-i făcea cu ochiul. Mă lăsai iar afund şi scosei altul.

— Bravo, Dobrescule !

Il asvîrlii şi iar... Scosei aşa optsprezece crapi. Aveam de gînd să-i scot pe toţi. Cînd, mă pomenii cu unul că mă împinse cu umărul alături. Eu, socotii că s'a dezbrăcat cineva din Rumînii de pe mal, şi acum s'a lăsat afund. Luai un crap şi eşii iar ; îl asvîrlii... Dar cel din apă, ce-l socoteam eu, nu eşia. Mă gîndii : bravo, mai e unul care ţine afundul cît şi mine de mult !

Mă dădui iar ; dar acum, cînd dibuii, dădui de două mîini ce dibuiau şi ele. Ce naiba, gîndii eu, prostul ăsta şi acuşi dibue ?... Dădui de un crap, dar mîinile celui din apă voiră ele să-l prindă. Eu îi pusei mîna pe o mînă a lui ca să i-o dau alături, dar simţii o mînă aspră, aşa ca solzii de răspăr ! Crapul fugi. Pornii alături şi dădui iar de crapi, dar cel din apă mă izbi cu umărul, de mă pomenii cu mîinile agăţate de mîinile lui. Incepui să-l pipăi. Il pipăii pe mîini, ajunsei la coate, le suii la umeri şi o luai pe vinele gîtului. Dădui de un păr as-

bru, de parcă era mustăţi d'ale de vine de sălcii. Ce om o fi ăsta? îmi venea mie să mă 'ntreb. Cînd îi pipăii capul, dădui de două coarne, mari cît degetul meu ăsta mare. Hait!... ăsta-i dracu! Şi cînd mă opintii în sus, mă pomenii cu el că se aşeză călare după ceafă-mi!... Smuncesc eu, opintindu-mă, dar el mă înhămă de păr şi-mi trecu o mînă, cu nişte ghiare, pe d'asupra ochiului stîng.

— Sai, Doamne, că m'a luat dracu! bolborosii eu şi mă pomenii ajuns deasupra apei. Deschisei ochii, văzui soarele şi 'ncepui să răcnesc:

— Ăău!... Ăău!...

— Ce e, ce e?!

N'avusei timp să spui, că simţii că mă apucase de pulpele picioarelor cu nişte ghiare încolăcite ca şerpii, şi mă trăgea spre fund.

— Săriţi!... Dracu!...

Dar oamenii, cum auziră de dracu, rămaseră pe mal—de lemn.

— Săriţi mă!... Şi 'notai cît putui. El însă se lungi pe sub mine, îmi prinse mînele să nu înot, îmi încolăci cu coada picioarele şi cu coarnele îmi da ghionturi într'una. Iar răcnii:

— Săi, Doamne, că mă ia dracu!...

Mă simţii slobod. Ajunsei la mal. Oamenii îmi deteră mînile şi mă traseră sus.

— Ce-i Costandine?

— Ce-i Dobrescule?

— Dracu!... Dracu!... Şi au început toţi să se 'nchine. Oamenii spuneau că sînt galben ca şofranu. Eu simţiam că nu mai aveam nici o putere. Frica mă desbătase şi mă prinsese un frig de-mi clănţăneau dinţii în gură.

— Cum era, mă, cum era?...—mă 'ntrebau toţi. Le spusei. Se 'mbrăcară oamenii, mă 'mbrăcai şi eu şi luai fedeleşul şi-l pusei la gură să mai îmi vie inima. Hoţii de Rumîni însă, băuseră tot basamacul şi puseseră apă! Tăcui şi plecarăm acasă... Ei, ce-a fost?... M'am pomenit cu albeaţă în ochiul stîng... uite-l!...

Şi el ne arătă ochiul ca probă.

Altădată diavolul, trăsni-l-ar D-zeu, că eu mereu îl blestem —a venit acasă la mine. Venea el de mult pe la mine, dar nu-l ştiam; vedeam însă că nu-mi trăiau copiii. Vedea nevasta ori în vis, ori aievea, un vultur, că venea la geam, bătea cu ciocul şi... la două-trei zile copilul îmi murea; pînă am visat într'o noapte, că-mi spunea bietul taica—D-zeu să-l erte—să dăruesc fiece copil vre-unui sfînt. Şi aşa am făcut. Se năştea copilul: mă uitam la calendar. Ce sfînt era în ziua aia, aşa îl numiam şi ziceam: „aide sfinte cutare... al tău este!... Vezi de el, cu ce poţi, că eu sînt fără putere". Şi d'atunci îmi trăesc copiii. Nichipercea însă nu s'a lăsat.

Intr'o noapte eram culcat în pat. Nevasta şi copiii se culcaseră în altul. Lampa era stinsă, dar afară era lună plină şi pe geamuri intra lumină din destul. Mi se speriase somnul; nu ştiu de ce mă pusesem pe un soiu de gînduri. Cum stam aşa, cu faţa spre mijlocul casei, mă pomenii că de jos, de unde bătea lumina, începu să se ridice o mogîndeaţă neagră. Căscai ochii bine să văz ce este. Era lună şi vedeam tot în casă. Mogîndeaţa păru a fi un copil oacheş şi cu părul negru şi creţ. Eu nu mişcai. Inima începu în piept boc-poc şi simţii o înfiorare. Copilul crescu, se lungi, se făcu băiat; crescu şi mai mare şi mă pomenii cu el... popă!...: antiriu, potcap, barbă, plete,—toate. Inima îmi bătea şi mai tare. Răsuflările nevestei şi ale copiilor se auzeau regulat. Popa ăsta făcu un pas biniişor, se aplecă şi se uită la ochi-mi, să vază dacă dorm. Eu îmi făcui planul, să-l isbesc odată cu piciorul şi să sar să-l prind.

El văzu însă că sînt deştept şi ridică piciorul să şi-l tragă îndărăt; dar eu, cînd îi dedei un picior, auzii trosc!... Făcui au!... Imi trosnise piciorul din şold!

— Ce-i Constandine? sări nevasta în sus.

— Pune mîna!

Popa perise de parcă nu fusese de cînd lumea.

— Ce mă?

— Mi-am scrintit piciorul!

— Cum?...

— Aprinde tămîe!...

Aprinse femeia tămîe şi lampa şi eu îi spusei tot.

Ei, ce-a fost?... Uite, piciorul mi-a rămas beteag, şi beteag o fi până oi muri!... Vezi?...

Altădată, plecai la lemne la deal. Aveam în căruţă mohor şi înaintea mea mergeau alţii; eu eram cel din urmă. La Costeşti, în dreptul cimitirului—era lună şi atunci—văzui un băeţaş cu rochiţă neagră şi cu un fes în cap, intra 'n şanţ, ieşia pe mal, intra 'n şanţ, ieşia pe mal....

Măi, ce copil să fie și ăsta, noaptea la cimitir!.. Strigai pe Ilie Mircioiu.

— Măi Ilie!

— Ce, nea Constandine?

— Ia uită-te tu de vezi pe Nichipercea...

— Unde e?

— Uite-l spre cimitir, ăla de intră și iesă din șanț, una într'alta.

— Ța, drace!

— Il vezi, mă? îl întrebai eu.

— Il văz.

— Ei, lasă-l.

— Ei aşi!... Ța, drace!...

Incepu și el să se strîmbe și să-l îngîne:

— Ța, drace!... lu lu lu lu lu... cum face curcanul. Ne puserăm pe rîs. Ăla n'avu de lucru:

— Mergi și tu la lemne?

— A ha!...

— Sui-te sus!

Unde se pomeni ăla c'o prepestenie de om mare și negru. Ce e voinic învățătorul dv., da' ce era ăla!... Se sui în codîrla căruței.

— Ihîî Ilie!... Acuși ai muștiriu, zisei eu. Ilie o băgă pe mînică. Incepu să bată caii. Caii nu mai puteau; Nichipercea era așa de greu, de umbla să stea caii cu căruța. Ilie nu mai zicea nimic.

— Măi Ilie, strigai eu. Ilie să răspunză—de loc.

— Ilie, n'auzi?!... Ilie—tufă să răspunză.

— Iliiieee!... De loc. Omul negru sta rezemat de dric.

— In numele lui D-zeu, dă-te jos diavole din căruța Ruminului, că te trăsnește D-zeu!..

Odată mă pomenii cu el perit din căruță. Caii care trăgeau până aci de gîjtiau, își făcură vînt și fugiră.

— Ilie?

— Hei.

— Te-am scăpat de el?

— S'a dus!...

— Ține caii mai domol să nu se sperie.

Am eșit din satul d-voastră și, la podul Tomii, iacă un ogar!... Eu văzui că ăsta numai ogar nu poate fi. Mergea pe lîngă căruțe cu coada băzoi.

— Măi Ilie?

— He-he-hei!?

— A venit.

— Cine?

— Dumnealui!

— Ogarul ăla?

— El!...

Ilie nu mai zise nimic, dar mă pomenii că pieri ogarul.

— Măi Ilie!

— Hei?

— Pieri, mă?

— M'am închinat eu. Dă-l încolo... Cu dracu la drum nu e bine să pleci. Mai bine să ne 'nchinăm, ca să-l facem să-și ia tălpășița. Mă 'nchinai și eu. D'aci, tot drumul ne mai uitarăm după el, până la pădure; dar nu-l mai văzurăm.

La pădure cumpărarăm lemne, încărcarăm căruțele, plătirăm și plecarăm. Eu rămăsei tot în urmă... Din pădure plecarăm pe la ziua jumătate.

Pe la mîncarea oamenilor ajunserăm la Răducanu dela Bădulești. Dejugarăm toți, luarăm pîne, băurăm cîte o cinzeacă de țuică și ne culcarăm. Am dormit noi până răsări luceafărul porcesc. Se deșteptă Vasile al Zaani.

— Bă, da sculați-vă în sus, că uite a răsărit luceafărul!

Ne sculărăm toți. Inhămară caii și porni șirul de căruțe. Vrusei să plec și eu.

— Hii... hart!... De loc; caii se opinteau, dar nu putea porni căruța din loc.

— Hiiii!.. și vrașc-vrașc cu fișca în cai... Caii—de loc. Măi, da' ce să fie?... Pe drum era pulbere. Caii până aci merseseră pe fugă. Dibuii la roate, fiindcă-mi făcui socoteala, c'o fi vre-un pietroiu 'nainte:—nu era nimic. Dibuii spițele, ca să nu fie vre-un lemn printre spițe să împiedice roata:—nici așa ceva nu era.

— Hiii... Hoiț... Marița!... Hart Catrina... Hi Arapu!... Trăgeau trei cai să moară, dar căruța nu se urnea din loc.

— Aaaaa!... începui să mă mir pe lîngă căruță. Tovarășii se depărtaseră, începui să-i strig, dar ei vorbiau și n'auziau de loc.

— Hiii... hiii!...—Geaba.

Mă dedei mai deoparte și mă uitai la căruță. O capră șe-

dea sus pe lemne! Pe unde se suise sus nu știu. Pricepui că *el* este:

— Tu ai fost, jupîne!?...

— Me he he!... făcu la mine.

— Dă-te jos!

— Me he he!...

— «Me he he», ne «me he he», dă-te jos d'acolo că te ia dracu!

— Me he heu! făcu ea.

— Hiii!.. Caii tot nu putură să plece.

— Dă-te jos, trăsnite-ar D-zeu Satano, că te altoesc acuși...

Da el începu să mă 'ngîne iar:

— Dă-te jos, că te altoesc, Satano!...

— In numele lui Dumnezeu!.... piei din drumul meu; piei!....

Și făcui o cruce. Caii numaidecît porniră cu căruța iar în fugă. El fusese pricina. Plecai și eu pe lîngă cai, închinîndu-mă de zor. Abia am ajuns tovarășii...

— De ce nu veneai?

Le spusei pățărania. Se 'nchinară toți. Dar, până am băgat carul în curte cu lemne, eu tot așteptam să-mi facă vr'un pocinog... D'atunci uite, mă 'nchin din vreme. Că, după vorba bătrînească: „Nici cruce să-ți faci, nici pă dracu să-l vezi", da mai bine fă-ți cruce, că știi bine că n'ai să vezi pe dracu!... Pe mine, uite cum m'a pocit: ochiul pocit, piciorul beteag!... Doamne ferește și cruce de aur în casa asta... Inchinați-vă tată, că n'are ce vă face... Și toți ne închinarăm.

I. C. Vissarion

Filozofia lui Henri Bergson

Marele filozof francez H. Bergson, care și-a văzut decurînd consacrată valoarea sistemului său filozofic prin alegerea sa la Academie, este reprezentantul cel mai de seamă al filozofiei de astăzi. Ideile sale sînt concentrate în trei volume: „Essai sur les Données immédiates de la Conscience", „Matière et Mémoire" și „L'Evolution créatrice", apărute la intervale destul de depărtate dar care au o strînsă legătură între ele, de oarece fiecare e numai o parte din cugetarea filozofului și toate împreună ne dau întreaga lui gîndire. Numele lui Bergson este astăzi popular—întrucît se poate întrebuința un asemenea termen, pentru a arăta marea răspîndire ce o are astăzi filozofia lui.

In regulă generală adevărul pătrunde greu în mintea omenească; e nevoe de o perioadă de luptă între ideia nouă și cele pe care caută să le înlăture, o eră de frămîntare, un fel de incubație, după care numai se poate vedea dacă ideia învinge sau cade.

Nu se poate zice că filozofia nouă a lui Bergson a triumfat pe toată linia; are încă mulți și puternici adversari, dar nu se poate iarăși contesta valoarea ei, care se poate deduce și din faptul că, pe lîngă atîția adepți, a ridicat în contra sa și atîția adversari.

Desigur, ea nu e ultimul cuvînt al cugetării omenești—după cum de altfel spune și filozoful francez—dar ea introduce un punct de vedere nou, o metodă nouă, fundamental deosebită de cea întrebuințată până azi, care va face începutul unei filozofii și științe nouă.

De aceia sistemul său e ridicat în slavă de unii și redus la un simplu, dar superb poem filozofic, plin adică mai mult de emoțiuni filozofice decît de idei filozofice, cum se exprimă un critic din tabăra adversarilor săi.

Să urmărim cugetarea filozofului în fiecare din cele trei opere ale sale din care vom deduce metoda urmată și caracteristica generală a filozofiei bergsoniene.

„Datele imediate ale conştiinţii".—E prima operă a filozofului care apare în anul 1889 şi are ca ţintă principală să dea o soluţie nouă problemei libertăţii; ea pune în acelaş timp şi bazele unei noui filozofii cu totul originală şi subtilă, care poate fi asemuită în ce priveşte consecinţile ei asupra gîndirii omeneşti cu marea revoluţie produsă de filozofia lui Kant.

Filozofia n'a putut pătrunde în esenţa lucrurilor, pentrucă a lucrat cu un instrument de cunoaştere impropriu, alterat, adaptat la anumite trebuinţe practice; trebue să ne ridicăm la datele imediate, curate, pure, care singure ne pot ajuta să putem deslega problema atît de veche a filozofiei. În domeniul conştiinţii caută Bergson acele date pure, imediate, în cunoaşterea adică a stărilor noastre sufleteşti.

Caracteristica vieţii noastre psihologice se rezumă în aceste trei însuşiri fundamentale: intensitate, durată şi determinare voluntară.—Acestea sînt însă în realitate nişte date mediate, sînt adică influenţate de trebuinţele noastre practice, de nevoia de a ne conduce în lumea care ne înconjoară; numai înlăturînd acest văl ce se pune între noi şi între datele imediate, putem pătrunde până la acestea din urmă. În acest scop Bergson se ocupă în primul rînd de intensitatea şi calitatea stărilor noastre de conştiinţă.

Psihologia admite că aceste stări sînt susceptibile de creştere sau de scădere; mai mult încă, admite un raport de cantitate între stări sufleteşti de aceiaşi natură; lucrul e cu totul eronat, pentrucă judecînd astfel nu facem decît să confundăm intensitatea cu cantitatea,—aceasta nu e în realitate decît modul cum se răsfrînge cantitatea în interiorul conştiinţii.

Intensitatea nu trebue considerată în afară de senzaţie, căci ea nu este decît o proprietate a aceştia. Pentru a lămuri mai bine chestiunea, trebue să deosebim stările de conştiinţă în două categorii: dupăcum au sau nu o cauză externă. Intensitatea stărilor sufleteşti, care sînt produse de o cauză din lumea din afară, este perceperea de către conştiinţă a cantităţii şi a numărului mişcărilor ce au loc în organism în momentul producerii lor. Explicaţia aceasta e bună şi pentru atenţie şi emoţii.

W. James a stabilit că o emoţie nu se produce prin simplul fapt că sîntem puşi în faţa unei cauze externe, care e capabilă să trezească în noi o asemenea stare sufletească; cauza externă produce în primul rînd anume modificări în organismul nostru, şi ecoul acestor modificări perceput de conştiinţă produce emoţia, iar intensitatea lor este mărimea şi întinderea acestor modificări organice.

Pentru celelalte stări sufleteşti, sentimente, pasiuni—intensitatea e numărul mai mare ori mai mic de stări sufleteşti simple ce alcătuesc faptul psihic fundamental. Stările noastre sufleteşti nu sînt, ca lucrurile, independente unele de altele; ele se leagă, se amestecă, se influenţează, se determină unele pe altele, sînt adică procesuri sau progresuri. Într'un anume moment se naşte în suflet o anume dorinţă; ea creşte, se desvoltă, îşi asociază alte elemente psihice de acelaşi fel, sau asemănătoare şi ajunge să stăpînească întreaga noastră conştiinţă; viaţa noastră psihică este schimbată şi acum judecăm lucrurile din punctul de vedere al pasiunii, care ne-a cuprins sufletul.

Intensitatea nu este o dată pură a conştiinţii; noi percepem ca dată pură numai calitatea.

Psihofizica s'a întemeiat tocmai pe această confundare a calităţii cu cantitatea şi de aceia toate speranţele ce se puseseră într'însa au fost înşelate.

Greşala capitală a lui Weber, dela care a pornit apoi Fechner, e că variaţia între excitaţie şi senzaţie constitue un raport constant, care poate fi măsurat, ceia ce însemnează că putem măsura pe fiecare din cei doi termeni ai raportului în parte. Este adevărat că senzaţia poate să crească sau să descrească în un anume raport cu excitaţia; dar, pe cînd aceasta din urmă, aparţinînd lumii fizice poate fi măsurată, cea dintâi nu poate fi măsurată pentrucă nu e o cantitate, ci o calitate.

Multiplicitatea stărilor de conştiinţă. Ideia de durată.—Filozoful german Kant a arătat în „Critica Raţiunii Pure" că cele două lumi, în care se concentrează întreaga existenţă—cea internă şi cea externă—a căror legătură formează problema de căpetenie a filozofiei, au fiecare o formă deosebită: conştiinţa se desfăşoară în timp, lumea externă se întinde în spaţiu.

Concepţia Kantiană a spaţiului—spune Bergson—diferă foarte puţin de credinţa populară, şi Kant aseamănă prea mult spaţiul cu timpul. Nu ni-a dat o concepţie curată a timpului ci una oarecum spaţializată, plină de urmele spaţiului. De aici decurge o concepţie greşită despre natura conştiinţii, ceia ce face să nu putem deslega problema libertăţii. După Kant spaţiul e o formă a senzibilităţii noastre şi care are o evidenţă deosebită de conţinutul ei; el adaptă credinţa populară a realităţii spaţiului, dîndu-i însă o justificare.

Teoriile propuse de Lotze, Bain, Wundt, nu înlătură pe aceia a filozofului german. Ele caută se explice noţiunea spaţiului prin senzaţii inextinse şi numai calitative; întinderea ar rezulta din sinteza lor precum rezultă apa din două gaze. Această sinteză însă e făcută tot de un act al spiritului, un act sui generis, care seamănă foarte mult cu ceia ce Kant numia o formă a priori a senzibilităţii. Acest act constă în *Intuiţie* sau mai curînd în concepţia unui mediu vid omogen. „Căci nu e o altă definiţie posibilă a spaţiului; el e aceia ce ne permite să deosebim una de alta mai multe senzaţii identice şi simultane; este deci un principiu de diferenţiare, altul decît diferenţiarea calitativă şi prin urmare o realitate fără calitate" (Les Données p. 72).

Aşa dar orice mediu indefinit şi omogen este spaţiu.

Unii filozofi însă pretind că şi timpul e un mediu indefinit

şi omogen, dar diferit de spaţiu prin aceia că, în loc să fie umplut de o coexistenţă, e umplut de o succesiune.

După Bergson aici stă marea confuzie; homogenul nu poate îmbrăca două forme, el rămîne caracteristica numai a spaţiului; iar pentru timp trebue căutată o alta.

Lucrurile externe ni apar ca distincte, exterioare unele altora, nu ca o succesiune, ci ca o simultaneitate.

Din contra, faptele sufleteşti, oricît de numeroase ar fi, ne apar ca o succesiune, nu sînt separate unele de altele, ci se pătrund între ele. Această succesiune internă nu e un mediu omogen ca spaţiul, ci o heterogeneitate calitativă; această succesiune se face printr'un soiu de creştere, de devenire, de procesus. Din necunoaşterea acestui adevăr decurge greşala filozofiei asociaţioniste, care priveşte procesurile sufleteşti ca nişte lucruri. Cu toate acestea s'ar părea că timpul e analog cu spaţiul, că e adică măsurabil prin faptul că numărăm momentele succesive ale lui. Dar aici e numai o iluzie, căci nu măsurăm durata pură ci numai simbolul spaţializat al ei, mediul omogen în care facem să se scurgă momentele distincte ale devenirii, care alcătuesc viaţa noastră sufletească.

Există un spaţiu real fără durată, există şi o durată reală şi din comparaţia acestor două realităţi reese o reprezentare simbolică a duratei scoasă din spaţiu. „Durata ia astfel forma iluzorie a unui mediu omogen şi trăsătura de unire între aceşti doi termeni, spaţiu şi durată, este simultaneitatea, pe care am putea-o defini intersecţia timpului cu spaţiul" (Les Données pag. 84).

Tot aşa se întîmplă cu conceptul mişcării.—Se zice că mişcarea are loc în spaţiu şi cînd considerăm mişcarea omogenă şi divizibilă ne raportăm în realitate la spaţiul parcurs, ca şi cum acesta ar putea fi confundat cu mişcarea însăşi.

Mişcarea nu este seria de poziţii succesive ale mobilului ci este o sinteză mintală, un proces psihic, deci neextins, e un tot indivizibil. In scurt în mişcare trebue să distingem două elemente: spaţiul parcurs şi actul prin care e parcurs, poziţiunile succesive şi sinteza lor. Din confuzia acestor două elemente au rezultat sofismele Eleaţilor, cu privire la realitatea mişcării. Bergson analizează şi noţiunea de viteză şi ajunge la acelaşi rezultat.

Din analizele de mai sus rezultă că spaţiul singur e omogen, că lucrurile situate în spaţiu constitue o multiplicitate distinctă. In spaţiu nu există nici durată nici chiar succesiune în senzul în care ia conştiinţa aceste cuvinte.

O altă concluzie e că multiplicitatea stărilor de conştiinţă, luată în puritatea ei originală, nu prezintă nici o asemănare cu multiplicitatea distinctă, care formează un număr; cea dintăi este pur calitativă, este o multiplicitate fără cantitate. Limbagiul însă, care nu poate exprima aceste subtilităţi, confundă mereu aceste două înţelesuri ale multiplicităţii.

„Din nenorocire sîntem aşa de obişnuiţi să luminăm unul

prin altul cele două înţelesuri ale aceluiaşi cuvînt, să le zărim unul într'altul, încît încercăm o greutate de necrezut de a le distinge, sau cel puţin de a exprima această distincţie prin limbagiu. Astfel, ziceam că mai multe stări de conştiinţă se organizează între ele, se pătrund, se îmbogăţesc din ce în ce şi ar putea da astfel unui eu, care nu cunoaşte spaţiul, sentimentul duratei pure: dar pentru a întrebuinţa cuvîntul „mai multe" izolasem aceste stări unele de altele, le juxtapusesem într'un cuvînt, şi trădam astfel prin expresia la care eram constrînşi să recurgem, obişnuinţa adînc înrădăcinată de a desfăşura timpul în spaţiu. Imaginei acestei desfăşurări odată efectuate îi împrumutăm termenii destinaţi să exprime starea unui suflet, care nu a efectuat-o încă: aceşti termeni sînt deci pătaţi de un viciu original, şi reprezentarea unei multiplicităţi fără raport cu numărul sau spaţiul, deşi clară pentru o cugetare, care se întoarce spre sine însăşi şi se abstrage, nu ar putea să o traducă în limbagiul simţului comun. Şi totuşi nu putem forma ideia însăşi de multiplicitate distinctă fără a privi paralel ceia ce am numit o multiplicitate calitativă. Cînd numărăm explicit unităţi aliniindu-le în spaţiu, nu este adevărat că alături de această adunare, ai cărei termeni identici se desemnează pe un fond omogen, se petrece, în adîncimile sufletului, o organizare a acestor unităţi unele cu altele, processus curat dinamic, destul de analog cu reprezentarea pur calitativă pe care o nicovală senzibilă ar avea-o despre numărul crescînd al loviturilor de ciocan? In acest sens s'ar putea zice că numerile cu întrebuinţare zilnică îşi au fiecare echivalentul lor emoţional. Negustorii o ştiu foarte bine; şi în loc să arate preţul unui obiect într'un număr rotund de franci, însemnează preţul imediat inferior, intercalînd apoi un număr suficient de centime. In scurt, procesul prin care numărăm unităţi şi formăm o multiplicitate distinctă prezintă un îndoit aspect: deoparte le presupunem identice, ceia ce nu se poate concepe decît cu condiţia ca aceste unităţi să se înşiruiască într'un mediu omogen; dar de altă parte, o a treia unitate, de ex., adăogîndu-se altor două, modifică natura, aspectul, ritmul întregului; fără această penetrare mutuală şi acest progres oarecum calitativ, nu ar fi adunare posibilă. Graţie deci calităţii cantităţii formăm ideia unei cantităţi fără calitate (Les Données p. 91—93).

Multiplicitatea are dar două forme, care presupun două aprecieri diferite ale duratei, două feţe ale vieţii conştiente.

Sub durata omogenă există o durată ale cărei momente eterogene se pătrund; sub eul cu stări bine definite, un eu, unde succesiunea implică fuziune şi organizare. „Dar noi ne mulţămim mai adesea cu primul, cu umbra eului proectată în spaţiul omogen. Conştiinţa chinuită de o durată nesăturată de a distinge, substitue simbolul realităţii sau nu zăreşte realitatea decît prin simbol. Cum eul astfel răsfrînt şi prin aceasta subdivizat se adaptează mult mai bine la exigenţele vieţii sociale în gene-

ral şi ale limbagiului în particular, conştiinţa îl preferă şi pierde din vedere, puţin cîte puţin eul fundamental". (Les Données pag. 96).

In conştiinţa noastră sînt două straturi: unul extern, format din contactul cu lumea exterioară, lumea percepţiilor distincte, ce le aşezăm într'un timp care e mai mult spaţiu; *altul intern, profund, pur, dar confuz, infinit de mobil, care nu se poate exprima, pentrucă limbagiul nu-l poate prinde; în el este sediul adevăratei noastre personalităţi.* In acest sanctuar ascuns al conştiinţei nu putem pătrunde decît sub călăuzirea intuiţiei şi numai în rarele momente cînd ne putem desbăra de obsesiile spaţiale. Psihologia a confundat totdeauna aceste două aspecte ale eului şi urmările acestei confuzii se arată în al treilea şi cel din urmă capitol al acestui volum, unde se analizează *problema organizării stărilor de conştiinţă şi a libertăţii.*

Stările noastre de conştiinţă sînt o continuă devenire, un continuu „se faisant", un processus dinamic şi ele se determină unele pe altele. Cum se face această determinare? şi aici se pune marea problemă a libertăţii. Ca să putem da o deslegare acestei probleme, trebue să recurgem la acele date imediate, pure, să ne raportăm la adevărata natură a vieţii psihologice, nu la aceia alterată de iluziile spaţiale şi de necesităţile practice. Nesfîrşitele contradicţii între determinism şi liberul arbitru vin tocmai din confundarea celor două naturi ale vieţii psihologice. Bergson analizează amîndouă aceste teorii şi le respinge pe amîndouă ca nefundate.

Incepe cu determinismul, care aduce în combaterea libertăţii două soiuri de elemente: unele fizice, altele psihologice şi pe care Bergson le reduce la unul singur: elementul psihologic. Determinismul fizic rezultă din proprietăţile fundamentale ale materiei şi mai ales din principiul conservării energiei; e în strînsă legătură cu teoriile mecanice ale materiei.

Universul e o masă de materie alcătuită din molecule şi atomi într'o continuă mişcare, la care se reduce întreaga fenomenalitate fizică. Materia care compune sistemul nervos e compusă şi ea din molecule şi atomi cu mişcări conduse de aceleaşi legi. Starea moleculară a sistemului nervos e însă influenţată de starea moleculară a lumii externe, ceia ce înseamnă că viaţa noastră sufletească, senzaţiile, sentimentele şi ideile noastre sînt rezultatele mecanice ale compoziţiei mişcărilor primite din afară cu mişcările la care era supusă mai dinainte substanţa nervoasă.

In acţiunile voluntare şi cele reflexe, fenomenul se produce invers: mişcările moleculare ale sistemului nervos se compun între ele şi au ca rezultat o reacţiune a organismului asupra lumii externe. Dar pentru a putea admite acest determinism fizic trebue mai înainte demonstrat că unei stări cerebrale date îi co-

respunde o anume stare psihică riguros determinată şi invers—demonstrare, care nu s'a făcut până acum.

Este adevărat însă că acest paralelism între mişcarea fiziologică şi actul psihologic este constatat în multe cazuri şi mai ales în senzaţiile simple; dar a generaliza acest lucru—cum face Spinoza şi Leibniz—este a rezolvi a priori problema libertăţii. Dar determinismul fizic de astăzi admite că conştiinţa se naşte ca un epifenomen din mişcările moleculare ce au loc în crier. Experienţa, ce e drept, ne arată acest lucru, dar prin ce proces mişcarea aceasta se transformă în conştiinţă, în fapt sufletesc, asta nu se poate demonstra cu ajutorul mecanismului pur. Intervenind şi principiul conservării energiei, libertatea este cu desăvîrşire exclusă.

După acest principiu o serie de fenomene din lumea fizică poate întotdeauna reveni, pentrucă materia inertă nu păstrează nici o urmă a timpului scurs. In viaţa sufletească însă lucrul nu se petrece la fel; aici timpul lucrează ca o cauză, ipoteza reîntoarcerii este absurdă, durata este aici creatoare. In domeniul vieţii timpul înseamnă o dezvoltare, un progres, o creiare, pe cînd pentru lumea fizică el nu adaugă nimic.

Greşala de a face din principiul conservării energiei o lege universală este datorită, după Bergson, tot acelei nesocotiri a datelor imediate, pure, nealterate de lumea sensibilă şi de viaţa noastră practică, precum şi unei grosolane confuzii a naturii vieţii noastre sufleteşti cu lumea externă. Dar acest determinism fizic îl reduce Bergson tot la un determinism psihologic. Determinismul psihologic, formulat mai bine de şcoala engleză, presupune o concepţie asociaţionistă a spiritului. Plecînd dela iluzia simţului comun, care spaţializează cunoştinţa vieţii sufleteşti, confundînd multiplicitatea stărilor de conştiinţă cu multiplicitatea numerică a lucrurilor înşiruite în spaţiu, rezolvă cu totul greşit problema libertăţii. El consideră eul nostru ca un agregat de stări psihice, unele mai puternice, altele mai slabe, cele dintâi influenţînd pe cele de al doilea; separă astfel faptele psihologice unele de altele. „M'aşi fi putut abţine de a omorî, dacă groaza mea de crimă şi temerea de urmări n'ar fi fost mai slabe decît ispita ce mă împingea să o comit"—zice Stuart Mill. Şi în alt loc, acelaşi: „Dorinţa de a face binele şi ura de rău sînt destul de puternice ca să învingă orice altă dorinţă sau aversiune contrarie". Aceiaşi temă o susţin Bain şi Fouillée. Dar stările de conştiinţă nu stau unele lîngă altele ca lucrurile în spaţiu, ele se fuzionează, se pătrund între ele. Numai cînd căutăm să analizăm o stare de conştiinţă, îi distrugem unitatea ei originală, o desfacem în elemente impersonale, distincte unele de altele; confundăm explicaţia faptului cu însuşi faptul. Această confuzie este datorită şi insuficienţii limbajului. Numai pentru senzaţiile simple pe care conştiinţa le juxtapune, cum erau juxtapuse în spaţiu obiectele ce le-au produs, poate fi adevărat asociaţionismul şi explicarea libertăţii susţinută de el;

dar asta însemnează să rezolvim marea problemă a libertății, fără să cunoaștem adevăratele ei date, care stau ascunse sub pătura dela suprafață a senzațiilor simple.

Numai actul care pornește din aceste stări profunde, în care rezidă întreaga noastră personalitate, numai acela se poate zice că e în adevăr liber. Astfel concepută libertatea, ca expresia eului nostru profund, nu prezintă un caracter cu totul absolut, ci e susceptibilă de grade, după cum stările din care pornește actul sînt mai mult sau mai puțin profunde. Cele mai multe acte—e adevărat—pornesc din acea pătură de suprafață a eului și majoritatea oamenilor își trăesc viața conduși de acest eu parazitar, ce înăbușă pe cel adevărat. Puțini sînt oamenii care ajung să-și aibă o personalitate unitară, a căror acte adică să pornească din acele profunzimi ale eului adevărat; numai aceștia cunosc adevărata libertate. Și la aceștia chiar, nu toate actele lor pornesc din acele stări profunde unde rezidă întreaga lor personalitate. Actele de toate zilele sînt determinate de impresiile izolate, de suggestiile momentului; și numai cînd e vorba de acțiunile mari, de faptele hotărîtoare în viață, atunci se manifestă adevărata libertate. O asemenea concepție a libertății înlătură cu desăvîrșire determinismul și, ceia ce ar fi în adevăr de mirat, înlătură și teoria liberului arbitru.

Ce susține această teorie? Că atunci cînd facem o faptă liber, ar fi fost posibilă și alta; că adică, cînd sîntem în faza de deliberare anterioară luării unei hotărîri, spiritul nostru este liber să se decidă într'un fel sau în altul.

Cu ajutorul unei reprezentări grafice, Bergson demonstrează inexactitatea tezei liberului arbitru. „Toată obscuritatea vine de acolo că și unii și alții își reprezintă deliberarea sub formă de oscilație în spațiu, pe cînd ea consistă într'un progres dinamic, în care eul și motivele însăle sînt într'o continuă devenire, ca niște adevărate ființe vii. Eul infailibil în constatările lui imediate se simte liber și o declară, dar îndată ce caută să-și explice libertatea sa, nu se mai vede pe sine decît într'un fel de răsfrîngere în spațiu. De acolo un simbolism de natură mecanistă, deopotrivă impropriu de a dovedi teza liberului arbitru, de a ne face să o pricepem și de a o refuta. (Les Données p. 139).

Determinismul pretinde că, cunoscînd de mai înainte toate antecedentele, putem deduce cu siguranță hotărîrea ce va decurge din ele.

Ca să ne dăm seama de falșitatea acestei afirmații trebue să știm că starea unei persoane, la un moment dat, ni-o putem reprezenta în două feluri: unul dinamic, altul static.

Felul dinamic, singurul prin care am putea cunoaște stările altuia, constă în a le încerca pe toate cu aceiași calitate și intensitate; subiectul cunoscător să se identifice cu subiectul de cunoscut. Celalt fel de cunoaștere, cel static—înlocuește cunoștința stărilor altuia cu imagina lor, cu simbolul lor intelectual și de aceia ea este întotdeauna imperfectă. Aici trebue să adăogăm la imagina stărilor de conștiință, indicația intensității lor, care indicație va lua totdeauna un caracter cantitativ și pentru aceasta trebue să cunoaștem istoria ulterioară a persoanei de care ne ocupăm, actul final ale cărui antecedente preparatorii voim să le cunoaștem.

In primul caz subiectul cunoscător se identifică cu subiectul de cunoscut, în al doilea caz cunoaștem de mai înainte actul săvîrșit, așa că chestiunea libertății nu este deloc atinsă. Din această dublă argumentare reese cele două iluzii fundamentale ale conștiinței reflectate. Prima e aceia că vedem în intensitate o proprietate matematică a stărilor psihologice, iar nu calitatea specială a acestor stări.

A doua constă în a înlocui progresul dinamic, pe care îl percepe conștiința, cu simbolul material al acestui progres ajuns la sfîrșitul său. A pune întrebarea că, fiind cunoscute antecedentele, putem deduce actul final, este a ne învîrti într'un cerc vițios, căci odată cu valoarea antecedentelor ne dăm și acțiunea finală, pe care trebue să o prevedem. Mai e însă și o a treia iluzie, pe care se sprijină cele două de mai înainte: confundarea timpului cu spațiul. Timpul psihologic nu se poate prezinta prin o linie geometrică, pentrucă e un progres, un dinamism, nu un lucru; el nu poate fi nici văzut, nici prevăzut, el trebue *trăit*. Confuzia vine din exemplele nediscutate de prevedere ale științei, care n'au întru nimic a face cu prevederea unui act de voință, pentrucă timpul psihologic nu se aseamănă cu cel astronomic. Dacă în legile astronomice am mări sau am micșora timpul, ecuațiile în care sînt exprimate aceste legi nu s'ar schimba întru nimic, pe cînd dacă o stare de conștiință durează mai mult sau mai puțin, ea își schimbă cu desăvîrșire natura. Numai timpul trecut îl putem privi dintr'odată, cu o ochire repede, pentru că faptul psihologic trecut a ajuns un lucru, pe care ți-l poți reprezinta.

Determinismul mai are însă un ultim argument: legea generală a cauzalității:—orice fapt trebue să fie strîns legat de antecedentele sale psihice, căci altfel principiul cauzalității suferă o încălcare neînțeleasă. Legea cauzalității este perfect exactă și nu suferă nici o excepție în lumea fizică; dar nu se poate ea întinde și în domeniul sufletesc? Nu, pentrucă ar trebui să admitem că în domeniul sufletesc aceiași cauză se prezintă de mai multe ori în conștiință, ceia ce nu admite concepția bergsoniană, care afirmă din contra heterogeneitatea radicală a faptelor psihologice și imposibilitatea absolută de a se asemăna complect cu altele.

Pentru lumea internă o cauză internă profundă dă odată un efect pe care nu-l va mai da niciodată și am văzut întrucît un asemenea efect poate fi prevăzut de mai înainte. Bergson rezumă concepția libertății în aceste cuvinte: ***„Se numește libertate raportul eului concret cu actul pe care-l săvîrșește"***.

Acest raport nu se poate defini, tocmai pentrucă sîntem

liberi. Analizăm în adevăr un lucru, dar nu un progres; se descompune întinderea, dar nu un progres; se descompune întinderea, dar nu durata. Și dacă stăruim în a analiza cu orice chip, transformăm inconștient progresul în lucru și durata în întindere. Numai prin faptul că pretindem a descompune timpul concret, îi desfășurăm momentele în spațiul omogen; în locul faptului *săvîrșindu-se*, punem faptul săvîrșit—și cum am început prin a solidifica oarecum activitatea eului, vedem spontaneitatea rezolvindu-se în inerție și libertatea în necesitate.

De aceia orice definiție a libertății va da dreptate determinismului. (Les Données p. 167). El încheе cu aceste cuvinte: „In rezumat orice cerere de clarificare, în ce privește libertatea, revine fără nici o îndoială la următoarea întrebare: „se poate reprezenta timpul adequat prin spațiu" ? La care răspundem: da, dacă e vorba de timpul trecut; nu, dacă e vorba de timpul care trece. Dar actul liber se produce în timpul care se scurge, nu în timpul scurs. Libertatea este deci un fapt și printre faptele ce constatăm nu e unul mai clar. Toată greutatea problemei și problema însăși, se nasc din aceia că voim să găsim duratei aceleași atribute ca și întinderii, să interpretăm o succesiune prin o simultaneitate și să redăm ideia de libertate printr'o limbă în care cu nici un chip nu se poate traduce". (Les Données p. 169).

Materie și Memorie.—In prima operă Bergson a expus oarecum metoda sa cu totul originală, pe care o va aplica acum în cercetarea problemei legăturii dintre spirit și corp. El va pleca dela datele sigure, pure ale experienței, înlăturînd construcțiile metafizice și cele ale trebuințelor practice.

Lumea externă ni se înfățișează ca un număr de imagini, care lucrează unele asupra altora și pe care le percepem cu simțurile noastre, o cunoaștem adică prin percepții. Este o imagină însă cu totul particulară, pe care o cunoaștem nu numai ca pe celelalte prin percepție, pe dinafară, ci și prin năuntru, prin afecții, care imagine este ceia ce numim corpul nostru. Aceste afecții, prin care cunoaștem corpul nostru, se intercalează între mișcările ce le primim din afară și acelea pe care avem să le executăm și fac ca acestea din urmă să nu decurgă cu fatalitatea mișcărilor din lumea exterioară; ele pot da naștere la o reacțiune sau la o așteptare, ori fac chiar să rămînem cu totul indiferenți. Totul se petrece ca și cum în univers nimic nu se poate produce, decît prin intermediul unor imagini particulare al căror tip ni-e dat de corpul nostru. Ce rol au aceste imagini privilegiate, corpul nostru, în cunoașterea celorlalte imagini pe care le numim lumea externă și din care face parte însuși acest corp? Știința admite că mișcările transmise de nervii senzitivi la crier sînt niște imagini, presupunere absurdă, pentrucă crierul face parte și el tot din lumea materială. *Imaginile exterioare nu fac altceva decît să transmită corpului mișcare, iar acesta la rîndul lui le restitue o altă mișcare, cu particularitatea însă că corpul poate alege felul de a restitui mișcarea ce a primit-o.* Sistemul nervos nu poate naște reprezentarea noastră despre universul întreg. „Corpul meu, obiect destinat să miște obiecte, este deci un centru de acțiune; nu poate să nască o reprezentare". Rolul sistemului nervos este așa dar numai de a conduce, de a compune sau de a opri mișcările, rol care nu are nici o legătură cu conștiința. Se pune atunci imediat întrebarea: dece, dacă secționăm toți nervii aferenți, conștiința piere?

Pentru a putea răspunde trebue să aprofundăm mai întâiu natura percepției noastre. S'a considerat percepția ca o oglindire a unei realități necunoscute în sine, sau ca o pură creație a spiritului—cînd ea nu e nici una nici alta. *După Bergson percepția nu e un instrument de speculație, ci un instrument de acțiune;* ea nu creiază nimic, ci numai selectează. Rolul crierului este numai să dirijeze mișcarea motorie la un mecanism motor ales, sau la toate căile motrice, cînd trebuesc realizate toate reacțiunile posibile—spre deosebire de măduva spinării, în care mișcarea centripedă se răsfrînge numaidecît, fără să fie putință de vre-o alegere. Sistemul nervos deci nu pregătește reprezentările, el e alcătuit pentru acțiune. In lumea materială însă, în sistemul de imagini solidare și bine legate, apar niște *centri de acțiune reală*, reprezentați prin materia vie, în care, la organizările ei cele mai superioare, apare o percepție conștientă.

Cum se explică această apariție, ca un Deus ex machina?

Inainte de a răspunde, o constatare de fapt: cu cît întinderea acțiunii unei ființi vii este mai mare, cu atît percepția conștientă e mai mare. Lucrul se observă examinînd întreaga serie animală. Percepția ne apare în strînsă legătură cu trebuințele vitale ale organismelor și se măsoară cu putința ce au de a fi impresionate de lumea externă și de a reacționa asupra ei.

De ce, acum, acest raport între organisme și lumea externă se manifestă în o percepție conștientă? Trebue să ne amintim de punctul admis mai înainte, că există un sistem de imagini strîns legate, pe care îl numim univers, imagini, care sînt identice cu lucrurile—căci în înțelesul ce-l dă Bergson acestui cuvînt el nu reprezintă numai o realitate strict psihologică, pentru el imagina e tot una cu realitatea exterioară: ea poate exista fără a fi percepută. Percepția nu creiază nimic nou, ea numai reprezintă imaginile existente de mai înainte; rămîne de explicat numai *cum* se produce această percepție?

Imaginile exterioare sînt indiferente unele altora; n'au în ele nici o spontaneitate, nici una nu percepe și nu e percepută; numai organismul nostru ia din ele tocmai atît cît interesează acțiunea sa. „Reprezentarea noastră a lucrurilor s'ar naște deci din faptul că lucrurile vin să se resfrîngă de libertatea noastră".

Percepția este deci o selecție a imaginilor, nu o foto-

grafiare a lor. Acum ne putem explica legătura strînsă între percepţie şi sistemul nervos; acesta nu produce reprezentările, ci el dă numai planul mişcărilor ce trebuesc executate în urma unei escitaţii externe şi arată punctele din lumea din afară asupra cărora s'ar putea îndrepta activitatea noastră.

Cînd nervii centripezi sînt lezaţi, drumul curentului nervos este întrerupt şi percepţia noastră este scăzută sau chiar distrusă pentru anume categorii de impresii, pentrucă îndemnul către activitate nu mai are loc. Bergson nu consideră percepţia ca un fapt pur mintal, ci ca o parte a realităţii; crede că este nu în noi, ci în chiar obiectele pe care le percepem, ridicînd iarăşi până la valoarea unui postulat filozofic o convingere naivă a simţului comun. Psihologia localizînd percepţia în noi scindează procesul întreg ce se petrece în acest fapt psihologic; ea consideră procesul intracerebral ca echivalentul întregei percepţii, ceia ce e o greşală.

Această subiectivizare a percepţiei e datorită faptului că la percepţia pură se adaogă imaginile reproduse—memoria.

Greşala de a considera percepţia ca produsă prin proectarea în afară a stărilor noastre interne se bazează şi pe alte fapte, pe care Bergson caută să le pue în adevărata lor lumină.

Primul fapt e nevoia de educaţie a simţurilor noastre, pentruca—conform teoriei ce am văzut-o mai înainte—ele să fie capabile să pue senzaţiile de acord între ele. Din faptul că noi nu localizăm dela început şi în mod precis impresiile noastre, psihologii au dedus ideia percepţiei interne.

Al doilea fapt e aşa numita „energie specifică a nervilor", care e formulată în aceste două legi: cauze diferite lucrînd asupra aceluiaşi nerv, produc aceiaşi senzaţie—şi aceiaşi cauză lucrînd asupra nervilor diferiţi, provoacă senzaţii diferite. Nervul optic de ex., excitat de un curent electric, produce o senzaţie vizuală, pecînd dacă am excita tot cu un curent electric nervul acustic, am avea o senzaţie de auz.

Aceste legi însă sînt foarte problematice şi în tot cazul excitantul, care produce senzaţii diferite este sau curentul electric sau o cauză mecanică, amîndouă capabile să producă o modificare în echilibrul electric al organelor.

Al treilea fapt este natura afecţiei. Trecerea dela starea reprezentativă la cea afectivă se face pe nesimţite, între o senzaţie şi afecţia ce ea produce este numai o diferenţă de grad, nu de natură,—afecţia adică e o senzaţie mai puternică. Adevărul însă e că între percepţie şi afecţie e o diferenţă de natură. Afecţia se naşte în mod necesar din percepţie. Aceasta măsoară acţiunea posibilă a lucrurilor în mijlocul cărora este aşezat corpul nostru şi invers acţiunea posibilă a noastră asupra lor. Cu cît sistemul nervos este mai desvoltat, cu cît adică puterea de acţiune este mai mare, cu atît cercul percepţiei este mai mare. O parte din acţiunea exterioară o reflectează şi atunci se naşte percepţia; o altă parte o absoarbe şi atunci avem afecţia. Percepţia este deci externă, afecţia este înlăuntrul nostru; afecţie fără corp nu se poate concepe. Acest mod de a explica afecţia, corectează întrucîtva conceptul percepţiei pure ce l-am expus mai sus. Percepţie pură nu există decît în o stare virtuală, căci de fapt ea e amestecată cu afecţii şi cu memorie. Această teorie a percepţiei este bazată pe datele Biologiei şi îşi are punctul de plecare în acţiune.

De aici înainte, în cele două capitole următoare, Bergson se ocupă cu problema memoriei, cu care păşeşte din domeniul materiei în acel al spiritului. După cum a procedat cu percepţia pură, pe care a purificat-o de toate celelalte elemente adiţionale, care îi imprimă un caracter de subiectivitate, şi care elemente am văzut că sînt memoria şi afecţiile, tot aceiaşi metodă va întrebuinţa şi în cercetarea problemei memoriei, pe care caută s'o prezinte în starea ei pură, lipsită de elementele cu care de obiceiu este amestecată. Teoria memoriei astfel considerată este o urmare directă a concepţiei percepţiei pure, pe care am analizat-o.

„Teoria memoriei, care formează centrul operei noastre trebue să fie în acelaşi timp consecinţa teoretică şi verificarea experimentală a teoriei noastre despre percepţia pură". (Matière et Mémoire, p. 263). Rolul corpului în acţiune am văzut că se mărgineşte în a fi pur şi simplu un instrument de acţiune; nu poate produce o reprezentare, după cum susţinea vechea teorie psihologică. Aceiaşi credinţă eronată care face din memorie o funcţie a crierului, o combate Bergson şi de astădată, reducînd şi aici rolul centrilor cerebrali la adevărata lor valoare.

Caută apoi să distingă o memorie pură, după cum a distins şi o percepţie pură. Stabilind aceste două premise deosebeşte cele două mari domenii, al materiei şi al spiritului, şi colaborarea acestora în domeniul acţiunii.

In teoria percepţiei am văzut că Bergson întregeşte oarecum procesul cerebral, ce fusese redus de psihologi numai la o parte a lui, aceia care se petrece în crier; în stabilirea conceptului memoriei din contra caută să distingă memoria pură din chiar conceptul psihologiei de până acum, care a cuprins de fapt sub acest nume două forme ale memoriei: una pură, desinteresată, aşezată în trecut, cealaltă îndreptată spre domeniul practic, aşezată într'un continuu prezent şi cu tendinţa spre viitor.

Prima formă de memorie e o reprezentare şi fixează toate întîmplările vieţii noastre sub formă de imagini-amintire, pe măsură ce ele se desfăşoară şi cu toate particularităţile lor; cu ajutorul ei putem recunoaşte o percepţie, ce am mai avut-o odată.

Cum însă orice percepţie se continuă într'o percepţie începută, pe măsură ce percepem imaginile, mişcările care le-

continuă modifică organismul şi produc în crier dispoziţiuni noi de activitate.

Se formează cu modul acesta în corp un nou soiu de experienţă, o dispoziţie motrice fixată în o serie de organisme gata să funcţioneze de îndată ce excitaţia externă se întîmplă. Aceasta e a doua formă de memorie. Această memorie nu reproduce pur şi simplu trecutul, îl trăeşte oarecum; memoria adevărată ar fi cea dintăi, aceastălaltă de a doua ar fi numai obişnuinţa luminată de memorie: prima ar fi ca un plan al activităţii, secunda ar fi activitatea însăşi. Aceste două forme de memorie se influenţează una pe alta; cea independentă se dirijează şi ea tot în vederea activităţii folositoare, înfrînată de cea activă, care la rîndul ei ia din cealaltă tot ce poate să-i servească la situaţia actuală.

In viaţa obişnuită—e adevărat—aceste două forme apar totdeauna împreună şi psihologia a făcut greşala că a luat acest complex de imagini libere şi tendinţe motrice ca un fapt simplu, ca memoria însăşi. Ca şi percepţia, la prima vedere ea pare o funcţie a crierului şi Bergson caută acum, cu argumente luate mai ales din fiziologie, să demonstreze că acest lucru nu e adevărat.

Boalele localizate ale memoriei au suggerat ideia că amintirile noastre se fixează în substanţa corticală. După o minuţioasă analiză Bergson ajunge la concluzia că procesul nervos nu e o cauză pentru imaginile-amintiri, căci atunci orice uitare ar trebui însoţită de o leziune în crier, ceia ce nu se întîmplă. Cum ne putem noi aminti un lucru? Cum putem adică să legăm prezentul de trecut? Psihologia răspunde că prin mecanismul numit recunoaştere. Rolul crierului este oare de a regula funcţia acestui mecanism sau de a fixa fiecare amintire într'o celulă a sa? Pentru a răspunde la această întrebare, care concretizează într'însa cele două teorii asupra memoriei, trebue să vedem întâiu, dacă recunoaşterea e sau nu un act simplu.

După psihologia curentă recunoaşterea unei percepţii actuale este chemarea unor alte imagini, care seamănă cu cea actuală, sau care în trecut au fost chiar date împreună; recunoaşterea e o alipire între percepţie şi amintire. Astfel pusă problema, nu putem pricepe procesul recunoaşterii.

După multe analize de cazuri curente Bergson conchide că orice recunoaştere nu presupune totdeauna intervenirea unei imagini vechi şi aceasta poate veni fără ca percepţia să se identifice cu ea; cazul bolnavului lui Charcot, care nu recunoştea străzile oraşului natal, nu le putea numi, dar ştia că sînt străzi.

Explicarea actului recunoaşterii nu e suficientă; trebue căutată o alta. Sînt două feluri de recunoaşteri: una *în instantaneu* de care e capabil numai corpul şi alta *atentivă* în care imaginile se alipesc dela sine cu percepţia prezentă. Sentimentul de recunoaştere îşi are origina în conştiinţa organizăriior de mişcări, care însoţesc orice percepţie uzuală. Din percep-

ţiile trecutului intervin în actele sistemului nervos numai acelea, ce cadrează cu mişcările, ce le prepară corpul, căci numai aceste percepţii întîmpină o rezistenţă mai mică. Percepţia actuală deci poate evoca o imagină trecută nu din cauza unei asemănări, ci din cauza asemănării acţiunii la care tind amîndouă.

Cea de a doua formă de recunoaştere, cea *atentivă* se caracterizează prin aceia că imaginile-amintiri vin înaintea percepţiei prezente, ca s'o precizeze şi s'o complecteze. După psihologie, senzaţiile evoacă imaginile şi ideile prin asemănarea şi contiguitatea lor. După Bergson imaginile libere ale memoriei se intercalează singure în operaţiile percepţiei, pentrucă ele sînt mereu gata de a se actualiza; ca să se poată actualiza trebue să reuşească a pune în mişcare în crierul nostru aceleaşi aparate cu care lucrează percepţia.

Cînd prin urmare odată cu anume leziuni produse în crier se distrug anume amintiri, asta nu înseamnează altceva decît o întrerupere a mecanismului, prin care acele amintiri se puteau actualiza. Iată prin urmare stabilit rolul crierului numai ca un regulator al mecanismului memoriei, care nu e deci o funcţie a lui.

Ce diferenţă este acum între memorie şi precepţie?

După vechea teorie, între percepţie şi memorie e o diferenţă numai de grad, nu de natură, cum susţine Bergson. Mill, Spencer şi întreaga filozofie asociaţionistă engleză susţin că amintirea unei percepţii e tot o percepţie, însă de o mai mică intensitate. Dar dacă ar fi aşa, ar urma atunci ca o percepţie slabă să ne apară ca amintirea unei percepţii mai tari—percepţia unui sunet slab să ne apară ca percepţia unui sunet mai tare, lucru care e contrazis întotdeauna de experienţă. Tot din observaţie s'a dedus că memoria începe cu o stare actuală mai slabă, pe care am căuta s'o proectăm în trecut. *Memoria nu e o întoarcere spre trecut, ci din contra o pornire din trecut spre prezent.* „Pornim dela o stare virtuală, pe care o conducem puţin cîte puţin prin o serie de planuri de conştiinţă diferite până la termenul, unde se materializează într'o percepţie actuală, adică până la punctul în care ajunge o stare prezentă şi activă, adică până la acel plan extrem al conştiinţei, în care se desenează corpul nostru. In starea aceasta virtuală consistă amintirea pură. Cauza greşelei filozofiei asociaţioniste constă în ideia falşă, ce şi-o face despre rolul stărilor psihologice actuale: ea face din percepţie o funcţie desinteresată a spiritului, pe cînd ea am văzut că are un rol practic. Deosebirea între trecut şi prezent nu ar consta decît în intensitate, ceia ce e cu desăvîrşire eronat. Prezentul este prin esenţă senzori-motor, pe cînd trecutul este ceia ce nu mai lucrează, dar care ar putea să lucreze numai cu condiţia să şi împrumute vitalitatea dela prezent şi atunci nu mai e amintire, ci se transformă în percepţie. Amintirea pură, după Bergson, este numai

acea amintire virtuală, care nu se realizează în vederea unei acțiuni viitoare într'o imagine. Dar tot ceia ce nu se atinge de realitatea practică a vieții este de domeniul inconștientului.

Psihologia modernă admite existența inconștientului ca trecînd dincolo de marginile percepției, spre deosebire de psihologia veche, care definind stările psihologice prin conștiință nu putea cuprinde în cadrul ei prea strîmt și inconștientul.

In prezent nu ne este dată toată existența, ci numai aceia care ne e folositoare; conștiința nefiind decît prezentul înseamnă că nu cuprinde tot ce există. Tot ceia ce numai e activ, ne mai fiind folositor este trecutul, care scapă prin urmare conștiinței. Așa dar memoria nu este o funcție a creierului, nici nu este de aceiași natură cu percepția; rolul corpului fiind același ca și la percepție, formează instrumentul de acțiune. Corpul țărmurește oarecum, în vederea acțiunii, viața sufletească. „*Orientarea conștiinței noastre spre acțiune pare a fi legea fundamentală a vieții noastre psihologice*". (Matière et Mémoire p. 198). Cu aceste considerațiuni se începe cel de al III-lea capitol al operei ce o analizăm, în care se pune problema legăturii între materie și spirit.

Studiul percepției ne-a permis să intrăm în cunoașterea materiei, acela al memoriei ne-a permis să intrăm în esența vieții spiritului; să vedem cum s'ar putea face o sinteză a acestora.

In toate doctrinele, zice Bergson, obscuritatea problemei provine din dubla antiteză stabilită de înțelegerea noastră între întins și neîntins de o parte și între calitate și cantitate de altă parte.

Spiritul se opune întâiu materiei ca o unitate pură unei multiplicități esențial divizibile; mai mult încă percepțiile se compun din calități heterogene, pe cînd lumea externă pare că trebue să se rezolve în schimbări omogene și calculabile.

Ar fi deci față în față inextensiunea și calitatea cu întinderea și cantitatea. Contrar materialismului, care pretinde că primul termin derivă din al doilea, Bergson susține că percepția depășește cu mult starea cerebrală și în contra idealismului, care face din al doilea termen o construcție a celui dintâiu, el stabilește că materia întrece cu mult percepția noastră. Contra materialismului și a idealismului, Bergson invoacă mărturia conștiinței, care ne arată în corp o imagină ca și celelalte și în mintea noastră o facultate de a disocia, de a distinge și de a opune în mod logic, dar nu de a creia sau de a construi. Teoria percepției pure și aceia a memoriei pure vor pregăti căile pentru o apropiere între cei doi termeni. Metoda întrebuințată în deslegarea acestei probleme este aceiași pe care a stabilit-o în prima sa operă și pe care o schițează acum în trăsături generale. Am văzut că ea constă în a sezisa datele pure ale conștiinței, neînfluențate de viața noastră practică. Bergson declară că nu dă aici o teorie a materiei, ci se mărginește să in-

dice cîteva din rezultatele la care poate să conducă aplicarea metodei sale.

I. Orice mișcare, întrucît e o trecere dela un repaos la un alt repaos, este absolut indivizibilă.

Aici nu e vorba de o ipoteză, ci de un fapt. O mișcare ne apare sub un dublu aspect: percepută ca un fapt interior este un act indivizibil, percepută în afară, în spațiu, ni se pare divizibilă pentru motivul că înlocuim mișcarea care e indivizibilă cu simbolul său spațial, linia, care este divizibilă. Am făcut dintr'un progres, mișcarea, un lucru, linia; de aici provin falșele argumente ale Eleaților în contra realității mișcării. A doua concluzie:

II. Există mișcări reale. Matematicianul definește mișcarea prin variația de distanță față de un punct sau de o axă, același obiect putînd fi mobil sau imobil, după punctele de seper la care e raportat, orice mișcare fiind absolută. Lucrul se schimbă, cînd trecem în domeniul fizicei, unde mișcarea devine o incontestabilă realitate, căci altfel nu s'ar produce nici o mișcare pe lume. Dar dacă este o mișcare absolută, nu mai putem vedea în mișcare o simplă schimbare de loc, căci atunci ar trebui ca diferențele de poziție să fie absolute, ca spațiul să fie compus din părți heterogene și să fie finit, ceia ce nu se poate admite.

Nu putem zice nici că mișcarea reală se distinge de mișcarea relativă prin aceia că e o cauză reală, că emană dela o forță, pentrucă în științele naturii forța nu e decît o funcție a masei și a vitezei și se măsoară după accelerație. Forța nu e cunoscută decît după mișcările ce le produce în spațiu și fiind solidară cu ele, împărtășește relativitatea lor. Trebue să recurgem la ipoteza spațiului absolut ca să explicăm mișcarea absolută.

III. A treia propoziție, pe care o formulează Bergson: Orice diviziune a materiei în corpuri independente, cu contururi absolut determinate este o diviziune artificială.

In fine a IV-a concluzie: Mișcarea reală este mai degrabă transportul unei stări decît al unui lucru. Cu aceste patru propoziții se caută o apropiere între cei doi termeni, ce la prima vedere se par opuși unul altuia: între calitate sau senzații, care sînt heterogene și mișcări care sînt omogene.

Senzațiile, indivizibile prin esență, scapă măsurii, pecînd mișcările care sînt totdeauna divizibile, se disting prin diferențe calculabile de direcție și de viteză. Calitățile, sub formă de senzații, se petrec în conștiință, pecînd mișcările se execută independent de noi în spațiu, de unde două lumi diferite, ce n'ar putea comunica între ele, decît printr'un miracol. O apropiere este totuși posibilă între cantitate și calitate, dacă găsim calitatea în mișcarea reală, nu în schema abstractă a matematicei; calitatea e incompatibilă numai cu mișcarea abstractă, nu și cu cea reală. Diferența între materie și spirit trebue pusă mai cu-

rînd în funcție de timp decît în funcție de spațiu. *Ceia ce distinge spiritul de materie este că spiritul contractă într'o clipă din durata sa evenimente, care în sine se petrec într'un număr considerabil de momente.* Ritmul schimbărilor materiei este mult mai accelerat decît ritmul schimbărilor propriei noastre conștiințe.

Percepția ar fi deci un fel de imobilizare; ea nu adaogă nimic la realitate, ci numai strînge în momente unice ceia ce se petrece într'un număr infinit de momente. Intre cele două feluri de mișcări ar fi adică numai o diferență de tensiune. Iată deci înlăturată opoziția între calitate și cantitate, între senzație și mișcare.

Prin ideia de extensiune Bergson caută să înlăture opoziția dintre întins și neîntins. Obiectele lumii exterioare se întind în spațiu, evenimentele conștiinței se desfășoară în timp; deoparte avem întinderea, de alta inextenziunea, de unde ar rezulta o altă opoziție între spirit și materie. Aceste două date însă nu sînt decît niște creații ale minții noastre, impuse de trebuințe practice; nu sînt deloc niște date imediate.

Inlăturînd aceste creații și ajungînd la datele imediate care ni se înfățișează ca o extensiune calitativă, intrăm în realitate și opoziția între extins și neextins dispare.

Relația între spirit și corp devine mai clară, pentrucă rolul corpului fiind de a lega momentele succesive ale duratei lucrurilor, putem concepe infinitatea de grade între materie și spirit.

Evoluția creatoare.—In primele două volume pe care le-am analizat, Bergson pune oarecum bazele sistemului său filozofic; stabilește calea, pe care o va urma acum în evoluția creatoare, la cercetarea marei probleme a vieții, problemă foarte vastă și foarte obscură, despre care însuși filozoful declară că nu se poate spune că a fost pe deplin rezolvată în opera sa. In adevăr în introducere zice că o filozofie de acest gen nu se face într'o zi și că, spre deosebire de celelalte sisteme, care se prezintă ca un bloc singuratic, filozofia sa nu se va putea pe deplin constitui decît prin sforțarea colectivă și progresivă a multor gînditori, complectîndu-se, corijîndu-se și îndreptîndu-se unii pe alții.

Evoluția vieții. Mecanism și finalitate.—Inteligența noastră este destinată să asigure inserțiunea perfectă a corpului nostru în mediul său, a-și reprezenta raporturile lucrurilor exterioare între ele, însfîrșit să gîndească asupra materiei. Inteligența omenească se simte la largul ei printre obiectele inerte, printre solide, în care își găsește punctul de sprijin; logica noastră e o logică a solidelor. Așa se explică că ea triumfă în geometrie, unde se revelează înrudirea gîndirii logice cu materia inertă.

Dar de aici urmează că sub forma aceasta pur logică mintea noastră este incapabilă de a-și reprezinta adevărata natură a vieții, semnificarea profundă a mișcării evolutive.

Unii au spus că acest domeniu este domeniul incunoștibilului—Spencer de ex.—și că trebue să ne oprim aici; „dar asta este în adevăr, după multa mîndrie pentru inteligența omenească un exces de umilință"—răspunde cu mult orgoliu filozoful francez. Cugetarea noastră procedează în mod cinematografic; ea ia vederi instantanee și imobile din realitatea continuă și mișcătoare, pe care apoi caută s'o reconstruiască cu aceste date, fără să izbutească pe deplin. Produsă de viața însăși în cursul evoluției, ea nu va putea să priceapă viața în întregime, pentrucă e numai un aspect, o emanație a aceștia; realitatea este mai vastă decît intelectul nostru. S'ar părea atunci că ne e absolut imposibil să pricepem viața, dacă nu am recurge la un mijloc foarte ingenios, anume acela de a mări, de a complecta inteligența așa cum ne este dată. Cum putem ajunge însă la această complectare? Inteligența nu este singura emanație a mișcării evolutive; ea este oarecum numai nucleul consistent, care e înconjurat de o substanță mai difuză, dar de aceiași natură, care sînt facultățile noastre intuitive; cu ele vom întregi inteligența și vom putea pătrunde în mișcarea interioară a evoluției.

Pentrucă nu s'a întrebuințat această metodă întregită, nici una din încercările intelectualiste de a explica viața în esența ei n'a isbutit.

Inainte de a vedea această explicare nouă, cum ni se înfățișează lumea vie? Prima caracteristică a ei este individualitatea, care diferă cu totul de aceia a obiectelor din lumea externă.

Percepția noastră, condusă de trebuințe practice, scindează continuitatea lumii externe, creiază individualități artificiale, pe cînd individualitatea corpului viu este un sistem delimitat și închis de însăși natura. E adevărat că nu se poate defini precis noțiunea de individualitate nici în lumea vegetală, nici în cea animală. Un fapt însă e în afară de orice îndoială: una din tendințele fundamentale ale vieții este să caute individualitatea, fapt care deosebește corpul viu de obiectele delimitate în mod artificial de percepția noastră. „Dacă ar fi să căutăm în lumea neorganizată un termen de comparație, ar trebui să asimilăm corpul viu nu cu un obiect material determinat, ci mai curînd cu totalitatea universului". Organismul, ca și universul, considerat în totalitatea sa e un lucru care durează, —*durata este deci o caracteristică comună a conștiinței ca și a vieții.*

Această durată creatoare însă nu e greu de conceput. Timpul cu care lucrează matematica și mecanica nu este timpul real și cu el nu se poate reprezenta evoluția, care implică o continuare reală a trecutului în prezent. Viața este deci o continuitate de schimbare, o păstrare a trecutului în prezent, o durată reală, caractere comune cu ale conștiinței. Teoriile transformiste ne îngăduesc să spunem că viața este, ca și conștiința, invenție, creație neîncetată. Ea are un izvor neîncetat de

originalitate în variaţiile individuale lente sau brusce, care iau naştere la specii noi.

Ea apare ca un curent vizibil, care s'a născut într'un anume moment şi în anume puncte ale spaţiului, străbătînd corpurile pe care le-a organizat pe rînd, trecînd din generaţie în generaţie, intensificîndu-se neîncetat. Un alt caracter al vieţii pe lîngă acesta al originalităţii, este *imprevizibilitatea:* este lucru sigur că apariţia unei specii noi este datorită la cauze anumite; dar dacă am cunoaşte de mai înainte aceste cauze, n'am putea prevedea forma concretă a acelei specii. Aceasta e o idee fundamentală a gîndirii lui Bergson. Viitorul nu poate fi prevăzut decît întrucît seamănă cu trecutul sau întrucît e o repetare a acestuia, cum se întîmplă în fenomenele astronomice şi fizico-chimice.

Greutatea constă în aceia că mintea noastră, modelată mai ales pentru acţiune, nu este obişnuită cu cel dintăiu fel de a privi viaţa.

Greşala ştiinţei este că vrea să explice viaţa după cum explică fenomenele care se repetă şi îi scapă atunci tocmai ce-i este ireductibil şi ireversibil din fenomenele vieţii. Aşa a ajuns ştiinţa să identifice viaţa cu fenomenele fizico-chimice.

Două grupe mari de explicaţii date asupra vieţii şi evoluţiei ei: explicaţii mecaniste şi finaliste. Nici unele, nici altele nu ne dau o explicare completă, pentrucă nu ţin seamă de factorul timpului. Aşa mecanismul consideră viitorul şi trecutul, ca şi cum ar fi calculabile în funcţie de prezent, pretinzînd astfel că totul este dat. Dacă o minte extraordinară ar putea să-şi imagineze toţi factorii procesului universal al lumii, şi-ar putea explica tot trecutul şi prezentul şi ar putea prezice viitorul. Această teză este însă falşă pentrucă nu ţine seamă de rolul eficace al timpului.

Finalismul radical comite aceiaşi greşală, cînd afirmă că evoluţia universală urmează un plan fixat de mai înainte.

Aceste două explicaţii ne dau în realitate numai o vedere de suprafaţă a evoluţiei vieţii, lucrînd amîndouă numai cu conceptele inteligenţei noastre îndreptată mai ales spre acţiune. Am văzut însă că inteligenţa, fiind o emanaţie a evoluţiei, nu poate cuprinde în întregime şi în toată realitatea ei interioară toată evoluţia.

Trebue întregită inteligenţa noastră cu acea parte din intuiţie ce mai găsim în noi, sentimentul pe care-l avem despre evoluţia tuturor lucrurilor în durata pură. Ideia lui Bergson în această privinţă este că viaţa dela începutul ei este continuarea unui singur *elan*, a unei singure impulsii, care s'a împărţit în linii de evoluţie divergente. Aceasta e celebra ipoteză a elanului vital.

Ipoteza i-a fost suggerată de nişte fapte de mare importanţă pentru biologie şi care nu pot fi explicate prin nici una din cele două concepţii vechi. Un asemenea fapt este prezenţa unor or-

gane foarte asemănătoare la animale, ce fac parte din ramuri foarte diferite şi depărtate ale regnului animal. Un astfel de organ este ochiul, care la vertebrate ca şi la moluşte are aceleaşi părţi esenţiale.

Este sigur că atunci cînd s'a făcut bifurcarea între aceste două linii de evoluţie, aceste organe nici nu începuseră să se desvolte. Cum se explică acest fapt de o importanţă considerabilă, că viaţa produce organe identice la fiinţe, care sînt aşa de deosebite una de alta? Bergson întreabă toate teoriile vechi: darwinismul, neo-darwinismul şi neo-lamarkismul şi nu găseşte în nici una un răspuns satisfăcător.

În ipoteza evoluţionistă sînt două explicaţii: prima este ipoteza variaţiilor pur accidentale — fie încete, fie brusce; a doua, ipoteza variaţiilor, ce converg în un anume sens sub influenţa condiţiilor externe (ortogeneza). Teza darwinistă a variaţiilor încete, produse în chip accidental, explică în modul cel mai puţin satisfăcător faptul de mai sus. De ce variaţiile accidentale s'au produs în acelaşi sens şi în aceiaşi cantitate, ca să producă un organ aşa de complicat cum e ochiul vertebratelor şi al moluştelor?

Nu ne putem explica apoi ca nişte variaţii aşa de încete şi aşa de neînsemnate, păstrate prin selecţie să se adune în totaluri aşa de considerabile. Cu ipoteza variaţiilor brusce ale lui De Vries am pricepe mai lesne asemănarea a două organe aşa de diferite, dacă ar fi să ne explicăm dela ochiul rudimentar până la ochiul atît de complicat al vertebratelor şi al moluştelor.

Dar se ştie că variaţia unui organ aduce o mişcare în toate celelalte—legea corelaţiei organelor; cum au rămas toate părţile acestui organ, din ce în ce mai numeroase şi mai complexe, într'un acord aşa de perfect, încît ochiul să-şi poată exercita funcţia lui? În ipoteza ortogenezei variaţiile nu mai sînt accidentale, ci sînt produse direct de mediu. Moluştele şi vertebratele au evoluat pe linii cu totul diferite, dar au rămas supuse aceleiaşi influenţe a luminii; aceiaşi cauză a produs acelaşi efect. Nu este de admis însă ca influenţa aceasta a factorilor fizico-chimici externi să poată produce organe aşa de complicate; explicaţia e suficientă numai pentru cazuri mai simple, cum ar fi de ex. coloraţia pielei.

Din această cauză trebue admisă o adaptare activă, o sforţare a organismului pentru a se pune de acord cu lumea externă.

În această adaptare activă, organismul întrebuinţează mijloace diferite, ca să ajungă acelaşi scop: aşa la moluşte retina ochiului stîng este o derivaţie directă a ectodermului, pe cînd la vertebrate ea este o expansiune a crierului embrionar. Cristalinul extirpat al unui Triton se regenerează din iris, care e de origină mezodermică, pe cînd cristalinul primitiv e de origină ectodermică. Trebue să admitem atunci că producerea speciilor

noi nu e datorită variațiilor accidentale, ci este datorită sforțărilor ființei vii de a se adapta la condițiile fizice, în care trăește ; aceasta este teza neo-lamarckismului. Sforțarea aceasta internă se poate concepe în două moduri : ori numai ca exercițiul mecanic al unor anumite organe, provocate de influențele externe sau ea poate presupune și conștiință și voință așa cum susține naturalistul american Cope. Neo-lamarckismul pare a da o explicație mai verosimilă formării organelor complexe, identice pe linii deosebite de evoluție. Intervine însă chestia moștenirii variațiilor, care reduce mult valoarea teoriei și o face cu totul insuficientă. Căci se pare că ipoteza lui Weissmann, după care ereditatea caracterelor dobîndite este numai o excepție și că de regulă aceste caractere nu se transmit, este mai verosimilă, și atunci nu ne putem explica cum s'au adunat toate aceste sforțări individuale, care au dat naștere la variații, ce au convers toate în o direcție și au produs un organ atît de complicat ca ochiul.

Teoriile evoluționiste nu sînt însă cu totul lipsite de valoare ; ele sînt vederi parțiale numai asupra realității, care e cu mult mai vastă. Această realitate nu poate fi cuprinsă decît de domeniul întins, și tocmai de aceia mai puțin precis, al filozofiei, care ne impune să credem că cauza profundă a variațiilor stă în elanul original al vieții, care trece din generație în generație.

Acest elan vital, care lucrează în fiecare specie, face să ne explicăm prezența unor organe asemănătoare cu acela, care l-am văzut mai sus. In adevăr, cu ipoteza lui Bergson ne putem explica mai ușor faptul. Ochiul este o mașină de complexitate, care uimește : e compus din alte mașini, care și ele sînt de o extremă complexitate : sclerotica, corneea transparentă, retina, cristalinul etc. și totuși vederea e un fapt foarte simplu,—n'avem decît să deschidem ochii, ca să putem vedea. După teoriile mecaniste ne vom explica construcția gradată a mașinii prin influența mediului extern, care intervine sau direct sau indirect prin selectarea celor mai bine adaptați. Această explicare însă nu ne face să pricepem perfecta corelație dintre părțile ce compun acest organ.

Cu finalismul care ne spune că părțile au fost adunate după un plan preconceput, cădem deadreptul în antropomorfism și tot aici ajungem și cu explicațiile mecaniste că natura adună aceste părți întocmai ca un meșteșugar omenesc. Explicațiile acestea presupun că un processus se poate descompune în părți, crezînd că organizarea materiei vii este o fabricare fie accidentală, fie urmînd un plan prestabilit. Aceasta este însă o procedare științifică și știința nu poate studia un organism decît dacă îl asimilează cu o mașină. Filozofia însă trebue să procedeze altfel. Creiarea unui organ este un act indivizibil ca și o mișcare. Cu cît actul viziunii merge mai departe, cu atît organul este compus dintr'un număr mai complex de elemente coordonate între ele. Forma organului este o urmare a funcției lui și de aceia vom

avea același organ la specii oricît de deosebite, dacă mersul spre viziune este tot atît de înaintat ; acest mers spre viziune este cuprins în avîntul primitiv al vieții.

II. *Direcțiile divergente ale evoluției. Amorțire, inteligență, instinct.*—Evoluția nu se desfășoară într'o singură direcție ; elanul vital originar s'a divizat în direcții divergente, s'a fragmentat în specii și indivizi. Două sînt cauzele acestei fragmentări : una este datorită rezistenței ce o întîmpină viața din partea materiei și a doua este datorită forței explosive, provenită dintr'un echilibru nestabil de tendințe și pe care viața o conține : Din cauza rezistenții materiei brute, viața la început a luat direcția forțelor fizico-chimice, de care nu se deosebiau cu precizie cele vitale.

Primele forme vitale au fost desigur mici mase protoplasmice asemănătoare cu amibele de azi, dotate însă cu o puternică impulsie interioară. Materia protoplasmică însă, cînd ajunge la o anume mărime, se divide și a trebuit secole de sforțări pentru a împiedica această diviziune și a face posibilă astfel apariția organismelor mai complexe. Diviziunea s'a făcut din cauza tendinței pe care viața o purta într'însa. Ramurile în care s'a împărțit elanul vital s'au desvoltat în mod inegal ; unele după cîtva timp s'au oprit, altele au mers ceva mai departe și una numai, aceia a Vertebratelor, a dus desvoltarea acestui elan până la limitele cele mai superioare.

Evoluția nu este deci nici o continuă adaptare la mediu, nici realizarea unui plan stabilit de mai înainte cum susține mecanismul și finalismul. Adaptarea este numai o condiție necesară a evoluției, căci o specie nu poate trăi, deci nu poate evolua, dacă nu se adaptează condițiilor externe ; ea nu explică cauza însăși a evoluției. Dacă simpla adaptare la mediu ar fi cauza evoluției, atunci aceasta ar fi trebuit să înceteze de îndată ce scopul a fost atins, cum de fapt s'a întîmplat cu unele specii de animale. Dar viața nu este nici realizarea unui plan dat de mai înainte, pentrucă evoluția este o creație, care se înoește necontenit. Viitorul vieții excede prezentul și nu se poate desena într'însul ca o idee.

Apoi dacă ipoteza finalistă ar fi exactă, ar trebui ca pe măsură ce planul de dezvoltare se realizează, să observăm o armonie din ce în ce mai mare, dar tocmai contrarul se întîmplă : armonia este la începutul vieții și cu cît speciile se desvoltă, desarmonia progresează. Aceasta ne face să credem că creațiile vieții formează un plan desordonat, se continuă neîncetat, în virtutea unei impulsii inițiale. ***Prima împărțire a elanului vital originar este aceia în plantă și animal.*** Lumea vegetală nu se deosebește prin nici un caracter precis de cea animală ; diferența stă numai în proporții. Deosebirea se manifestă mai mult în felul de alimentare : vegetalele iau hrana direct din pămînt, apă și aer, mai ales carbon și azot ; animalele

nu pot asimila substanțele hră itoare decît dacă ele au fost fixate întâiu de plante sau indirect de alte animale.

Totuși deosebirea nu e tranșantă: sînt plante care se hrănesc cu insecte; iar ciupercile se hrănesc cu substanțe organice formate, ca și animalele. Din această diferență însă decurge alta mai profundă: plantele sînt imobile, pe cînd animalele se mișcă singure. Planta n'are nevoe de mișcare, pentrucă își poate găsi hrana necesară într'un singur loc, pe cînd animalul trebue să se miște ca să caute plantele, cu care să se hrănească. Deși sînt și la plante fenomene de mobilitate, după cum sînt și animale parazitare, care renunță la mobilitate, deosebirea rămîne marcantă. Sub aceste două tendințe însă de imobilitate la plante și de mobilitate la animale, sînt altele mai profunde. Conștiința este într'un raport evident cu mobilitatea și n'are ca condiție imediată prezența sistemului nervos. Cu cît scoborîm seria animală sistemul nervos e mai rudimentar până dispare cu totul, fără să putem refuza conștiința unui animal care n'are crier, căci cel mai rudimentar organism este conștient în măsura în care se poate mișca. Conștiința într'un sens este cauza mișcării, întrucît o conduce, dar este și efect al ei, întrucît este comun întreținută de locomoțiune; îndată ce aceasta încetează, conștiința dispare. Plantele, fiind fixate de pămînt nu s'au putut fixa în direcția activității conștiente. Nici această definiție că inconștientul ar fi semnul vieții vegetale nu trebue luată în mod absolut, căci ce îndată ce vegetalul își recapătă independența mișcării, cum sînt acele organisme ce ezită între plantă și animal, apare conștiința. *Animalul va fi definit atunci prin sensibilitate și conștiință deșteaptă, vegetalul prin insensibilitate și conștiință adormită.* Ambele tendințe, confundate în protoplasma primitivă, le găsim în ambele regnuri, însă în proporții diferite. Viața lucrează asupra materiei și introduce în necesitatea forțelor fizice o sumă cît mai mare de indeterminare; pentru aceasta materia organizată utilizează energia existentă, o acumulează în anume puncte, pentru a o descărca cînd e trebuință. Planta însă acumulează numai energia; iar animalul s'a specializat mai mult în cheltuiala acestei energii acumulate de plantă de unde decurge complectarea și armonia dintre cele două regnuri. La început descărcarea se producea la întîmplare, fără nici o regulă, fără o direcție hotărîtă, dar cu cît ne urcăm mai sus în seria animală, drumurile de descărcare se accentuiază mai mult: apare un sistem nervos, din ce în ce mai complicat, care are rolul tocmai de a descărca energia acumulată. Viața în desvoltarea ei are de luptat atît cu piedicile puse de materia inertă, cît și cu acelea puse de propria ei inerție; o individualitate, odată creiată, nu se gîndește decît la o mai mare comoditate, care o împinge către o inerție cît mai mare. Din cele patru mari direcții, în care s'a desvoltat viața animală, două s'au oprit: Equinodermele și Moluștele; iar Artropodele și Vertebratele s'au desvoltat mai mult. Pericolul inerției a pîndit animalele chiar dela desfacerea lor de vegetale: unele s'au acoperit cu o carapace protectoare, care le-a condamnat la o imobilitate relativă; numai acelea care și-au găsit apărarea mai mult în agilitatea mișcărilor au scăpat de acest pericol și au ajuns la cele mai înalte trepte de desvoltare, cum sînt Artropodele și Vertebratele. In aceste încringături animale s'au disociat două puteri imanente ale vieții—instinctul și inteligența—care formează o a doua bifurcare în evoluția vieții. Punctul culminant al evoluției Artropodelor îl găsim la Himenoptere, iar al Vertebratelor la om.

Toropeală vegetativă, instinct, inteligență; acestea sînt cele trei direcții în care a mers evoluția vieții. Inteligența și instinctul se opun între ele, dar se și complectează în același timp.

Deși în aparență par suprapuse, totuși în realitate sînt de natură diferită. Nu se poate da o definiție exactă nici inteligenței, nici instinctului, pentrucă sînt niște tendințe, niște forme ale activității psihice lucrînd asupra materiei inerte. Pecînd inteligența însă se servă în acțiunea ei de unelte și mașini artificiale, fabricate, instinctul se servă de mecanisme organizate în însuși corpul animalului. Instinctul lucrează mai ușor, dar avînd un instrument determinat, e din această cauză specializat, nu poate servi decît la un anumit scop. Cîmpul de activitate al inteligenței e cu mult mai larg, pentrucă ea se servă de instrumente, mai imperfecte, e drept, și mai greu de mânuit, dar care pot servi la o mulțime de trebuințe; acest cîmp se lărgește enorm, cînd omul ajunge să-și creeze instrumente de fabricat instrumente. Instinctul are în el o urmă de inteligență, după cum inteligența are urme de instinct. Dar până la ce punct e conștient instinctul?

Trebue să deosebim inconștiența care e o conștiință nulă, de inconștiența care provine dintr'o conștiință anulată.

O inconștiență de acest al doilea fel se găsește în instinct, adică o conștiință anulată. Această anulare e cauzată de faptul, că execuția actului însuși împiedică reprezentarea, pentrucă nu mai este necesară; și dovadă că așa e, avem faptul că conștiința reapare cînd executarea actului întîlnește o piedică. Numai unde este posibilă ezitarea și alegerea, apare conștiința. Diferența de natură între instinct și inteligență este aceasta: *instinctul este o cunoștință înăscută de lucruri, inteligența o cunoștință înăscută de raporturi; amîndouă sînt deci ceva înăscut.*

Viața are prin urmare două forme de a cunoaște: instinctul care prinde imediat în materialitatea lor obiecte determinate, și inteligența care e o putere naturală de a raporta un obiect la un alt obiect și de a trage concluziile, cînd ai premisele,—de a merge dela aceia ce știi, la aceia ce nu știi. Și inteligența a apărut tot în scop practic, dar ea poate specula și asupra lucrurilor fără utilitate practică și să ajungă astfel desinteresată. „Sînt lucruri, pe care numai inteligența este în stare să le caute, dar

care prin ea însăşi nu le va găsi niciodată. Aceste lucruri numai instinctul ar putea să le găsească, dar nu le va căuta niciodată" zice Bergson, sintetizînd în aceste cuvinte deosebirea fundamentală între instinct şi inteligenţă.

Raporturile stabilite de inteligenţă sînt conduse de necesităţile acţiunii, îndreptate asupra materiei inerte; inteligenţa lucrează asupra solidului, fluidul îi scapă. Fiindcă lucrează numai cu solidul şi discontinuul, inteligenţa nu poate pricepe aceia ce e viu: evoluţia, mişcarea. „Inteligenţa este caracterizată printr'o incomprehensiune naturală a vieţii".

Instinctul este îndreptat asupra formei însăşi a vieţii, el procedează organic. Dacă am putea deştepta conştiinţa dintr'însul, am putea afla tainele cele mai adînci ale vieţii. Cu inteligenţa noastră însă nu putem pricepe instinctul şi asta o putem lesne vedea analizînd teoriile biologiei evoluţioniste asupra instinctului. După neo-darwinism instinctul este suma diferenţelor accidentale păstrate prin selecţie şi transmise din generaţie în generaţie; iar neo-lamarckismul susţine că instinctul este o inteligenţă degradată. Unele instincte sînt însă aproape miraculoase şi nu pot fi pricepute uşor cu ajutorul teoriilor de mai sus; aşa sfexul cu aripi galbene înţeapă greerul, unul din victimele sale, exact în cei trei centri nervoşi, iar amofila dă nouă lovituri de ac victimei, tocmai în cei nouă centri nervoşi ai săi. Căutînd să explicăm instinctul prin teoriile vechi, nu facem altceva decît să traducem instinctul în termeni de inteligenţă. Instinctul nu are de a face cu inteligenţa, pentrucă fac parte din linii de evoluţie deosebite, unul e îndreptat mai ales spre materie, cellalt merge în însăşi direcţia vieţii. Amîndouă însă s'au desprins dintr'un fond unic, ce l-am putea numi *conştiinţa în genere*. Un larg curent de conştiinţă pare a fi pătruns materia, tîrînd-o spre organizare. Intr'o parte conştiinţa a trebuit să aţipească, de alta însă se desvoltă din ce în ce mai mult; viaţa în desvoltarea ei se orienta fie în sensul intuiţiei, comprimîndu-se în instinct, fie în acela al inteligenţei. Inteligenţa însă are puterea de a reveni asupra sa însăşi, de a deştepta virtualităţile de intuiţie şi a ne da posibilitatea să pătrundem realitatea vieţii, interiorizîndu-ne oarecum în însăşi mişcarea ei.

III. *Semnificarea vieţii. Ordinea naturii şi forma inteligenţei.*—S'a văzut până acum în primul capitol deosebirea între organic şi inorganic arătîndu-se că secţionarea materiei în corpuri inorganizate şi în corpuri organizate este relativă la percepţia noastră şi că, privită ca un tot indiviz, trebue să fie mai mult un flux decît un lucru. In al doilea capitol am văzut că instinctul şi inteligenţa, unul îndreptat asupra unor determinări ale vieţii, cealaltă modelată asupra configuraţiei materiei brute, se desprind în realitate dintr'un fond comun, conştiinţa în genere. Acum Bergson caută să stabilească geneza inteligenţei şi a corpurilor, a materialităţii şi a spiritualităţii. Pentru aceasta va întrebuinţa aceiaşi metodă, care constă în a ne interioriza cu ajutorul facultăţilor intuitive în cursul evoluţiei, repunînd astfel inteligenţa şi corpurile în existenţa lor primitivă, pentru a arăta apoi cum au derivat. Această metodă se deosebeşte de aceia a filozofiilor intelectualiste, care şi-au dat dela început totalitatea inteligenţei în totalitatea lucrurilor; inteligenţa are să îmbrăţişeze întreaga natură, s'o contempleze, pecînd rolul ei este acţiunea, nu contemplaţia pură. Inteligenţa intră în contact cu realitatea numai întrucît aceasta interesează acţiunea noastră.

Dar atunci cum vom putea merge mai departe de inteligenţă, decît tot cu ajutorul ei? S'ar părea că e aici un cerc vicios, dar numai în aparenţă, căci atunci ar trebui să fim incapabili de a dobîndi orice deprindere nouă. Este însă un cerc vicios în metoda filozofiilor intelectualiste. In adevăr după această concepţie filozofia are rolul de a supune criticei faptele şi legile, pe care ştiinţa le stabileşte în domeniul naturii şi al vieţii; conştiinţa însăşi se ia ca ceva dat, stabilit de-agata de către ştiinţă şi tocmai aci stă greşala. Ştiinţa pozitivă este opera inteligenţei pure, care am văzut că nu poate cuprinde toată realitatea şi de aceia s'a ajuns numai la o cunoştinţă de suprafaţă, la un adevăr simbolic relativ la facultatea noastră de a lucra. Adevărata filozofie trebue să caute a-şi pregăti singură datele, fără să aibă în vedere utilitatea practică a fenomenelor vitale. Vom începe prin a separa ceia ce este inert de ceia ce este viu; inertul intrînd cu totul în domeniul inteligenţei, ceia ce este viu intrînd numai în chip artificial şi faţă de acesta trebue să luăm o atitudine specială.

Intelectul va lucra asupra materiei neorganizate, iar în domeniul vieţii va trebui să intervină filozofia pentruca peste simbolurile prezentate de ştiinţă, să pătrundă mai adînc, să prindă viaţa în ea însăşi şi să găsească o unitate adevărată, interioară şi vie. Sforţarea noastră continuă va fi de a transcende intelectul pur, pentru a pătrunde în ceva cu mult mai vast.

Cînd ne concentrăm asupra noastră înşine intrăm în durata pură şi simţim cum se întinde până la limita extremă resortul voinţei; acestea sînt adevăratele momente de libertate.

Cînd destindem însă resorturile voinţei lăsăm orice sforţare de memorie şi în loc să ne concentrăm asupra noastră înşine, ne risipim într'o contemplare pur pasivă, intrăm în regiunea visului, în loc să lucrăm. Personalitatea noastră se scoboară în direcţia spaţiului şi materialităţii La limită întrevedem o existenţă făcută dintr'un prezent, care mereu s'ar reînoi,—nici o durată reală, ci numai un instantaneu, care moare şi renaşte indefinit. Ceva asemănat ar fi existenţa materiei; ea înclină în acest sens, precum existenţa psihică înclină în cellalt. Spiritualitatea şi materialitatea ar fi termenii a două mişcări cu direcţii opuse. Aceste mişcări sînt în noi, ca şi în lucruri, de diferite grade. „Nici spaţiul nu este aşa de străin de natura noastră, pe cît ne închipuim, nici materia nu e aşa de complect întinsă în spaţiu, pecît ne-o prezintă simţurile şi inteligenţa. Ideia lui Kant este

că spaţiul nu e un atribut material ca celelalte, ci o formă dată a facultăţii noastre de a percepe.

Inteligenţa nu poate pătrunde lucrul în sine, care rămine incunoşubil. De aici credinţa că sînt numai trei alternative în teoria cunoştinţei: sau spiritul se regulează după lucruri, sau lucrurile se regulează după spirit, sau trebue să presupunem între ele o coordonaţie misterioasă. In realitate mai e o a patra alternativă, aceia că nici materia nu determină forma inteligenţei, nici inteligenţa nu-şi impune forma materiei, nici n'au fost regulate amîndouă printr'o armonie prestabilită, dar că progresiv inteligenţa şi materia s'au adaptat una la alta, pentru a se opri în cele din urmă la o formă comună. Această adaptare s'ar fi făcut natural, pentrucă aceiaşi inversiune a aceleiaşi mişcări creiază în acelaşi timp intelectualitatea spiritului şi materialitatea lucrurilor. Din acest punct de vedere cunoştinţa noastră asupra materiei nu mai e relativă, ci aproximativă. Fizica e pe calea cea adevărată, cînd împinge materia în senzul spaţialităţii. Metafizica trebue însă să întoarcă materia la origina ei, să constitue progresiv o cosmologie care ar fi oarecum o psihologie răsturnată. Forma matematică a legilor naturii este ceva artificial, căci unităţile noastre de măsură convenţionale sînt oarecum străine de intenţiile naturii.

Dacă ordinea matematică ar fi ceva pozitiv, succesul ştiinţei ar fi o minune, dar matematica reprezintă materia numai acolo, unde este întrerupt actul creator. Aici se pune problema ordinei şi a desordinei. După Bergson ideia de desordine, luată în înţelesul de lipsă de ordine este un pseudo-concept. De fapt sînt două feluri de ordine: una matematică şi materială, ordinea inertului şi automaticului, cealaltă psihologică şi vie, ordinea vitalului. Greşala filozofiei din toate timpurile a fost de a confunda aceste două feluri de ordine. Ideia de desordine, luată ca o lipsă de ordine, e un simplu cuvînt; este o decepţie a spiritului nostru, cînd, aşteptîndu-se să găsească una din cele două ordine, găseşte pe cealaltă. Din aceste consideraţii rezultă că realul poate trece dela tensiune la extensiune, dela libertate la necesitatea mecanică printr'o inversiune, şi aceasta o putem face cu ajutorul conştiinţei originare, a cărei manifestare este conştiinţa diminuată aşa cum funcţionează în noi. Aceasta cere însă o sforţare enormă şi n'o putem face decît în clipe rare. Numai aceste scînteeri de intuiţie ne fac să prindem realitatea întreagă. Trebue să ne mărginim însă numai la sistemul nostru solar. In acest sistem sînt două legi generale: legea conservării energiei şi legea degradării energiei, sau legea eutropiei. Aceasta de a doua, mult mai importantă pentru Metafizică ne spune că sistemul nostru solar pierde în fiecare moment ceva din mutabilitatea pe care o conţine.

Mersul universului ne suggerează ideia unui lucru care se desface, şi viaţa este sforţarea de a ridica panta, pe care mate-

ria o scoboară. Mişcarea vitală e o realitate care se desface. Nu există lucruri, există numai acţiuni.

Materie ori spirit, realitatea ne apare ca o continuă devenire a cărei esenţă este durata. *Nu este niciodată un lucru făcut: se face sau se desface, este o veşnică evoluţie creatoare.*

IV. *Mecanismul cinematografic al gîndirii şi iluzia mecanistă. Scurtă privire asupra istoriei sistemelor. Evoluţia reală şi falşul evoluţionism.*—In acest ultim capitol Bergson examinează cele două iluzii, pe care le-a combătut până acuma, precizînd mai bine unele puncte de vedere ale sale prin înlăturarea cîtorva obiecţii ce i s'au adus. Materie şi spirit, realitatea ne apare ca o perpetuă devenire; ea se face sau se desface, dar nu e niciodată un lucru făcut.

Inteligenţa noastră însă preocupată mai ales de necesităţile acţiunii, ia numai vederi instantanee, imobile asupra realului; procedează în mod cinematografic. Speculînd asupra naturii realului, nu sîntem în stare să vedem devenirea radicală. Prima iluzie a minţii noastre este aceasta: credem că putem cugeta instabilul cu ajutorul stabilului, mişcarea cu ajutorul imobilităţii. A doua iluzie este aceia care ne face să cugetăm realitatea pozitivă prin intermediul irealului negativ, să credem că ideia de neant poate însemna ceva. Orice acţiune tinde să obţie un lucru, pe care nu-l are, să creeze ceva care nu există încă; acţiunea merge în acest senz dela o absenţă la o prezenţă, dela ireal la real. Această irealitate însă este relativă; vorbim de absenţa realităţii, acolo unde găsim prezenţa alteia. Acest mod de a judeca îl introducem şi în domeniul speculaţiei şi cugetăm realul trecînd prin ireal, existenţa prin neant. Prima întrebare a speculaţiei filozofice este asta: Cum se face că ceva există?

Se zice că la început era neantul şi apoi a venit existenţa ca ceva pe deasupra. Este neantul o idee sau numai o pseudo-idee?

Este o pseudo-idee, pentrucă o imagină a neantului nu putem avea, deoarece noi avem a face numai cu prezenţe. Eroarea că neantul ar fi o idee adevărată provine din ideia greşită, ce o avem despre negaţie, care credem că e o realitate, cînd ea se reduce în fond la alte afirmări. Nimic nu poate avea o realitate anterioară existenţei.

Realul nu e o trecere dela neant la existenţă; numai privit ca atare s'a ajuns la concepţia statică: totul a fost dat o singură dată în eternitate. Critica ideii de neant însă ne duce spre ideia unei realităţi, care-şi ajunge sie-şi şi nu este cu necesitate o realitate străină de durată. Absolutul se manifestă foarte aproape de noi şi într'o oarecare măsură chiar în noi. Numai cu o asemenea concepţie mergem spre adevăratul evoluţionism. Trebue să ne instalăm deadreptul în durată, nu să ajungem la ea printr'un obstacol. Cugetarea însă, stăpînită de prejudecăţile mecanismului ei utilitar, nu pricepe uşor adevărata devenire; filozofia lui Platon este o urmare a acestei deprinderi a judecăţii

Toată filozofia antică și cea modernă în mare parte este rezultatul aplicării inteligenței, cu metodele ei practice de cugetare, asupra realului; e un produs necesar al acestei inteligențe, care are într'însa o metafizică naturală. Adevărata concepție a duratei nu poate să ne-o dea știința, pentrucă nu se poate lăsa de metoda cinematografică și să se transporte în însăși durata concretă.

Nici Kant nu privește durata reală existenței, pentrucă consideră timpul și spațiul ca forme a priori ale sensibilității.

Urmașii lui aprofundează mai mult ideia de evoluție, dar o concep într'un sens exclusiv logic. In sec. XIX-lea apare evoluționismul lui Spencer, care pretinde să urmărească în sus și în jos curentul devenirii universale. In sistemul lui însă nu e vorba nici de evoluție, nici de devenire reală, pentrucă el caută să reconstitue evoluția cu fragmentele evoluatului. Materia o reconstitue prin integrarea atomilor, iar spiritul îl recompune din reflexe; după ultimile date ale științei însă, nu ne putem reprezinta proprietățile eterului și electricității, baza probabilă a tuturor corpurilor, după modelul proprietății materiei, pe care o vedem; iar reflexul specializat este un punct terminal al evoluției. Adevăratul evoluționism trebue să ne instaleze în durata reală și să renunțe la simbolurile creiate de știință, care are în vedere numai activitatea practică. Este rolul filozofiei să pătrundă în mișcarea evolutivă și s'o urmeze până în rezultatele ei actuale.

„Așa înțeleasă, filozofia nu este numai întoarcerea spiritului către el însuși, coincidența conștiinței omenești cu principiul viu din care emană, o punere în atingere cu sforțarea creatoare. Este adîncirea devenirii în general, evoluționismul adevărat și prin urmare adevărata prelungire a științei—numai dacă înțelegem prin acest cuvînt un întreg de adevăruri constatate sau demonstrate, iar nu scolastica nouă, care a crescut în a doua jumătate a sec. XIX-lea împrejurul fizicei lui Galilei, cum crescuse vechea scolastică împrejurul lui Aristoteles". (L'Evolution créatrice pag. 399).

Aceasta este în trăsăturile ei cele mai generale întreaga filozofie a lui H. Bergson, fondată pe datele biologiei. Ea se poate defini ca o filozofie a duratei sau a mobilității. Ea deschide căi noi Metafizicei, desemnîndu-i ca obiect viața nu spiritul și materia, și ca scop pătrunderea în însuși obiectul său, nu construirea lui, creind în acelaș timp și metoda și conceptele trebuitoare pentru acest scop. De acum încolo nici o problemă filozofică nu se mai poate pune și rezolvi decît cu mijloacele de cercetare ale noii filozofii. Locul lui H. Bergson în istoria filozofiei este hotărît de pe acum printre filozofii cei mai mari din toate țările și din toate timpurile.

Șt. T. Șerban

Amintiri din campanie

— **Impresii. Legenda lui Ghighe-împărat ș'a Căpcăunilor** —

Aruncasem podurile peste apa Ischerului, pe lunca satului Ghighenț-Mahala, sub o pădure de sălcii, carpen și duzi sălbatici. La răsărit se ridica un deal înalt și repede, ce ascundea într'o ripă satul. Spre apus, peste șesul și pădurile Ischerului, se ridica alt șir de dealuri, acoperite cu semănături și imaș, împestrițate de turmele de vite, ce mișunau pe ele ca furnicarul. In susul apei, înfipte în coasta acestor dealuri, străluciau dimineața la soare casele din Crușoveni. Peste vale sclipea, în razele amurgului, biserica din Slavița, iar în fundul văii, în zile senine, albăstriau departe înălțimile Balcanilor.

Priveliștea era sălbatică și nu lipsită de farmec. Cu toate astea mi se părea, că sînt aruncat acolo ca 'ntr'o groapă de osîndă.

Natura era frumoasă, dar înfăptuirile omenești erau triste. Casele satului „nostru" păreau că sînt niște mușunoae de cîrtițe, care-și ridicau cu sfială capetele de sub pămînt. Oamenii erau triști și pocăiți. Femeile lor, smolite, cu catrințele scurte, cu cămășile suflecate peste genunchi, păreau scăpate din mîni nelegiuite, ce le sfîșiase poalele. „Băieților" noștrii, plecați de mult de pe-acasă, le făceau rău priveliștea lor goală... „Moșule, grăi odată unul dintr'ai noștri către băștinaș, de ce vi le purtați așa golănețe, că-s băeții flămînzi, și-i păcat...".

— Ce, ca la voi, răspunse moșul, să le-acoperiți și unghiile picioarelor în rochii?"

Ele veniau fără sfială prin potopul de ostași, ce se grămădiau la trecerea podurilor, veniau și luau apă din Ischer. Băgam

de seamă că de cite ori veniau la rîu, purtau tulpane albe, cămăşi înflorite şi flori în cosiţe; alteori erau cu capul gol, cu cozile pe spate. Cînd se plecau de pe ţărm în apă, cămăşile lor suflecate rămîneau scurte de tot. Ostaşii le aruncau glume, ele rîdeau în de ele şi-şi vedeau de treabă, legănîndu-şi cobiliţele pe umăr şi urcînd la deal.

Norodul satului în deobşte era primitor. De-i găseai la masă, erai poftit cu multă bună-voinţă. Masa lor era îmbelşugată. Nu lipsia ciorba de pasăre, nici laptele. Turta lor de grîu era plăcută şi săţioasă. Mulţi din podarii noştrii aveau gazde bune 'n sat.

Cînd intram în vorbă cu ei, băgam de seamă că femeile sînt mai guralive. Fetele erau îndrăsneţe. Făceau dragoste cu flăcăii noştri şi-i prindeau de mijloc, luptîndu-se cu ei. Până la măritiş, fetele se bucură de multă libertate, dar apoi intră în stăpînirea bărbaţilor. Războiul văduvise multe tinerele în sat. Bătrînii lor căutau să ne ademenească flăcăii, să le rămie în sat. „Uite, ziceau, pămînt avem, casă avem, vite destule, femee tînără. Nu-i grijă de ciocoi, la noi e libertate...". Cîţiva camarazi, se prinsese cu vorba. Erau primiţi în casă, ospătaţi, îngrijiţi. Cînd veni ziua plecării, li se spulberă gîndul acesta. „Pentru toată lumea, nu-mi dau eu sărăcia de-acasă, în schimbul ăstor văgăuni", zicea cite unul, de-l întrebai de ce nu rămîne. După trupa noastră au plîns multe fete şi neveste la plecare...

Cînd n'aveam de lucru în tabără, plecam singur sau cu alţi camarazi pe Ischer în sus. Intr'o coastă rîpoasă ţîşniau două isvoare de sub o stîncă. Acolo mergeam de obiceiu, să bem apa limpede ca cristalul şi rece. Ridicam apoi coasta şi priviam spre „ţară". Departe, cătră miază-noapte jucau la soare turlele bisericilor din Corabia. Stam şi mă uitam lung la ele, ca la un semn de întrebare: Voi mai trece îndărăt pe lîngă ele? La picioarele stîncii se rostogolea în vălurele apa repede şi vecinic turbure a *Iscrului*, cum îi ziceau băştinaşii.

In coasta dealului, pe unde surpături de ape prăbuşise malurile, se iveau capetele găunoase ale unei zidării, ce mergea pe sub pămînt în lungul coastei. Pe-alocurea frînturi întregi, prăvălite cu pămîntul până la apă, din zidăria asta, îţi dădeau putinţa s'o cercetezi. Alcătuia în tăetură un dreptunghiu, înalt de un stînjen şi lat pe jumătatea înălţimii. Deschizătura făcea un oval regulat. In întregime zidul era turnat dintr'un beton de ciment şi spărturi de granit,—beton ce nu se vede în zilele noastre.

Aproape de locul, unde se'mpreuna Ischerul cu apele Dunării, odihneau ruinele unei cetăţi romane, înmormîntate sub pămînt. Frînturi de zidărie, şanţuri largi şi adînci, precum şi multele lucrări de marmură roşie sau albă, cu vine azurii, vădeau că aici fusese pe vremuri o cetate alintată. Acum o turmă de rîmători îi necinsteau măruntaele. La Ghighen, satul din apropiere, pe la fîntîni, în loc de adăpoae de lemn, erau uluce uriaşe de marmoră albă. Erau băile, în care odinioară matroane sau hetaire se alintase în undele apelor calde.

Un cap de nimfă zîmbitoare, răsărind dintr'un bulgăr de marmoră măzărată, atîrna la cumpăna unei fîntîni. Părea capul unei cosînzene, măcelărită de mînile barbare ale unor sălbatici. Un Pan, pe jumătate sdrobit, slujea acum de treaptă la o crîşmă. Dar nu era bătătură unde să nu fie tăvălit în ţărnă şi noroi cite un mărgăritar rupt din mormîntul cetăţii adormite. Ţi se 'nfrigura inima de durere, văzînd atîtea comori tăvălite în noroi de ignoranţa unui popor rămas departe de zările frumosului. „Astea-s fleacuri, bre", răspundea cite-un băştinaş, cînd i-arătai podoabele pe care nu le pricepea. „Ce a fost bun a luat la Sofia, bre. Femei înalte de marmoră, cu ţiţe, iacă aşa..". Şi vorbitorul ţi-arăta cu braţele conturul unor sînuri „gogea", vorba lor. Zîmbiam cu durere, văzînd că doar ceia ce putea stîrni senzualitatea, isbise simţurile acestui norod subpămîntean...

Cetatea care strălucise odinioară pe-aici se chema: *Exos*. De la numele acesta îşi luase botezul şi rîul peste care aşternusem noi podurile: *Ischerul*. Peste Dunăre, faţă în faţă cu mormîntul cetăţii Exos, zace întru vecinică adormire altă cetăţue, poate soră cu aceia, cetatea *Celei*.

Dela cetate, în susul Ischerului, până la Vraţa, pornea un canal subpămîntean, pe care vremurile surpînd malurile dealului în coasta căruia era înfipt, îl scoate, ici şi colea, la vedere. De acolo, din vre-un colector, astupat acum, aducea apa răcoritoare şi limpede a izvoarelor din Balcani, să îndestuleze norodul şi poate să pue în mişcare morile cetăţii.

Odată, tot cercetînd zidăria canalului şi straturile geologice ale coastei, înaintai departe de tot de tabără. Era cald. Soarele ardea cu văpăi de foc, bătînd în ţărmul prăvălatic al rîului. Furişîndu-mă de căldură, intrai în umbra unei păduri. Stăteam pe-un ciot de agud şi mă luptam cu ţînţarii, ce roiesc din belşug pe aici. Printre copaci, se ivi un băştinaş, c'o şapcă englezească pe cap. Imi dete bună-ziua, aşezîndu-se lîngă mine.

— Iţi place pe la noi, îmi zise.

— Da, locurile sînt frumoase, răspunsei.
— Văzuși zidăria lui Ghighe-împărat?
— Care?
— Zidăria pe care te vedeam c'o cercetezi...

Făcîndu-mă, că nu cunoșteam rostul acelei zidării, îl hotării să-mi spună povestea lui Ghighe-împărat.

Își scoase o pipă de marinar și aprinzînd-o îmi spuse c'a fost multă vreme prin America, vrînd să-mi lămurească astfel obîrșia șepcii și-a pipei. Apoi își încolăci picioarele sub dînsul și 'ncepu să-mi povestească.

...De mult, de mult, pe cînd poate nu curgea apa *Iscru*, prin aceste locuri stăpînea un împărat, mare și puternic, cu numele de Ghighe-împărat. Dar, dacă noroc și bogăție avea și țara-i era frumoasă și mare, era tare întristat împăratul nostru, că n'avea parte de moștenitori. Din cîți copii avusese, îi trăise numai o fată, care cînd se născu îi răpuse și viața împărătesei. Vracii proorocise la nașterea fetei de împărat, că o mare nenorocire o așteaptă. Cu tremur în inimă și luare aminte împăratul își ocolea odrasla cu multă pază și 'ngrijiri.

Cu cît fata se măria, cu atît și grija împăratului creștea. El hotărî, în cele din urmă, să se clădească un foișor în totul și cu totul de cristal. In foișorul ăsta Ghighe-împărat socoti să-și apere de ceasul rău, copila. Dar dușmanul trăia și creștea odată cu fata, ascuns chiar în mădularile ei, nevăzut și nebănuit de nimeni. Ferită de vederea lumei, ascunsă în cuibul ei de cristal crescu fata de împărat, până-i veni vremea de măritat. Veniră feciori de împărat dela soare-răsare și dela soare-apune, dela miazăzi și dela miazănoapte, veniră s'o ceară de soție. Că era frumoasă ca o zi de primăvară, fata lui Ghighe-împărat și nici vîntul n'o atinsese. Temîndu-se de împlinirea proorocirii vracilor, împăratul nu asculta solia feciorilor de împărat și nu îndrăznea s'o scoată din foișorul de cristal. Dar ce folosește toată grija și paza, cînd pacostea se ascunde chiar în sîngele omului?

Și numai iată, măi frate, că se pomeni Ghighe-împărat ca din senin cu fata îngreunată. Foc și pară, necaz și mare mînie în casa împăratului. Cine, cine să fie îndrăznețul pîngăritor al neamului său? De șapte ori cîte șapte capete din neamul aceluia, cu sîngele lor să spele rușinea și păcatul... Puse la cazne pe paznici și pe toată argățimea, dar toate fură în zadar. Chemă vracii, să-i ghicească și pe cărturari, să afle, dar truda-i fu fără ispravă. Intr'o zi, cînd împăratul eși la plimbare prin grădină, să-și mai răcorească fruntea, o babă urîtă și bătrînă îi căzu 'n genunchi. „Să trăiești, Măria ta. Adevărul îl vei afla, de vei chema pe toți feciorii împărăției tale, pe cuvînt să-și ia rămas bun dela domniță, zicînd, ferească sfîntul, c'ați hotărît s'o spînzurați pentru fapta ei. Tatăl copilului nu va lipsi să cază înaintea Măriei tale, cerîndu-ți îndurare, în clipa bunului rămas..."

Ascultă Ghighe-împărat sfatul babei și dete șfară în țară și la toți feciorii de 'mpărat, ce-i veniseră împețit, c'a hotărît moartea domniții, și-i poftea pentru rămas bun.

La ziua hotărîtă se adunaseră în curțile împărătești feciorii de boieri și de împărați, feciorii de gospodari și de calici, toți din toate părțile. Și veni și fata de împărat, cu gîzii după ea, și urcară scările spînzurătorii. Și se făcu deodată zarvă mare; crainicii cîntară cîntări împărătești și numai ce se ivi Ghighe-împărat purtat în scaun împărătesc, de sfetnicii țării. Se așeză împăratul lîngă scaunul spînzurătorii și făcu semn să 'nceapă trecerea tinerilor, să-și ia rămas bun dela domniță. Trecură rînd pe rînd feciorii țării și feciorii de 'mpărat, dar ea nu zîmbi nici unuia și nici printr' aceștia nu se află nici unul, carele să-i cază 'n brațe, sau să cază la picioarele împăratului, să ceară îndurare. Ochii ei, ținuți departe de vraja privirilor lumești, nu le puteau pricepe și nici n'avusese, cum să aprindă fiorii dragostei în inima vre-unui fecior. De aceia nici ea nu putu zîmbi vreunuia din cei ce o priviau cu milă și lăcomie. Și nici printre ăștia nu se 'nflăcăra nici unul, să-și uite de sine, pentru o singură îmbrățișare a zinei visate.

Cînd fu să treacă cel din urmă fecior, să-i zică rămas bun fetei, iată, măi frate că pe cărarea dela palat vine scheunînd și urlînd cînele de vînat al împăratului. Veni, trecu pe lîngă scaunul împărătesc și urcă dintr'o săritură scările spînzurătorii. Cum se apropie de fata de împărat, îi sări roată împrejur, mirosind-o și bucurîndu-se, iar dînsa îl mîngîie și-l sărută.

Pasă-mi-te, domnița, ținută departe de lume, căzuse în păcat cu cînele.

Cerul se 'ntunecă, lumea se risipi și 'mpăratul căzu rănit în suflet.

Și tot nu se 'ndură Ghighe-împărat, să-și răpue singur copila. Ci porunci să se facă o butie mare, mare, care să fie încercuită cu lanțuri de aramă. O sută de dogari și-altă sută de ferari și calfetari dădură butia gata în trei zile. Domnița nelegiuită fu vîrîtă în butia asta, în care, din porunca împăratului, i se puse pîine

și apă pentru nouă ani. Și-apoi fu prăvălită cu totul în undele Dunării. Dar Dunărea n'o păstră multă vreme în valurile ei, ci o vărsă în marea cea mare. Din an, în an, din val în val, vînturile aruncară butia blestemată pe țărmuri negre și pustii. Sfărîmîndu-se de stînci, putu să iasă fata oropsită de împărat pe uscat. Dar acum nu mai era singură. Cît o vînturase butia pe apele mării, născuse un fecior,—rodul blestemului. Eșiți pe țărm se orînduiră și ei cum îi tăie capul, în țara necunoscută și pustie, cu stînci negre și fiare sălbatice. Dar feciorul creștea într'o zi cît alții în nouă, și se pomeni deodată om în toată puterea. Și iată, măi frate, că într'o zi se trezi maică-sa cu el, cerîndu-i să-l însoare. Dar țara era pustie și nu se simția suflare femeiască pe-acolo. Și maică-sa îl tot amînă, ba azi, ba mîine. Dacă văzu și văzu că n'o scoate la cap cu copilul blestemat, îi zise: — Femeia ta va fi aceia pe care o vei întîlni în zorii zilei la izvorul de sub stînca țărmului...

Cînd se trezi feciorul fetei de împărat, secera lunei luase în brațe luceafărul și scobora cu el în mare. La izvorul din vale, feciorul zări o femee cu fața îmbrobodită într'un zăbranic. Puse mîna pe ea și-i fu femee.

La răsăritul soarelui în lumina zilei, feciorul fetei de împărat pricepu că femeia lui îi era mumă.

Din astă legătură de două ori blestemată se zămisli o seminție de oameni ceapcîni, ce se înmulțiau ca potăile. In scurtă vreme ajunse să nu-i mai încapă ținutul unde erau. Atunci străbuna lor, fata lui Ghighe-împărat, îi povățui să meargă la acesta, să-i ceară dreptul ei de moștenire.

Și unde mi se pomeni, măi frate, Ghighe-împărat, că într'o bună zi îi năvălește în împărăție seminția ceapcînilor, cerîndu-i drept de moștenire. Vrînd să scape de ei Ghighe-împărat își clădi o cetate pe sub pămînt, ascunzîndu-se acolo cu toate comorile și cu toți sfetnicii și răbzoinicii lui. Ca să nu ducă lipsă de apă și să-și învîrtească morile, puse mai intăiu de se făcu un canal subpămîntean, să-i aducă apele Balcanilor în cetate.

Au bătut și străbătut țările și mările mult și bine căpcăunii, căutîndu-l pe Ghighe-împărat, să le dea zapisul moștenirii. Tocmai tîrziu de tot îi aflară ascunzătoarea. Ca să-l facă să iasă la iveală, i-au săpat și i-au tăiat canalul, ce-i îndestula cetatea.

Eși Ghighe-împărat de sub pămînt și cercă prin război, dar în zadar, să-și curățe țara de seminția nelegiuită. Dacă văzu și văzu, trecu Dunărea unde-și dură altă cetate subpămînteană. Dar

încercarea îi fu de prisos. Ceapcînii îi luase urma și se țineau scai de dînsul. Și l-au alungat așa ceapcînii pe Ghighe-împărat, *până în munții voștrii ăi mari*. Aici, ne mai putînd scăpa de ei, Ghige-împărat își trînti paloșul într'o stîncă, zicînd: „Până aici să vă fie hotarul stăpînirii voastre". Apoi blestemă cu limbă de moarte: „Stăpînirea voastră să ție, cît o ține paloșul meu în stîncă".

De-atunci paloșul lui Ghighe-împărat se tot saltă, se tot saltă și acum zice-se, că s'ar mai ține numai în tăiș, ca 'ntr'un fir de păr...

Scuturîndu-și pipa, bulgarul vru să-mi mai spună ceva, dar eu mă ridicai, să plec: La tabără suna adunarea, în pas alergător.

— Stai, că n'am sfîrșit... La gura *Iscrului* stă și azi înmormîntată cetatea lui Ghighe-împărat; în malul surpat vezi canalul, care-i ducea apele Balcanilor. Căpcăunii ceia au fost Turcii. Acum pricepi de ce aceștia țin la cîini ca la frați, de ce nevestile lor umblă îmbrobodite la față și de ce au semnul lunei în brațe cu luceafărul, pe steagurile lor... Firul de păr de care se mai ține paloșul lui Ghighe-împărat în stîncă, este Țarigradul...

Ii strînsei mîna la repezeală și fugii.

La tabără suna „drepți", și apelul.

Iuliu Negulescu

Dela critica literară la biologia mamiferelor

Sint mulţi ani, de cind critica literară m'a condus la studii de antropologie. Calea este, contrar de cum s'ar crede, scurtă şi dreaptă.

Innainte de toate, criticul, ca şi romancierul, se preocupă de psihologie individuală,—sau „diferenţială", cum a numit-o, în mod nu tocmai fericit, psihologul german Stern. Adică de deosebirile cari există între suflet şi suflet. După ce-ai făcut o lungă serie de analize psihologice, începi să deosebeşti anumite tipuri generale,—de „impresionabili", „sentimentali", etc. Te adresezi atunci ştiinţei, în speranţa de a găsi o clasificare,—cum s'ar adresa botanicei un grădinar, care între sutele de plante pe cari le cultivă începe a deosebi categorii. Spre surprinderea ta însă, constaţi că ştiinţa psihologiei nu te poate lămuri de fel: a încercat ea oarecari clasificări a caracterelor, dar sint făcute ba după un criteriu, ba după alt criteriu,—cu o nesiguranţă care provine de acolo că nu ştie nimic despre *cauzele* cari au diferenţiat pe oameni în mod atit de isbitor [1]).

Unii,—de pildă B. Perez,—ne dau o clasificare a *caracterelor* din punctul de vedere al repeziciunii şi intensităţii reacţiunii, ajungînd astfel la tradiţionalele *temperamente* (pe cari Wundt le consideră ca fructul unei observaţiuni delicate). Alţii ca Bain, Fouillée, Ribot, Ribéry, Malapert, împart pe oameni după gradul de desvoltare a fiecăreia din cele trei „facultăţi": inteligenţa, sentimentul şi voinţa. (Ribot înlătură pe *amorfi*, *instabili* şi *apatici*, şi împarte pe ceilalţi în *sensitivi* şi *activi*). Pentru Paulhan, *raportul* dintre diversele tendinţi, este de o însemnătate hotărîtoare, dînd naştere la caractere unitare, armonice şi incoherente, după cum avem o tendinţă subordonînd pe celelalte, mai multe

1) Vezi asupra *caracterului*: Fouillée, Paulhan, Malapert, Ribery Louis Prat, Queyrat etc. in „Bibl. de philos. contemp.".

tendinţi armonizîndu-se între ele, sau mai multe tendinţe contrazicîndu-se una pe alta. Psihologi ca Léwy, Queirat, combină clasificările celorlalţi. Klages, împarte pe oameni, mai întăiu din punctul de vedere al inteligenţei, după feluritele moduri ale percepţiei şi apercepţiei apoi, din punctul de vedere al celorlalte două facultăţi, în afectivi şi voluntari; însfirşit, cu privire la tendinţe sau porniri *(Triebfedern)*, în naturi caracterizate prin instinctul de a se devota, şi naturi caracterizate prin instinctul de a se conserva.

Insă-şi diversitatea acestor sisteme—ilustrate de altfel cu observaţii foarte interesante—ne trădează nesiguranţa terenului pe care ne aflăm. *Ele au toate un defect fundamental: sint artificiale, fiindcă pornesc mai mult dela consideraţii abstracte, decit dela realitatea faptelor; şi,—mai ales,—fiindcă nu se întemeiază—cum am zis—pe cunoştinţa* cauzelor *cari au diferenţiat pe oameni într'un mod atit de isbitor.*

Dacă un naturalist, pornind dela ideia că alimentarea este o funcţiune de prima însemnătate, ar împărţi animalele în carnivore, erbivore şi omnivore, o atare clasificare ar fi evident absurdă.

Din punctul de vedere logic, numărul clasificărilor posibile este nelimitat; în realitate însă, numai *una* e naturală şi adevărată: *aceia care pune în mulţimea fenomenelor ordinea după care natura le-a creat.* In Zoologie, clasificarea—în linii mari—nu corespunde ea oare cu istoria evoluţiunii animale; iar în Botanică, cu istoria vegetaţiei? Animalele şi plantele sint grupate după gradul lor de înrudiri, aşa cum ni-l desvălue Paleontologia. Noţiunea care serveşte de criteriu, variază: ba scheletul, ba felul de reproducere, ba natura singelui, ba organele de respiraţie, ba alimentarea,—şi aşa mai departe. In modul acesta obţii subdiviziuni cari au maximum de caractere comune, produse toate de aceleaşi împrejurări exterioare. Intr'o clasificaţie ideală, fiecare grup ar trebui să fie denumit după caracterul care-i cel mai tipic şi mai isbitor efect, al cauzei generatrice a tuturor celorlalte caractere. Se designează, de pildă un grup de mamifere cu numele de *edentate*; ei bine, ele se şi coboară toate din mîncătoare de furnici şi de alte asemenea insecte moi, cari nu cer să fie mestecate de cit puţin sau de loc. Cu această hrană însă, stau în legătură, direct sau indirect, toate însuşirile edentatelor.

Cînd prin urmare ne vorbesc psihologii de „caractere unitare, armonice şi inconherente"; sau de „tipuri afective şi voluntare"; sau de cunoscutele patru temperamente, etc. prima întrebare care se impune este; *cînd, cum, în ce împrejurare a creat natura aceste deosebiri?..*

Fouillée, singurul care, după părerea mea, a simţit de departe,—fără a le putea preciza,—cari anume sint bazele fiziologice ale temperamentului şi ale caracterului, răspunde următoarele:

„Originea facultăţilor noastre, şi deci ale caracterului nos-

tru, zace la niște adîncimi unde lumina reflecțiunii nu ajunge. Există în individualitate un fond organic, a cărui geneză legile psihologice o pot lămuri tot atît de puțin, pe cît legile generale ale fiziologiei pot explica, ele singure, trăsăturile distinctive ale feței, la Petru sau la Paul. Ar trebui să pătrundem în misterele combinațiunii germenilor și 'n secretele desvoltării embryonului, ca să ne dăm seama despre originalitățile de constituție fizică și morală". („Tempérament et caractère", p. VIII).

Crezînd că face o simplă figură, asemănînd caracterul individual cu fizionomia, Fouillée alunecă, fără să-și dea seama, asupra cheii ethologiei.

In privința secretelor desvoltării embryonului, mi se pare că ele ar putea cu greu da naștere la diferențe atît de isbitoare, iar cît privește combinația germenilor, ea amînă numai problema: căci produse așa de variate, cum sînt caracterele, nu pot rezulta decît din combinarea unor germeni originar deosebiți; și atunci se pune din nou întrebarea: de unde această deosebire?

Iată cum își închipue Fouillée, apariționea raselor omenești:

„Speța este ca și trunchiul unui arbore, ale cărui ramuri sînt rasele. Indată ce ereditatea și selecțiunea ajung să fixeze niște variații importante, fie de constituție, fie de temperament, datorite mediului (Darwin!...), sau mai adesea combinațiilor germenilor și hazardurilor generației (De Vries!..), vom avea varietăți înzestrate cu atribute proprii, fizice și morale". („Temp. et car." 294).

De aici se vede că teoria selecțiunii, — ipoteză metafizică, odinioară utilă biologiei, astăzi însă un obstacol grav în calea progresului acestei științi, — împiedică și pe psihologi de a vedea limpede în probleme ethologice. Unde intră „hazardul" pe ușă, știința fuge pe fereastră! Din fericire, nici rasele nu sînt produsul întîmplării, și nici temperamentele individuale... Voi arăta mai tîrziu, cum prin aplicarea principiului lui Lamarck la biologia mamiferului om, am ajuns să rezolv problemele caracterului.

Clasificările ethologice actuale, neavînd bază genetică, nu corespund realității și nu-și pot îndeplini scopul. Ce are de comun cu Goethe, un oarecare om din popor, pentru ca Paulhan să-i pue pe amîndoi în clasa echilibraților? Ori un negru alcoolic, cu acela pe care Schleiermacher îl numea „marele, sfîntul Spinoza", — ca să-i clasăm pe amîndoi ca „unificați"? N'am putea tot așa de bine alătura știuca de lutră, pe motiv că și una și cealaltă se hrănește cu pește? De altmintrelea, toți oamenii sînt, mai mult sau mai puțin, și echilibrați, și unificați, și inconherenți...

Ori să luăm, de pildă, împărțirea în sensitivi și activi, care intră în mai toate clasificările ethologice. Intre un suedez și un spaniol, care-i temperamentul activ? S'ar crede că suedezul, care-i harnic. Ei bine, nu. Este spaniolul renumit prin lenevia lui!

In capitolul V, sub titlul *„Activul cu reacțiune repede și intensă. Raporturi cu tipul ardent* «coleric»", Fouillée ne spune:

„Temperamentul activ este acela care are, și putința și nevoia unei mari cheltueli nervoase și musculare. Această cheltuială, fiind o descompunere a protoplasmei în elemente mai simple, temperamentul activ este acela la care predomină desintegrarea și care poate face față cheltuelilor sale... Marea energie a schimburilor nutritive la aceste temperamente cheltuitoare, produce un aflux al sîngelui în toate părțile organismului, și, cu sîngele, un aflux de forță motrice... Toate funcțiunile de schimb nutritiv sînt, în totalitatea lor, energic stimulate... Sîngele e mai puțin bogat în globule de cît la sangvin. Se zice că bilioșii au „sîngele cald"; e în adevăr firesc ca intensitatea schimburilor chimice să desvolte o anumită căldură, simțită mai ales la cap... Dacă fața „biliosului" e de obicei palidă, pricina este tocmai că sîngele său se desoxigenează repede prin predominarea desintegrației; *dacă pielea sa e adesea măslinie și brună, pricina este că pigmentul, produs al desintegrației, e abundent; din acelaș pricină părul și ochii sînt în genere negri și strălucitori.* Corpul e robust, dar uscat. Totul trădează privirilor, mișcarea intensă a schimburilor vitale. In țările calde, influența unei insolații arzătoare, grăbește încă mișcarea interioară (cum așa??!...); de aici acel temperament bilios, sau nervo-bilios, atît de frequent între popoarele din Sud și din Orient". („Tempér. et caractère" pag. 67).

Fiindcă au „schimburile nutritive foarte energice", sudicii... mănîncă foarte puțin; iar „nevoia unei mari cheltueli nervoase și musculare", îi face atît de narvici!... După teoria: *activitate-desintegrare-pigment,* negrii ar trebui să fie cei mai activi oameni din lume!...

Și totuși, teoria lui Fouillée, pe care Malapert („Les élém. du car." 1906, p. 14) o numește „cea mai nouă și mai ingenioasă încercare de a întemeia pe bază fiziologică, o clasificare naturală a temperamentelor și a caracterelor", ascunde, după credința mea, intuiții prețioase, și e superioară teoriei lui Wundt, (care nu-i de cît o perfecționare a teoriei lui Henle), că temperamentele trebuesc explicate prin a) *energia* și b) prin *repeziciunea de succesiune* a vibrațiunilor nervoase. Greșeala lui Wundt constă în aceea că nu face deosebire între centrii sensitivi și centrii motori.

Dacă unda sensitivă este, de obicei, ori înceată și puternică, ori repede și slabă (Wundt admite și: puternică și repede; înceată și slabă; pentru unda sensitivă, prima formă îmi pare posibilă, a doua nu; căci dacă unda e slabă, asta însamnă că nervii sînt rău hrăniți, și atunci sensația se comunică repede, ca în cazurile de anemie, isterie, etc.), unda motrice nu trebue să aibă întotdeauna acelaș caracter ca unda sensitivă, căci la o undă sensitivă înceată și puternică, poate să corespundă o undă motrice înceată și slabă, iar la o undă sensitivă repede și slabă, o

undă motrice repede și puternică (sensibilitate fină, voință puternică!).

Și asta din pricină că vibrația motrice nu atîrnă numai de vibrația sensitivă, ci și de alți factori, de pildă—după părerea mea—de gradul de desvoltare al centrelor motoare.

Afară de asta, cum observă Malapert, sistemul nervos datorește, în parte cel puțin, tonicitatea sa, energia și repeziciunea vibrațiilor sale, activității circulației, calității sîngelui, activității generale a organismului; prin urmare nu-i drept să ținem seamă într'o teorie a temperamentului, numai de sistemul nervos.

După ce discută și teoria lui Manouvrier care imparte temperamentele în astenice, hypostenice, mesostenice, stenice și hyperstenice, teorie care nu rezistă criticei, Malapert conchide:

„Vechea noțiune a temperamentului rămîne într'o extraordinară nehotărîre. Pe măsură ce vrei s'o precizezi, o vezi fugind și ștergîndu-se din ce în ce mai mult. Definițiunile cari se dau, sînt cît se poate de puțin coherente. De cari particularități fiziologice sau anatomice putem lega diversele temperamente?... Aceiași nesiguranță, sau chiar o nesiguranță și mai mare. Sînge, sistem nervos, raporturi între sînge și sistem nervos, mișcările anabolice și catabolice;—toate acestea nu sînt cu nimic mai hotărîte și mai riguros stabilite decît humorile lui Hipocrat.

Din punctul de vedere fiziologic, cuvîntul temperament, nu înseamnă nimic hotărît; este un cuvînt vag, sub care ascundem necunoștința noastră; cum zice Mandsley: un simbol reprezentînd cantități necunoscute". (Malapert „Les élémentes du caractère", Paulin, 1906, p. 11).

La aceiași încheiere ajunge Ludwig Klages („Prinzipien der Charakterologie", Leipzig, 1910 p. 24): „a fost nevoe de o sforțare deosebită a psihologilor mai noi, ca să se înlăture eresia că prin cercetarea sistemului nervos se pot înmulți cunoștințele noastre despre viața interioară. Acuma douăzeci de ani, se credea încă serios, că studiind anatomia creerului, se pot cunoaște procesuri psihice. In măsura în care această speranță nefilozofică dispăru, se ridică psihologia „pură", alăturea de cea „fiziologică".

Malapert e de părere că trebue să studiăm caracterul,—și raporturile lui cu temperamentul,—din punctul de vedere curat psihologic. „Să nu ne încăpățînăm a lua ca punct de plecare obscurul și necunoscutul; chestiunea e și fără de asta destul de complicată".

Convingerea la care au ajuns psihologii, că se poate obține o bună clasificare a caracterelor și temperamentelor, rămînînd pe terenul pur psihologic, îmi pare greșită: baza fiziologică este, cred, tot atît de indispensabilă clasificării, cît și baza genetică. Dovada mi-o dă chiar clasificarea lui Klages. El împarte, cum am zis, pe oameni, mai întîi după felurite moduri ale percepției și apercepției, apoi în afectivi și voluntari, și, în sfîrșit, în naturi caracterizate prin instinctul de a se devota, și naturi caracterizate prin instinctul de a se conserva. Ori, este de mai inainte puțin probabil, ca împrejurările aceiea exterioare cari au diferențiat pe oameni în temperamente, să fi lucrat numai asupra uneia din facultățile noastre și nu asupra tuturor. La un anumit mod al percepției și apercepției, trebue să corespundă prin urmare un anumit mod al sensibilității și al voinții.

Tot astfel îmi pare greșită tradiționala împărțire în intelectuali, sensitivi și voluntari. Marii intelectuali, nu numai că n'au fost lipsiți de voință, dar erau înzestrați cu o voință extraordinară, fără de care nici nu se poate închipui acea îndelungată supra încordare voită de a învinge dificultățile și de a rezista suggestiilor vieții reale. Hyperbrachicephalia și ultrabrachicephalia celor mai mulți, este *pentru mine* simpatică. Intrucît privește *sensitivii* (pe cari Malapert îi numește *afectivi*, iar ceilalți, *sensitivi*), se confundă două lucruri deosebite: sensibilitatea și sentimentul,—cea dintăi, vie, chiar adîncă, dar fără putere, cel de al doilea puternic, dar de obicei superficial. Arabul, spaniolul, sînt lirici născuți, iar suedezul e sentimental; psihologul, ignorînd contrastul *desăvîrșit* dintre aceste două tipuri, le va clasa pe amîndouă ca *sensitive*. Nu trebue să uităm iarăși că marii poeți lirici au fost de obicei și gînditori; pentru mine nu încape îndoială, că strălucita inteligență a lui Heine ori a lui Eminescu, nu numai că întunecă mintea, aproape mediocră, a unui Darwin, dar se poate măsura cu gîndirea oricăruia dintre descoperitorii vestiți ai omenirii; ceia ce i-a lipsit unui Heine ori unui Eminescu, a fost tocmai voința stăruitoare, — care devine astfel un caracter destinctiv al intelectualului creator. In privința *voluntarilor*, nu trebue confundată impulsivitatea cu activitatea. Blondul nord-european e activ, fără a fi impulsiv, Alpinul e impulsiv și activ, dar uneori leneș și impulsiv. Lenevia și impulsivitatea nu se exclud.

Sînt convins că și impulsivitatea e de două feluri, după cum e provocată, mai mult de exasperarea sensibilității, sau mai mult de desvoltarea centrelor motoare.

Clasificarea genetică-fiziologică va împărți pe oameni după diferitele *moduri* ale inteligenții, sentimentului și voinței, nu după predominarea uneia din facultăți.

Tablourile sinoptice complexe, ale lui Klages și ale altora, vor putea fi mult simplificate cînd se vor găsi acele baze fiziologice de cari vorbim; căci multe însușiri sufletești între cari nu se găsește astăzi nici o legătură, vor fi recunoscute ca forme diferite ale aceluiași fapt fiziologic fundamental. Afară de asta, rămînînd pe terenul curat psihologic, riști să confunzi caracterul cu temperamentul. In înțelesul larg temperamentul, e format de suma forțelor psihice cu cari individul se naște; iar modul cum aceste forțe psihice se grupează, sub înrîurirea mediului social, armonizîndu-se sau contrazicîndu-se între ele, este caracterul. Definiția lui Fouillée: „caracterul este reacțiunea inteligenții și a voinței asupra firii înnăscute *(le naturel)*", mi se pare întru atîta nepreciză, întrucît inteligența și—prin mijlocirea ei—voința, stau

și ele, pe de o parte sub înrîurirea firii înnăscute, pe de altă parte, sub influența mediului social. In orice caz, caracterele reprezintă ramificații secundare, într'o clasificare ale cărei ramuri principale sînt temperamentele.

Wundt are dreptate, cînd numește tradiționalele patru temperamente (puternic și repede: coleric; puternic și încet: melancolic; slab și repede: sanguin; slab și încet: flegmatic) fructul unei observații delicate. Mă tem chiar, că această veche împărțire cuprinde mai mult adevăr decît tot ce s'a scris în ethologie. E curios de observat cum fiecare temperament corespunde unei rase omenești: flegmaticul, dolicoblondului *homo europaeus* (suedezul!); melancolicul, dolicobrunului *homo mediterraneus* (spaniolul!); colericul, brachibrunului mongol (Tunguzul!) dar și unora dintre brachicephalii „alpini" europeni; sanguinul, unui brachicefal atenuat, cum îl găsim la Francezi, și în genere, la *homo alpinus*. Totuși, și această împărțire e departe de a epuiza realitatea. Și la unii brachiblonzi (Slavi!), reacțiunea e înceată și puternică, dar nu, ca la Spanioli sau la Arabi, din pricină că excitațiile trebuesc să se *adune* pentru a provoca isbucnirea, centrele motoare fiind slab desvoltate; ci din cauză că excitația se comunică încet, pe cînd centrele motoare sînt *bine* desvoltate... Greșala cea mare a lui Wundt, a fost tocmai asta: de a considera unda motrice ca o directă continuare și traducțiune a undei sensitive; cînd de fapt—după părerea mea—unda sensitivă are numai rolul cocoșului față de praful de pușcă ce aruncă glonțul... In simplismul teoriei lui Wundt, se oglindește defectul fundamental al întregii psihologii experimentale... Un bun romancier sau un bun critic literar, ar fi putut spune renumitului psiholog german, că există firi cu sensibilitate fină, chiar maladivă,—cari le silește să evite mulțimea,—dar cu voință de oțel...

Insă faptul că nici Wundt, cu experimentele lui, și nici Fouillée, cu speculația bazată pe observațiuni, n'a reușit să găsească explicarea fiziologică a temperamentului, nu trebue să ne facă să desesperăm; ar fi greșit să ne mulțumim cu caracterizări curat psihologice, cum vrea Malapert. Credința mea este, că tot pe cale genetică se va găsi și substratul fiziologic al diferitelor temperamente.

Un exemplu de biologie, va lămuri gîndirea mea.

Iată, de pildă, coarnele cerbului. La ce serversc ele? Nu știe nimeni. Arme de atac și de apărare nu sînt, fiindcă pentru acest scop, forma lor e cu totul nepotrivită. Odinioară, în miocen, aveau forma de pumnal sau de furcă, și puteau servi pentru luptă. De atunci s'au mărit și ramificat mereu, îndepărtîndu-se de această presupusă a lor destinație. Zoologii au studiat coarnele cu toate chipurile: evoluția lor în cursul vieții individuale; procesul de regenerare periodică, în cele mai mici amănunțimi; variația formei lor după regiune; experimente de

castrare; etc., etc. Nu m'ași mira ca mîne, vre-un savant să studieze, după moda de acum, țesătura lor intimă prin ajutorul razelor Röntgen. Rezultatul? *Nul*. Specialiștii afirmă că odinioară coarnele au servit ca armă, și că evoluția de mai tîrziu, dela util la inutil, se datorește unei... *hyperplazii*. Ce este hyperplazia? Este creștere exagerată!

Dacă însă, în loc de a izola obiectul cercetării și a-l privi oarecum cu lupa—sub pretext de „specializare", „obiectivitate", „metodă", „profunzime", „neîncredere în ipoteze" și alte asemenea nume frumoase, sub care se ascunde de obicei, mărginirea intelectuală—te așezi la distanță și arunci o privire *călătoare*, pe deoparte asupra ungulatelor de azi, cu și fără coarne, pe de altă parte asupra evoluției ungulatelor și apariției cerbilor în timpurile geologice, atunci originea și funcțiunea pretinselor arme de luptă se limpezește pe deplin. Din studiul meu, *Coarnele la pecora*, care apare tot în acest număr al *Vieții Romînești*, cititorul va vedea că alte caractere ale cerbului, de pildă înfățișarea lui gracilă, au fost pentru mine o indicație prețioasă despre mediul natural al animalului—păduri lipsite pe vegetație subjacentă de arbuști—mediu care explică toate caracterele cerbului față de alte rumegătoare, și lămurește și funcțiunea coarnelor lui ramificate. *Cu alte cuvinte, caracterele aparente ale animalului, trebue să te orienteze asupra generatricei lor, care-ți va lămuri apoi și caracterul cel neînțeles.*

Din acest punct de vedere, sfaturile pe cari le dă Ludwig Klages, cu o aparență de filosofie misterioasă și paradoxală, vor părea de sine înțelese:

„Apropierea reține privirea pe un singur punct, izolează obiectul cercetării și duce în mod inevitabil la acel atomism al gîndirii, despre care psihologia de școală ne dă un exemplu; pe cînd din contra, „depărtarea" deschizătoare-de-orizonturi cere un *ochiu* oarecum *călător*, care opune credinței în neatîrnarea obiectului izolat, totalitatea unui tablou.

„Cuvintele: „intuiție", „vizionar", și, în înțelesul mai vechiu, „imaginație", ne arată, că știința care trece de marginile rațiunii normale, este presupusă ca răsărind din vederea concretă a obiectului, în afară de sine, adică dintr'o intuiție care pornește dela imagini. Numai imaginea, viziunea, resistă fluctuațiunilor atenției și forțează spiritul cu o neînvinsă putere de convingere. „Depărtarea" însă, recufundă realitatea necomplectă a obiectelor numai „fixate", într'un tot al contemplației, și împrumută privirei de toate zilele,—vecinic deosebitoare,—a conștiinței, ceva din providența sintetică a ochiului vizionar. Adevărul se adîncește potrivit cu puterea de vedere a spiritului căutător de adevăr".

...„Trebue să ai *întregul*, înainte de a întreprinde cu succes cercetarea *părților*. Intregul îl poți desface în părți, dar niciodată nu vei putea recompune din părți întregul, dacă nu ai cîștigat dintr'însul reprezentarea conducătoare pentru mersul re-

compunerii. Toţi descoperitorii mari au primit îndemnul creator dela totalitatea fenomenului, care se manifestă nemijlocit numai în imagine".

...„Individul este tot pe atita o creaţiune concretă a lumii fenomenale, pe cit este şi o entitate psihică; şi numai pe temelia morfologiei ei *plastice*, ştiinţa principiilor creatoare psihice, poate să evite de a degenera în acea deşartă şi arbitrară gimnastică a noţiunilor, pe care o vedem pustiind mai mult sau mai puţin, aproape pretutindenea, partea teoretică a ştiinţelor – neexceptînd nici matimatica pură!"

...„Punctul de vedere substanţial psihologic, îl considerăm nu numai înrudit cu cel fiziognomic, ci în fond identic cu dînsul.

...„*Nu în creer stă sufletul, ci în formă*, şi dacă-mi este îngăduit un paradox, recomand, în locul studiului nervilor omului, studiul suprafeţei lui! Ce urmări ar avea aceasta din punct de vedere fiziologic, este o problemă, care rămîne deocamdată într'un grad mult mai înalt deschisă, decit problema urmărilor unei psihologii syntetice, către care vrem să deschidem drumul".

Cu alte cuvinte, individul este o unitate – văzut pe din afară: corp, văzut pe dinăuntru: suflet. Atît caracterile fizice, cît şi cele psihice, sint produsul aceleiaşi generatrice. Trebue să studiem fizionomia, statura, etc., ca să ne orientăm asupra generatricei, şi, prin aceasta, asupra însuşirilor sufleteşti.

Un exemplu din lumea dobitoacelor. Leul e „generos", tigrul „sanguinar". Unde şi cum să găsim explicarea acestei deosebiri de caracter?... In „secretele desvoltării embryonului şi 'n misterele combinaţiunii germenilor"?... Prin experimente de laborator asupra nervilor?... O, nu!... Ci prin studiul aparatului masticator al acestor feline. Tigrul nu are niciodată dinţii tociţi, leul îi are întotdeauna puţin tociţi; zeci de alte caractere ale fălcii, dinţilor, etc., m'au convins că tigrul se hrăneşte numai cu carnea prăzii, pe cînd leul mănîncă şi oasele. De ce? Fiindcă tigrul trăeşte în pădure, unde găseşte vînat din belşug, pe cînd „regele pustiei" duce lipsă, şi trebue să se folosească şi de oase; adesea e silit să se mulţumească cu hoituri, aşa că a prins obiceiul să nu atace animale vii, atîta timp cît găseşte cadavre. Se afirmă chiar că regele animalelor e cam fricos (vezi „*Mammalia*" de Beddard ori de Flower et Lyddeker). Atitudinea lui măreaţă, coafura lui impunătoare şi vocea lui înfiorătoare, să fie numai mijloace de a... poza?!...). De aici, celelalte caractere deosebitoare: la tigru, botul mai scurt (mănîncă numai carne!), capul mai lat (centrele motoare?), gîtul mai gros şi mai scurt (se luptă mult!), corpul mai îndesat (idem!), picioarele mai scurte (aleargă puţin), desenul vîrgat al pielei (care însă nu se explică prin basmul mimetismului), etc. De aici şi *caracterul*, care stă probabil într'o desvoltare mai puternică a centrelor motoare, dar şi în anume instincte, în conformaţia gustului şi a stomacului, etc. Anticipînd asupra unui viitor articol, voi spune: *lupta cu animalele de hrană* (cai sălbateci, bisoni, etc.) *şi alimentaţia carnivoră, formează generatricea* **tuturor** *caracterelor boale-dogue-ului între rasele de cîini şi a mongolului între rasele de oameni.* Această generatrice explică şi impulsivitatea, – ascunsă adesea sub aparenţă flegmatică, – a acelora dintre noi cari au capul *lat*, rotund, faţa lată, gîtul scurt, pieptul lat, corpul mic şi îndesat, membrele scurte, braţele faţă de picioare, ceva mai lungi ca la alţi oameni, etc. (Dar există şi altfel de *brachicefali:* înalţi, etc.).

Revenind la Klages, găsesc că sfatul pe care-l dă el cu atita hotărîre, de a se studia caracterul în legătură cu fizionomia, e cu atît mai interesant, cu cît acest distins gînditor, se întemeiază numai pe intuiţii, nu pe niscai-va rezultate obţinute de dînsul – căci el însuşi n'a urmat sfatul pe care-l dă altora.

Micul lui volum (numai 100 de pagini în 8°) apărut la 1910, mi-a căzut în mînă la 1911, pe cînd mă aflam în Göttingen. Dar metoda pe care o recomandă, am găsit-o şi întrebuinţat-o din 1903, – cum ştiu foarte mulţi din intelectualii ţării, de cari am avut stoicismul de a mă lăsa persiflat. Mulţumesc cerului că nu am fost ispitit de psihologia experimentală, care-i azi aproape singura psihologie şi care, cel mult, ne poate da oarecari informaţii asupra *omului în genere*, asupra caracterelor sufleteşti comune omenirii întregi. Dar această psihologie generală, observă cu drept cuvînt Ludwig Klages, nu poate fi de cît o *introducere* la psihologia adevărată, aceia care trebue să ne lămurească asupra deosebirilor sufleteşti dintre om şi om. *Această* psihologie au cultivat-o în toate timpurile scriitorii, criticii, moraliştii, etc.; însemnătatea ei pentru viaţa reală este uriaşă. De dînsa, psihologia de azi e despărţită printr'o prăpastie, peste care puntea rămîne să fie aruncată abia de acum înainte.

„Presupunînd că cineva ar voi să afle de la Psihologie – care ar fi datoare să dea măcar cheia pentru rezolvarea acestor probleme –: în ce fel s'a schimbat spiritul omenesc din anticitate pînă azi; prin ce se deosebeşte omul „primitiv" de cel „civilizat"; prin ce fenomene ale vieţii interne se pot caracteriza religiunile mondiale domnitoare, clasele, rasele şi complexurile etnice; ce însuşiri deosebesc pe omul politic, pe preot, pe strateg, pe artist şi pe cercetător; după ce legi procedează invidia, lăcomia, interesul egoist, etc; cum să întrevedem sub acţiunile schimbătoare ale omului, caracterul statornic; sub măştile politeţei sale, adevăratele motive – presupunînd că cine-va ar vrea să pue aceste şi alte întrebări, el nu numai c'ar sta decepţionat în faţa direcţiei actuale a psihologiei, dar ar trebui să creadă chiar c'a nimerit „la altă prăvălie"; căci în locul celor dorite de dînsul, ar auzi despre impresii, percepţii, reprezentări, judecăţi, porniri, acte de voinţă, sentimente, – cu alte cuvinte, despre indiciile cele mai generale ale existenţei spirituale, dacă nu cumva chiar despre conformaţia, de sigur minunată din punctul de vedere fizical, a organelor simţurilor noastre; ar fi instruit cum tragem încheieri, cum ne amintim ceva, cum formăm noţiuni, – iar pentru studiile sale de Istorie, de Drept, de Religie, de Psihopatologie, sau pen-

tru interesul lui de a cunoaşte viaţa practică, ar cîştiga cam tot atîta, cît ar cîştiga pentru botanică, iubitorul de flori, prin învăţătura că planta ocupă un spaţiu, rămîne pe loc, e capabilă de creştere, depinde de lumină şi are nevoie de o anume hrană". (Klages, op. cit. p. 1).

Ani de observaţie, m'au condus la încheierea că între caracterul unui individ şi înfăţişarea lui fizică,—în deosebi, trăsăturile feţei—sînt relaţiuni constante. In mod empiric omenirea s'a preocupat întotdeauna de aceste relaţiuni şi diferiţi observatori (Carus, Lavater, Piderit) au scris despre ele. Lipseşte însă pînă azi o bază ştiinţifică.

Iată, de pildă, doi scriitori, Vlăhuţă şi Sadoveanu, a căror fizionomie şi psihologie sînt cunoscute publicului cititor de literatură. Ei bine, se va găsi oare un singur om care să-şi poată închipui că un sensitiv melancolic ca Vlăhuţă ar putea să aibă fizionomia lui Sadoveanu, şi din contra, un optimist calm ca Sadoveanu, fizionomia lui Vlăhuţă? E nevoie de fineţe deosebită ca să recunoşti că însuşirile sufleteşti ale lui Sadoveanu arată spre popoarele blonde, iar însuşirile lui Vlăhuţă spre cele sud-europene ori spre orient?

Tot aşa, din fizionomia lui Delavrancea—buze răsfrînte, păr *blond* şi creţ—aşi fi putut ceti binişor,—dacă cititorul bine voeşte să mă creadă,—fantazia de creol (Dumas père!), şi acel amestec de senzualitate şi sentiment, care se trădează prin iubirea de diminutive şi prin duioşia, puţin cam dulceagă, a povestirilor sale...

In fizionomia de om de Neanderthal a lui Nietzsche—„figură de criminal", îmi spunea un cunoscut psiholog german—nu te poţi opri de a citi cîte-ceva din teoriile lui antisociale...

Evident, relaţiunile dintre suflet şi fizionomie sînt de origine antropologică. Cine n'a băgat de seamă că 'n fiecare popor, indivizii cari seamănă la înfăţişare cu europenii de sud sau cu cei de nord, seamănă mult şi la temperament? Işi poate cine-va închipui, şi s'a pomenit de cînd există literatură, ca un liric, melancolic, sensitiv şi fantast, în felul lui Dante (etrusc!), Chateaubriand (breton!), Byron (celt-iber!), Lenau (slav de sud adică trac!), Heine (evreu!), Puschkin (creol!), Eminescu (dac?), să fie înnalt şi blond ca un suedez? Musset e mic, cu trăsături delicate şi cu păr buclat, şi totuşi faptul că e blond ne apare ca o anomalie. Fizionomia liricului romantic arată întotdeauna spre Sud şi spre Orient.

Inrîuriri necunoscute ale mediului cosmic au diferenţiat omenirea in rase; psihologia acestor rase este indisolubil legată de fiziologia lor *(s'ar putea altfel?)*. Prin amestecul raselor în fiecare popor, s'au creat tipuri de încrucişare (fizionomice şi psihologice), cari după legea lui Mendel, tind să se desfacă mereu în componentele lor—iată *în mod cu totul schematic* originea fizionomiei şi psihologiei individuale.

Critica literară te conduce dar la „psihologie diferenţială",

care se reduce de fapt, după părerea mea, la psihologie de rasă.

In mod empiric, psihologia diferitelor rase a fost adesea studiată. Chiar şi asupra psihologiei popoarelor, există informaţiuni preţioase [1]). Dar cît de puţin sigure sînt ele, şi cît de puţin sistematizate, se poată vedea din acest singur fapt: Taine, care în critica literară şi în Istoria literaturii, a dat factorului de rasă o atît de mare însemnătate, analizînd sufletul lui Shakespeare, crede că lămureşte sufletul rasei „anglo-saxone", a rasei germanice!... Ori, este bine stabilit, că 'n insulele britanice există un element mediteranian („iberic") şi un element alpin („celtic"), şi că Shakespeare, Byron, Swift şi alţi scriitori, Cromwell şi puritanii, etc. sînt tipuri iberice, ori celt-iberice, dar în nici un caz germanice. Psihologia lor, este *sud-europeană*.

Tot aşa, nu-i critic, care să nu fi scris despre Ibsen, şi să nu-l fi înfăţişat ca pe un reprezentant tipic al rasei germanice. Pe Ibsen,—fantastul din *Peer Gynt*, misticul şi însetatul de absolut din *Brandt*, duşmanul compromisurilor şi al vieţii burgheze, al făţărniciei şi al sentimentalismului terre-à-terre, din *Nora*, *Comedia iubirii*, *Sprijinitorii societăţii*, *Raţa sălbatică*, *Duşmanul societăţii*, şi celelalte!... Pe Ibsen, care-i atît de concis şi atît de *abstract* în scrisul lui, atît de *pasionat* şi atît de excentric în personagiile care-l reprezintă!

Ce îngrozitoare erezie!!... Dar marele dramaturg poate fi considerat deadreptul ca *detractorul* concepţiei germanice despre lume; el ne înfăţişează tragedia unui „latin" oprimat de filistinismul germanic! De fapt, Ibsen e mic de statură şi brun, cu faţa lată şi cu nasul „francez",—un *alpin*, un „celt", din pătura orăşănească norvegiană, care-i celtică, pe cînd poporul e germanic.

Psihologia de rasă nu se poate stabili în mod ştiinţific, fără *biologia* şi *fiziologia* raselor omeneşti. Evident, temperamentul flegmatic al rasei germanice, stă în relaţiune cu părul ei blond şi cu ochii ei albaştri. Dar de ce natură este această relaţiune? Nu ştie nimeni. Iar după părerea mea, un răspuns la astfel de întrebări ar valora mai mult de cît toată psihologia experimentală de acum. Relaţiunea trebue să fie şi directă, psiho-fiziologică, şi indirectă, adică de efecte deosebite ale aceleiaşi cauze exterioare. Chiar cuvîntul flegmatism nu poate fi precizat în mod ştiinţific, atîta timp cît nu se cunoaşte substratul fiziologic al acestui caracter psihic.

Condus de acest fel de a gîndi, m'am adresat antropologiei. Dar cît de mare mi-a fost decepţiunea, cînd în loc de ştiinţă, am găsit numai descrieri,—un imens material de fapte care aşteaptă să fie coordonat—un depozit de cărămizi, var şi nisip, dar nici un început de construcţie!... Intrebaţi pe un profan, de ce-i africanul negru, iar germanul blond? Are să vă răspundă fără şovăire: influenţa latitudinei, adică a luminei şi a căldurii. Dar

1) De pildă, A. Fouillée, „Psychologie des peuples européens" in Bibl. de philos. cont.

să vă feriți de a aduce acest răspuns unui antropolog: el are să vă ridă în față, fiindcă știe bine, că sub aceiași latitudine cu africanul, găsești în alt continent, rase cu pielea galbenă sau roșcată, și sub aceiași latitudine cu blondul nord-european, găsești în alt continent, rase cu părul și cu ochii negri: eschimosul, care a trăit totdeauna în frigul extrem și sub cerul înnorat al regiunilor polare, e tot atît de brun ca omul din Sudul Europei. Va putea însă antropologul să vă dea o explicare mai bună? Nici de cum. El nu vă poate da *nici o explicare*.

Intrebați-l: de ce are mongolul ochii oblici? Are să vă răspundă: „nu știu; și poate n'am să știu nici-odată: au trecut atîtea sute, și poate mii de veacuri, de cînd s'a produs această modificare a unui caracter uman!..."

Cît de mult m'a emoționat odinioară un atare scepticism, cît de mult m'a revoltat el!... Cum?! Noi știm astăzi de ce aveau plantele în eocen frunze mărunte; înțelegem cum a ajuns pămîntul să se învîrtească în jurul soarelui; cunoaștem compoziția stelelor și fazele de evoluție ale planetelor; și desesperăm a afla vreodată explicarea caracterelor atitor milioane de indivizi cari trăesc alăturea de noi pe acest glob pămîntesc? Dar s'ar putea ca vre-unul din aceste caractere să nu ne dea un indiciu asupra cauzei lor generatrice?

De altminterea, mi-am zis eu, antropologia nu-i doară o știință de sine stătătoare, ci numai un capitol al biologiei,—despărțit de celelalte în mod cu totul arbitrar; e vorba pur și simplu de biologia mamiferului om, biologie care nu poate fi tratată independent de biologia celorlalte mamifere. Așa de pildă, între complexiunea blondă a lui *homo europaeus* și între albeața ursului polar, a vulpei polare, a epurelui alpin și polar, a „pescarului" etc, antropologii presimt de mult o relațiune; nu o pot însă preciza.

In definitiv, prin ce se deosebesc între dînsele rasele omenești? Prin culoarea pielei, prin proporțiunile corpului, prin părul lins sau creț, etc. Ori, nu voi putea explica aceste caractere, decît printr'o lege generală a pigmentației, printr'o altă lege a mărimii mamiferelor, etc. Trebue să aflu ce împrejurări cosmice fac un mamifer mare sau mic, alb sau negru, etc.

Din nefericire, astfel de legi nu s'au găsit încă. In chestiunea pigmentației de pildă, teoria mimetismului, a lui Darwin, e cu desăvîrșire discreditată, iar alta mai bună nu s'a putut pune în loc.

Cît de mare a fost decepția pe care mi-a procurat-o starea actuală a biologiei mamiferelor, se poate vedea din introducerea studiului despre *„coarnele rumegătoarelor"*, care apare în acest număr.

In rezumat:

Numai pe biologia omului, care se află într'o atîrnare absolută de biologia celorlalte mamifere, (iar biologia mamiferelor va putea ieși din faza curat descriptivă de astăzi, numai prin aplicarea principiului lui Lamarck) *se poate întemeia psihologia de rasă, care-i cheia psihologiei diferențiale.*

*

Dar și cheia sociologiei; căci „concepția materialistă", astăzi unanim admisă și aplicată în lucrările de Istorie,—fie în mod expres, fie în mod tacit—este de sigur o minunată metodă de cercetare, cînd vrem să comparăm între ele fazele succesive ale aceleași societăți; cînd e vorba însă, să asemănăm între dînsele *diferite* civilizațiuni și felul lor de desvoltare, atunci psihologia etnică, psihologia de rasă, joacă un rol hotărîtor.

Așa de pildă—ca să iau dintre fenomenele sociale, pe cele literare, cari sînt mai caracteristice—lirismul și romantismul le găsim în literatura arabă quintesențiate și oarecum la izvor,—independente de vre-un moment social. Și tot astfel în Spania. S'a spus cu drept cuvînt, că orice școală romantică are două patrii: una, aceia în care s'a născut, și a doua: Spania.

Nu poate fi rezultatul întîmplării, faptul că 'n această țară clasicismul a dat greș.

Franța a fost în evul mediu („Romanul vulpei", etc.), ca și în timpurile moderne (Balzac, Zola, etc.), patria realismului didactic și a satirei sociale. Nu printr'o simplă coincidență, întemeietorul și cel mai tipic reprezentant al lirismului romantic, Chateaubriand, e breton, ca și creatorii lirismului romantic medieval (Arabi—Spanioli—Provensali—Bretoni!). Din punctul de vedere geologic, antropologic, etnografic și psihologic, Bretania se înrudește cu Spania. Legendele celtice medievale, prelucrate de poeți franceji, capătă, cum arată Lanson, un caracter realist; iar în Germania, după părerea mea, un caracter clasic. Și de asemenea ne izbește faptul că Victor Hugo și George Sand,—singurele temperamente epice în literatura franceză,—sînt de origine germană (G. Sand se coboară dintr'un mareșal de Saxa, Hugo e german prin nume, prin fizionomie și prin origina lui lorenă). Chateaubriand și Hugo sînt voci străine în literatura franceză. Celții și Iberii n'au avut epopee. Limita de răspîndire a epopeelor franceze medievale, coincide cu limita ocupațiunei france. Epopea spaniolă e și dînsa vizigotă. Epopea o găsim quintesențiată și oarecum la isvor, la popoarele germanice *(Niebelungenlied, Gudrun etc.)*. *Iliada* este creațiunea clasei stăpînitoare elene, cuceritoare și războinice, despre care s'a stabilit, cu multe dovezi, că era blondă și de origine nordică. *Odysea* s'a născut mai tîrziu, cînd începuse fuziunea cuceritorilor blonzi cu mediteranienii cuceriți, și de aceia e plină de fantazie orientală, (legendele se regăsesc în poema chaldeiană *Izdubar)*. Și *clasicismul* e acasă la dînsul la popoarele germanice. Corneille, Racine, Lafontaine și alți clasici francezi, erau de origine nordestică, din regiunile cu populațiune blondă și înaltă. De

altfel, aristocrația franceză avea și dinsa, firește, mult singe franc. *Din cele trei rase principale ale Europei*, **homo europaeus** *tinde către clasicism și epopee*, **homo alpinus** *către realism didactic* (in anumite împrejurări însă, și către lirism) *iar* **homo mediterraneus** *către lirism și romantism*.

Sint mulți ani de cind am ajuns la această formulă, menită să precizeze înrîurirea factorului de rasă în Sociologie (Vezi și *Epopea este o creațiune a rasei germanice*, în această revistă, vol. XIII din 1909, No. 5, p. 219).

Zic în Sociologie, fiindcă facultățile psihologice cari înrîuresc *toată* viața socială a unui popor se manifestă mai precis, tocmai în artă și literatură, cari sînt ca niște foarte sensibile instrumente de înregistrare. E de ajuns să faci o analiză *psihologică* a școlilor și genurilor literare ca să obții însușirile și tendințele sufletești ale celor trei rase. Așa de pildă, în cuvintele clasicism și epopee se află închise toate elementele de construcție ale vieții sociale germanice (care nu se acopere perfect cu viața socială *germană*, fiindcă în Germania, sînt și elemente celtice și slave, adică mai mult sau mai puțin alpine).

Transpuneți formula mea în alte domenii ale sociologiei și veți avea - firește, *schematizind mult*—catolicism, protestantism și liberă cugetare; sau despotism, monarhie constituțională și republică; sau descentralizare despotică, (guvernatori-pașale, etc.), descentralizare democratică, și centralizare; sau speculațiune deșartă, empirism mărginit și... știință adevărată; sau melodie, armonie și... sinteza lor? (Popoarele mediteraniene și orientale au creat și rafinat melodia, dar nu cunoșteau armonia; barbarii germani, din contra, *răgeau în cor* citeva note simple. Muzica modernă a rezultat din sinteza melodiei mediteraniene și a armoniei germancie).

Și așa mai departe.—Se înțelege schemele acestea trebuiesc luate cu mare aproximație...

Lupta de clase și psihologia de rasă—iată cei doi factori ai evoluției sociale. Al doilea este mai general și mai important decît întîiul. De dinsul trebue să ținem seamă, nu numai cînd comparăm națiunile între ele, ci și cînd asemănăm între dînsele fazele succesive ale aceleiași societăți. Căci am văzut, din puținele exemple pe cari le-am adus, că factorul de rasă anihilează uneori momentul social (clasicismul care dă greș în Spania), sau momentul social, cerînd o manifestare care contrazice psihologia de rasă, se realizează prin selecționarea unor elemente străine cari se află întîmplător în sînul acestei rase (Hugo și G. Sand, scriitori epici de origină germană.—Ce strașnică înclinare către epopee are poporul francez, ne arată *Henriada* lui Voltaire!)

Poporul romîn este în parte liric, în parte didactic; de aceia nu poate fi o întîmplare, faptul că Sadoveanu și Goga,—cei mai tipici reprezentanți ai curentului epic, către care *tind* prin sănătatea lor sufletească neatacată, prin rezervele lor nervoase necheltuite, elementele rurale în ridicare,—sînt blonzi. In fiecare popor, țărănimea, mai ales elementele *cuprinse*, au *oarecari* afinități psihologice cu popoarele germanice, afinități cari se pot *concentra* în reprezentanții literari ai acestor elemente optimiste... Și V. Hugo, și G. Sand—mai ales!—au reprezentat elemente rurale... Contrastul psihologic A. de Vigny—V. Hugo, și Eminescu-Sadoveanu, adică aristocrație—popor (vezi în *Flacăra* dela 1 Martie studiul meu *Romantism liric și romantism epic)*, corespunde întrucîtva cu contrastul *homo-europaeus*—homo-mediterraneus (vezi tabloul sinoptic din studiul meu *Epopea este o creațiune a rasei germanice* în *Viața Romînească* No. 5 din 1909).

Romantismul epic reprezintă o interferență și este deci puțin cam hibrid... In Delavrancea, care a vrut să reprezinte și a reprezentat în mod vag elementele noastre rurale („Sultănica"!),—mai degrabă elemente orășănești semi-rurale,—; în Duiliu Zamfirescu, care a vrut să reprezinte aristocrația de țară; și în Coșbuc, care a reprezentat elementele burgheze, mai mult sau mai puțin rurale, din Ardeal; toți trei blonzi și sentimentali, spre deosebire de Eminescu, Vlăhuță și Caragiale, reprezentanți ai diferitelor elemente orășenești—avem rezultante necomplecte ale încrucișării acelorași doi factori sociologici: tendință de clasă și psihologia de rasă.

Pentru demonstrarea înrîuririi factorului de rasă în literatura universală, am strîns odinioară material, pe care-l voi publica mai tîrziu.

Țin să observ, că nu numai principiul psihologiei de rasă n'a fost aplicat pînă acum în literatură (conform cu rezultatele antropologiei); dar chiar „concepția materialistă", s'a aplicat pînă azi mai mult la viața politică și socială a popoarelor, decît la literatură. La noi această metodă a fost adusă de d. Gherea și rău aplicată de d-sa; de asta însă nu era vinovată metoda, care trebue să fie aplicată mai bine, nu părăsită.

*

Nu fără un sentiment dureros, m'am hotărît să indic în cîteva cuvinte, probleme cari mă frămîntă de treisprezece ani, pentru cari am făcut timp de trei ani cercetări în străinătate și cari formează de fapt scopul existenții mele.

Intr'un alt articol, voi arăta metoda pe care am întrebuințat-o în cercetările mele biologice și rezultatele pe cari le-am obținut, ca soluțiuni la problemele aici expuse.

H. Sanielevici

Note pe marginea cărţilor

Cetind ediţia II a poeziilor lui Cerna

Ediţia a doua a poeziilor lui Cerna, se deosebeşte de prima prin cîteva poezii adăugate de editor; unele publicate de poet după apariţia primului volum, altele inedite. Aceste poezii nu sporesc valoarea colecţiei. S'ar putea spune că o micşorează.

Cerna avea 32 de ani cînd a murit, vrîsta la care de obiceiu talentul poeţilor romîni începe să se obosească. Slăbiciunea relativă a ultimelor poezii însamnă oare că şi Cerna era menit acestei soarte fatale a cîntăreţilor noştri, sau poate e vorba de o scădere trecătoare? Ţinînd samă că Cerna era un intelectual, un om de studiu, un om care deci ar fi putut găsi necontenit puncte nouă din care să privească şi lumea dinafară şi propria-i lume sufletească, este cu putinţă ca el să fi progresat. Intelectualul şi studiosul Eminescu a progresat necontenit şi cele din urmă poezii ale sale sînt şi cele mai frumoase.

N'am avut ocazie să l cunosc personal pe Cerna. Nu pot vorbi decît de *omul* care apare în opera sa. Dacă acest om corespunde cu cel în carne şi oase, aceasta este indiferent. Un scriitor alege şi pune în opera sa ceia ce este mai bun în el: idealul său despre sine. Această personalitate a scriitorului, cea literară, este aşa dar foarte adevărată şi mai interesantă pentru noi decît cealaltă.

Iar omul care apare în poeziile lui Cerna a fost unul din cei mai distinşi din literatura noastră.

Vorbind altădată de d. Brătescu-Voineşti spuneam că d-sa zugrăveşte pe femee şi sentimentele ce ea inspiră, alegînd numai ceia ce e curat omenesc şi neglijînd ceia ce apropie pe om de celelalte vieţuitoare. Aşa şi Cerna. Poeziile sale de dragoste parcă ar fi scrise de Andrei Rizescu. In poezia lui erotică nu veţi găsi „nevroze" şi „impudicităţi". Dragostea zugrăvită în *Noapte*, în *Chemare*, în *Torquato către Leonora*, în *Despărţire* e de o castitate serafică. Şi, ca revers al acestei iubiri curat sentimentale, gelozia sa, din *Inseninare*, din *Logodnă*, nu va avea nimic din acea furoare produsă de imaginele precise de care vorbeşte Spinoza. Gelozia sa va fi un regret, o îndurerare a sufletului şi—ceia ce este minunat cînd este sincer—dorinţa ca iubita să fie fericită cu acela care i-a răpit-o.

Dacă vom mai adăuga că dragostea, la acest poet, ia aspectul de aspiraţie către infinit şi de comuniune cu el, vom fi arătat în linii mari ceia ce este esenţial în acest sentiment din opera lui Cerna.

Un loc tot atît de însemnat are în poezia lui Cerna sentimentul de solidaritate omenească. Şi obiectul concret al acestui sentiment este neamul său şi clasa celor desmoşteniţi. In poezii ca *Poporul*, *Către Pace*, *Zile de durere*, Cerna este un naţionalist. Naţionalismul lui însă nu e şovinist şi nici măcar tradiţionalist. In aceleaşi poezii, Cerna este şi un democrat sau, mai specificat, un „ţărănist". Iar Cerna nu este ţărănist pentru că ţăranul, fiind îmbrăcat ca acum cinci sute de ani, reprezintă vechimea, ci pentrucă acest ţaran este o fiinţă chinuită. Nu este în literatura romînească un alt scriitor, care prin atitudinea sa faţă cu problemele vieţii sociale, să fie mai poporanist decît acest poet.

Această atitudine îl pune pe Cerna alăturea de dd. Sadoveanu şi Goga. Aceşti trei scriitori reprezintă generaţia literară, care apare în preajma anului 1900, în vremea crizei celei mari, cînd conştiinţa naţională trezită şi alarmată caută pricina răului şi o găseşte în slăbirea simţului de conservare naţională şi în mizeria plină de întunerec a poporului dela ţară.

Poet reprezentativ al generaţiei nouă, rezumînd aspiraţiile vremii sale, Cerna a fost un optimist, deşi cu un plumb în aripă, ori ce-ar zice criticii săi. El avea *încă* în natura sa, ceva din psicologia generaţiei trecute, s'o numim eminesciană (de aici

influența formei lui Eminescu în versurile sale). Chemările lui la viață și la fericire, dacă sînt de un optimism extrem din punct de vedere teoretic,—ele sînt un semn de *détresse* și prin tonul lor și din punct de vedere temperamental. Pe un adevărat optimist nu-l preocupă așa de mult fericirea. E cazul lui Coșbuc din „Balade și Idile".

O altă asămănare cu psicologia generației anterioare este umanitarismul său. Altruismul său, în deosebire de al altor scriitori reprezentativi ai epocei actuale, nu se oprește în marginele neamului, ci se revarsă asupra întregii omeniri îndurerate, ca de pildă în poezia *Isus*.

Ridicîndu-se până la problema soartei omenești și avînd și o minte speculativă, Cerna devine un poet filozof, vreau să zic un poet plin de idei și considerații; fără însă ca din aceste idei să se închege o concepție filozofică, în specie a optimismului, așa cum Eminescu a realizat concepția pesimistă în *Impărat și proletar, Satira I, a IV-a* și *Glossa*. Dar această preocupare de idei formează un al treilea punct de asămănare cu scriitorii generației precedente, dela 1880.

Preocuparea de idei, iubirea castă, jertfirea de sine față cu ființa iubită, delicateța de sentiment,—toate acestea ne fac să ne gîndim la Suly Prudhomme, mai puțin avîntul lui Cerna și pesimismul discret dar torturant al lui Suly Prudhomme. Bine înțeles compar pe *oameni* și nu pe poeți. Căci altmintrelea ar fi o nedreptate să compar pe Cerna cu marele parnassian francez. Dar mi se pare interesantă această apropiere, căci nu cunosc un alt scriitor cu care Cerna să samene așa de bine, încît parcă i-ar fi ucenic.

Acest *om* însă, n'a avut la îndămînă un poet la înălțimea sa.

Cerna a avut ceia ce se poate numi fantazie abstractă. „Voluptosul joc cu icoane", „straiul de purpură și aur", cum definește Eminescu poezia, lipsește adesea la Cerna, tocmai acolo unde ar fi fost mai necesar și anume în poeziile sociale și filozofice, pentru că „materia" acestui fel de poezie e mai prozaică decît a poeziilor de dragoste ori de natură. Ideile, ca să devină poetice, au nevoe de mai multe „icoane" de mai multă „purpură și aur". Poezia e cugetare spontană primitivă; poetul e un copil mare—geniul a fost definit de un filozof: persistența copilă-

riei,— care crede măcar în parte în miturile pe care ni le povestește. Filozofia însă, cugetare eminamente reflexivă, nu poate deveni poetică, decît atunci cînd e *tradusă* în imagini. Și Cerna în poezia socială și filozofică (afară doar de unele versuri din *Zile de durere)* e reflexiv și deci rece. Cel mult dacă în *Isus*, așa de frumoasă ca concepție, *mișcarea* frazelor provoacă un început de emoție. Comparam mai sus pe Cerna cu Sully Prudhomme. Ei bine, poeziile în care, condus de un fel de instinct al compensației, Sully Prudhomme a pus mai multe imagini, sînt cele filozofice (și mai ales cele care s'ar putea numi poezii științifice). Unde fondul este mai incolor și mai rece, acolo trebue mai multă culoare în stil.

Și 'n adevăr, în cîteva poezii de iubire, care sînt cele mai frumoase din volum, Cerna reușește să ajungă la rezultate fericite fără mult bagaj de imagini, mai mult prin o retorică plină de mișcare și căldură. Sau, numind cu un singur cuvînt însușirea de stil a acestor poezii, am spune că ceia ce salvează aci lipsa de „aur și purpură" este *verva*. Sentimentul de dragoste e așa de „poetic" prin el însuși, încît poate fi exprimat destul de suggestiv și în stil direct.

Toate acestea nu însamnă că Cerna e lipsit cu totul de imaginație. Numai cît imaginația nu e una din însușirile eminente ale lui Cerna. Imaginația sa e delicată și are defectul acestei calități: lipsa de vigoare.

Sărăcia aceasta de imagini,—de culoare, de pictură—dovedește lipsa de impresionabilitate a acestui cugetător și sentimental.

Imaginele sînt produse de senzații. Numai cine are simțurile puternice, ascuțite, adică numai cine este impresionabil, are înmagazinate destule senzații, care se apară în momentul creațiunii, spre a traduce ideile și sentimentele prin imagini.

Dar lipsa de culoare a poeziei lui Cerna se datorește poate și faptului că poetul nu stăpînea complect limba romînă.

Am simțit, cred, cu toții, în volumul apărut în 1910 un fel de greutate în exprimare, oarecare sărăcie de vocabular; am simțit cum uneori cuvintele abia se țin ca prin un fir de painjen de ideia pe care vreau s'o exprime. Am constatat și improprietăți de limbă. Dar acestea le atribuiam unui defect înăscut.

Mai apoi am aflat că Cerna n'a știut romînește până la vrista de șapte ani. Așa dar în vremea cînd s'a început în capul lui acel proces de asociație indisolubilă între cuvînt și noțiune, el vorbea altă limbă (și este de minune că Cerna totuși a

putut ajunge să scrie așa de bine romînește). Desigur că această necunoaștere a limbii în care avea să scrie cîndva, i-a fost fatală. Cuvintele n'au mai putut să evoce niciodată *întreg* cortegiul lor de idei și de sentimente. Și chiar după șapte ani, cînd a început să învețe romînește, probabil în școala primară, acasă va fi vorbit tot limba lui străină. Așa încît limba romînă n'a putut s'o aibă, cum se zice, în sînge. Și pentru un poet, și mai ales liric, pentru care forma și deci limba este un lucru așa de capital, întîmplarea a fost nefericită.

Și poate *și* prin acest lucru se explică faptul că Cerna, în care simțim și uneori constatăm un adevărat poet, n'a putut să aibă o formă absolut originală, să fie un *eu* unic și autonom,— n'a putut bate monede cu efigia sa pronunțat reliefată. Cîteva poezii, din cele mai reușite, ca de pildă *Chemare* (cea mai frumoasă a poetului) au și o formă originală, sînt „Cerna". In multe însă găsim sonorități și chiar expresii din Eminescu, din Vlahuță din Coșbuc, din Goga. Influența scriitorilor din cele două epoce arată și ea, că Cerna a fost un scriitor de după 1900, dar cu reminiscențe din epoca anterioară.

Lipsa unei complecte originalități a formei (deci și a fondului: cînd fondul e perfect original și forma e perfect originală) această lipsă face ca Cerna să nu fie un poet de primul rang, cum sînt Coșbuc și Goga, care au venit cu o lume nouă de idei și de sentimente și cu o formă tranșant nouă. Nici nu merg cu comparația mai departe, spre Eminescu. Eminescu e mai mult decît un poet romîn de primul rang. El e înafară de dimensiunile literaturii romîne.

In generația lui Cerna numai doi scriitori sînt profund originali în fond și în formă: d. Sadoveanu și d. Goga în primul volum. Și ei, ca toți scriitorii noștri absolut originali, au făcut școală, —o sumedenie de scriitori cu și mai ales fără talent. Iși imaginează cineva pe Cerna făcînd școală?

Voiu aminti aici tot în privința asta și pe d. Minulescu, care e un poet sonor, un „instrumentalist". Acesta n'are multe lucruri de spus. El vrea numai să cînte și să suggereze... Dar în cîntec este original. Și deci a făcut școală. Traviata sa o cîntă atîtea flașnete! Dacă ar fi avut ceva de spus... Sau ceva mai profund de suggerat...

Și acuma cînd stau să isprăvesc aceste note despre Cerna îmi vine în minte un alt poet de idei, O. Carp. Acest poet e un cugetător mai puternic decît Cerna și, ceia ce e prețios, vibrează mai profund sentimentalicește în fața marilor probleme ale vieții. Iar această vibrație o redă atît de muzical... *Rîndunel*, *Doina*, *Mare Tenebrarum* sînt încă în conștiința tuturora, dovedind că sînt din acele care trăesc. Oricum, alăturea de O. Carp l'am pune pe Cerna, dar nu alăturea de luminosul Coșbuc din *Balade și Idile*, ori alături de furtunosul Goga din *Poezii*.

Ceia ce va rămînea din opera lui Cerna vor fi probabil două-trei poezii de iubire, prin care el a îmbogățit patrimoniul poeziei lirice romîne și în care a cîntat cu un acent ce nu se poate uita, sentimentul de adorare castă a femeei.

G. Ibrăileanu

Din enigma anilor 1914–1915

Impresii, observaţii, constatări şi critici ale unui profan

De-acum înainte

Mari strategiciani ce sîntem, discutam în tot cursul războiului actual şi cu mare aprindere la ce ar fi bune atacurile frontale, operaţiile de învăluire, sau ce roade ar da aplicarea principiului: să fii cît mai tare intr'un punct anumit.

Bîlbîiam, repetam cu un aer de adînci gînditori nişte lucruri.. fără nici o însemnătate reală, nebănuind nicidecum, că afară de consideraţiile noastre mai există o artă specială militară cu totul necunoscută nouă.

Aşa de exemplu, înaintea războiului ştiam că Germania îşi construise reţeaua deasă de căi ferate strategice, care-i va permite să transporte armatele sale ba dela orient la occident, ba vice-versa; că poziţiunea ei între Franţa şi Rusia cu fronturi prea întinse cerea imperios să procedeze astfel. Ştiam aceasta, repetăm, pur teoreticeşte şi nu ne închipuiam bine modul în care se va proceda; ba chiar habar n'aveam de el. Războiul însă s'a deslănţuit; Germania procedează în consecinţă; ceia ce presupuneam s'a şi întîmplat; iar noi stăm uimiţi şi dispuşi a socoti modul de luptă al Germanilor pe două fronturi cu transportarea mutuală a armatelor, cu condensarea lor pe alocurea—ca o probă de slăbiciune.

Dealtfel e şi greu, bineînţeles, să apreciem exact această tactică a Germaniei, mai ales la prima vedere. Nu avem aceste căi ferate de o rapiditate şi o capacitate de transit fără asemănare.

Nu ne-am pregătit să fim şi noi o mică Germanie...

Dar cu puţină curiozitate, aplecîndu-ne cu muncă şi răbdare asupra hărţii Germaniei, în legătură cu ştirile de pe cîmpurile

de luptă, vom descifra în liniile ei generale acea manifestare grandioasă a adevăratei şi supremei *arte militare*, pe care o numim „luptele Germanilor cu Ruşii şi Francezii".

Până acuma am avut oarecare temeiu să fim scuzaţi că n'am pătruns încă rostul operaţiunilor de pe amîndouă fronturile, de oarece nu se desemnase încă bine modul de luptă. Or trecînd 8 luni, de acuma înainte nu putem pretinde să mai fim scuzaţi. Lucrul e prea clar. Luaţi harta amănunţită a Germaniei, apoi după localităţile pomenite în cursul ultimei săptămîni de comunicatele germane, franceze şi ruseşti, stabiliţi două linii de front şi vedeţi:

Toată Germania prezintă o cetate enorm de întinsă cu forturi interioare găsindu-se pe teritoriul ei, iar cu cele exterioare—pe teritoriile inamice.

O enigmă spre deslegare

Frontul de Vest prezintă şirul de tranşee nesfîrşite cu întărituri puternice de cîmp, prevăzute din ambele părţi beligerante cu toate invenţiunile tecnicei şi artileriei moderne. Aci războiul s'a transformat în serii de lupte de cetate, de asediu. Duşmanii pare că şi au egalizat puterile, aşa încît orice încercare de ofensivă din partea unuia din ei, întîmpină contra-acţiunea şi rezistenţa celuilalt, care echivalează sforţările inamicului şi uneori le şi zădărniceşte. Succesele parţiale sînt deobiceiu contrabalansate de insuccese în ambele tabere.

Frontul de Nord e format de marea Nordului minată, de forturi, de coaste fortificate şi de flotă.

Frontul de Sud are cetăţi şi linia de forturi îndreptate „contra" Şviţerei şi a Austriei.

Frontul de Est. Aci partea de periferie a uriaşei cetăţi germane, cea dintre Vistula inferioară (şi de mijloc) şi Carpaţi, s'a transformat şi ea, de trei luni, într'un şir solid de tranşee, care nu permit beligeranţilor decît lupte de artilerie şi ofensive parţiale identice celor din Franţa. Odată stabilit astfel *centrul frontului ruso-austro-german*, toată activitatea nimicitoare a beligeranţilor se desfăşoară cu alternative nesfîrşite de înainte-înapoi pe aripele frontului, adică în Polonia de Nord şi în Galiţia —alternative nesfîrşite numai la prima vedere şi până la un moment dat, cînd o să se sfîrşească cu ele *prin superioritatea hotărîtoare* a unuia din inamici,—care însă din doi?

E ceva foarte surprinzător coincidenţa, în trăsături generale, dintre fronturile de Vest şi de Est: aripele lor în Vosgi şi Carpaţi, Przemysl şi Verdun, întăriturile de cîmp la centre, adică şiruri identice de tranşee; ambele unghiuri ale fronturilor îndreptate—unul spre Paris iar al doilea spre Varşovia, apoi varietăţi în modul de atingere reciprocă a beligeranţilor, precum la Albert—Arras—Ypres—Nieuport—Marea Nordului, tot aşa şi la Wişegrad—Prasnysz—Narev—Bobr—Niemen—Marea Baltică.

Dar această asămănare, este ea ceva întîmplător sau e **un rezultat conștient al aceluiaș sistem de a duce războiul?..**

Centrul frontului apusean e umflat spre interiorul Franței, și Germanii aci duc *defensiva.* Centrul frontului răsăritean e umflat spre Germania și Germanii duc aci *ofensiva.* Pe amîndouă teatrele de războiu armatele germane au întreprins aceleași înaintări vertiginoase spre Paris și spre Varșovia, aceleași retrageri, *aceleași stabiliri de fronturi de tranșee pe pămîntul străin* cu o mică diferență numai: că forțele armatei franceze nu i au îngăduit asemenea stabilire decît după o retragere la distanța *de 110 kilometri de Paris,* iar Rușii au fost atît de amabili încît i-au lăsat ca după o retragere de 150 kilometri dela Varșovia să mai înainteze din nou, să iea Lodzul, să acopere regiunea Cracoviei și să se stabilească în mod „definitiv-provizoriu" *la 30 kilometri departare de capitala Poloniei...*

Și iată, cu toate că armatele germane au repetat cu o exactitate uimitoare expedițiunea lor „asupra Parisului" (cel puțin aceasta este intenția atribuită Germanilor de către „marele public") prin prima lor ofensivă spre Varșovia,—totuși rostul acestor mișcări n'a fost încă descifrat de nimeni.

Va fi poate descifrat prin rîndurile de mai jos? Ne și îndoim, dar și sperăm: ne îndoim, fiindcă descifrarea trebue a fi făcută în cea mai mare parte de către însuși cetitorul romîn; sperăm, fiindcă credem încă în acest cetitor.

O prezicere împlinită

12 zile după declararea războiului, scriam în „Adevărul" și „Dimineața" (1 și 2 August) următoarele—in extenso:

Cu toate că de-abia sîntem la începutul conflagrațiunii europene, și cu toate informațiunile prea nesuficiente ce ne vin de pe cîmpiile unde se desfășoară ostilitățile, se poate totuși analiza întregul preludiu al acestei simfonii funeste...

Autorul moral al atentatului din Sarajevo și al diferitelor scandale de spionaj, de bombe din ultimii ani, Rusia oficială, de fapt și-a luat pe umeri toată răspunderea sub forma de liberare a Slavilor. Intrigile, atentatul, răspunderea și liberarea nu sînt decît etape pe *drumul pretins istoric al Rusiei militare spre Bosfor și Dardanele.* In viața politică reală se amestecă foarte bine calculul cu sentimentul, eroismul cu trădarea...

Lumea germană tinde și ea la Orientul apropiat, tinde să ajungă acolo prin subjugarea Slavilor dela Sud și *prin tratate impuse de hegemonia germană* Romîniei, Bulgariei, Turciei și Greciei; iar **Rusia naționalistă visează Marea Neagră devenită marea lăuntrică a ei** cu prețul zdrobirii Romîniei, Bulgariei și Turciei și prin formarea *unei sucursale rusești—imperiului sud-slav.* Rivalizînd de mult, aceste două curente s'au ciocnit, însfîrșit; apoi, la cauze principale de rivalitate, s'au mai adăugat: visul de revanșă al Franței și industria și comerțul Angliei atît de primejduite de cele germane.

In ultimul timp tot mai cu greu s'ar putea calcula cum popoarele, înarmîndu-se cu atîta febrilitate, *ar fi așteptat anume anul 1917,* cînd toate pregătirile, precum se zicea, vor fi terminate, pentru a intra în luptă. In locul cuvintelor, ne-au venit faptele. Dela 1905, Germania nu găsea prilej să intre în războiu cu Rusia, ba chiar nici nu-i permiteau așa ceva împre-

jurările internaționale. Calculul Germaniei cum că Rusia s'ar slăbi cu desăvîrșire din cauza rivalității cu Japonia și a turburărilor interne, nu s'a îndreptățit.

Dar, în acelaș timp, *reformele militare nu s'au introdus în Rusia mai de loc,* după dezastrul din 1904—1905 pe cîmpiile Manciuriei, pentrucă, *spre a reforma radical armata, Rusia ar trebui întîiu să se reformeze politicește, ceia ce nu s'a făcut. Rusia rămîne pe loc, departe de progresul contimporan,* iar pretențiile-i au crescut, încît ea încearcă din nou să dicteze voința sa în Europa de sud-est. Germania înțelege toate acestea și constată că, **până cînd există încă țarismul—Rusia poate fi bătută, dar mai tîrziu... va fi prea tîrziu, cînd mișcarea liberatoare din Rusia va fi triumfat.**

Starea de acuma e mult asemănătoare războiului Germaniei în contra Franței destrăbălate a lui Napoleon al III-lea...

Zdrobirea Serbiei e amînată.. *Austria are a face întîiu nu cu Sîrbii, ci cu inspiratorii Sîrbilor. Toate forțele ei mobilizate au fost de urgență îndreptate spre Rusia... și se unesc în acest moment cu armata germană prin acțiune pur ofensivă.*

Ceia ce urmărește Austria pe Drina și Sava, adică **defensiva,** o urmează **și Germania la granița franceză.** O asemenea constatare nu e de loc ceva paradoxal, ci *corespunde pe deplin realității.* Zgomotul ridicat în jurul operațiilor germane la frontiera franceză e făcut în zadar. Nici nu poate fi vorba despre o invadare a Germanilor în Franța; zvonurile, însă și panica dovedesc numai că toată lumea o socoate pe Germania capabilă de a duce ofensiva și spre Apus și spre Răsărit.

Napoleon al III-lea a spus odată: „Spune adevărul, de vrei să nu te creadă nimeni". *Germania spune cel mai vădit adevăr, cum că nu ocupă Belgia, Luxemburgul și granița franceză... decît pentru apărarea sa.* Cu toate astea lumea așteaptă grozăveniile invaziei, lumea crede în spectacolul intrării Germanilor în Paris...

Nu, Germanii nu-s așa de proști ca să-și spargă capul de întăririle și de întreaga armată a Franței.

Asigurîndu-și acuma bine granițele... **lozinca Germaniei la apus e: defensiva, bună și solidă!...**

Simptomele însă de ofensivă germană sînt absolut vădite în Polonia...

Frontiera ruso-germana prezintă o curbă prea lungă în comparație cu cea franco-germană.

Acolo Germanii sînt forțați de a face frontul mai lung, intrînd în Belgia și Luxemburg, iar aci ei ar dori să-l scurteze.

Modul cum năvălesc Germanii în Polonia arată, că armatele lor de aci sînt concentrate în 5—6 puncte, cîte 200—300 mii la fiecare.

Tăcerea agenției rusești dovedește că, pe cînd Germanii au înaintat în interiorul Poloniei din toate părțile... ...Rușii n'au pătruns pe teritoriul german decît lîngă Eydtkunen în Prusia răsăriteană...

Spre marea noastră părere de rău, sfîrșitul acestor articole, conținînd analiza detaliată a ofensivei germane spre Rusia, a fost fără cruțare „îndreptat" de redacția „Dimineței", care tocmai atunci a început să-și schimbe directiva spre a susține Tripla Ințelegere și deci și Rusia. Dar și toate considerațiile reproduse mai sus, mai ales rîndurile subliniate, sînt bune pentru a arăta în momentul de față, că **acum 8 luni s'a putut prevedea** clar tendința războiului european în ce privește procedeurile Germanilor și modul lor de a duce strategia.

Nu ne rămîne decît să continuăm drumul nostru drept, în aprecierea evenimentelor.

„Napoleonismul" sau „Wilhelmizmul"?

In ziua declarării războiului Germaniei de către Anglia, Sir Edward Grey, ministrul de externe englez, a caracterizat purtarea actuală a Germaniei sub Kaizer, prin cuvintele: *„este Napoleonismul fără Napoleon"*...

Desigur, Kaizerul nu e decît Wilhelm, și nu Napoleon, iar istoria ne va mai spune dacă napoleonismul și wilhelmismul coincid întrucitva; dar un lucru putem afirma acuma, după 8 luni de războiu: acest quasi „Napoleon" (în ghilimele) al lui Sir Edward Grey **are în tot cazul mareșali napoleonieni**.

Ni se pare însă că e mai bine să spunem: „este Germanismul cu Germania". Chiar o personalitate ca aceia a lui Napoleon s'ar fi supus în vremurile noastre, în multe privinți, spiritului și geniului poporului desvoltat și conștient, în care s'a născut. Funcționarea și structura Statului actual sînt factorii hotăritori pentru acțiunea militară a națiunii moderne, și nu personalitatea ce se află în vîrful piramidei sociale.

A propos de Wilhelm.

Presa și publicul antigerman din Romînia se fac „plus royalistes que le roi même", mai rusofili și mai francofili decît înșiși Rușii și Francejii. Mai ales presa mare rusească nu și-a pierdut capul sub năvala șovinismului, și cu toate că dă necontenit tributul ei mîndriei naționale, avîntului patriotic etc., găsește totuși și unele cuvinte reci și imparțiale asupra Germaniei. Cenzura militară silește gazetele rusești să-și însușiască *limba de fabulist*, dar odată însușindu-și-o publiciștii ruși știu s'o întrebuințeze în contra vederilor vulgare și a urletului furios pe care le manifestă publicul rus de stradă în privința Germanilor.

In ziarul din Moscova „Russcoe Slovo", cel mai mare și răspîndit ziar, care e socotit ca *inspirat de ministrul rus de externe* d. Sazonov, găsim în No. de 3 Martie 1915 un foileton al publicistului rus d. Gr. Petrov, în care el descrie un colț de pe frontul de tranșee ruse și germane.

In plictiseala luptei de asediu, ofițerii ruși se folosesc de fiecare prilej ca în intervalele dintre lupte să se întîlnească și să discute cu ofițerii germani, lîngă un așa numit **„pom al cunoștinței"**, care se află în mijlocul cîmpiei ce desparte șirurile de tranșee dușmane.

Iată ce discurs pune în gura unui ofițer german, crescut în Rusia, d. Gr. Petrov:

Wilhelm! Wilhelm! Nu auzi la voi decît că Wilhelm e un nebun, Wilhelm e prost, Wilhelm duce Germania la peire... ca și cum Germania ar fi un copil nerod, pe care oricine poate să-l ducă unde vrea... Scuzați, dar aveți o judecată prea simplistă, copilărească despre Germania și Wilhelm.

Poporul Germaniei a desvoltat o activitate comercială nemaivăzută în lume ca și cea industrială; iar pentru ocrotirea acestora—și-a dezvoltat puterea-i militară. O țară cu asemenea putere și energie, nu poate fi tîrîtă ca o oaie de frînghie. Nu Wilhelm împinge Germania, ci Germania l'a emanat pe Wilhelm. El e reprezentantul ei strălucit, reprezentant al caracterilor ei, dar și al demnității și al virtuților. Orgoliul lui e orgoliul întregei Germanii, care în timp de două-trei generații a crescut în mare putere mondială, amenințătoare spre stînga ca și spre dreapta. Dar în același timp Wilhelm întrupează în el și munca și perseverența Germaniei întregi, toată energia ei în atingerea scopurilor.

Wilhelm nu e de loc acest fantazist deșert și visător ușuratic care se aruncă după năluci colorate și după gloria personală deșartă, precum și-l închipuesc foarte mulți. El este fără îndoială un om de un spirit mare și pozitiv. Vedeți cine sînt amicii lui: Ballin evreu-mongolit, capul navigației comerciale și Krupp. Amîndoi se pare nu sînt nici fantaziști, nici visători. Wilhelm e socotit capul nobilimii prusiene mucibande, însă se uită că el e în cea mai strînsă prietenie cu fabricanții și minierii care se disting prin spiritul și energia lor; el introduce pe fiii lor în regimentele de gardă.

Lumea rîde de pictura și compoziția lui Wilhelm, dar uită că Wilhelm a făcut să se sape canalul din Kiel. E o muzică de un caracter cu totul particular. Lumea a glumit asupra călătoriei teatrale a lui Wilhelm în Turcia și Palestina, dar Wilhelm drept răsplată pentru această călătorie de „june prim", a primit drumul de fier din Bagdad cu Asia Mică, și a reușit să înlăture din Constantinopole influența Angliei atît de mare pînă atunci. Recolta nu a fost proastă.

Și să notați: total, nu pentru el personal. Totul pentru Germania. Deutschland, Deutschland mai presus de toate—așa este crezul lui Wilhelm.

Și cît de abil a fost Wilhelm cînd a cultivat Rusia! V'a împins pe voi către Extremul Orient, iar în afacerile interne rusești a jucat continuu rolul frînei principale pentru dezvoltarea ei. Și totul în modul cel mai fin, prin munca încordată, măsurată, perseverentă. Voi, domnilor, nici nu vă puteți închipui cît a fost Rusia împletită în rețeaua influenței Germane. Și toate acestea se făceau și se fac sub personala conducere a lui Wilhelm.

De sigur, Wilhelm nu e bun pentru a fi model de virtute. Dar el nu este apostolul bisericei—el e capul Germaniei. El e politic, luptător pentru prioritatea mondială a Germaniei, și doară în acest sens nici Napoleon cel Mare nu e nici mai sfînt, nici mai măreț. Chiar și Petru cel Mare al vostru nu a fost înscris în lista sfinților bisericei rusești.

Mai ales ca om politic, Wilhelm reprezintă întreaga Germanie din cap pînă în picioare. Nu Germania veche, a lui Kant și Schiller, nu Germania poetică—și profund-gînditoare, care se cufundase toată în cercetările pentru lămurirea existenței lumii și a omului, ci Germania cea nouă, militantă, lacomă de putere, de muncă și de luptă.

Nu, domnilor,—și Neamțul a ridicat energic mîna,—să nu'l judecați pe Wilhelm așa din zbor; ar fi prea ușuratic. Wilhelm nu e pentru voi un inamic de lepădat. El nu e un geniu, dar e o incarnată îndîrjire în luptă, e setea germană de dominațiune. Wilhelm nu e o formație bolnăvicioasă a Germaniei. Wilhelm e însăși Germania, învingătoarea Franței și care a visat să dicteze tuturor voința ei în domeniul politicei mondiale, să trimită ordine, precum ea trimitea pretutindeni mașinele și produsele ei și ale coloniștilor ei.

Nu ați fost mirați, domnilor,—a dat Neamțul din umeri,—cînd Germania vă trimetea comercianți, muzicanți, fabricanți, coloniști, meseriași, savanți și chiar miniștri, iar acuma vă revoltați că a vrut însfîrșit să vă impună și politica ei externă precum ea de mult deja și în mod solid vă dictase politica internă? V'ați revoltat și ați numit Germania nerușinată din cauza cererilor ei. Dar de ce ați fost voi atîta timp, atît de lăsători, supuși ca niște robi?

Și numiți pe Nemți cruzi? Oare nu din cauză că sînteți decrepiți și molatici? Vă lăudați cu genialitatea poporului vostru, ceia ce e just. Sînteți bogați în darurile naturii ca în basme. Dar de ce oare nu voi în Germania, ci Nemții în Rusia la voi au năpădit cu mînile și picioarele? De ce nu voi ați străbătut viața Germaniei umplînd-o, ci dimpotrivă Nemții viața voastră? Cine-i de vină în toate acestea?

Și dacă ați dobori chiar armata noastră în războiul actual, veți ști

care să vă eliberați de sub Nemți în interiorul Rusiei? Ce anume ați întreprins pentru această eliberare? Nimica, afară de strigăte tari!...

Aci d. G. Petrov întrerupe discursul „Neamțului", arătînd că ofițerii ruși au vrut să-i replice, dar în acest moment s'au apropiat ceilalți ofițeri germani spre „pomul cunoștinței". După o scurtă conversație inamicii-amici s'au despărțit, și Rușii n'au putut obiecta sau contesta cu nimica cele spuse de German.

Ei se întorceau,—spune d. Petrov,—încet, fiecare adîncit în gîndurile lui. Numai un oarecare din ei a pronunțat pe gînduri: «**Da e în adevăr „pomul cunoștinței"**». A doua zi,—ne povestește d. G. Petrov,—s'a angajat o luptă crîncenă, după care întîlnirile de lîngă „pomul cunoștinței" au încetat.

Astfel un mare publicist rus a găsit o formă iscusită și nesuspectă, ca să exprime astăzi sub cenzura militară înaintea publicului Rusiei ideia lui asupra personalității lui Wilhelm și a Germaniei.

Precum vedeți, această idee n'are nimic comun cu urletul și înjurăturile adresate faimosului Kaizer de către berăria, cofetăria și chiar o parte a presei Romîniei libere și civilizate, fie chiar aceia a lui Traian și strănepoata virtuților Romanilor antici...

Imperiu ferecat

O puternică *amalgamă de filozofie, muzică, știință, socialism, tecnică și militarism,* Germania cu întreg poporul ei nu s'a arătat în ultimii 44 de ani decît dornică de pace generală. Dar prosperînd în toate ramurile culturii moderne, poziția geografică a Germaniei i-a dictat totdeauna să urmeze principiul: *si vis pacem para bellum.*

Dela 1871 încoace alte popoare se războiau între ele din ce în ce mai intensiv: Rusia a avut războaele cu Turcia, cu hanatele Asiei Centrale, cu China și cu Japonia; Anglia—coloniale și cu Burii; America cu Spania, Turcia cu Grecia, Franța—în Africa, Italia cu Abisinia și Turcia, statele Balcanice cu Turcia și între ele, etc.,—și toate acestea, evident, *nu din cauza* „urîciosului" militarism german, căruia, aceiași lume războinică, ca să **se scuture de conștiința rușinoasă a militarismului ei sălbatec,** îi aducea învinuirea crimei de înarmări extraordinare, precum și a pretinsei sete de a cuceri întreg mapamondul...

Poziția Germaniei pe pămînt.... Fiecare soldat, fiecare copil german cu toată ființa lui pricepe acuma *cîtă dreptate a avut totdeauna acest Kaizer,* luînd măsuri titanice ca Germania să fie în stare să ție piept lumii întregi de dușmani.

Cu toată antipatia, pe care o avem unii—și mulți—pentru Germania, orice om pus în poziția acesteia *s'ar fi înarmat dela cap până la picioare* cu fierul, săgețile, focul grecesc și cu tot ce a inventat omenirea pentru arta războiului din vremea lui Bertold Schwarz și până astăzi. Inchis în Europa centrală între Imperiul rusesc *de 170 milioane* populație în groaznica ei creștere de desvoltare, și Franța și Anglia fiecare cu populație de cîte *circa 40 milioane,* amîndouă strașnic de bogate, înaintate și stăpîne pe colonii întinse fără măsură,—Imperiul german de 70 milioane de suflete, locuind o țară cît 5 Romînii, cu solul sărac, pe care face totuși minuni de agricultură, industrie și cultură, desfășurînd o muncă uriașă și nemaivăzută nicăeri,—**este ferecat la Apus și la Răsărit,** avînd spre Nord țări slabe și pacinice, iar spre Sud o Babilonie de limbi și rase vecinic în fierbere.

Statul care a doua zi după declararea războiului poate fi literalmente încercuit și-și pierde toate posesiunile coloniale, tot comerțul internațional—un așa stat nu poate după logică să nu se pregătească perfect pentrucă în orice moment să fie în stare să nu aștepte loviturile altora, *ci să le dea lor una după alta neîncetat;* să-și înlocuiască inferioritatea numerică prin superioritatea artei militare, tecnicei și sănătății mintale și corporale a maselor; să ducă lupta pentru existență numai *la sigur,* spre deplina izbîndă calculată cu exactitate dinainte.

Legile firești ale istoriei universale au făurit forța germană și este evident, că tendințele de apărare uriașe ale Germanilor sînt în deplină coincidență cu aceste legi, odată ce-și ating scopul în mod strălucit și doboară pe acei care s'au năpustit asupra acestui popor, cu arme și ură...

Dar ce înseamnă legile istoriei pentru niște cetățeni ai „restului lumii", cari iau lucrurile la suprafață, acuză pe Germania pentrucă ea „cea dintâi" a declarat războiul, cari astăzi înjură grosolan tot ce este german, crapă de răutate și în cel mai bun caz declară conduita Germanilor ca o „imoralitate" sau o „ticăloșie"...

Așa se pronunță despre un popor de 70 milioane de suflete lumea de pildă *„latină"* care își tăgăduește în același timp orice semne de ușurință mintală și pretinde a fi unica conducătoare a civilizației moderne!

*

Din domeniul unor asemenea „convingeri" face parte și **părerea generală greșită asupra Alsaciei și Lorenei. Aceste provincii sînt un vechiu** teritoriu german răpit de Franța *acuma 150 de ani.* **A fost reluată de Germania învingătoare în 1871 adică peste 100 de ani. Doară și noi ne gîndim la Bucovina răpită acuma 140 de ani!** *Nu generația actuală* germană a cucerit Alsacia-Lorena, ci părinții și bunicii ei, cărora **Franța lui Napoleon al III-lea le-a declarat războiu** și se avîntase numaidecît spre Berlin.

Teritoriul a fost luat după dreptul celui mai tare pentru apărarea Rhinului german. De atunci Germania și-a desvoltat la Rhin industria uriașă, a reformat și a cheltuit pentru ameliorarea acestei provincii sume enorme; **generația actuală germană a primit-o ca moștenire,** a muncit pe ea fără hodină... iar „restul lumii" vede în stăpînirea germană de aci un rău suprem și nu ascultă logica ci cîntecele poeților șoviniști francezi, făcînd carieră literară pe specula sentimentelor de solidaritate „latină".

Hotentotul cugetă astfel: e bine să fur eu femeia altuia și e rău să-mi fure cineva femeea mea. Publicul romîn obținînd cadrilaterul *își găsește scuze* pentru această agonisire, cît despre Germani, ei n'ar avea dreptul să reție Alsacia-Lorena! Mentalitate!...

Apoi faimoasa chestie: cine a fost primul croitor? Ce era atunci cînd nu era încă nimica? Ce a existat înaintea lui Dumnezeu?... Așa numita

societate europeană democrată a fost educată în ultimele decenii să nesocotească **războiul**; nu mai credea în posibilitatea măcelului general european, în grozăveniile lui. Această societate a și fost surprinsă de deslănțuirea războiului cu totul pe neașteptate... și toată indignarea sa, tot disprețul și l-a îndreptat asupra celor *în care ea vede vinovații nemijlociți* ai catastrofei, fără să caute mai adinc.

Aceiași „democrație" a vorbit mult în timp de pace cum că războaiele se produc din niște **cauze economice**, că clasele sociale superioare ale statelor în genere pregătesc măcelurile.. Iar acuma aceiași democrați se răstignesc în silințe să dovedească, până că nici **Rusia nu-i de vină**, ci numai și numai grozavul militarism prusac, cel ce sfișie pe pruncii scoși din pîntecele mamelor...

Pentru existență!

Orice minte coaptă nu poate să nu vadă, că în războiul cel mai periculos și mai mare, din cîte au fost, perspectivele de viitor nu se prezintă egale pentru grupările, actualmente angajate în luptă: *Rusia poate fi bătută, învinsă, zdruncinată, dar niciodată distrusă sau nimicită.* La urma urmei ar pierde 70 milioane de locuitori, Caucazia, Asia de mijloc, Extremul ei Orient, Polonia, Basarabia, Ucraina, provinciile Baltice și Finlanda, dar cine poate fi învingătorul ei, care să se aventureze să ocupe *militărește* tot întinsul Rusiei propriu zise, dela Dnipru și Don până la Amur, și dela Ucraina, Marea Caspică și granița Chinei până la Oceanul Înghețat de Nord, această uriașă întindere de pămînt avînd *100 milioane de locuitori* și bogății nenumărate naturale?...

Franța poate fi învinsă, chiar zdruncinată adinc, dar niciodată nimicită, căci în primul rînd au trecut și timpurile cînd în fața lumii întregi s'ar putea umili fără măsură această republică, care se bucură de iubirea și stima chiar și a dușmanilor ei; iar în al doilea rînd ea posedă un imperiu colonial egal cu jumătatea Africei. Franța poate să și piardă nordul ei, să renunțe definitiv la Alsacia și Lorena, să plătească enormele despăgubiri de războiu și să supună vremelnic unele părți din viața-i economică intereselor învingătorului... *Dar nu va înceta să existe ca Franță*, ca stat independent, ca centrul frumos al întregii lumi vesele, vii, sensuale, epicureice...

Anglia.. dar în însăși Germania se recunoaște ca foarte discutabilă chestiunea învingerii, *înfringerii imediate și serioase* a Angliei. A reduce pe această stăpînă a mărilor la *izolarea ei de restul Europei*, prin influența asupra acestui rest, a o izgoni din Mediterana și din Egipt, ar fi posibil.

Însă cucerirea și zdrobirea Marei Britanii *la ea acasă*, **odată** cu înfrîngerea Rusiei și a Franței, nu poate să aibă loc decît dacă Germanii, pe lîngă succese datorite pregătirii supreme, ar mai avea încă și... un mare noroc.

Să ne închipuim acuma că Germania e învinsă; **aceasta ar însemna în acelaș timp, că ea este absolut distrusă și nimicită.**

Armatele străine o vor străbate, încît pe pămîntul ei nu va mai crește iarbă. Poporul de 70 milioane, pierzînd toată floarea lui, înfometat, va fi nevoit să se lese la voia și mila învingătorilor Cazaci, Zuavi și Scoțieni. Rusia, Anglia și Franța sub zgomotul infernal al aplauzelor „restului lumii" nu-i vor lăsa **nici un soldat, vas, tun, cetate, familie domnitoare, colonie**; comerțul și uriașa industrie nu vor mai exista...

Asfixie!

Nimicirea complectă a unui mare popor în veacul al XX lea...

Nimicirea proectată de mult și anunțată acuma cu toată trîmbița, cu glas tare și „ferm" de Anglia, Rusia și Franța.

Dar oare Germania, oricît de victorioasă, ar putea să **nimicească** *măcar în parte pe Rusia, Franța, Anglia?*

Este o supremă disperare în lupta de acuma a Germanilor, **disperarea luptei pentru existență în toată puterea acestui cuvînt.**

Cea mai mișcătoare impresie e cauzată de către armatele germane și de spiritul de devotament și de sacrificiu al poporului german. Oricine, văzînd aceste trupe minunate, a căror instrucție și preparație nu lasă nimic de dorit, nu poate să se apere de-o admirație invincibilă. Patriotismul poporului e și mai desvoltat decît spiritul lui religios-filozofic.

Oricare ar fi motivele războiului, admițînd chiar că Germania le-a stîrnit în parte, Germanii sînt unanimi în devotamentul lor fără rezervă, pentru cauza comună.

În ceia ce-l privește pe împărat, departe de a și pierde încrederea în popor, o are mai hotarîtă ca ni-iodată. În clasele cele mai de jos și pe culmile cele mai înalte ale societății, se aude acelaș strigăt de devotament pentru casa de Hohenzollern.

Departe de a-i zdruncina situația împăratului, o înfrîngere n'ar face decît să i-o întărească, atît de profund înrădăcinată este credința poporului în dragostea împăratului, pentru supușii și patria lui.

Încă odată: să vă închipuiți pentru un singur moment că sînteți în pozițiunea poporului german, și nu veți constata în ultima analiză, decît că dușmanii lui se luptă numai pentru **pretențiile** lor și pentru interese; iar el nu se luptă nici măcar pentru dreptul la viață ci pentru însăși *viața, ca fenomen natural, primitiv și gol.* În asemenea împrejurări ar fi (și este) o crimă strigătoare și unică în istorie să mai învinuim pe Germani cum că tind la cucerirea lumii, cînd vedem cu ochii noștri și în plină ziuă **cu cită enormă greutate** Germania își apără existența.

După victoria desăvîrșită, pentru o pace solidă, și Germanii poate *vor impune* popoarelor din Europa voința lor, se vor compensa pentru sacrificiile supraomenești, etc., *dar care alt popor n'ar face tot așa*, eșind victorios par excellence și peste tot?

Încercuirea Germaniei se face tot mai strînsă, îngrijorarea ei crește, însă fără frică și umilință, căci *tot poporul e conștient de puterea sa și s'a pregătit pentru lupta supremă* fără vorbe jalnice, fără gesturi teatrale de «tragodie», cu toate că se joacă

acuma o tragedie umană, care nu-și are precedent și nu va mai avea ceva asemănător în viitor.

Nu simpatizați Germania?

Foarte bine.

Dar în adîncul sufletului fiecărui spectator al acestei tragedii nu poate să nu se ridice cîteodată măcar, cît de rar, o uimire, o nedumerire înaintea unanimității de acțiune, și a succeselor, cu care luptă acest popor.

Involuntar acțiunea războinică a Germanilor, pe care o blestemați, stă pentru voi în lumină și aruncă în umbră acțiunea rivalilor. *Cinstea, cinstea* vă spune s'o recunoașteți aceasta!

Ai dracului Nemții!—nu găsiți altă expresie, dorind din răsputeri în acelaș timp, înfrîngerea lor, fiindcă vi se pare și după logica obicinuită a lucrurilor credeți că *doară nu poate* această Germanie, cît de tare ar fi, să doboare întreaga lume de dușmani, nici *nu poate rezista* acestei lumi.

După viața noastră de toate zilele, după încordarea și îngrijorarea din acest timp nesigur, noi *nu putem face sforțarea mintală,* necesară pentru a îmbrățișa pe deplin pregătirea, puterea, hotărîrea și credința ce domină în Germania, nu putem da crezare celor ce ne zugrăvesc proporțiile uriașe ale țării ei, nici *nu putem complecta pentru moment* cunoștințele noastre asupra acestui necunoscut „teuton" atît de străin nouă prin limba, viața și munca lui.

Săraci cu duhul și trupul, obicinuiți să sărutăm mînele care ne lovesc, neajunși încă nici la jumătatea drumului nostru —oare putem pricepe din senin și în întregime **ceia ce este Germania modernă?**

Fără frică și prihană

In veacul nostru realist, se repetă cam des o vorbă înțeleaptă: „Cuvintele și iluziile pier, faptele rămîn". Dar ce înseamnă această vorbă în aplicarea ei largă la evenimentele actuale?

Trăim în vremea distrugerii nemiloase a mai multor legende: la începutul războiului „toți latinii civilizați" mai ales dintre Carpați și Dunărea strigau în gura mare, că războiul urzit de „Nibelunghi" va arunca omenirea *înapoi* în epoca barbariei, va sălbătăci și va distruge toate valorile culturii. In locul acestor cuvinte de „înaltă vibrare" ne-au venit faptele: încordarea serioasă, reculegerea tacită a tuturor forțelor sociale din toate statele, și **cîțiva pași siguri spre... socializmul de stat.**

In fruntea acestei încordări și renovări stă iarăși Germania, unde toată populația împreună cu guvernanții dau acuma lumii uimite un spectacol povățuitor de exactitate și simplificare a vieții, de higienă, de muncă neobosită, curățenia gîndirii și cinstea administrației.

Toți cetățenii strîng aurul pentru a-l schimba în bancnote și de aceia acuma în timpul acestui strașnic răsboiu, stocul me-

talic al statului crește în fiecare săptămînă cu zeci de milioane. E aceasta ceva de înțeles pentru iubitorii noștri de neam și de patrie?..

Cu toată încordarea puterilor sufletești, nervii Germanilor rămîn sănătoși și le nutresc siguranța. Victoriile chiar au devenit un lucru *secundar;* are deplină dreptate un ziar romînesc caracterizînd starea actuală a Germanilor în termenii următori:

„Principala preocupare a guvernului și a populațiunii germane este *starea morală a trupelor.* Soldații trebue să se bată ca leii, să sufere ca martirii și să moară ca eroii. Și nu o pot face decît cu o condiție: să lupte cu toată credința lor, din toată inima pentru patrie. Pentru aceasta trebue să n'aibă nici o grijă în fața dușmanului, nici o preocupație de cei rămași acasă. In Rusia se cere dela soldați să uite absolut totul pentru patrie și țar: toate necazurile, mizeriile zilei, toată cerșetoria și foamea familiilor părăsite. Un asemenea ideal al stării morale e realizabil pentru unități, sute de eroi, dar **nu pentru mase,** pentru milioane. Organizația statului german e bine cunoscută fiecărui cetățean „teuton", și aflat pe cîmpul de luptă, el are *toată siguranța* că cei rămași nu duc nici o lipsă, că fratele lui cel rănit e îngrijit de stat, ca de un părinte, că nevoile și chinurile, evocate de războiu nu sînt alinate numai în măsura mijloacelor de care dispun momentan societățile de binefacere. Prinosul acestor din urmă e scump, dar nu e decît un surplus la îngrijirea mai mult decît suficientă și dinainte calculată a statului. Dacă soldații ar ști că ajutoarele se distribue pe sprinceană, că soțiile, mamele și copiii lor cerșesc din biurou în biurou, că acasă e jale, atunci s'a isprăvit cu sacrificiile lor. Numai minunata cultură germană a putut să facă să nu pătrundă nicăeri descurajarea cît de vremelnică, nici în tranșee, nici în populația civilă, nici în cazărmile unde se formează noile unități".

„Restul lumii" care tot se opune Germaniei „barbare" așteaptă pentru ea grozăviile înfometării, și pe această premisă își visează triumful; iar Neamțul și-a calculat alimentele, le distribue ca bun contabil la cele 70 milioane de guri și-și clădește **triumful final** *pe stăpînirea nervilor și pe creditul pe care îl face timpului.* Să o pricepem această metodă de a trăi și de a lupta—este mai presus de puterile noastre mintale „latine": nu sîntem, nu am devenit o mică Germanie.

Ce este Națiunea înarmată

In timp de pace fiind foarte primejdios pentru starea economiei sociale a Germaniei să se instruiască militărește cele 10 milioane din populația masculină, destinate pentru serviciul militar, sistemul german de organizație militară prevede totuși *ridicarea acestui număr de soldați în timp de un an după declararea războiului.* După acest sistem, muniții, armament, etc. se află în orice moment pregătite în întregime și calculate pe un an jumătate de războiu, anume pentru 10 milioane de militari.

Intenția creatorilor puterii de războiu a Germaniei a fost totdeauna îndreptată spre formarea în timp de o lună după începerea războiului a unei armate complect prevăzute cu toate cele necesare, care să numere *4 milioane jumătate de militari de prima linie,* adică activi, rezerviști tineri și prima și perfecta ca-

tegorie de miliţieni, care să servească de acuma înainte ca cadre desăvîrşite pentru a umplea golurile cu restul „naţiunii înarmate" şi a mări necontenit **contingentul total** al armatelor, până la zdrobirea definitivă a duşmanilor.

Astfel, avînd în vedere numai un an de timp pentru desfăşurarea întregii armate germane, cum şi înzestrarea ei pentru un an jumătate cu toate cele necesare; apoi socotind că *pe uscat* războiul se sfîrşeşte într'un an, vedem Germania posedînd mijloacele de luptă suficiente chiar pentru o armată de 15 milioane şi pentru timp de un an, şi toate acestea neţinînd seamă de *producţia uzinelor militare în cursul războiului* şi de activitatea celor **10 milioane de lucrători** capabili de muncă intensivă pe care îi mai are acest popor sănătos şi energic.

Toată prosperitatea industriei şi agriculturii germane se bizue astăzi pe aceste 10 milioane de braţe, plus munca femeilor şi a copiilor, plus economia forţelor produsă de stagnarea unor părţi ale activităţii generale, cauzată de încercuirea Germaniei. Astfel din populaţia masculină (în total 35 milioane) mai rămîn *15 milioane de copii şi de neputincioşi* sau de cei (circa 2 milioane) care în timp de războiu rămîn nemişcaţi la posturile lor administrative, etc.

E foarte greu pentru noi, Romînii, să pătrundem pe deplin în rostul şi însemnătatea acestei împărţiri ideale de forţe sociale: nu sîntem măcar pe jumătate sănătoşi şi energici ca popor în întregimea lui. „Neamţul" însă se manifestă anume prin modul de viaţă de mai sus, şi aceasta *fără nici o sforţare specială grăbită*, ci numai mulţumită pregătirii ideale de dinainte. În totul—contabilitatea artistică, calculul rece şi sever, după principiul: **„numai ceia ce pot, dar tot ceia ce pot"**.

Formaţiunile noui ale corpurilor germane în ultimele luni, nu se trimet în luptă până ce nu capătă instrucţia superioară militară. Pretutindeni tineretul şi faimoşii „bürgheri" fac exerciţii necesare, chiar *înainte* de a veni rîndul lor să se înroleze; nenumăraţii profesori militari „particulari" sînt la dispoziţia lor. Toţi străinii care trec ocazional momentan prin Germania, constată cu mare uimire că orice localitate face o impresie zdrobitoare prin mase nesfîrşite de bărbaţi sănătoşi, de civili şi de militari; toate căzărmile sînt pline, mai pline ca în timp de pace.

Supunerea inevitabilă şi treptată a Austro-Ungariei heghemoniei germane, aduce la dispoziţia Germaniei *încă 7—8 milioane* de locuitori apţi pentru serviciul militar, coordonînd şi reglementînd în acelaşi timp şi tot cursul vieţii din monarhia dualistă spre a-l adapta sistemului *german* de a trăi şi a lupta. De altfel în general şi această Austro Ungarie, atît de dispreţuită de către „latinii moderni" s'a arătat până acuma şi mai ales după ultimele ştiri ce ajung la noi imparţiale, foarte *metodică şi negrăbită* chiar faţă în faţă cu puterea şi năvălirea crescîndă a Ruşilor.

Aceşti pretinşi „păcătoşi" Austro-Unguri *au oprit ofensiva rusească* în lunile Iulie şi August prin înaintarea lor până la Lublin, au rezistat acolo dînd posibilitatea Germanilor *să se concentreze normal*, şi au reuşit până acuma să ţie piept colosului dela Nord **aproape numai cu landverul şi landsturmul, păstrîndu-şi intactă şi aproape neutilizată, armata lor de prima linie de peste o sută de regimente!**

Toţi criticii militari din presa rusească recunosc, că numai sub Varşovia şi mai spre Nord se află armata germană, iar *restul frontului* la Piliţa, Nida, Dunaeţ, regiunile Cracoviei, Galiţiei, Carpaţilor şi Bucovinei *nu sînt decît Austro-Ungurii* cu un oarecare „supliment" german, mai ales în ofiţeri, care de asemenea iau parte la recrutarea contingentelor noui şi la instrucţia lor în interiorul Monarhiei dualiste...

Un nou cuvînt pentru omenire

Luînd toate acestea în consideraţie, este extrem de interesant din punctul de vedere al preţuirii extreme şi comparative a popoarelor, dacă Germanul cel „calculator" nu e menit decît să piară (după cuvîntul lui Nietzsche „pe mareaţa imposibilitate"), evocînd la luptă cu el aproape toate Puterile restului lumii,—sau el este absolut invulnerabil şi destinat a conduce omenirea, *după ce o va birui* dintâiu prin arme, apoi şi prin cultura lui, munca, cinstea şi ordinea? E interesant şi de o supremă importanţă pentru destinele neamului omenesc de pe planeta numită „Pămîntul", dacă în adevăr amalgama germană compusă din filozofie, muzică, ştiinţă, socialism, tehnică şi militarism va da ultima lovitură lumii pasiunilor, vieţii parazitare, minciunii şi condiţionalităţilor banale şi inconştiente, sau va fi doborîtă ea de această lume?

Coordonarea desăvîrşită a acţiunilor şi gîndirilor întregului popor german, dupăce ea va birui toate piedicile,—la ce oare *înălţimi sociale* va aduce ea de acuma înainte poporul acesta, încercat cu fierul călit alb, dela mic până la bătrîn?

Şi încă o întrebare: dacă în curînd va fi sau nu omenirea în stare să priceapă că anume în anii 1914—1915, adică *cu un veac şi un sfert după marea revoluţie franceză*, **concepţia de viaţă expusă astăzi de Germania nu este decît un nou pas înainte spre idealurile neamului omenesc**, decît un nou corectiv suprem care reacţionează în contra degenerării şi destrăbălării, în contra uşurinţii mintale şi a dezagregării fizice la care am ajuns în libera dezvoltare a noastră după principiul: „laissez faire, laissez passer" !?...

Nu Sparta modernă doboară astăzi pe Athena modernă sprijinită *ad magnam gloriam* ei de robii întunericului, de fiinţe colorate aduse din ţările Hiperboreice, ci Laconia, însuşindu-şi părţile bune ale Eladei din trecut, îi impune acesteia, ca şi celor care o secondează, ca nişte maimuţe,—impune sănătatea, vigoarea, cinstea, scurtarea relelor şi *simplificarea vieţii devenite un adevărat chin prin complicarea, corupţia şi minciuna ei.*

În 1791 şi anii următori tot faimosul „rest al lumii" s'a ridicat în contra Franţei, a acuzat-o de toate păcatele posibile, cînd i-a venit rîndul să-şi spue cuvîntul ei messianist; s'a ridi-

cat și Anglia „țara clasică a libertăților". Iar tot atunci **Napoleon** a fost obiectul urei, a glumelor și modelul caricaturilor de prin jurnale, iar în Rusia a fost primit drept Anticrist. Și nici el, marele Corsican și marele pretins „despot", *nu a fost invulnerabil* ca om, ba chiar și ca militar.

Dar anume revoluția și el ne-au hărăzit normele vieții politico-sociale simplificate și însănătoșite, care au fost bune și pline de rezultate până cînd lumea nu s'a acoperit până la vîrful urechilor cu *degenerarea acestor norme în condiționalitate*, în sute de volume de legi contradictorii, în jaful și destrăbălarea legalizate, în minciuna nenumăraților avocați și veninul ignoranților gazetari, în egoismul îngrozitor, în „Salonul" Parisului, care în ultimele lui expoziții de pictură, nu se ocupa decît cu varietatea nesfîrșită a trupurilor femeești, grizetelor, cocotelor, apașelor și nevestelor de miniștri, crescute, formate și balzamate pentru „bon marché",—uitînd cu desăvîrșire, netinzînd la Venere de Milos, la fiicele Spartei, la tovarășele cinstite ale vieții, la matroanele sublime, la filozofia și muzica supremă ale peisajului și genului, *la florile pămîntului și visurile viitorului—copiii*.

Ave ți prooroci, Ieremii, începînd cu scriitorii humanitari ai epocei de renaștere și sfîrșind cu Tolstoi. Nu i-ați ascultat decît din politeța franceză și din îndemnul amorului propriu de om „civilizat": a venit deci și vremea cînd un popor mare, *vătămat din fericire prea puțin de vecinătatea voastră*, vă aduce prin foc și fier o silnică schimbare la față, o prefacere a inimei și a sîngelui, vă aduce speranța că macar generațiile tinere, lăsate de voi să crească în murdărie sufletească și în molime trupești, se vor îndrepta până cînd încă nu este prea tîrziu...

Din legende și aberații

„Ne urăște pe noi toată lumea"—o mărturisesc Germanii cu zîmbetul de „n'avem încotro" față de un așa simțimînt nobil al „omenirii" și al „latinității", care nu-și caută răul vieții internaționale în ele însile, ci își fac calul de bătaie în persoana Germanilor: *aceiași mentalitate ca și la liga poporului rus*, care vede tot răul vieții sociale în... Evrei și nu în lipsa de perfecționare de sine a Rușilor, și arde deci necontenit de dorul „macar a unui cît de mic progrom".

„Ne urăște pe noi toată lumea"... Un milion sau chiar două, trei milioane de prizonieri, cîți va mai face Germania până la sfîrșitul războiului, **tocmai ei vor răspîndi în lume convingerea generală că Germanii nu sînt barbari** ci oameni plini de altruism și de milă, că acești copii mari știu numai în fața unei necesități imperioase să procedeze **hotărît și fără cruțare...** Dar acuma?... să fantazeze și să speculeze lumea cu „barbaria teutonă", cît poftește!

Ce pot face Germanii în contra acestui simțimînt sublim al „Latinilor"? Să argumenteze în momentul de față, *să convingă* pe toți și pe fiecare, că nu sînt barbari nici crocodili? O ocupație de prisos. Ei preferă sinceramente să-și însușească o formulă care e mult mai simplă și mai cinstită, deși nu seamănă de loc cu politeța din romanele franceze. „Nemții" spun: „cine nu e cu noi, e contra noastră"...

Desfășurarea actualului războiu distruge mai multe legende și aberațiuni, distruge și aceia **despre Belgia**.

O compătimim pe această țară ademenită de Anglia și de Franța și care a pus multă încredere în zdrobirea Germaniei de către hordele din Siberia și Caucaz. Însă evenimentele de eri ne-au arătat că Belgia a avut, din cauza intențiilor de mărire a tînărului și bravului ei rege, o înțelegere specială cu Franța și Anglia, îndreptată în contra Germaniei, ca și planul comun de acțiune cu cele două țări. *Noi, publicul, nu știam aceasta, dar o știa bine* **Statul major german**, cu toată discreția acestei alianțe...

Ce aveau deci de făcut Germanii: să înceapă să convingă Belgia că *ea nu poate rămîne teafără în lupta pe viață și pe moarte* dintre Germania și „restul lumii" dacă nu va fi alăturea cu Germania? că în loc de a apăra inutil Liègiul, Namurul și Anversul, în loc de a suporta pe pielea populației pacinice toate grozăveniile războiului, *ar fi* mai bine să renunțe la alianța cu anglo-francezii etc.?... În lupta ei uriașă pentru existență, Germaniei nu i-a rămas altceva decît să îngenunche imediat Belgia și apoi să-i *lecuiască cît stă posibil în puterile omenești rănile ei*. Nici strigătul de „ajutor, ajutor!" al Belgiei nu a fost în fond decît o comedie bine jucată: toată lumea știe perfect în adîncul conștiinței, că ajutorul acesta i-a fost hotărît cu mult dinainte de Franța și Anglia.

În lupta ei de existență, avînd și în Belgia un rival energic industrial, Germania n'a putut firește să mai repete *ultima ei greșală* și slăbiciunea din anii 1904—1905, cînd ea ar fi putut dezarma pentru totdeauna pe Rusia, fără vre-o sforțare încordată. Cu toții nu putem să nu recunoaștem, că anume Rusia salvată atunci de Germania din ghiarele japoneze a știut să fie recunoscătoare, și peste 10 ani a și pregătit o armată de 10 milioane de „sfinte dobitoace cenușii" menită să ducă darurile recunoștinței ei direct la Berlin.

După toate acestea să mai invinuim Germania, **sau ori și ce stat în situația ei**, cum că se conduce în politică și luptă nu pentru sentimente ci pentru interese, că o mînă instinctul de conservare în primul rînd? Ar fi o naivitate să se mai creadă că Belgia nu ar fi putut scăpa în tot cazul de mizeriile ei de astăzi: *dacă tot ceia ce s'a întîmplat nu e în fond o greșală istorică strigătoare a Belgiei*, atunci, vă rog, la ce e bun guvernul ei cu diplomația, cu armată și cetăți, cu curtea regală înrudită chiar cu Hohenzollernii, cu însuși omul datoriei celei mai severe poate și mai sîngeroase din toată istoria—Kaizerul Wilhelm?.

Dacă Anglia, a cărei mîni sînt totdeauna libere în orice parte a globului, a văzut ***în Bagdadbanul german*** **și în trecerea prin**

el, a coletelor poștale și a călătorilor, *mai rapidă cu 8 zile* decît prin canalul Suez,—o primejdie de natură s'o facă să urzească și încercuirea Germaniei și înfometarea ei,—apoi atunci cu cît mai mult *temei* e nevoită să procedeze brusc și nesentimental însăși Germania?

Ea nu posedă o diplomație perfidă, capabilă să țese intrigi fine, să cumpăre lumea cu mult dinainte și să iasă *candidă și virgină.* Țara soldatului și a muncitorilor cinstiți, cînd Germania reacționează împotriva dușmanilor ei cu mijloacele specifice ale lor de luptă politică, ba *chiar cînd încearcă numai să reacționeze (totdeauna cu întîrziere)*, stîngăcia ei în calomnie și complot e imediat descoperită, și atunci toți cei care au furat, strigă în gura mare triumfători: prindeți-l pe hoțul cel obraznic, pe ucigaș, pe siluitor!...

Așa se scrie cartea istoriei prin penele iscusite ale „Latinilor", cu Briții și Muscalii. Lumea se ține de maxima morală: nu-i prins—nu i hoț. Iar mulțimea de stradă, de coletărie și berărie, eri absurd—*reacționară*, tîmpit—*antisemită*, astăzi încă *dușmana* democrației adevărate și a socialismului, atît de *barbară* în privința țăranilor și atît de *crudă* cu propriile ei generații tinere,—aleargă urlînd după hoțul imaginat, proclamă *„liberté, égalité, fraternité"*, se grăbește din răsputeri să salveze pe unii, să nimicească pe alții, pe neamul hoțului, care i-a „ofensat" toate prejudiciile, toate noțiunile „înalte" de civilizație, ideal, umanitate, toată incîntarea de sine, de artă, de dreptatea ei și a Franței, până mai eri *„jidovite" și „anarhiste"* etc..

„Calul de bătae"

„Și nu va mai rodi nisipul"...

Crierii mîndri ai „restului lumii" fiind în afară de posibilitatea de a pătrunde rostul evenimentelor, lucrează astfel: Germanul ia stricte măsuri ca *să-și prevadă populațiunea cu minimum trebuincios de pîne*—aceasta înseamnă că încetînd se va îndeplini visul „restului lumii" adică foamea și belegia și **moartea „Neamțului"**.

Germanul s'a prevăzut de mult cu munițiuni și și-a format națiunea înarmată avînd în vedere că *toate popoarele de pe fața pămîntului* inclusiv Statele Unite, Japonia, Rusia, China, iar în viitorul apropiat și Indiile (350 milioane de populație),—*se înarmează febril* și că încă mai multe socoteli grele de regulat o așteaptă pe această omenire desbinată pe națiuni,—aceasta iarăși înseamnă, că Germania, nu alt cineva, *răsădește uriciosul militarism istovitor, nutrește visul de cucerire* absolută a întregului mapamond, se pregătește să distrugă iubita noastră Franță, să ne desființeze pe „noi"...

Bulgarii și Turcii țin cu Germanii, fiindcă interesele lor *coincid* cu cele germane, *Italia rămîne neutră din aceiași cauză*, dar adîncii noștri gînditori nu văd în toate acestea decît că popoarele sînt pur și simplu **înșelate** de guvernanții germano-fili,

că interesul nici unui popor din lume *„nu poate"* să coincidă cu al Germanilor ci numai și numai cu **„al nostru" care este și al Rusiei,** al Serbiei, Angliei, Franței și chiar al Japoniei.

Din singurul sistem care poate să i dea succese în lupta contra lumii de dușmani, Germania nu a așteptat ca *alții* s'o lovească cei dintâi, ci ea însăși a ocupat teritoriile inamice, cunoscînd bine că **pretutindeni peste granițele ei de vest și est se află numai pur și simplu inamici** și deci fără a mai împărți aceste teritorii pe categorii ca Belgia, Franța, Polonia, etc. cum am face noi cei iubitori de nume politico-geografice. Ofensiva ei a fost până astăzi singura ofensivă mare a tuturor războaelor: *aceleași teritorii* au fost de multe ori călcate succesiv în ofensive și defensive parțiale, de *aceleași armate* franceze, belgiene, rusești, germane, engleze și austro-ungare; n'a rămas nici un sat, în care să nu se fi petrecut diferite încăerări, de oarece *în războiul modern o armată nu caută armata inamică ca să dea lupta*, nu aleargă după ea în spațiu deșert, ci frontul, de pildă cel german întins, **neîntrerupt** dela mare până la munți în tot lungul granițelor, se mișcă înainte și înapoi provocînd sau viceversa mișcări asemănătoare ale frontului francez, rus..

Totul tremură, se clatină și se dărîmă sub zguduiturile bombardării monstrelor artileriei moderne; totul se calcă, îndură greul neașteptat de groaznic al ciocnirii popoarelor... Iar crierii „restului lumii" cer de pildă Germanilor ca trăgînd focuri de tun *de la distanța de 10 chilometre* să nimerească numai decît în Banca Iașilor și nu în Mitropolie, să aibă tirul precis îndreptat anume spre Palatul Poștelor și nu spre Casa de Depuneri... Ce înțelepciune! Și fiindcă Nemții duc **războiul modern** nu după sistemul Capșa ei sînt barbari, ne mai văzuți în lume prin cruzimea lor...

Chestia „barbariilor"

Apropos de barbarie.

Războiul însuși este o barbarie strigătoare, care în mod firesc *acoperă* toate barbariile parțiale ce se observă odată cu mersul războiului. Ce soartă au toate învinuirile ce se aduc **totdeauna** inamicului mai fericit, de către inamicii mai puțin fericiți în lupte, o arată clar toate pretinsele anchete, ca de pildă aceia în privința barbariilor bulgare.

„Insuși" miliardarul american Carnegie a întocmit după anii 1912—1913 o comisiune specială internațională, care însă după o cercetare amănunțită și-a publicat rezultatul, *neproducînd nici o impresie serioasă.* Cine poate acuma să afirme că vociferările Grecilor și ale Sîrbilor au fost juste, **cine ar spune, că lucrările comisiunii Carnegie au consolidat reputația bulgarilor—barbari?**

Au fost ororile războiului și atîta numai; orori uneori poate inutile în ultimul cont, dar în momentul săvîrșirii lor necesitate

de imprejurări, de greșeli, de pasiuni deslănțuite, de manifestările unor degenerați, de care nici omenirea și nici un popor *n'au scăpat încă definitiv.* E important numai ca urmările acestor orori să fie pe cit se poate localizate și reparate, compensate de către statul învingător cînd va veni timpul, pentru cei cari le-au suferit.

Am arătat mai sus că odată cu mișcarea pe *frontul neîntrerupt de 4—5 sute de chilometri* a milioanelor de soldați, cu artilerie grea, cu coloane de aprovizionare etc., piere până și iarba, calcată de mii de ori, de mii de copite.

„A la guerre comme à la guerre" a spus însuși Francezul odată. Dacă nu Germanii *ci Rușii și Francezii ar fi avut inițiativa* în războiul actual, oare n'ar fi fost până acuma hecatombe de jertfe materiale și de vieți omenești, n'ar fi fost distruse sute de orașe germane, apărate cu îndîrjire nebună?...

In timp de războiu se suspendă obișnuitele regule de cruțare a omului și edificiilor; omorul și incendiul sînt fapte barbare: însă dacă este războiu, este barbarie. Dar unii vor războiu cu mănuși: să nu se ucidă, să nu se bombardeze și să se cruțe nevinovații - adică pentru fiecare om să se organizeze o judecată de primă instanță, cu opoziție, apel și recurs.

In enervarea generală, imaginații aprinse au născocit fapte extraordinare și cum sînt greu de controlat izbînda și învingerea în luptele mari, cu atît mai mult nu se pot cu precizie constata faptele individuale, și vinele lor.

Orori inutile se comit, fără îndoială; căci în orice țară,—oricît de civilizată, cu cei mai puțini analfabeți, cu disciplina și ordinea cea mai strictă,—există totuși, și în timp de pace penitenciare în care zac asasini, tilhari și violatori. Acești declasați, dacă ar fi rămas în țară, tot ar fi făcut nelegiuiri—mai puține, de sigur. Pe cîmp de luptă, pe pămînt străin, se comit orori. Dar o disciplină mai mică sau mai mare restrînge numărul crimelor, pedepsind sever pe vinovați, sau îl mărește încurajîndu-i.

Ororile,—așa cum sînt redate în ziarele interesate, pentru captivarea neutralilor,—înduioșează și uimesc. E vorba de oameni așezați cîte patru, unul în spatele altuia, la zid, pentru ca să se economisească gloanțele—și executați, în fața femeilor și copiilor lor. Sau se citează cazul unei fetițe, cu brațele tăiate, care își întreabă mama: „oare o să-mi crească iar mînuțele, mamă?"

Nu pomenim poveștile cu degete de copil puse în oale, amestecate cu curechi, și nici alte basme... Totuși în public, fac impresie „barbariile" aceste; și o impresie care nu trebue să persiste.

Sunt însă o parte de învinuiri aduse de „restul lumii" Germanilor care *se par* ceva mai întemeiate și demne de atențiunea noastră. Sînt faptele din conduita publicului german în privința streinilor, petrecute în primele zile după declararea războiului. Publicarea senzațională a acestor fapte *a dat o armă bună* în mînele guvernanților mai ales din Rusia și Franța pentru a excita ura superioară a națiunilor în contra „Nemților".

Am aflat atunci, cum „Teutonii" dela mic până la bătrîn s'ar fi dedat la ororile inchiziției; străinii toți, neținîndu-se seamă de sex și vîrstă, ar fi fost batjocoriți, bătuți, chinuiți, flămînziți și omorîți sau s'ar fi sinucis, neputînd suferi aceste barbarii fără

seamăn... Toate aceste afirmări cer o lămurire specială, specifică.

Trebue să observăm dintîiu, că în timp de pace **e imposibil** spionilor Ruși, Francezi și Englezi să afle ceva important, privitor la secretele militare germane. Dar războiul a izbucnit cu totul neașteptat, *cînd toată Germania a fost plină de streini* precum e arhiplină de diferite Baden-Badene. **Mecanismul militar al statului german a fost în întregime pus în mișcarea cea mai febrilă la 19 Iulie 1914 sub privirile a două-trei sute de mii de streini** ce se aflau la apele minerale și localitățile de vilegiatură. Acești streini puteau până la reîntoarcerea lor în patrie, bucurîndu-se de libertate, să observe în modul *cel mai detaliat* această mișcare întinsă. Ce era de făcut?

Trebue încă să observăm, că cu toate că streinii care vin în Germania sînt înregistrați, totuși pașapoarte nu li se iau la trecerea graniței, ca și între Austria—Italia—Franța—Anglia. Primejdia streinilor nu există în timp de pace pentru organizația militară a statului german, deci nici *nu se iau măsuri severe de supraveghere* decît în privința unor anume persoane sau categorii separate; iar restul publicului venit *nu e deloc molestat* cu toate că vegherea generală a poliției germane nu slăbește nici pentru un moment. (Iarăși notăm aci, că e din cale afară de greu de pildă Rusului sau chiar și Romînului să priceapă această stare de lucruri.).

Cu toată prevederea Germanilor, în ultimii 44 de ani de pace, ei n'au avut *nici o experiență privitoare la situațiunea streinilor* în momentul izbucnirii brusce a războiului. In cîteva zile dela 19 Iulie 1914 nu numai militarii germani, ci și toată administrația au avut să îndeplinească munca uriașă și rapidă a începutului **luptei pe două fronturi în contra a trei mari popoare din Europa.** Astfel toți au fost ocupați; iar numeroșii streini necunoscuți *lăsați să privească cu atenție aceste ocupații?...*

O singură greșeală

In asemenea împrejurări critice guvernul german s'a adresat **către toți cetățenii**, rugîndu-i pentru salvarea patriei să se ocupe cu lămurirea situațiunii streinilor, să descopere cine e strein, cine nu, etc., și să-i ia sub supraveghere, iar pe cei suspecți să-i înainteze autorităților. In genere această chemare a și fost îndeplinită de întreaga populațiune germană în mod strălucit pe cînd în orice altă țară, de pildă și în Romînia, ar fi dat loc la cele mai grave turburări și abuzuri.

Dar, precum o mărturisesc înșiși Germanii, o lingură de dogot a stricat butoiul întreg de miere: printre cetățenii statului german *se găsesc încă elemente inconștiente și brutale, degenerate;* cu toată cultura Germaniei ea n'a scăpat încă de întreținerea pușcăriilor; cu tot minimum de crime, criminalii încă există.

Și dacă presupunem că în o populație de 70 milioane de

suflete s'au găsit măcar o a suta parte de procent de criminali inăscuți sau degenerați, atunci **este explicabil** cu ce inevitabilă perversiune a fost executată de unii chemarea lor la funcția de administrare, ca aceia a reglementării situației streinilor în toiul stării de războiu. Peste cîteva zile cînd guvernul a observat unele rezultate deplorabile ale goanei după streini, *toți cetățenii imediat au fost invitați să înceteze* salvarea patriei după înțelesul lor.

Poliția supra-încărcată de muncă și-a dat și noua osteneală să reguleze conștiincios și nebrutal chestia streinilor. Ar fi oare vre-un alt stat încercuit, făcut responsabil de asemenea scăpări de vedere? Ar fi oare tot poporul german vinovat de faptele unor degradați moralicește?...

Iată de unde provine convingerea „restului lumii" asupra „barbariilor" germane săvîrșite cu streinii-călători. „Restul lumii" nu-și dă seama în acelaș timp de măsurile draconice ale Rusiei, care pe toată populația germană *supusă rusă*, de veacuri aflată acolo, **a expropriat-o, a trimis-o în Siberia și Astrahan, cu sate întregi,** a ruinat complect milioane de oameni fără nici o vină. Ziarele franco și rusofile nu ne povestesc cum de pildă un oarecare d. C. Graur, trimisul special al ziarelor romînești „democratice" și autorul periodicului *„Războiul văzut din Rusia și prin prizma rusească"*, a văzut în Odessa sute de asemenea „prizonieri" desbrăcați și jefuiți, stînd ticsiți în vagoane de marfă în vîntul de toamnă tîrzie rusească și destinați pentru ghețăriile Siberiei.

„Presa" noastră ultra-patriotă nu reproduce paginile setoase de sînge ale lui „Matin", care *a cerut omorîrea rănițilir germani* capturați la Marna, cum și ale altor organe de presă „latină" cerînd pedeapsa cu moartea pentru o coloană sanitară germană capturată în momentul cînd *îngrijea și pe rănițiii francezi*, sub pretextul că eminenții medici savanți germani, aflați în fruntea coloanei, **ar fi furat cîteva sticle cu vin și o vacă** tăiată pentru alimentarea rănițilir pe jumătate Francezi și Germani, precum s'a lămurit la tribunalul marțial, care a judecat și condamnat pe acești medici la 3 ani închisoare militară, în calitate de soldați jefuitori, marodeurs.... *).

Da, acuma cînd războiul urmează cursul său lățit, *e preferabil* cinstitul soldat german cel care se închină forței, decît „Latinii și Slavii moderni" umblînd cu munții de minciună și perfidie pe suflet și în crieri. Tot una, **numai prin forță** se mai poate face să se reînoiască această lume înglodată în rău, ignoranță și minciună, vărsînd spuma animalului turbat!...

Se știe doară bine că cea mai groaznică fiară nu e tigrul, nici leopardul, ci un berbec ajuns la nebunie.

Arta militară și „criticele"

„Profanul" colectiv, pentru care sînt scrise aceste rînduri

*) Prin o nouă judecată au fost achitați.

de către *un profan singuratic*, nu e nici de cum strategul dela Dacia și dela Terasa Oteteleșanu, care făcuse prognosticuri asupra deslegării conflictului european și care este acuma **sigur** că „noi" batem pe „Neamț" în mod cumplit, schimbînd harta Europei **după cum ne place nouă și le place Rușilor.** Profanul public romîn înainte de a-și da verdictul, poate și el să-și cerceteze puțin considerațiile militare generale dar exacte ca să nu mai greșească, pășind pe un teren alunecos. Publicul italian de pildă și-a făcut deja injecțiile necesare de această natură, și se simte tot mai bine, *deși nu arde de dorul bătăii Nemților...*

Știința militară [1]) e vastă și complicată: nu se rezumă doar în mișcarea brațelor și a capului la dreapta și la stînga. Dacă noi cu toții știm bine, că Germanii sînt militari prin excelență, că dînșii s'au consacrat artei militare superioare, atunci cum putem să le atribuim lor niște planuri de războiu de o extremă naivitate, concepute de noi *acasă* pe baza ultimilor senzații ale ziarelor? Am fost „siguri", că toată tactica germană constă în porniri rapide, în șiruri nesfîrșite de „salturi de tigru", pe cînd tocmai Germanii s'au arătat în ultimele 8 luni că *nu se grăbesc de loc*, cînd conduc operațiuni și dau lovituri separate, cu cari string pe dușmani, căutînd cu mare iscusință ca aceștia să fie prinși pe neașteptate.

Li atribuim dorința de a lua **numai decît** Calais, Varșovia, Parisul etc., ca și cum calculul lor în victoria finală s'ar baza excluziv pe aceste cuceriri; iar Germanii ne arată, că pare că *n'au de loc această afecțiune pentru numele geografice*, pe care o avem noi. Absolut în toate direcțiile spre aceste puncte importante ei au întreprins aceleași înaintări ofensive în mase mari, au executat la spatele armatelor lor aceleași pregătiri de fronturi de asediu, s'au întors cu retragere meșteșugită și s'au stabilit pe pozițiuni neclintite.

Paris, Varșovia, nu sînt pentru Germani decît sunete deșarte: ei nu caută Parisul, nici Varșovia, ci armata inamică, ferindu-se să nu facă vre-o greșală strategică, să nu fie ademeniți de nerăbdarea neutrilor, care cer ca semn al minunii Dumnezeești ocuparea acestor orașe spre a se convinge însfîrșit, dacă Germanii, dracului sînt chiar atît de tari, sau numai se prefac? Cofetăria și berăria încă *nu pot să se obicinuiască* cu nepăsarea Germanilor în privința dispoziției ostile și nervoase a strategilor de ocazie, a foștilor caporali și sergenți-majori, sau cu nepăsarea stranie a Turcilor de toate sfaturile telegrafice ce le dau, fără a cere macar restituirea costului telegramelor, unii domni din „Acțiunea Națională"... Berăria și cofetăria *simte o dezamăgire* și nu le iartă Germanilor, că ei n'au fost în stare să calce elementarele regule de războiu modern pentru obținerea unui succes moral, în ochii acestei berării și cofetării. Sentința argumentată ar fi următoarea:

1) Ne servim mai jos și de unele idei, deja publicate în presa romînă.

Germanii „au vrut" în două săptămîni, să cuprindă Parisul; nu l'au cuprins; deci au suferit o înfringere, *o dejucare a „întregului" lor plan de războiu* şi nu mai pot avea succesul final. Or, cum se prezintă acum războiul, vedem că ocuparea unei capitale, cînd nu intră în reţeaua strategică, **nu are nici o importanţă.** Chiar după ce Bruxelles a căzut în mînele Germanilor, armata belgiană s'a luptat înainte cu îndîrjire.

Alţii, trecînd peste naivitatea pomenită, spun, că statul major german hotărîse să sfîrşească grabnic războiul în apus, pentru ca în urmă să arunce toate forţele asupra Rusiei. **Dar cine ştie planurile statului major german?** Cine poate să îndrăznească fără o analiză amănunţită să se pronunţe măcar asupra *tendinţei* generale a Germanilor? Puteau oare crede Germanii că o aşa conflagraţie se va sfîrşi prin ocuparea unui oraş şi prin zdrobirea unei armate sau două, încît ei nici nu vor mai avea nevoe să recurgă la desfăşurarea *complectă* a totalului armatei lor de 10 milioane de soldaţi?...

Judecînd evenimentele războiului „noi" pare că nici nu observăm, că în critica „noastră" asupra „Nemţilor", pur şi simplu introducem prin contrabandă o dorinţă arzătoare *ca Nemţii să ne demonstreze nouă* cît de curînd culmea artei lor militare minunate, care duce la izbînde **imediate**, la biruirea imposibilului—şi numai atunci „vom recunoaşte" superioritatea lor, rezervîndu-ne deocamdată dreptul să glumim în privinţa lor. Desigur, un asemenea sistem de judecată e mult mai *convenabil pentru mulţime* decît analiza serioasă şi nepasionată a lucrurilor reale, dar unde ne duce ea pe noi, dacă nu la un absurd desăvîrşit în acţiune şi dispoziţie?

Să stabilim o dată pentru totdeauna: furtuna de sub bolta craniului „nostru" nu e aceiaşi ca sub bolta craniului **şefilor armatei germane**, menite să şi salveze imperiul. „Noi" presupunem, că tot planul lor de salvare e calculat pe baza *uşurinţii* cu care se obţin victoriile, şi nu căutăm să ştim ceva serios şi despre organizaţia militară a Germaniei, a acestei „naţiuni înarmate" pregătită de mult pentru lupta *foarte grea*, decisivă şi unică în istoria lumii după intensitatea şi mărimea ei.

Germanii la voia întîmplării?

„Germania s'a folosit de nepregătirea Franţei, altfel n'ar fi reuşit să cuprindă Belgia şi teritoriile franceze". Ei bine, dar în toată vremea premergătoare războiului, cînd Germania îşi crease eventualele planuri de luptă cu toţi vecinii ca şi cu fiecare din ei în parte, *ştiut-a ea oare că războiul va surprinde pe Franţa, că Germanii vor putea numai decît ei înşişi să-şi aleagă momentul şi să se „folosească"?* **Germania s'a lăsat la capriciul întîmplării şi nu a avut în vedere greutatea luptei uriaşe cu Anglia—Franţa—Rusia?...** Publicul cu asemenea mentalitate are dreptul să trăiască cît pofteşte în lumea amăgirii de-

sine, dar să cruţe de data aceasta pe Germani, să nu-i atragă şi pe dînşii în lumea bolnăvicioasă a logicei infirmilor şi femeilor...

Există o limită a încordării şi pentru Germani; există *o limită a posibilităţii* de a desfăşura normal şi solid armata de 4 milioane jumătate cu care s'au prezentat Germanii către sfîrşitul lui August 1914. Înaintarea lor vertiginoasă avînd ca scop stabilirea liniei de tranşee la spate şi prepararea acestei linii în timpul înaintării, care-i asigura această stabilire, *sînt strîns legate una de alta.* Nu Parisul putea să fie atunci obiectivul Germanilor, de vreme ce încă nici Belgia nu era ocupată, nici Anversul luat, nici coasta Mărei Nordului stăpînită, nici Franţa de Nord-Vest golită de trupele franceze.

O operaţie neauzit de îndrăsneaţă a fost executată de Germani în înaintarea lor spre Paris *numai prin flancul frontului lor* constituit de armata lui von-Kluck. Oare puteau crede Germanii, artiştii militari, că flancul acesta e în stare să cuprindă vesela capitală a lumii? Linia cetăţilor Verdun-Belfort *a fost intactă*, armata franceză deasemenea, spaţiul între Paris-Anvers şi Marea—La Manche plin de detaşamente puternice franceze, cu care se uniau cu repeziciune trupele engleze debarcate; comunicaţia Germanilor cu baza lor din Belgia era serios *ameninţată...*

Dar cine nu riscă nu reuşeşte. Neobişnuinţa acestei operaţiuni, adică înaintarea nebună într'o ţară inamică, *fără consolidarea pas cu pas a terenului* cîştigat, a uimit pe toată lumea şi a forţat Franţa să-şi concentreze grosul armatei sale aşa **cum au vrut Germanii**: *atragerea armatei inamice asupra sa şi distribuirea ei dealungul întregului front*—iată problema care a fost pusă de Germani şi rezolvită în mod strălucit atît în Franţa cît şi în Polonia.

Pentru această rezolvire au şi fost făcute jertfele mari de pe Marna şi de pe Vistula, pentru ca Germanii au întreprins ofensivă falşă, aşa numita *recunoaştere în massă*, adică prin întreaga armată, care tactică a fost introdusă definitiv în arta războiului de Japonezi în 1904—1905 şi care a devenit posibilă numai în timpurile moderne, cînd organizarea comunicaţiei pe la spatele armatei precum şi înzestrarea tehnică a armatei în marş, au luat uriaşa desvoltare din „veacul fierului şi electricităţii".

O mare parte din calculele şi proectele strategice ale Germanilor e **bazată** anume pe dorinţa firească a Ruşilor şi a Francejilor de a-şi apăra până la extremitate oraşele susnumite. Germanii ar fi cuprinşi de mare părere de rău dacă lumea ar crede polta lor asupra Parisului şi a Varşoviei ca **falşă, cum şi este ea în realitate.**

Mai mult decît atît. Chiar dacă Germanii ar fi izbutit în primele ofensive să ocupe *întîmplător* Parisul sau Varşovia, lumea ar fi fost apoi foarte uimită de un spectacol neexplicabil de ciudat: cu tot chilipirul unei asemenea ocupări, Germanii s'ar fi retras foarte curînd *la actualele lor poziţii*, „fiindcă nu sînt

atît de naivi ca să nu urmărească în primul rînd obiectivul principal, adică **armata inamică, şi nu capitala inamică.** Impresia care s'ar fi produs prin o asemenea ocupare, Germanii o cedează Ruşilor, cînd aceştia vor ocupa Berlinul...

Insfîrşit, „de ce oare Germanii nu cuprind Varşovia ?"--se întreabă lumea.

— Varşovia va cădea în momentul definit de statul major german.

„— Dar cînd, mă rog, se va defini acest moment? Ca să ştim şi «noi» !"...

Recunoaşterile în masă şi scopul lor

In ultimii ani tot mai cu greu s'ar putea calcula cum popoarele, înarmîndu-se cu atîta febrilitate, ar fi aşteptat anume anul 1917, cînd toate pregătirile, precum se zicea, vor fi terminate, pentru a intra în luptă. Războiul doară nu este premiera unei piese senzaţionale, care nu se reprezintă decît în ziua aşteptată de toţi obişnuiţii teatrelor şi după o repetiţie generală la care sînt admise celebrităţile criticei de artă.

Opt luni sînt trecute şi războiul *la prima vedere* este tot în prima-i fază. Enormele forţe şi interese, care sînt în joc, pare că vor susţine războiul până la o victorie definitivă—formată din multe victorii răzleţe şi distanţate în timp. *Cam aşa* şi nu altfel ar trebui să cugetăm, avînd mai ales în vedere sistemul german de a nu arunca deodată masele mari în foc, de a nu grăbi, de a pregăti bine contigentele noi, iar până la întrebuinţarea lor de a reţine pe loc duşmanul *cu forţele de care dispun momentan.*

Luaţi seama că în primele două luni ale războiului Germania avînd mînile legate în Franţa, a ştiut totuşi să dejoace cu desăvîrşire planul rusesc *de invadare a Prusiei.* Dacă în adevăr Germanii ar fi urmărit atunci o ofensivă efectivă şi nu falşă în Franţa, în adevăr ar fi ţinsla cucerirea cetăţilor, cuprinderea Parisului etc.,—apoi s'ar fi înglodat cu toată armata lor în terenul nămolos de toamnă al Franţei, s'ar fi angajat până la urechi cu „cocoşul gallic" şi n'ar fi avut nici puterea, nici posibilitatea **să fie pregătiţi pe frontul de est** în momentul de concentrare a 7—8 milioane de robi ai ţarului, *care acuma calcă pe loc, iar atunci ar fi putut să năvălească în Prusia.*

Iată din ce consideraţiuni insistăm aici asupra ideii, că tactica germană pe frontul de cetate, de asediu, stabilit acuma în Franţa şi în Polonia centrală, a fost **de mult zămislită** de Germani în mod teoretic, iar **acuma e aplicată** în practică, şi nu este o invenţiune disperată a lor, rezultînd din faimoasa *„nereuşită"* de pe Marna sau din *„eşecul"* de sub Varşovia.

Această tactică e scontată şi pe baza artei militare învechite, *întrebuinţată încă de Franceji şi de Ruşi,* potrivit căreia înaintarea Germanilor spre Paris şi Varşovia a fost **văzută cu**

ochi buni, de oarece inamicul-teuton trebuia atras în capcană în interiorul ţării şi acolo zdrobit.

Ruşii şi Francezii nu s'au gîndit că tocmai această strategie a lor le surîdea Germanilor, şi că aceştia înaintînd, au calculat dinainte şi modul **cum anume se vor retrage, cînd şi până unde.**

Credem că nici statul major german nu ştia precis cînd anume va izbuti să stabilească acest front, dar a ştiut că va trebui stabilit numai decît, **de oarece în el e salvarea lumii germane.** Şi să nu uităm încă că acest front trebuia stabilit *în ţări inamice, sub focul neîncetat* al Francejilor şi al Ruşilor.

Astfel în timpul recunoaşterii în masă executată până la Paris şi Varşovia, frontul german în continua lui mişcare a format o perdea, în dosul căreia s'au efectuat perfect de solid toate *lucrările* de întărituri de cîmp, de grupări de forţe noi, de topografie amănunţită, care s'au arătat ca fiind deja de cel mai mare folos pentru operaţiile ulterioare. Aceasta e dovedit în mod desăvîrşit prin reîntoarcerea Germanilor spre Varşovia, *după retragerea lor spre Varta.*

O asemenea recunoaştere fireşte nu se face decît cu jertfe mari, care însă *s'au îndreptăţit pe deplin* şi nu dau acuma drept decît naivilor să afirme, să strige că Germanii au fost cumplit bătuţi în August pe Marna şi în Octombrie sub Varşovia.

Ruşi, Japonezi, Germani şi Francezi

Cînd recunoaşterile în massă au fost practicate pentru întîia oară în scară foarte mare de Japonezi în timpul războiului lor cu Ruşii, aceştia din urmă la fiecare retragere a Japonezilor asigurau lumea, că armatele Micadoului **au suferit grele înfrîngeri şi au fost goniţi** pentru totdeauna înapoi. Dar trecea oarecare timp şi cei „goniţi" întorcîndu-se brusc, dădeau pravoslavnicilor viteji o nouă lovitură de graţie,—nouă, fiindcă Rusul prin copleşirea numărului său nu poate fi trimis în cealaltă lume prin o singură lovitură de graţie: *doborît în principiu,* el totuşi nu se supune noţiunii obicinuite despre această lovitură. De aceia şi în războiul ruso-japonez a cărui soartă *s'a evidenţiat perfect după şapte luni,* a mai fost nevoe în total de şaptesprezece luni pentru ca Rusia să-şi desăvîrşească înfrîngerea ei de către două milioane de pitici galbeni...

Toate acestea nu le ţine minte latinul mîndru şi civilizat de pe malurile Dîmboviţei. Deci îi este cu atîta mai greu să priceapă simplul adevăr, că armata germană, înaintînd spre Paris *numai cu flancul ei, comparativ foarte slab* pentru o acţiune serioasă oarecare, în contra capitalei franceze straşnic întărite,—nu urmărea de loc cucerirea Parisului, ci căuta numai **să alunge cît mai departe armata franceză**, care în primul rînd putea să împiedice pe Germani, să-şi stabilească actualul front de asediu, de tranşee pe teritoriul francez, *şi cît mai departe de Germani* ....

Unii presupun, că totuși Germanii contau pe o cît mai ușoară și mai rapidă respingere a armatei franceze pe linia Paris—Argonne și pe zdrobirea ei *acolo*. In contra acestei păreri putem ridica o singură obiecție: Anversul pe atunci nu era luat, coasta Canalului Mînecei și a Mării Nordului n'a fost atinsă, comunicația Angliei cu Franța era liberă, toată întinderea între malul vestic al Franței și linia Paris—Anvers în mînele Francezilor *nenumerotați încă de Germani*. Parisul apărat și necesitînd în tot cazul pentru asediarea lui nu mai puțin ca 600 mii de Germani; centura de cetăți Verdun—Belfort intactă și groaznică... O, Germanii nu-s așa de proști **ca să nu cunoască tăria inamicilor**, să se nutrească cu iluzii și să-și spargă capul de întăriturile și de întreaga armată a Franței; ca să se aventureze cu armata lor *spre mijlocul țării streine* fără asigurarea flancurilor, spatelor, aprovizionării lor, etc. etc...

Cunoscînd bine, că toată lumea era educată în credința că în cazul războiului cu Franța, Germanii *„numai decît"* vor face o înaintare fulgerătoare, un salt de tigru,—„Neamțul" a dat lumii celei lacome de senzații acest spectacol plăcut, convingînd prin procedeul lui chiar pe **însuși comandamentul francez** și înșelîndu-l asupra *adevăratei* sale intențiuni de pregătire a frontului de asediu, de tranșee.

„Restul lumii" e atît de inteligent că nu și-a dat pînă astăzi nici osteneala cît de mică să pătrundă în rostul acestei operații de supremă artă militară, și nici să priceapă apoi măcar *ce însemna acea identică înaintare* fulgerătoare a Germanilor sub Varșovia și retragerea lor de acolo, trîmbițată de presa rusească și a „restului lumii" ca fiind o „înfrîngere grozavă" a Neamțului, după care n'ar mai rămîne decît locul neted pentru invazia rusească în Cracovia, Silezia, Prusia, Ungaria...

Astfel stabilim, că beligeranții au recurs la acest sistem de luptă în tranșee **din inițiativa germană**. Artiști militari, Germanii au priceput de mult considerabilele avantaje ale acestui sistem, care prelungește mult rezistența și cruță viețile omenești, dînd în același timp *toate șansele de isbîndă celui mai tare în nervi și în sănătate generală*. Odată reușind însă cu asemenea sistem, Germanii au procedat înainte cu aceiași acuratețā și muncă calculată ca cea din birou.

Răsboiul dus de Germani este un răsboiu metodic, „buchhalterich" ca să spunem așa. Nu se trimite în luptă decît *un anumit număr* de soldați, și lupta nu se dă decît în *anumite oare*. Nu putem să ne deprindem cu acest mod de a trăi și a muri pentru patrie, pentru care lucru am avea nevoe de absolută prefacere a întregului nostru neam ca sînge și spirit; doară dintîiu ne-ar trebui să ne introducem în condițiunile vieții germane muncitoare *din timp de pace*, ceia ce pentru „Latinul" cel mîndru și bonjurist ar fi o plagă din Egipt...

Cartierul general german atacă pe Ruși și pe Francezi cu socoteala dinainte a puterilor trebuincioase pentru atac—o repe-

tăm aceasta; și putem fi siguri, că **pentru un German căzut sau rănit, cad cel puțin doi inamici**; statisticele publicate până astăzi spun chiar, că *doi—trei Francezi și 5—6 Ruși*. Dar să evităm mai bine statistica până la rezultatul final și până la compunerea istoriei adevărate a actualului răsboiu. Orice statistică vei arăta acuma „restului lumii"—tot una, nu vei auzi altceva decît „minciună nemțească"...

Războiu de tranșee, de asediu

Incă ceva despre sistemul de luptă în tranșee. Societatea noastră cultă și elegantă vorbește cu dispreț, cu aversiune despre Germanii care au „înjosit" atît de grozav neamul omenesc transformîndu-l în „guzgani". Dar să încercăm o analiză fără ură și patimă. Reproducem dintr'un jurnal următoarele:

„Această formă de luptă e un quasi-războiu de fortăreață. Dacă lipsesc forturile, cupolele și șanțurile lor de adăpost, *în schimb sînt toate celelalte mijloace ce se întrebuințează pentru un războiu de fortăreață*. Sînt bateriile de asediu îngropate în pămînt, gropile cu țepi, rețelele de sîrmă ghimpată și nenumăratele tranșee paralele, cu șanțurile de comunicație în zig-zag, cu cazarmele și puțurile subterane, cu magaziile de muniții îngropate. Fiecare tranșee echivalează cu un mic *fort pasager*.

„Intr'un asemenea războiu, tunurile cu tragere dreaptă, n'au căutare. Se întrebuințează mai ales tunurile cu tragere curbă, și muniția favorită o formează șrapnelele fuzante adică acelea care fac explozie.

„Pentru luptele de flanc, în acest războiu se întrebuințează cu mare succes mitralierele. *De aceia și arma aceasta nouă e în mare vază astăzi*.

„Războiul în tranșee a mai dat întrebuințare și altor mijloace de distrugere. Astfel se întrebuințează mult bombele de mînă și cele aruncate din aeroplane. In ultimul timp s'au mai ivit și unele substanțe lichide inflamabile cu care Germanii dau foc inamicilor în tranșeele lor...

Germanii fac cu schimbul, serviciul în tranșee. Atît pe cît se poate trupele sînt schimbate de două ori pe zi. La fiecare 15 zile ofițerii și soldații au un repaus de 48 de ore; dacă au parale, obțin un permis ca să se poată duce într'unul din orașele apropiate, unde pot să-și întîlnească familiile.

Curățenia și higiena care domnește în tranșee, sînt tot atît de scrupulos menținute ca și într'un salon. Și se ajunge la aceasta prin ajutorul tranșeelor intermediare și tranșeelor de comunicație; acestea sînt tranșee descoperite, care leagă tranșeele din prima linie cu punctele de ajutor fortificate, așezate mai îndărăt. *)

Astfel pe amîndouă fronturi cîte două armate formidabile și perfect utilate, stau neurnite, nelăsîndu-se scoase din pozițiunile pe care și le apără cu o bravură nefrîntă. Sîngele vărsat de atîtea ori inutil, de pildă la Ipres și la Argonnes, arată că răz-

*) Unele bucăți din prezenta lucrare zățuite cu litera „petit" sînt citații și traduceri, neavînd nevoe de arătarea sursei, iar altele sînt introduse de autor ca ilustrare, nuanțare a celor spuse mai sus.

boiul de poziții n'a avut încă nici o șansă de a lua un curs *hotăritor.*

Atacurile forțate de pătrundere în masă, de spargere a frontului german n'au reușit. Cei care au încercat astfel de atacuri, n'au izbutit în planurile lor. Urmările au fost cumplite și agresorii au avut pierderi enorme. Dacă s'ar pune la Anglo-Belgo-Francezi o problemă a izgonirii Germanilor spre patria lor, tocmai printr'un șir neîntrerupt de ofensive parțiale, atunci până la jumătatea drumului spre Germania, aliații ar fi să rămînă fără nici un soldat.

De aceia le și surîd Germanilor asemenea „ofensive". Chiar cucerind prima linie de tranșee, dușmanul se gîndește că *nu i-a mai rămas decît să cucerească a doua.* Dar aceasta a doua devine apoi iarăși prima, după care mai *răsare încă o nouă „a doua"* și așa mai departe.

Înaintînd cu succesul aparent și adînc în mijlocul pozițiunilor germane, inamicul se obosește în curînd și atunci e gonit, prins între trei focuri, nimicit*); iar chestiunea însăși *cîte anume linii de tranșee* și-au construit Germanii, rămîne nedeslegată și aceasta împiedică de obiceiu pe inamici, să mai repete încercările sale de pătrundere.

Iată la ce rezultat duce sistemul german de înaintare fulgerătoare, pentru *asigurarea* construirii la spatele armatelor, în liniște și în libertate, a unui *zid subteran de netrecut!* S'ar putea face aci o observație, că și inamicii Germanilor *pot să și construiască* un asemenea zid de netrecut. Da, foarte ușor.

Însă problemele Rușilor și Francezilor sînt diametral opuse celor ale Germanilor.

Rușii și Francezii nu pot decît *să evite* construirea tranșeelor-monstre; ei au tot interesul ca să forțeze frontul german și *să gonească cît mai curînd pe Germanii de pe teritoriul* rus sau francez, pe cînd Germanilor le trebue anume să se menție cît mai mult pe teritoriile streine. *Aci e secretul tacticei germane.*

Nodul Gordian

Stabilind frontul de asediu în centrele fronturilor generale din Polonia și Franța, mulțumită rapidității primelor mișcări în massă, Germanii mai departe urmăresc două lucruri, **două posibilități**: *spargerea frontului* inamic într'un anumit punct al centrului prin superioritatea lor tehnică și de nervi, *sau ocolirea, învăluirea aripelor fronturilor, ceia ce determină centrul nemișcat să se retragă în grabă.*

*) De aceiași natură sînt și ofensivele parțiale rusești din Carpați. Cu toată „neepuizarea" Rusiei în oameni, ea chiamă deja anul 1916. Pas cu pas Austro-Germanii cedează unele pozițiuni carpatine, ducînd aci defensiva după ultimul cuvînt al artei de războiu în munți, atrăgînd pe Ruși spre ispita de a invada Ungaria, odată ce ei sînt nevoiți să stea locului pe restul frontului. Rușii sufăr pierderi de 5—6 ori mai mari numericește, decît cei care apără Carpații. Până la mijlocul drumului spre cîmpia ungară ei vor fi complectamente epuizați, apoi goniți, nimiciți. Altceva nu se arată.

Prima posibilitate atinsă, aduce **dezastrul** armatei inamice, deoarece frontul de asediu este și el un zigzag în care părțile frontului de pildă francez, **intră** în părțile germane, îmbrățișîndu-se, *împletindu-se unele cu altele* într'o îmbrățișare de nedespărțit; încît ori și ce încercare a inamicului pentru o retragere repede nu poate fi făcută *pe furiș*; nu se poate evacua pozițiunea fără ridicarea artileriei, a munițiunilor, a coloanelor de aprovizionare și celor sanitare, de vreme ce *fiecare mișcare e supraveghiată* de projectoare, aeroplane, etc. E o îmbrățișare ce se strînge tot mai mult până la moartea unuia din dușmani.

Anume în lupta aceasta gigantică de tranșee, inamicii sînt legați unul de altul, și **totul depinde de cine va fi nevoit cel întîiu să se retragă.** Această retragere poate să fie determinată și numai prin învăluirea aripelor; sau spargerea frontului la centru și învăluirea aripelor pot fi combinate simultan. Până atunci, până la dezastrul celui retras, răsboiul nu este *în aparență* decît un șir de înfrîngeri și victorii parțiale, de ofensive și defensive, care tind spre unul și acelaș scop: *legarea cît mai tare de inamic* și apoi doborîrea lui la prima încercare de a scăpa.

Și cînd te gîndești că Germanii duc această artă, încordare, răbdare și așteptare în acelaș timp pe 2 fronturi în contra Rusiei, Franței și Angliei!... E ceva demonic și dumnezeesc!

Anume frontul de tranșee, războiul de asediu dus de Germani acuma în plină ziuă și în plin cîmp, constitue **Nodul Gordian** al întregei lupte titanice a popoarelor mari Europene. Și acest nod nu pot să-l deslege, nici să-l tae acei care nu pricep, nu cuprind în mintea lor toată măreția geniului militar german. Însă pe de altă parte **a pricepe concepția germană a luptei uriașe ar însemna în acelaș timp a se supune** cu nemărginită admirație duhului genial teuton, setos de dominație, de a impune lumii—munca, cinstea, ordinea...

În locul priceperii și luminării creerilor infectați de banalitatea vieții și de mentalitate quasi-idealistă, popoarele Rus, Francez și altele stau înaintea problemei de netrecut, orbiți de patimă și ură și nu pot să-și dea seama: de ce oare oștirile „noastre" atît de tari și mari *nu dau Neamțului cu piciorul* mai jos de spinare, nu-l gonesc din Polonia și Franța, cu toate victoriile zilnice ce le obțin aliații, cu toată sleirea Germanilor anunțată *regulat zilnic timp de 6—7 luni?*

De cîte ori până astăzi s'au repetat lucrurile: înaintarea vertiginoasă a Germanilor ne înspăimîntă, retragerea ne bucură și cu toții proclamăm marele dezastru suferit de Neamț. Dar deodată urmează: întoarcerea lor, **lovituri strașnice,** urmărirea dușmanului, culegerea roadelor victoriei și retragerea la pozițiunile lor.

Neînțelegînd toate acestea, neîmbrățișîndu-le, lumea e ne-

mulţumită că Germanii s'au oprit şi *nu au sfîrşit definitiv cu războiul;* după sfîrşitul operaţiunii parţiale chiar a celei mai victorioase pentru Germani, această lume **nu'şi închipue ce anume a avut loc**. Imaginaţia mulţimii ia războiul drept o bătae din crîşmă, presa nu face nimic ca să clatine această convingere; lumea are urechi şi ochi dar nu aude nici nu vede şi din nou blestemă pe Neamţ, care nu i-a arătat *nici de această dată* o minune divină şi n'a doborît **definitiv** pe inamicul de 8 milioane la est şi 4 milioane la vest, şi care deci n'a avut un succes serios ci numai ne minte, *exagerează* şi *ne înşeală*.. Lipsa oricărei sistematizări în mentalitatea publicului nu-i dă posibilitatea să priceapă războiul sistematic, negrăbit, treptat şi **progresiv.**

Situaţia la Răsărit

Din toate procedeurile Germanilor, războiul lor de tranşee e ceva colosal, fără precedent în arta militară, şi în umbra lui acţiunile flotei, blocusul Angliei prin submarine, lupte aeriane etc. nu capătă acuma decît o însemnătate cu totul *secundară*. Efectele minelor, luptelor navale sau ale raidurilor de aeroplane, şi zeppeline, cu toate că acestea probează superioritatea enormă a aviaţiei militare germane, *vor fi un surplus folositor*, dar atîta tot.

Şi fiindcă ofensiva germană e pronunţată în Polonia, iar defensiva stabilită în Franţa, răsboiul de tranşee, de asediu, duce la **primele rezultate hotăritoare** *nu în Franţa, ci pe frontul austro-germano-rus*. Pentru complectarea celor spuse mai sus despre acest sistem, pentru formarea convingerii cum se va sfîrşi răsboiul, nu ne rămîne decît să analizăm detaliat, ca adevaraţi profani, poziţia Germanilor şi a Ruşilor.

Frontul luptelor din Polonia şi-a numărat toată iarna atîţia combatanţi, cîţi au putut *sătura* pe deplin nevoile răsboiului de iarnă; a fost în tot cazul ceva *limitat de condiţiunile timpului*. A venit primăvara, vine vara, şi inamicii vor expune masse tot mai mari una contra alteia. Mai, Iunie, Iulie—iată lunile marilor lupte, menite *să hotărască soarta războiului întreg*. Care soartă?...

Şi în 8 luni trecute şi în cîteva luni viitoare lupta Austro-Germanilor în contra a circa 10 milioane de soldaţi ruşi a fost, este şi va fi *foarte grea*. Chiar stabilirea frontului de tranşee din Franţa a fost un lucru comparativ uşor. Cu toate acestea o ochire cît de scurtă pe harta regiunilor de operaţii, ne arată că Ruşii n'au ocupat în timp de 8 luni, cu toată superioritatea lor numerică enormă, decît Galiţia Orientală şi de mijloc **adică o porţiune de pămînt egală cu... Basarabia.**

Din punctul de vedere romînesc al unei *ţări mici*, o asemenea ocupare e ceva impunător, dar nu pe masstabul rusesc, german sau şi austriac. *Relativ la forţele întrebuinţate până acuma de Ruşi*, teritoriul acestor părţi ale Galiţiei e un fleac şi

jumătate. Galiţia Occidentală, cea de Sud-Vest şi Bucovina sînt în mînele Austro-Germanilor.

Apoi Germanii mai stăpînesc un teritoriu din Polonia cu 5 mii de chilometri patraţi, **mai mare decît Galiţia de sub Ruşi**; Germanii până la ultima lor victorie asupra armatei a X-a rusă au stăpînit mai puţin teren, dar cu apropierea primăverei şi *avînd nevoe de pămîntul arabil* al Prusiei răsăritene pentru sămănături, au gonit pur şi simplu pe Ruşi de acolo şi au ocupat pentru operaţiile lor militare, jumătate din guberniile ruseşti Lomja şi Suvalchi. Şi dacă s'ar fi putut închipui, că nici această Galiţie nu ar fi fost ocupată de Ruşi, atunci am dori să vedem mutra rusofililor şi să ştim la ce bunăoară, s'ar reduce celelalte succese „strălucite" ale „formidabilei" armate ruseşti?

Restul frontului nu semnalează decît insuccese pentru Ruşi, iar încercările lor disperate a trece creasta Carpaţilor, învădările parţiale în văile Ungariei—toate au avut şi au rezultate deplorabile pentru rusofilii-romîni. Şi totul—mulţumită **exclusiv** frontului puternic, neclintit la centru, dela Vistula până la Carpaţi, unde sute de mii şi milioane de soldaţi în mod inconşient realizează cerinţele înalte ale artei militare.

Nu e de priceperea nici chiar a soldaţilor germani *înţelesul* atacurilor demonstrative cu călcare pe loc şi cu jertfe mari, care ne uimesc şi pe noi uneori prin *sterilitatea lor aparentă*, —dar aceşti soldaţi sînt executătorii excelenţi ai acţiunilor parţiale practicate de mareşalii napoleonieni ai Kaizer-lui, şi care tot mai mult consolidează acest centru al frontului, acest zid de tranşee, a căruia **singură existenţă înseamnă iniţiativa şi libertatea deplină** pentru Austro-Germani în ofensiva lor în Polonia de Nord, ca şi în defensiva de pe creasta Carpaţilor sau în ofensiva foarte probabilă dela Sudul Galiţiei şi în Bucovina.

Ruşii şi Germanii.

Ruşii *ar putea* să reuşească foarte bine să înfrunte superioritatea aceasta strategică a Austro-Germanilor **prin invăluirea flancurilor** frontului, prin pătrunderea adîncă în Prusia Orientală şi în Ungaria în direcţiile Maramureş-Sighet şi Bistriţa. Incercările lor disperate în aceste direcţii au şi avut loc, dar şi-au avut **soarta, prea bine cunoscută** ca s'o mai relevăm aci.

Cu toată superioritatea ei numerică foarte mare, *calitatea* trupelor Rusiei cade tot mai jos pe măsura chemării nouilor contingente de ţărani tîmpiţi *din peşterele urşilor*, pe cînd calitatea trupelor de complectare ale Germanilor se ţine la acelaşi nivel ca la începutul războiului *mulţumită culturii generale înalte germane*. Ruşii nu sînt tari ca să-i strîngă pe Austro-Germani la extremele părţi ale aripelor frontului, pe cînd Germanii îi strîng tot mai tare la Covno, Suvalki şi Lomja precum şi în Sudul Galiţiei şi în Bucovina, învăluindu-i pe Ruşi aci şi **oprindu-le ofensiva** prin linia de fier, de asediu Vistula—Carpaţi.

Mai ales în Nordul Poloniei Germanii mult inferiori numericeşte, **de trei ori** au executat aceleaşi înaintări din spre Lacurile Mazuriene, aceleaşi retrageri şi aceleaşi stabiliri pe teritorul inamic, reuşind *să distrugă complect două armate ruseşti* fiecare de 350—400 mii. Şi toate acestea **iarăşi** mulţumită centrului suprem de solid de tranşee stabilit pe Ravka, Bjura, Piliţa, Nida, Dunaeţ etc., *unde tot Nemţii atacă mai mult*, continuînd consolidarea liniilor de întărituri de cîmp, pipăind neîncetat puterea de rezistenţă a acestor linii şi necruţînd pentru această consolidare pierderi serioase, mai ales pe Bjura, la fel cu acele de pe Ypres.

Pretutindeni aci, ca şi pe teatrul acţiunilor din Franţa, *Germanii au făcut pe Rusia să-şi concentreze şi ea grosul armatei sale aşa cum au vrut ei*, rezolvînd în mod strălucit problema militară cea mai grea: atragerea armatei inamice asupra sa, distribuirea ei dealungul întregului front şi condensarea forţelor inamice pe alocurea, *în anumite puncte*. Aşa şi este în realitate: formidabila armată rusească în loc de a înainta victorios pe linia rezistenţei minimale, **calcă pe loc timp de opt luni de zile**, se plictiseşte şi se sleieşte în împletiturile frontului zigzagoid de tranşee.

Distribuiţi dealungul Niemenului, Narevulului, Ravcăi etc. în mase relativ mici, fără să cunoască ce se face în părţile armatei lor, chiar cele mai învecinate, militarii ruşi *cu sufletul şi concepţia vieţii primitive*, se buimăcesc tot mai mult de monotonul mers al lucrurilor, de efectele apărării şi atacului, superioare techniceşte, ale inamicului. În loc de a se realiza speranţele tuturora de a se bate *în ţara nemţească*, ei se văd tot în Rusia sau în Galiţia ruteană, în solul glodos sau îngheţat al cărora, şase luni îşi fac şanţuri de apărare ca să le părăsească, *să le facă din nou în alt loc* etc., fără sfîrşit.

Astfel lucrurile de pe frontul de Est, în centrul întins al acestui front, s'au îndrumat în aparenţă spre o situaţiune identică cu cea dela Vest. **Dar e o diferenţă mare între dispoziţiile trupelor ruse şi franceze**: om relativ foarte cult, Francezul ştie să-şi *varieze* monotonul vieţii, el nu se coboară spre starea animalului băgat în infernul tehnicei, pe cînd Ruşii, cu inferioritatea lor politică şi mintală... Dar de ce să mai inzistăm! Doară toată lumea nu poate să nu înţeleagă că *cu nivelul moral şi mintal rămas acelaş ca şi în războiul ruso-japonez*, Ruşii nu mai pot avea nici un succes serios, fiindcă sînt buimăciţi, *se luptă pentru un scop necunoscut* şi în opt luni nu văd cu ochii lor nici un rezultat serios.

Psihologia specifică

Rusia e prea mare, Polonia e streină, *şi fiecare soldat ştie că Nemţii nu vor ajunge nici odată la vatra lui îndepărtată*, deci se repetă aproape în întregime dispoziţia Ruşilor din războiul japonez, foarte favorabilă acuma austro-germanilor, în lupta lor suprem de încordată pentru existenţă.

Oricît de supus şi rob blînd e soldatul rus în massă, dar ia să-i daţi lui conştiinţa simplă că el *îşi apără patria* lui, nu Polonia, de năvălirea duşmanilor! Aţi vedea atunci schimbarea lui şi la faţă şi la suflet, **încordarea posibilităţilor nemărginite sădite de natura contemplativă a poporului lui Tolstoi**. Însă acest popor, mulţumită întinderii uriaşe a patriei lui, *nu crede nici odată că vre-un duşman îl ameninţă*; iar cînd este chemat să şi apere patria, nu vede decît cu uimire că se luptă nu pe graniţele Rusiei, ci în Polonia, Manciuria, Turchestan, Caucazia, Lituania (Basarabia ?) printre *chipuri streine*, pentru chipuri streine, pentru pămîntul *altora*, naţiuni pe care *nu le pricepe şi le dispreţueşte*.

Singură Galiţia i-a fost scumpă, el a şi înghiţit-o, dar după aceasta a aflat cu uimire, că nici ea nu este ţara făgăduinţii, ţara sfinţilor cneji şi cucernicilor strămoşi, **cum i s'a spus**, ci e ceva străin prin port şi grai, prin tot, şi deci nu e bun decît pentru ca cuceritorul să-şi procure recompensa... *ceasornice şi alte suvenire*. Aceiaşi mentalitate stăpîneşte în fond şi pe ofiţeri, mai ales pe cei de complectare, eşiţi din plutonieri şi caporali.

Galiţia a fost cucerită prin jertfe colosale. I se cer acuma militarului rus jertfe ulterioare îndoite, întreite, supraomeneşti spre... Viena şi Berlin.

Mintea lui refuză să-i însufleţească braţul ostenit şi inima ce s'a şi zdrobit de durere..

Iată de ce în timp de opt luni Ruşii nu reuşesc să-şi deschidă **drumul** spre Silezia, Cracovia, Cîmpia Ungară, Pozen, Torn, Prusia, cu toate că presa „latină" de pe Dîmboviţa se îmbată de închipuite şi sperate invazii ale Ruşilor şi de cuceririle Vienei, Budapestei, Koenigsbergului, Cracoviei.

Iată de ce nici înaintarea Ruşilor de acuma trei luni spre Torn **n'a neliniştit cituşi de puţin pe Germani**, care cunosc chiar şi psihologia Ruşilor foarte bine, pe cînd mîndrii „latini" se deosebesc în mod excepţional prin ignoranţa lor în privinţa a tot ce e la Răsărit de Prut şi *cunosc Rusia tot aşa ca şi pe China*.

Iată de ce iniţiativa acţiunii rămîne în mînile Germanilor, cu toată încîntarea „noastră" că ei ar fi reduşi la neputinţă, şi *iată de ce e imposibil Ruşilor să se mai aventureze* departe peste creasta Carpaţilor, de vreme ce sînt pîndiţi bine la Est de Lacurile Mazuriene şi la centrul frontului cel de tranşee, de asediu.

La Przemysl a fost **ultimul succes aparent al Ruşilor**, iar succesele lor esenţiale **au încetat cu mult înainte**.

A avut deplină dreptate feldmareşalul Hindenburg cînd a spus *cu două săptămîni înaintea luărei Lodzului*, că Ruşii sînt

deja „mürbe" ceia ce am traduce în romînește pur și simplu prin „vlăguiți" în înțelesul specific și vulgar al cuvîntului.

Au dreptate și reprezentanții înalți ai coloniei franceze din București cînd exprimă **desamăgirea Franței asupra Rușilor** și cînd îi înjură pe acești aliați călători extraordinari spre Berlin.

Istoria se repetă

Și repetarea istoriei nu servește la nimic pentru dușmanii cei „din principiu" ai Germanilor. *Războiul Ruso-Japonez se oglindește perfect în evenimentele din Polonia*, numai că actualul măcel e făcut pe o scară mult mai mare. Rusia în 1905 a plătit Japoniei 240 milioane ruble pentru „întreținerea" (nu despăgubire—ferească Dumnezeu!) militarilor săi—240 de mii—capturați de Japonezi; în acest număr intrau și 25 generali și amirali, au fost **regimente întregi** cu comandanți cu tot, au fost și două brigăzi complecte, afară de divizii și un corp capturate la Port-Artur.

Actualul războiu le-a și dat Germanilor peste 650 de mii de prizonieri Ruși, printre care circa 3 mii de ofițeri și vre-o 30 de generali—**toți capturați pe cîmp deschis**, nu prinși ca garnizoană a vre-unei cetăți; afară de aceasta și Austriacii cei „păcătoși" au făcut **peste 250 mii** de prizonieri Ruși cu 7 generali. Nu vă satisface pe Domniile Voastre această diferență dintre succesele germane și cele japoneze? Nu constitue ea un semn caracteristic și precis?...

In schimb Rușii declară, că au făcut prizonieri peste 150 mii de Germani și peste 250 mii de Austro-Unguri, nesocotind garnizoana din Przemysl; dar în 1904—1905 toată Rusia avea credința fermă, formată *după comunicatele oficiale rusești*, că prizonierii Japonezi sînt **cel puțin** în număr de 500,000!... Insă la încheerea păcii nu au fost restituți Japoniei **decît 28 de mii**. E ceva neînchipuit de frumos și impunător, nu-i așa? Rușii păstrează o tăcere profundă asupra chestiunii **cîți anume generali germani** sînt făcuți prizonieri de către ei.

Dar noi știm că pe cînd armata X-a a Rușilor, înconjurată la Sulvachi, a pierdut doi comandanți de corp și alți 6 generali de divizie și brigadă, *generalul german von Müller înconjurat de Ruși* în centrul Poloniei în Noembrie, a știut, prin lupte uriașe de 4 zile, să spargă centura și **să scape** cu întregul său corp de 50 de mii de soldați **părăsind numai răniții ca pradă Rușilor**..

Istoria se repetă. *Tonul și stilul* comunicatelor rusești din războiul ruso-japonez a înviat în comunicatele Marelui Duce generalisim, încă cam pe la finele lunii Noembrie, și de atunci crește în conținut ca și în formă: aceleași explicații ale înfrîngerilor, aceleași pregătiri *ale opiniei publice* pentru aceste înfrîngeri sau retrageri prin anunțarea, că pe frontul—punct cutare **s'ar fi observat numeroase concentrări de trupe inamice**; insfîrșit aceleași scuze pentru unele lovituri, motivate prin aceia că *„am fost în minoritate"*.

Auziți? In minoritate!... Rușii sînt puțini, slabi: să le dați deci mai repede o mînă de ajutor necondiționat, să le sporiți armata de jumătate de milion ca să bateți împreună și definitiv pe Nemți! Grăbiți-vă!

Cugetați cum vroiți. Dar și un elev de clasa I pricepe, că **Rusia posedă un număr incomparabil de superior de unități de trupe** față de Austro-Germani, precum și că nesuficiența de căi ferate în Rusia, *e mai mult decît compensată* tocmai prin cantitatea efectivelor în luptă, **îndoită și întreită**. Sau poate această insuficiență constitue scuza inițială pentru înfrîngeri?...

„Dacă Rușii ar poseda căi ferate la fel cu cele germane"... Dacă ar fi fost așa, n'ar fi existat Germania de azi, și Rusia de azi, nici n'am fi avut războiul actual. Judecata sănătoasă ține seamă numai de **realitatea dată**, nu știe de nici un „dacă".

Pregătirea, numărul și calitatea

Pregătirea serioasă pentru războiu nu constă numai din numărul oamenilor înarmați; șansele de izbîndă nu se compun din *dorințele „noastre" pentru victoria Rusiei*.

Căderea Przemyslului de pildă, e o mare rușine pentru Austrieci, oricît ar căuta ei să invoace cauze scuzabile pentru cedarea cetății, Rușilor; rușine pentru organizația aprovizionării, fiindcă Rușii **neputînd lua nici unul din forturile cetății**, au triumfat acolo numai mulțumită *înfometării* îndurate de garnizoană. *)

Cu 2 ani înaintea războiului, generalul german Moltke a fost la Petrograd, pe atunci—Petersburg. Ministrul de războí Suhomlinov i-a arătat noul sistem de automobile militare introduse în armata rusească și a spus ca numărul acestor automobi e o cutare.

— „Ei bine,—a observat Moltke,—dar mă îndoesc dacă aceste automobile pot fi de folos serios în Rusia lipsită de șosele".—„Nu-i nimica,—i-a răspuns Suhomlinov,—Germania și Austria posedă șosele foarte numeroase și perfecte".

Apoi acelaș Suhomlinov a făcut în Dumă și pentru presă acum 2 ani declarația solemnă, că **„Rusia nu vrea războiu, dar e pregătită pentru a-l duce"**...

Realitatea de astăzi rîde cumplit de calamburul „fin" al ministrului rus, și de „pregătirea" rusească...

Numărul și calitatea s'au ciocnit: care va birui? Mai înainte vreme dușmanul bătut prin superioritatea numerică sau

*) Ținem să amintim aci că căderea Przemyslului n'a influențat serios mersul luptelor. S'au detașat cele 300 de mii de Ruși-asediatori, dar au fost contrabalansați de rezervele austro-germane. Așa cum stătea Przemyslul izolat timp de 4 luni în mijlocul Galiției de mijloc deja ocupată de Ruși, el și-a pierdut însemnătatea strategică pentru uriașul front austro-rusesc, și nici n'a jucat vre-un rol de pivot sau de obstacol în contra armatei rusești în general. Realitatea a distrus deja legenda despre extrema sau măcar serioasa lovitură pentru Austro-Germani ce ar prezenta-o luarea acestei cetăți de către Ruși.

de împrejurări, fusese totdeauna cam egal cu învingătorul în ce priveşte **arma, tecnica şi cultura generală.**

Bataia juca uneori rolul lecţiei binefăcătoare, şi Petru cel Mare după lupta victorioasă din Poltava a băut întâi în sănătatea „învăţătorilor mei în arta militară—Suedezii". In vremea de astăzi însă arta militară *nu se capătă pe cîmpurile de bataie*, nici vigoarea generală, nici orientarea şi seninătatea sufletească individuală. **Ele trebue pregătite în timp de pace** prin educaţia politică, socială şi fizică a întregului popor. Tocmai ceia ce **nu s'a făcut** în Rusia, tocmai ceia ce se făcea cu neglijenţă în Franţa.

De aceia şi vedem cum după comunicatele franceze şi ruseşti „Nemţii" sînt în stare să întreprindă dearîndul unul după altul **22 atacuri violente cu aceleaşi trupe** în timp de o zi, iar de pildă Francezii, executînd la început atacul cu maximum sforţării şi încordării, nu l mai pot repeta şi au imediată nevoe *de odihnă prelungită* pentru nervii zdruncinaţi şi betegiţi. Armata nu e decît producţia esenţială a poporului însuşi.

„Numărul"?... Spre Mai-Iunie desigur că nu numai Germanii vor pune în foc rezervele numeroase şi armatele noui. Numărul nu va lipsi Ruşilor, poate nici Francezilor. Dar calitatea? Mai ales acea a **rezervistului ţaran rus** şi a tineretului francez?...

Toate aceste întrebări, toate semnele sus arătate ne dau temeiu să ne formăm *o părere definitivă asupra tendinţei şi rezultatului războiului actual.* Sînt oameni pentru care sînt **de ajuns** toate cele spuse mai sus. Sînt şi alţii pentru care ar fi **de prea puţină însemnătate** chiar o minune Dumnezeiască arătată în favoarea Puterilor centrale.

Intre aceste două extremităţi se mai găsesc multe gradaţii de păreri şi convingeri, în formarea cărora **totul depinde numai de bagajul vieţii**, experienţei, spiritului critic, etc...

Preludiul şi opera

Prima perioadă a războiului s'a sfîrşit şi **s'a sfîrştit în folosul Austro-Germanilor**. Tirul stabilit, deprinderea de a lupta sistematic, de a se orienta, e însuşită de armatele lor încercate. Bazele de luptă utilizate sînt acele străine, nu acele proprii, care nici *nu sînt atinse.*

Numai Galiţia, prelungirea firească a plaiului uriaş rusesc, **neavînd nici un obstacol natural** *s'a dat jertfa Ruşilor*, prea numeroşi la început în lupte pe cîmp deschis.

Polonia de Vest, Belgia şi Nordul Franţei toate trei—ţări industriale, sînt supuse Germaniei şi după războiu nu vor face concurenţă industriei germane intactă.

In Belgia, Nordul Franţei şi în Polonia, Germanii construesc noui linii ferate, samănă, fac—nu se ştie pentru ce—nişte îmbunătăţiri simţitoare, a căror roade se pot aştepta *peş'e zeci de ani.* Ce o aşteaptă în special pe Belgia nu se ştie, dar din populaţia ei, 95% s'a întors acasă, şi în limitele posibilităţii s'a reluat lucrul...

Marele preludiu, uvertura e pe sfîrşite. Cu anotimpul cald se începe însăşi opera, care se pare că va fi **mult mai scurtă.**

Incă puţin timp şi vom auzi scrişnitul hotărît din dinţi, trosnetul oaselor sfărmate, iar pe deasupra vor pluti sunetele de Marcia Funebra, enigmatică, mondială...

Mai, Iunie, Iulie... şi războiul, sfîrşit astăzi în principiu, se va sfîrşi şi în realitate, de fapt; dacă vor mai fi ciocniri de trupe cît mai numeroase, ele nu vor mai schimba rezultatul, nu vor schimba condiţiunile păcii, nu vor dicta învingătorului german concesiuni. **Lovitura decisivă va avea loc la Răsărit** şi ceia ce va fi mai departe nu importă, odată chestia rezolvată în mod principial. Presiunea supremă asupra armatelor ruse, retragerea lor şi **dezastrul** nu ne vor face să aşteptăm mult.

Nici succesele în Dardanele, de altfel foarte problematice şi discutabile *), nici blocarea Germaniei nu vor servi cuconaşilor-englezi, bon-vivanţilor francezi şi ţăranilor ruşi la nimica. *Germanii vor mînca pîine de pae, dar vor învinge.*

Dealtfel nici nu poate fi vorba de lipsa serioasă a alimentelor în Germania; acest popor prin organele sale de guvernare nu-şi aşteaptă ceasul cînd lipsa se declară ajunsă la culme, ci *cu mult dinainte* îşi lămureşte rezervele şi reguleazå consumaţia; apoi să nu uităm că **cei dintâi ar muri de foame** cu siguranţă nu Germanii, ci cei 1,000,000 de prizonieri, apoi populaţia Poloniei 4 milioane, a Belgiei 7 milioane şi a Franţei 4 milioane. Cunoscînd bine aceasta, toate ţările neutrale sau inamice Germaniei nu iau **de fapt** măsurile complecte şi extreme în contra aprovizionării Germaniei **) încît un chilo de făină de grîu în Berlin nu costă decît 60 bani.

Dealtfel se apropie vara şi toată Germania şi Austro-Ungaria prezintă deja *arături şi semănături nesfîrşite;* fiecare petec de pămînt e utilizat, grădinele publice transformate în grădinării, toată tehnica agriculturii, îngrăşămintelor etc. dusă cu in-

---

*) Strîmtorile nu pot fi forţate fără o armată debarcată de cel puţin 300 de mii. Rusia ar putea face aşa ceva, dar în afară de acţiunea flotei turceşti de pe Marea Neagră, ameninţînd orice încercare de transport de trupe, Rusia nici nu mai posedă măcar 100 de mii de oameni armată de prima linie disponibilă şi atît de necesară pentru asemenea operaţie extraordinară. Cu rezerviştii şi miliţia nu se poate face o debarcare; iar trupele ruseşti de prima linie, angajate în Polonia şi Carpaţi, sînt pe sfîrşite.

De altfel în general: legaţi, ameninţaţi şi compromişi de puterea Germanilor, de rezistenţa Turcilor,—Ruşii, Francezii şi Englejii au nevoe de fiecare soldat, de fiecare tun, acolo unde-i pîndeşte Teutonul. De aceia Serbia nu primeşte nici un ajutor serios prin Dunăre; de aceia Bulgarii rîd de ameninţarea Ruşilor de a debarca la Varna, Burgas şi... New-Iork... Şi poate de aceia Romînii s'au temut mult vara trecută de debarcarea Ruşilor la Iaşi? Sau li mai e frică şi acuma?...

**) In fundul sufletului guvernanţilor ruşi, englezi şi francezi existînd convingerea tacită asupra tăriei germane şi primejdiei de moarte pentru 16 milioane de Polonezi, Francezi, Belgieni şi prizonieri, guvernele nu duc lupta economică în extremitate adevărată. *Memento mori* sună mai mult pentru [illegible] Germanilor...

tensitate ce n'a existat până astăzi în lume. Ca rezultat, Germania va avea provizii poate și pentru export.

Rusofilii noștri spun că toate acestea vor fi stîrpite de copitele cailor a două-trei milioane de cazaci și trupe de cavalerie rusească, după **vechiul plan rusesc de forțare a Carpaților și invadare a Ungariei**, imediat ce se vor ridica erburile. Dar a trecut vremea năvălirilor de horde călărețe. Chiar dacă vom vedea căzăcimea pătrunzînd în Ungaria de Nord, ea va fi scoasă de acolo prin alte mișcări ale frontului austro-german, *precum a fost scoasă și gonită toamna trecută din Sighet, Muncaci, Bartfeld, etc.*

Unul din învățămintele capitale pe care le putem trage din actualul războiu, este *rolul neînsemnat pe care-l joacă arma cavaleriei*. Evident, cavaleria contestă cu îndîrjire faptul, dar aserțiunea aceasta e confirmată de părerile ofițerilor germani, francezi și englezi. Cavaleria luptă în cea mai mare parte a timpului, pe jos, poartă baioneta—armă destul de streină pentru un cavalerist,—și face absolut acelaș serviciu de tranșee ca și infanteria.

Japonia în 1904—5 n'a avut aproape de loc cavalerie față cu căzăcimea rusească, dar a eșit victorioasă peste tot.

Schema campaniei de vară

Ne cam apropiem de sfîrșitul lucrării. Rezumăm dintâiu *schema luptelor hotărîtoare pe teatrul oriental de operații*.

Armatele austro-germane sînt împărțite în trei grupuri mari: cea de Nord între Niemen-Vistula, cea de centru între Vistula și Carpați, cea de sud Carpați—Bucovina. Polonia formează nicovala susținută de piciorul galițian; ciocanul german s'a ridicat la nordul Poloniei, iar armata rusească e fierul roș expus loviturilor, **ferecat și el de centrul frontului de asediu, de tranșee**, săvîrșind aci Rușii și misiunea înaltă și *greșala fatală*: apărînd Varșovia și socotind această apărare drept suprema chestie de cinste, de amor propriu și de *salvare a Rusiei și a triplei înțelegeri*.

Germanii au vrut să lege toate gîndirile Rușilor de Varșovia,—și le-au legat. Acuma centrul, grosul armatei rusești nu poate să se miște îndărăt *fără dezastru*. La Nord, unde armatele rusești sînt mult *demoralizate* de grelele înfrîngeri suferite în regiunea dintre Niemen și Lacurile Mazuriene,—acolo va fi executată **suprema presiune a Germanilor**, care va sfărîma totul pe drumul ei în direcția Brest-Litovsc. În acelaș timp dinspre Bucovina în direcția Nord vor porni seriile de ofensive și defensive, false sau pur strategice.

Centrul rusesc se va clătina, își va căuta salvare, *trecătorile Carpaților sau și nordul Ungariei vor pierde orice atracție pentru Ruși*, cînd ei vor vedea că distanța ce desparte o aripă sau aripile victorioase ale Austro-Germanilor dela linia a doua rusească de apărare, e **mult mai mică decît** drumul de retragere al Rușilor și de concentrarea lor pe această linie cu Brest-Litovsc în frunte.

Dacă totuși Rușii vor reuși să se retragă la vreme **cu dezastrul numai pentru centrul lor**, atunci armata lor sau va fi *tăiată în două* spre Nord-Est și spre Sud-Est avînd la mijlocul spatelor mlăștinile enorme din Pinsc,—sau va fi aruncată numai spre Sud-Est, **tăindu-se comunicația** Poloniei cu Petrograd-Moscova-Rusia Centrală. În ambele cazuri **se va sfîrși de fapt cu războiul**, de pe teatrul de Răsărit.

Însă cu un singur „dacă". Dacă Germanii vor constata o sleire considerabilă a Francejilor... **În acest caz lovitura hotărîtoare va fi dată în Apus.** Ar fi ceva excepțional și cam puțin probabil, dar cine știe acuma precis cum stau forțele Franței pe frontul de luptă? Vedem doară necontenit cum cu slăbirea puterii franceze, cu sfărîmarea ei de zidul de tranșee germane, **Germanii tot detașează de aci trupe însemnate**, trimițîndu-le pe teatrul oriental, după antrenarea și botezul de foc de pe frontul occidental. Deci ne putem aștepta la *surprize mari*.*)

În legătură cu aceste considerații ne amintim constatarea noastră făcută la începutul acestei lucrări: *centrul frontului apusean e umflat spre interiorul Franței*, **și Germanii duc aci defensiva**, de oarece înfrîngerea aripelor frontului nu pot avea alt efect decît alinierea întregului front, iar învăluirea centrului francez nu se poate executa de vreme ce acest centru se găsește în depărtare, **înspre interiorul Franței**, și e apărat de armata unitară, cam superioară numericește și puțin inferioară ca calitate.

Însă *centrul frontului răsăritean e umflat spre Germania*, **și Germanii duc aci ofensiva**: armata rusească de trei ori superioară ca număr e mult inferioară în ce privește calitatea; *înaintarea centrului ei, s'a făcut cu neputință*, de cînd slăbiciunea aripelor în Prusia răsăriteană și în sudul Galiției s'a manifestat cu atîta evidență; retragerea de asemenea e cu neputință, fiindcă centrul rusesc e încătușat de centrul german și pîndit de aripile victorioase ale inamicului, mai ales dinspre lacurile Mazuriene: aci zdrobirea aripilor rusești, e sigură, după care zdrobire **enormul centru rusesc e învăluit, luat dela spate.**

În rezumat Germanii au deja avantagiul *învăluirii firești* a armatelor rusești dinspre aripi, și nu le rămîne decît să adaoge la acest avantagiu o sforțare pentru zdrobirea definitivă a aripelor sau a *unei aripi* de nord, trecînd la defensivă activă în Galiția de sud. Iar dacă Rușii sînt și mai păcătoși decît îi cunoaștem, atunci vor fi zdrobiți prin presiunea supremă în Galiția și aruncați spre nord.

---

*) Aci emitem încă o ipoteză: din considerațiuni pur politice se poate admite, că Germanii vor încerca întâi zdrobirea Franței, care zdrobire ar însemna pentru toată lumea o nevoe imperioasă de a înceta imediat lupta. Această ipoteză își găsește oarecare bază în faptul că și pe teatrul de războiu din Orient Germanii au stabilit tot frontul de tranșee, de asediu, între altele poate și pentru eventualitatea impetului asupra Franței.

Sinteza strategică supremă

In toate aceste perspective, atacurile concentrice asupra Varșoviei sau problema investirii și luării unor cetăți rusești nu capătă decît o însemnătate absolut secundară. **Primul rol îl joacă sinteza strategică zămislită pe o hartă în scară mică și izvorită din privirea liniștită și pătrunzătoare în spațiu și în timp asupra teatrului operațiilor,** după ce Germanii au studiat absolut detaliat amănuntele minimale ale topografiei, a dislocațiunii trupelor și a mijloacelor de comunicație ale inamicului.

Această capacitate de sinteză supremă pe care o manifestă de pildă **feldmareșalul Hindenburg** ese din amalgama filosofiei nemțești, a tehnicei militare etc. despre care am vorbit mai sus. Ea nu poate fi căpătată de negermani, fiindcă *numai Germanul are cunoștinți adînci geografice, istorice, sociale, economice*; numai el e deprins să jongleze cu noțiuni reale de „stat", „națiune", „războiu", „probleme internaționale"; numai el s'a gîndit bine **cum trebue croită harta Europei**, pe care o cunoaște până la *ultimul cătun...*

In schimb, statul-major rus nu are această concepție adîncă. Distribuind trupele rusești *așa cum au vrut o Germanii*, comandamentul rus a slăbit aripele, descoperind călcăiul lui Ahille; Rusul trăește încă cu speranța și credința, nu cu cunoștința și știința supreme. Parcă-l vedem înecîndu-se în hărțile cele mai detaliate topografice ale Poloniei (mult inferioare celor germane), neputincios pentru crearea sintezei strategice, **încurcat printre copacii plasați de Germani** însă fără a vedea că ei fac o pădure deasă.

Dealtfel e și... *tîrziu*. Inerția destinului a voit ca „formidabila" armată rusească prost condusă, să se găsească cu grosul ei ținut, **țintuit** pe loc, la o distanță de 300 chilometri spre vest *de la punctele ei de scăpare*, pe cînd Germanii se găsesc deja la 180 chilometri dela aceste puncte spre Nord.

Rezultatul s'a definit, și nu mai mult ca peste 4 luni, berăria și cofetăria romînească amorezată, care trimite acuma spre Rusia nenumăratele sale „urale", va depune la mormîntul frumoasei căzăcimi o cunună cu lente de doliu.*).

Lumea nu e deprinsă să cugete cu hărți, spații, termeni, cu forțele de stat, politice și social-economice. *Ea nu le ciocnește între ele în crierii ei*, nu jonglează, nu totalizează conturile dintre organizmele naționale, cele active sau pasive, nu îmbrăți-

*) După noi, toate argumentele rusofilismului de azi numai acoper... frica rușinoasă a Romînului, nepot a lui Traian, orbit astăzi de *relativa* putere rusească... Ar fi ridicol ca o armată de 10—12 milioane de Ruși, cooperînd cu Franța și Anglia, **trează de data aceasta** după interzicerea alcoolului în Rusia,— să nu fi făcut până astăzi o ocupare ca aceia a Galiției de mijloc și de Est!... Puterea aceasta impunătoare dar **pur relativă**, e datorită unui factor nou, neprevăzut de nimeni: desființarea rachiului, fără care lucru Rusia ar fi fost *deja zdrobită definitiv...*

șează **spiritul și energia** lor. Cofetăria, berăria romînească și comandamentul rusesc sînt **produsele aceleeași culturi superficiale,** fără sinteza filozofică și practică a Germanilor. De aceia și rudenia apropiată dintre comandamentul rusesc și berărie, e în afară de orice îndoială.

Germania, Lumea și Rominia după războiu.

Nu ne rămîne decît o încheiere, regretăm că nu tocmai scurtă, dacă vroim să ne gîndim mai serios la „Enigma anilor 1914—1915".

Ce gîndesc Germanii de dușmanii lor? Sentimentele lor diverse se pot rezuma în cîteva cuvinte:

Pentru Rusia, indiferență.
Pentru Belgia, dispreț.
Pentru Franța, compătimire și milă.
Pentru Anglia, o ură nețărmurită, adîncă.

„*Căzut-au sorții astăzi pentru Troia*
„*Iar mîine pentru alții vor cădea...*

Ca succesor al lumii latino franceze, în veacul al XIX-a s'a expus lumea anglo-saxonă. Astăzi a venit vremea triumfului german, iar după aceia se vor ridica Slavii, dacă nu vor întîrzia mult cu însușirea culturii în persoana Rusiei. Credem că **aceasta și de astă dată va scăpa trenul, deci rîndul rasei galbene va veni mult mai încurînd.** Se vor ridica Indiile, lumea musulmană?

Germania biruește, fiindcă dușmanii ei s'au încurcat în viața fără grije, în cultul formelor deșarte și în minciuna cuvintelor înalte, *pierzînd vremea, munca și sănătatea.* Pentru a lupta cu Germania „restul lumii" face acuma promisiuni nerealizabile, sacrifică țările mici ca Serbia *) și Belgia, lasă cîmp liber Japoniei și Statelor Unite.. Cu toată neiscusința în perfidie a diplomației sale, Germania știe bine două lucruri: 1) *actualul războiu aprinde focul patimilor omenești*, care produc incendii lăuntrice între partide, clase sociale, ca și ciocnirile grozave dintre popoare; 2) **stăpîna mărilor e în imposibilitate de a organiza și prevede în grabă armatele mari improvisate fără serviciul militar obligator.** Vine vremea cînd fiecare va vrea *să se folosească de ocazie*; și fiindcă va fi imposibil să se folosească pe socoteala lumii germane victorioase, **toți se vor arunca asupra celor cu pămînturi întinse și colonii bogate.**

Cînd mînile Rusiei în 1904—5 au fost legate în Asia, Germania *nu s'a folosit* de nenorocirea vecinului și nu i-a complicat situația în Europa. Cînd acuma Rusia și Anglia sînt ocupate în Europa, Japonezii, elevii Germaniei în arta militară, s'au și folosit, dintâi pe socoteala Germanilor, apoi și pe socoteala

*) Moare acest eroic popor, lăsat fără nici un ajutor serios!

intereselor ruseşti şi engleze în China: doar nu degeaba sînt aliaţii fideli ai Angliei!...

Piticii galbeni se apropie de toate posesiunile europenilor din Asia, Anam, Indii, şi sînt pe punctul de a deveni *clasa stăpînitoare* a Chinei, organizînd acest colosal material omenesc după chipul şi asemănarea lor... Fost-a Kaizerul naiv, cînd a pictat faimosul tablou al primejdiei galbene cu inscripţia: *„Popoare ale Europei, apăraţi bunurile voastre supreme!"?...*

Cu victoria Germaniei va înceta existenţa asupririlor de naţionalităţi în Europa. Nu afirmăm precis, dar constatăm cam următoarele tendinţe spre realizare:

Irlanda nu va mai fi în asfixie cronică sub Englezi.

Finlanda se va alipi de Suedia.

Lituania cu Estonia şi regiunile Baltice vor căpăta autonomia federală sub Germania.

Polonia şi Ucraina vor renaşte sub ocrotirea Austriei şi Germaniei.

Basarabia şi regiunile romîneşti dintre Nistru—Bug—Marea Neagră cu Balta, Catargina, Odesa, de mărimea Munteniei şi Olteniei, vor trece la Romînia.

Bucovina şi teritoriile vaste romîneşti din Ungaria vor fi organizate ca şi întreaga Austro-Ungarie, după principiul libertăţii naţiunilor.

Romînia va ceda Bulgariei o parte din Cadrilater.

Bulgaria va căpăta Macedonia sîrbească şi grecească (în parte), poate şi eşire la Marea Adriatică.

Albania sau va exista, sau se va împărţi între Grecia, Bulgaria, Italia şi Serbia, devenită împreună cu Muntenegrul strîns legată de federaţia Austro-Ungaro-Slavo-Romînă.

Italia va anexa Corsica, Malta, poate încă ceva din Savoia, Nizza şi Tunisia.

Belgia se va restabili sub Germania.

Graniţa dintre Franţa şi Germania va fi renovată în folosul învingătorului.

Chestia Gibraltarului şi altele din Europa, precum şi ale coloniilor, Egiptului, etc.—vor avea o dezlegare mai mult sau mai puţin corespunzătoare schimbărilor arătate mai sus.

Astfel Europa de mijloc se va apropia de formarea Statelor-Unite Europene sub conducerea Germaniei.

Odată cultura germană înrădăcinată în toate popoarele Europei mijlocii, Austro-Ungaria se va descompune pe naţiuni desvoltate, cu judecata sănătoasă a realităţii.

Şi atunci de pildă Ardealul, Bucovina romînească şi părţile Banatului, Crişanei şi Maramureşului cele pur romîneşti vor trece, dacă vor vrea, la Romînia mărită pe socoteala Babiloniei înapoiate ruseşti şi întărită pe coasta Mării Negre, devenind acolo o putere cu flotă mare şi cu preponderenţă.

Nu va rămîne Romîniei decît să se facă *adevărata Patrie-Mumă democratică şi liberă*, muncitoare, cinstită şi viguroasă, fără cetăţeni împărţiţi pe clase, fără prejudecăţile de rasă şi religiune. **Atunci nu va fi greu să se unească politiceşte cu ea toată suflarea romînească din Europa.**

Cam dispreţuim noi pe Turci; însă aceşti „mizerabili" **ţin acuma piept Puterilor Mari** în Caucaz, Mesopotamia, Egipt, Smirna, Dardanele şi Bosfor. Otomanii s'au arătat capabili în 2—3 ani să şi însuşească o părticică neînsemnată din cultura germană şi fac cu ea *minuni de rezistenţă*. Islamul se potriveşte

tot atît de bine cu cultura germană ca şi religiunea Sinto a Japonezilor, fiindcă cultura morală a întregului popor în Japonia stă sus, iar în Turcia **se arată foarte bună ca teren** pentru desvoltarea acestei naţiuni, pe care pana uşuratică a francezului Pierre Loti o zugrăveşte în chipul unei vipere roase de lues.

Introducerea muncii, cinstei şi ordinei germane, e dealtfel posibilă şi necesară **nu numai pentru Turcia**, ci încă şi pentru unele ţări din Europa. *Uşurinţa mintală* cu care sîntem obicinuiţi să dispreţuim pe alţii, *trebue să dispară*, altfel ne aşteaptă pe noi mari deziluziuni şi pedepse ale istoriei şi logicei de care habar nu vroim să avem astăzi.

Ce e „tîrziu"? Ce e „greşală"?

Priviţi bine la pilda Rusiei. E o supremă disperare în sforţarea cu care ea caută să-şi obţină strîmtorile. Marele imperiu închis pe continent, nu şi-a recunoscut păcatul lui de zugrumare a 100 de naţiuni şi de perseverenţă în înapoiere politică, care-i **slăbesc fireşte orice avînt serios istoric**.

El nu pricepe că negăsindu-se la culmea muncii şi cinstii, nici un stat în condiţiunile veacului al XX-lea nu poate duce lupta supremă în contra Germaniei, *nici toate celelalte asemenea state împreună*. Şi dacă Rusia ar fi eşit din actualul războiu neştirbită (ceia ce e imposibil), atunci ea ar fi putut conform cu mijloacele ei inepuisabile, *să facă mulţi paşi înainte* cu structura politică şi culturală, să întreacă pe vecinii din Europa şi peste puţin timp **să-i impue voinţa ei**.

Dar e tîrziu şi Rusia va fi aruncată înapoi, distrusă... *)

E sacramental acest cuvînt **tîrziu**!

Rusia s'a mişcat spre Extremul-Orient în 1904, dar a fost **tîrziu**...

Franţa în 1871 a anunţat intrarea ei în Berlin, dar a fost **tîrziu**, fiindcă Teutonii intraseră deja în principiu în Paris.

Polonia a cunoscut pe pielea ei ceia ce înseamnă **tîrziu**, ce e greşala făcută de toată naţiunea ei. Şi ar fi o mare eroare să ne gîndim că «cerinţele vremii» trîmbiţate de demagogi şi de mulţime—sînt suprema lex, că *vox populi* **e totdeauna** *vox Dei*.

*) Galiţia şi Carpaţii prezintă deja mormîntul Ruşilor. „Neamţul" ca un bun psiholog a atras la începutul războiului toată atenţiunea lor asupra Galiţiei, ceia ce i-a dat Neamţului putinţa să-şi îndeplinească la vreme toate problemele parţiale din restul frontului. „Neamţul" a ştiut că faţă cu însufleţirea societăţii ruseşti, comandamentul rus e minat de două premise: slăbiciunea extremă a armatei austro-ungare îngăduind „salvarea" imediată a Galiţiei, iar nesuficienţa trupelor germane permiţînd marşul forţat spre Berlin.

Ultimele două cărţi le a jucat „triumviratul" anglo-franco-rus, două ultime încercări disperate: Dardanelele şi Carpaţii. Nemiloasa istorie a vrut parcă înadins, pentru ochii lumii romîneşti uşuratice, ca anume „păcătoşii" Turci să distrugă faima navală a Englejilor, precum şi ca „păcătoşii" Austriaci să sfîrşească cu matahala puterii ţariste.

Popoarele ca și indivizii se aruncă foarte des după iluzii, manifestă enervare, netoleranță, **nu sufăr argumentația rece, care de pildă domină neincetat in Germania**. Paroxismele militariste sînt caracteristice pentru organismele de stat, rămase în urmă cu desvoltarea lor socială. Și aceste paroxisme se acoperă cu sgomotul revendicărilor naționale în vremea de astăzi...

Ar fi o eroare să credem că poporul, ca un tot, nu poate greși. Avem încă o pildă: Germanii ca popor, ca stat, ca societate cultă, s'au înșelat mult, s'au rătăcit, *cînd presupuneau în mod pur logic și firesc cum că Romînia numai decît trebue să se lupte alăturea de ei,* fiind încredințați că doară **nu poate** un popor să nu-și cunoască situația lui pe pămînt, interesul, idealul, posibilitatea acestui ideal, primejdiile etc. Germanii au greșit: Romînul e frate bun cu Rusul, **rusofobia a fost aci un lucru artificial.***)

In acelaș timp Germania n'a greșit în privința Bulgariei: Bulgarii, **mari rusofili în fond** după tradiție, din recunoștința, din nevoia unui popor mic să-și aibă un ocrotitor,—acești „păcătoși" (în ochii „noștri") *de Bulgari, nu se tem de Rusia cu toate amenințările acesteia...* Oare nu știu Bulgarii, că după victoria Rusiei, aceasta se va răzbuna pentru nesupunerea politicei ei? Dar ei **cunosc Rusia**, lucru care lipsește Romîniei **), ei au încercat ceia ce se numește gubernia rusească; cunosc și Germania, lucru care iarăși lipsește Romîniei, și de aceia **nu se tem, nu intră în contra Turcilor, nu vor să ajute pe Sîrbi...**

Astfel vedem că un popor poate să greșească, iar altul înarmat cu conștiința lucrurilor, rezistă celor mai mari ispite de a greși.

Spre ispășirea pătimirilor?

„Nu sîntem un popor neincercat cumplit de istorie; neamul nostru, „noi" am pătimit foarte mult și aceste pătimiri se răsfring pe pielea noastră până astăzi". Așa se spune des în Romînia.

O da, însă acestea nu sînt decît cuvinte: *pătimirile din vechime* nu se răsfring asupra actualității romînești decît în mod pervers, creîndu-se toate cusururile de azi, sociale și trupești, cu care de altfel **publicul s'a obicinuit** foarte bine și în fond nu protestează, nu-și caută eșire, ameliorare, reformare radicală. E o imensă pușcărie *sufletească*, pentru care gardiștii sînt recrutați și ei din deținuții pușcăriași. Dar în cadrele vieții lui anormale, ce preocupări chinuitoare are Romînul actual, generațiile de azi, publicul modern, afară de scumpirea îngrozitoare a traiului, de luxul inutil și ruinător?

Nu. Vorbim numai, bîlbîim despre încercările *din trecut*; în prezent însă cochetăm numai și ne mîndrim cu aceste chinuri, de care habar n'avem. De aceia poate și căutăm **în mod inconștient, instinctiv** *să suferim numai decît*, fatalmente; tindem la **ispășirea** întregii noastre vieți?...

Curentul dominant nu-și reclamă nici o încercare de autocritică; în societate nu se observă **focul divin al nemulțumirii de sine**, care singură este totdeauna stimulentul cel mai puternic pentru a se reforma națiunea, a se avînta înainte pe toate drumurile ce duc la viitor sigur și la progrese adevărat uriașe. *Belgia Orientului* de astăzi nu manifestă decît mulțumirea de sine, de mentalitatea sa și declară orice argumentație solidă pentru pornirile sale ca fiind de prisos. Amorezarea, mulțumirea de sine e starea cea mai primejdioasă.

Să ne aruncăm deci asupra Puterilor centrale, înarmați perfect militărește și cu totul lipsiți de cunoștințele cauzelor, circumstanțelor, scopurilor supreme ale neamului?

Ei bine, să ne aruncăm!

Dar să ținem minte una: odată punctele noastre de plecare fiind **greșite**—apoi din întreprinderea noastră vor ieși, prin sînge, vlagă și lacrimi, urmările cele mai dezastroase..

Insă este ceva care va dovedi, că romînimea nu e copila vitregă a Mumei-Istorie. Și acest ceva **este Hindenburg, este coincidența intereselor noastre supreme cu cele germane!**

Deci nu vă întristați: de ceia ce ți-e frică nu scapi! La urma urmelor și Romînul se va urni (poate și fără vărsare de sînge) acolo unde-i sînt *interesele lui adevărate* și supreme de neam—adică **spre Răsărit.**

A-și alege altă cale e o imposibilitate istorică, logică, morală, a instinctului de conservare. **Romînimea nu va face o greșală**. In *ultima ratio* va fi împiedicată de a avea soarta Poloniei.

Alle kleine Tiere haben eine grosse Schwäche *)... Profan solitar în deplina cunoștință a cauzelor și a urmărilor, în neclintită convingere și deplină liniște sufletească,—am dorința mare să văd cît mai curînd mutra naivă și atît de scumpă mie a profanului colectiv romîn, în momentul cînd toate cele spuse mai sus se vor realiza.

In tot cazul: unui profan nu i va fi mare rușine cum că a calculat greșit și că rivalul lui, „restul lumii", avea dreptate supremă.

Nu e mare lucru să te îneci tu cu prostia ta, în marea rațiunii omenești. Insă cum vă veți pronunța, cînd marea prostiei omenești se va îneca în picăturile de rațiune ale unui profan,

---

*) După noi, curentul rusofil din Romînia de aztăzi, e bun totuși la ceva și anume: să adoarmă pe adevărații noștri dușmani din Răsărit, pentruca ei să se trezească cînd va fi... tîrziu.

**) Celei calificată de toată Rusia în 1913 ca „hoața internațională" pentru faptul luărei Cadrilaterului, în actualele-i limite, aruncat în acelaș timp pe furiș de guvernul rusesc ca un os vecinic de ceartă între Romîni și Bulgari, spre proslăvirea principiului rusesc: *divide et impera!*

*) „Toate animalele mici au cîte o slăbiciune mare".

doi-trei, cîtorva, pe care momentan „restul lumii" îi numeşte proşti, ticăloşi, trădători ?... Minoritatea nu va fi scandalizată dacă punctul ei de vedere nu va fi îndreptăţit de mersul lucrurilor. Cu totul altfel vor sta lucrurile cînd vom afla că toată pretinsa „Romînie" de azi, cu intervenţia ei în anumită direcţie, s'a aşezat într'un... galoş..

Pro domo

In toată expunerea de mai sus am procedat în mod cam prea „descriptiv", am călcat mult pe loc... Dar precum după sistemul german frontul neclintit de asediu se consolidează tocmai prin călcare pe loc aparentă, tot aşa şi expunerea noastră de mai sus gravitează spre **o cît mai solidă cimentare** a ideilor noastre centrale în spiritul cetitorului, mulţumită **detalierii** şi **repetării** lor în diferite forme şi moduri de aplicaţiune.

Aceasta pentru un cetitor răbdător. In privinţa celui nerăbdător, care necitind serios expunerea noastră, ar arunca-o înlături cu ciudă—sperăm că îi va rămîne *în fundul conştiinţei* o simplă şi ascunsă constatare: „e o lucrare grea, prea largă, pentru că nu sînt în stare s'o dovedesc".

E lucrare grea dar fundamentală şi **pregătirea de astăzi a Romîniei pentru orice eventualitate** Nerăbdătorii arată mare nemulţumire, că Romînia calcă mai mult pe loc; dar ei nu se gîndesc la aceia că ţara îşi consolidează numai astfel puterea, o strînge, o perfecţionează, *o creşte*. Sigura direcţie de aplicare a acestei puteri va fi arătată de *evenimentele hotărîtoare*, care n'au avut încă loc.

Călcare pe loc... Numai istoricii imparţiali şi nepasionaţi ne vor lumina rostul anilor 1914—1915 în Romînia, aproape **singurul stat din Europa, în care viaţa constituţională n'a fost nici de cum împiedicată**.

Momentan toate minţile sînt prea încărcate şi enervate ca să poată *aprecia activitatea celor cărora li se datoreşte această stare de lucruri:* deplina libertate de opiniuni şi propagande, bucurare de toate bunurile păcii, puţina resimţire a crizei economice mondiale.

Ne-ar spune unii că această stare de lucruri nu a fost creată intenţionat ci realizată *prin o întîmplare fericită* **de către politica noastră bizantină** de nehotărîre şi de duplicitate. Fie numită şi aşa, ceia ce nu este tocmai aşa!

Criteriul suprem al unei asemenea politici nu e decît **folosul mare** ce ea aduce neîndoios ţării, şi acest folos se va totaliza în curînd şi strălucit. O spunem aceasta ferm, cu toate că sîntem partizani convinşi ai cooperării **imediate** cu puterile centrale.

„Călcarea pe loc cea germană, ca şi cea romînă,—ca şi... călcarea pe loc din prezenta lucrare,—sunt **de acelaş sistem**, de sigur.*)

Alexis Nour

*) Această lucrare a fost terminată în manuscris înaintea sărbătorilor de Paşti.

Cooperativele de meseriaşi în Romînia

Romînia este cunoscută ca o ţară eminamente agricolă. Până acum cîteva decenii, agricultura era singurul izvor de bogăţie al ţării.

Abia mai tîrziu, după ce ne-am cucerit independenţa noastră politică, ne-am îndreptat privirile şi către celelalte ramuri de activitate economică.

Şcoale speciale pentru industrie şi comerţ s'au înfiinţat. In 1887 se votează prima lege pentru încurajarea industriei naţionale. La adăpostul acestei legi şi a tarifului vamal protecţionist din 1893 iau fiinţă în Romînia cîteva fabrici importante, al căror număr în 1901—1902 era de 182 ocupînd 37.280 lucrători; în 1909 numărul se ridică la 512, iar în 1913 trece de 700 (707).

Fabricele nu numai ca număr, dar şi ca mărime cîştigă din ce în ce mai mult, puterea de consumaţiune a ţării mărindu-se pe fiecare an.

Această dezvoltare industrială a provocat o tot aşa de mare dezvoltare a comerţului atît interior cît şi exterior.

Avîntul acesta luat de industrie şi comerţ a avut ca efect aglomerarea populaţiunii în cîteva centre mai mari, care în scurt timp şi-au dublat populaţia. De unde în 1859 aveam numai 2 oraşe cu o populaţie mai mare (Bucureştii 121.734 şi Iaşii 65.745), după care venia Botoşanii cu 27.147, în 1899 deja aveam 8 oraşe cu o populaţie mai mare de 40.000 locuitori.

Creşterea repede a populaţiunii a mărit nu numai numărul consumatorilor, dar şi al producătorilor mari şi mici. Aceşti producători aveau nevoe de un capital din ce în ce mai mare şi cum noi nu aveam un capital acumulat; banul deveni din ce în ce mai scump. Intreprinderile mai mari găseau cu mare greutate capitalul de fundaţie; dar acest capital, odată găsit, era destul de mulţumit cu beneficiul ce se distribuia. Aceste întreprinderi apoi pe baza capitalului şi mai ales a rentabilităţii găseau şi oarecare credit, deşi nu în condiţiuni relativ avantajoase ca azi

Micul producător însă, ale cărui mijloace de producţie erau numai braţele sale şi uneori a 2—3 lucrători sau ucenici, nu avea nici capitalul necesar şi ca consecinţă nu putea obţine, sau obţinea cu multă greutate şi în condiţiuni oneroase, creditul de care avea nevoe.

La această scumpire a creditului se mai adaugă mărirea cheltuelilor de întreţinere în urma scumpirii chiriilor şi articolelor de prima necesitate.

Apoi tariful vamal protecţionist din 1893 şi cele următoare precum şi cartelurile din ţară au dat posibilitate marilor producători ca să ţină la un nivel destul de ridicat preţurile articolelor, de care micii producători au nevoe în meseria lor.

Marii comercianţi la rîndul lor, de care meseriaşii sînt mai mult sau mai puţin dependenţi, scumpesc la rîndul lor materia primă.

După cum vedem, deşi consumul s'a mărit, totuşi starea micului producător deveni din ce în ce mai rea, căci condiţiunile de producţie şi de desfacere erau tot mai neprielnice.

Surplusul de consum şi chiar o parte din vechiul consum a început să fie deservit de marii producători, care nu numai din punct de vedere economic pot produce mai eftin, avînd avantajele marilor întreprinderi, dar mai au şi o mulţime de avantajii pe baza legilor pentru încurajarea industriei naţionale.

Este drept că la noi o intrare a marilor producători în sfera celor mici nu este aşa de accentuată ca în străinătate. Avem de curînd 2—3 fabrici de încălţăminte, cîteva fabrici de mobile, de curele—aşa că e încă mult cîmp de activitate pentru meseriaşi, dar aceştia nu sufăr numai de pe urma concurenţii marilor producători, ci şi a comercianţilor, care, prin sistemul industriei la domiciliu, au transformat pe unii meseriaşi în simpli lucrători.

Comercianţii şi pe altă cale fac concurenţă meseriaşilor şi anume prin importarea de mărfuri străine, pentru care publicul romîn are o deosebită înclinaţie. Trebue să mai menţionăm apoi că noile invenţii şi descoperiri au restrîns cercul de activitate al meseriaşilor. Aşa prin introducerea automobilelor consumul de curele nu s'a mărit în aceiaşi proporţie cu numărul vehiculelor; luminărarii de ceară şi-au văzut limitată activitatea pentrucă luminările de stearină, petrolul şi electricitatea au luat locul luminărilor de ceară.

In fine îngreuiarea existenţii meseriaşilor se explică şi prin indiferenţa pe care publicul romîn a arătat-o totdeauna pentru ocupaţiunile economice. Am păstrat dela strămoşii noştri romani credinţa că numai agricultura este ocupaţia care inobilează pe om; celelalte sînt nedemne de un om liber. Puţinele şcoale de meserii ce avem ne-au dat mai mult funcţionari pe la C. F. R. şi alte administraţii.

Din această cauză n'am putut avea în meserii oameni pricepuţi, care să vadă uşor rălele de care sufăr meseriaşii şi să găsească mijloacele de a le îndepărta.

Starea precară a meseriaşilor a determinat pe Ministerul de Agricultură, Industrie şi Comerţ ca în anul de criză 1899 să întreprindă prin Camerele de Comerţ o anchetă.

Cu ocazia anchetei, meseriaşii întruniţi la cele 10 Camere de Comerţ din ţară au arătat mijloacele, prin care credeau ei că-şi vor îmbunătăţi situaţia. Majoritatea meseriaşilor au cerut: a) scăderea taxelor vamale pe materiile prime întrebuinţate de meseriaşi, ridicarea taxelor asupra articolelor confecţionate de ei. b) Interzicerea deschiderii oricărui atelier de meserii fără autorizaţie prealabilă. c) Infiinţarea breslelor.

Unii meseriaşi au cerut ca la aceste bresle să se anexeze case de ajutor cu mici cotizaţii din partea patronului. Sumele strînse se vor fructifica, preferindu-se meseriaşii cu capital adunat şi garanţii. Alţii au cerut ca Statul să înfiinţeze case de credit şi hale de vînzare.

După cum vedem majoritatea meseriaşilor din 1899 aşteptau îmbunătăţirea soartei lor mai mult dela Stat, care trebuia să intervie cu legi ocrotitoare şi să le puie la dispoziţie chiar creditul necesar.

Unii meseriaşi, şi mai ales cei străini, au emis ideia înfiinţării de asociaţii independente de Stat,— aşa meseriaşii din Brăila, apoi tăbăcarii din Focşani doreau să înfiinţeze o asociaţie de meseriaşi, pentru instalarea unei fabrici de tăbăcărie.

In doleanţele meseriaşilor nu se găseşte accentuată ideia asociaţiei. De aci nu trebue să deducem că meseriaşii nu s'au gîndit niciodată la acest mijloc pentru îmbunătăţirea soartei lor, căci încă din anul 1879 meseriaşii de încălţăminte din Bucureşti au format o asociaţie pentru cumpărarea în comun a materiilor prime.

Scopul acestei asociaţii era, după cum se spune în statutele modificate în 1890 şi 1896:

a) Să înfiinţeze magazine de pielărie pentru a-şi procura meseriaşii materiale bune cu preţ redus.

b) Să înfiinţeze şi în provincie sucursale, cînd numărul membrilor va fi destul de mare pentru a lăsa un beneficiu de minimum de 5% asupra vînzărilor.

c) Să deschidă magazine de desfaceri cu condiţie ca membrii care doresc să ia parte să garanteze întreprinderea cu capitalul lor.

d) Să acorde credite eftine membrilor.

e) Să formeze un fond de ajutor şi unul de încurajare.

Membri puteau fi meseriaşii de încălţăminte şi lucrătorii, de orice naţionalitate, dar numai de religie creştină.

Capitalul era format prin cotizaţii lunare.

Patronii plăteau 4—100 lei, iar lucrătorii 2—50 lei.

Membrii plăteau şi o taxă de înscriere (Patronii 4 lei, lucrătorii 2 lei). Creditul în bani se acorda cu o dobîndă de

10—12% pe garanția capitalului, iar cel în marfă fără dobîndă pe maximum 3 luni.

Societatea acorda credit și vindea și neasociaților.

Cooperativa a mers destul de bine; probă că s'a menținut cîteva decenii.

Exemplul dat nu a găsit repede imitație. Abia în 1890, se formează o nouă cooperativă. *Unirea patronilor de încălțăminte fină din Romînia* cu sediul în București, avînd de scop procurarea de materiale cismarilor și pantofarilor. Puteau face parte din societate meseriașii cismari și pantofari de orice naționalitate și religie precum și lucrătorii, care au luat parte la fondare.

Capitalul depus era de 15.200, susceptibil de mărire prin cotizațiuni. E de observat că un singur membru a depus 10.200 lei. In statut erau fixate și procentele cu care se puteau încărca mărfurile ș. a. pielea, talpa cu 5%, lacurile, iufturile cu 7%, pînza, meșina cu 9%, alte mărfuri cu 12%.

După 10 ani, în 1901, se pune în București bazele unei alte cooperative, *Cooperativa pentru întreprinderi de lucrări publice și particulare a constructorilor romîni.* Sîmburele acestei cooperative l-a format societatea de ajutor mutual a constructorilor, înființată la 1 Ianuarie 1892/93.

Scopul este a da de lucru societarilor, luînd în antrepriză lucrări publice sau particulare.

Distribuirea lucrărilor, după statut, se face în modul următor: Consiliul de administrație formează 2 tablouri—a) de constructori, cărora li se vor repartiza lucrări mai mari de 300 lei și b) de lucrători, cărora se vor repartiza lucrări mai mici de 300 lei.

Capitalul era fixat la 10.000 lei ce s'a format prin cotizații lunare.

In 1904 s'a încercat de un curelar mai mare din București ca să se formeze o „Cooperativă" pentru cumpărare în comun a materialului, pentrucă tăbăcarii din țară ridicaseră mult prețul. Cooperativa urma să aibă un capital de circa 50.000 lei și să lucreze cu toți curelarii. Nu s'a putut pune în practică, negăsindu-se aderenți.

In 1905 se formă de mai mulți mari industriași și meseriași tot în București cea dintăi instituție de credit a meseriașilor: *Banca meseriașilor* cu un capital de 200.000 lei, care există și azi.

In 1907 Societatea s'a văzut nevoită să reducă capitalul de la 200.000 la 100.000, pentrucă mai mult din jumătate din capitalul subscris nu se vărsase.

In același an se fondă *Banca meseriașilor din Galați*, iar în 1907 *Banca meseriașilor din Brăila* cu un capital de 100 mii lei.

Deja din primul an Banca mergînd prost din cauza crizei, a dat loc la nemulțumiri printre asociați. Tot în 1907 s'a format *Banca meseriașilor* din Slatina.

In 1910 statutul acestei bănci suferi oarecari modificări, așa se hotărî ca să poată deveni membri și familiile meseriașilor, precum și cei ce sînt în legătură directă cu meseriașii. S'au desființat membrii depunători; neființd de nici un folos. Economii se pot primi dela oricine. Cu această ocazie s'a înființat un fond de pensiune pentru funcționari și s'a mărit capitalul de lei 23.400 la 60.000 lei.

In 1906 s'a format cooperativa „Propășirea" a patronilor de încălțăminte cu sediul în București.

Scopul cooperativei este:

a) Unirea și solidarizarea tuturor patronilor de încălțăminte fără deosebire de religie și naționalitate pentru ocrotirea intereselor lor profesionale.

b) Inființarea unui depozit de pielării pentru a se procura *numai* membrilor materiale.

c) Inființarea unui magazin de desfacere. Capitalul era de 100.000 lei format prin cotizații lunare. Numai meseriașii patroni pot face parte din cooperativă.

Capitalul acestei societăți în 1912 era de 49.222,65, care a dat un beneficiu net de 20.568,95. Fondul de rezervă era de 10.043. In 1913 capitalul s'a ridicat la 55.050,85; iar profitul net, din cauza evenimentelor politice, s'a redus la 15.213,05, ceia ce reprezintă un beneficiu destul de frumos, permițînd societății să distribue un dividend de 20%. Este de observat că și depunerile facultative se măresc pe fiecare an: în 1912 erau de lei 69.096,10 iar în 1913 de 73.005,60.

In același an se fondă cu sediul la Banca Muncii, cooperativa *Salvarea*, tot a patronilor de încălțăminte. Scopul cooperativei este a apăra interesele profesionale și cumpăra în comun materialul trebuincios membrilor, a face credite comerciale asociaților și a înființa un bazar. Capitalul s'a fixat la 10.000 lei, care s'a format prin cotizații lunare.

Din societate fac parte numai patronii. In statut se prevede procentul ce se poate lua la mărfurile vîndute, s. a. 5—10% pentru membrii și 20% pentru nesocietari. Creditul în marfă se acordă cu 5% pe garanția capitalului sau cu girul a 5 membri din societate. Tocmai din cauza greutății cu care se obținea creditul, societatea ținînd la principiul vînzării contra casă, ea în ultimul timp a mers mai slab, așa că a încetat operațiunile.

Pe lîngă aceste cooperative, meseriașii au luat parte activă la fondarea cîtorva cooperative formate nu numai de meseriași, dar și din persoane cu alte ocupații. Așa cooperativa de credit din Hîrșova, înființată în 1893; cooperativa „Inălțarea", din T.-Măgurele (1879); „Deșteptarea", soc. pentru încurajarea industriei și comerțului romînesc (1895); „Viitorul", soc. cooperativă de consum, manufactură, și confecțiuni, București (1909); „Sentinela", soc. cooperativă de producție, consum, credit și economie, R.-Vîlcea (1901); „Sf. Nicolae", cooperativă de credit și ajutor reciproc, București (1900); „Sf. Gheorghe", cooperativă de credit și

ajutor reciproc, București (1901): „Bazarul Muncitorilor", soc. cooperativă de consum (1908) etc..

Din puținele date pe care le-am putut aduna din colecțiile Monitoarelor Oficiale și din anchete personale reesă că inceputurile mișcării cooperative au fost foarte slabe, deși cooperația după cum am văzut a avut începuturile sale în cercurile meseriașilor, iar nu în cercurile agrare, după cum în general se afirmă.

Cooperativele descrise până acum sînt înființate pe baza răspunderii limitate, adică răspunderea fiecărui membru e mărginită la miza socială. Nici principiul solidarității nu e cunoscut de aceste cooperative.

Capitalul este format în general prin cotizații lunare, numai la bănci și prin acțiuni. In acest caz s'a prevăzut o nouă categorie de asociați—asociați depunători -care plătesc numai cotizații lunare, avînd aceleași drepturi ca și acționarii, numai că în adunările generale au numai vot consultativ. In cazul unei noi emisiuni de acțiuni, aceștia sînt preferați după vechii acționari.

Administrația, de obiceiu nu e gratuită. Administratorii primesc tantieme din beneficiu.

Beneficiul se împarte în raport cu capitalul depus și, cu timpul, din beneficiu se rezervă de obiceiu un fond de ajutor pentru funcționari sau lucrători.

Meseriașii, care s'au interesat mai mult pentru mișcarea cooperativă, au fost cismarii.

Mișcarea cooperativă de care ne-am ocupat „până acum, constitue prima perioadă. Caracteristica acestei mișcări este că a început fără vre-un îndemn de sus, că sînt independente; pe cînd cele înființate după 1909, în urma legii cooperativelor orășenești din 1909 și a legii pentru organizarea creditului muncitoresc din 1912, sînt mai mult sau mai puțin sub tutela Statului.

De mișcarea cooperativă din a doua perioadă ne vom ocupa într'un studiu viitor.

V. M. Ioachim

In jurul chestiunii Dunărei

Noua metodă de interpretare economică a istoriei, întîmpină dificultăți cu atît mai mari, cu cît scoboară mai adînc scara vremurilor pentru deslegarea tainelor trecutului istoric.

Pentru pătrunderea istoriei contemporane însă, numai factorul economic este unelta care ne ajută la demontarea resorturilor politicei europene. Cu această chee universală—care se potrivește din ce în ce mai bine pe toate încuetorile moderne—să încercăm a deschide zăvoarele istoriei *chestiunii Dunărei*... chestiune care s'ar putea numi un capitol din marea *Istorie a Grîului.*

Anglia începe să aducă grîu din valea Dunărei.—„Transformarea industriei și a comerțului în secolul al 19-lea, a fost așa de profundă și de răpede, încît între timpul prezent și epoca lui Ludovic al XVIII-lea deosebirile sînt mai mari decît cele care erau între epoca lui Ludovic și timpurile lui Ramses al Egipetului, cu cincisprezece secole înaintea erei creștine". Astfel caracterizează profesorul Albert Mallet măreața și uriașa transformare a vieții economice la popoarele civilizate din Occident.

In trecut baza vieții economice și sociale fusese agricultura; cu timpul din ea se diferențiază industria și schimbul, care, evoluînd în lunga scurgere a vremurilor, ajung să schimbe ca forțe economice întreaga față a lumii. Din aplicarea științii în producție și comunicație ese marea industrie și marele comerț exterior. *Mașina* înlocuește munca brațului și a uneltei, atelierul se transformă în *uzină* și se desvoltă sub lumina *laboratorului*. Din zi în zi se produce mai *mult* și mai *eftin*, transportul și schimbul se face mai *răpede* și mai *departe*, pe toată fața globului prefăcut, într'o vastă piață de desfacere.

Prefacerile raporturilor economice schimbă întreaga structură a societății; părțile organismului social se leagă mai intim,

avînd nevoe unele de altele pentru o funcţionare armonică; fatal, centrul de gravitate economic se deplasează dela *sate* la *oraşe*.

Populaţia ţărănească desertează dela munca cîmpului şi, în valuri din ce în ce mai mari, inundează mahalalele marilor centre industriale.

Agricultura cade în ruină.

Populaţia industrială, mereu în creştere, trebue să-şi caute în altă parte hrana pe care o ia în schimbul produselor industriale.

Poporul englez este cel dintâiu care instinctiv s'a adaptat la această nouă formă de viaţă.

Anglia, oricît i-ar fi de ameninţat viitorul, ea, care a dat modelul organizaţiei politice prin regimul parlamentar în Europa, rămîne în istorie ca ţara de origină a marei industrii, a activităţii intensive, a expansiunii comerciale—ţara clasică a regimului capitalist.

Ea este cea dintâi ţară care, la un moment dat, constată că nu poate să-şi mai hrănească populaţia numai cu produsele indigene.

Dela această dată existenţa ei depinde de străinătate: alte ţări trebue să-i furnizeze alimente în timp de pace şi de războiu. Prin situaţia ei insulară, numai completa supremaţie a mărilor îi asigură viaţa. Încă dela începutul secolului al 19-lea Anglia caută să-şi aducă grîu din *valea Dunărei* şi din cîmpia Rusiei de sud. Şi numai de atunci putem spune că apare în istoria politică a Europei o *chestiune a Dunărei*.

Chestiunea grîului în epoca napoleoniană.—In seria războaelor care urmează după epoca marilor descoperiri, nu s'a putut hotărî a cui avea să rămîie influenţa mondială: a rasei latine sau a rasei anglo-saxone. Tocmai după terminarea războiului de şapte ani, stăpînirea mărilor trecu hotărît în mîna rasei anglo-saxone. Toate încercările lui Napoleon împotriva Angliei au fost zadarnice.

In epoca napoleoniană două mari principii de strategie militară şi economică se întîlnesc, ciocnindu-se în cursul tuturor războaelor dintre Franţa şi Anglia.

Napoleon se încumeta să *cucerească marea prin tăria forţelor de uscat*.

Pitt şi Nellson ştiau că cine *stăpîneşte marea va fi stăpîn şi pe uscat*.

Cauze pur economice provoacă conflictul anglo-francez. Napoleon căutase prin o atitudine la început pacifică să proteje industria franceză împotriva concurenţei străine. „Comerţul englez a ajuns să înfloarească chiar în mijlocul Parisului", se zicea încă de pe acea vreme.

Napoleon căuta să lovească Anglia în colonii, apropiindu-se prin Egipet şi Siria, împingînd în acelaş timp pe Ruşi prin Asia, spre frontiera indiană.

Textul tratatelor dela Tilsit şi Erfurt ne desvălue planurile celor doi suverani care voiau să împartă lumea în două.

Muntenia şi Moldova căzuse în lotul Rusiei, care trebuia să aibă ca frontieră Dunărea.

Planurile nu s'au putut realiza din cauză că Ţarul Alexandru îşi călcase cuvîntul. Un motiv economic silise pe Rusia să producă ruptura pactului dela Erfurt.

Se ştie că numai după distrugerea flotei franceze la Trafalgar, Napoleon inaugurează un alt gen de războiu: *Blocul Continental*.

Comerţul englez cu Franţa şi aliaţii săi este complect interzis. Industria şi comerţul britanic, ruinate. Mărfurile se grămădesc nedesfăcute, uzinele se închid, lucrătorii strică maşinile şi cer pîne. După criza financiară urmează criza socială. Anglia cu orice chip trebue să-şi procure grîu.

Dar Rusia nu poate să-i vîndă, căci e oprită prin alianţa încheiată de Napoleon cu ţarul Alexandru.

Marea proprietate rusă, care nu poate să-şi exporte grîul, se agită; se aşteaptă revoluţii şi comploturi. Sub ameninţare Alexandru e silit să deschidă graniţele pentru comerţul englez (1810).

Atunci Napoleon se hotărăşte pentru o campanie în Rusia. Muntenia şi Moldova scapă de ocupaţia rusească, trupele Ţarului se retrag pentru a face faţă armatei franceze. Incheindu-se în grabă pacea cu Turcii, cu care se găseau în războiu, Ruşii se mulţumesc cu stăpînirea Basarabiei. Pentru prima dată Rusia pune un picior ferm la Dunărea.

Stăpînă pe o parte din litoralul maritim şi fluviul romînesc, Rusia ajunge riverană chiar la gura acestui mare fluviu, pe care Napoleon îl numia: „Regele fluviilor Europei".

Basarabia de jos (Bugeacul), o limbă de pămînt înconjurat de ape, între Nistru, Dunăre şi Marea Neagră, un bastion dăruit dela natură şi întărit de mîna omului; un cap de dig anume parcă pus împotriva valurilor năvălitoare.

De aci, deasupra gurilor Dunărei se putea închide trecătoarea cea mare, poarta dintre Carpaţi şi marea; pentru stăpînirea acestor locuri purtase nesfîrşite războae Romînii, Turcii, Tatarii şi Polonezii.

Despre cetăţile dintre Nistru şi Dunăre, strajele Moldovei, spunea Ştefan cel Mare, cerînd ajutor Veneţiei, că ele fac cît toată Moldova; numai ele păzesc creştinătatea împotriva Turcilor şi sînt zidul de apărare a Poloniei şi Ungariei; cheile Dunărei, prin care se poate redobîndi dela păgîni Crimeea... etc.

Rusia făcuse un pas mare spre ţinta planului său secular; stăpînirea acestui colţ de pămînt era o necesitate militară, economică şi politică: pe aci era drumul cel mai scurt spre Bi-

zanţiu, deasupra gurilor Dunărei stăpînea intrarea pe fluviu : se punea în legături strînse cu popoarele slave din peninsula Balcanică.

Dunărea după răpirea Basarabiei.—După căderea lui Napoleon, în congresul dela Viena (1815), se reface din nou harta sfîşiată a Europei şi se lichidează toate războaele din timpul Revoluţiei şi a Imperiului. Rusiei i se recunoaşte stăpînirea definitivă asupra Basarabiei.

Problemele politice ale Occidentului european, care se puneau în acest congres erau aşa de complicate, încît toţi s'au ferit de a mai ridica şi delicata chestiune a Orientului; Turcia nici nu fusese chemată la congres. Din această cauză Dunărea a rămas până la 1856 în afară de prescripţiile congresului dela Viena care a stabilit acel principiu dominant de *liberă navigaţie pe fluviile care străbat sau despart mai multe ţări.*

Pe cînd Rinul, Meuse şi celelalte fluvii se organizau conform acestor principii, la Dunăre, unde se ciocnea Austria, care tindea să aibă monopolul navigaţiei pe fluviu, cu Rusia stăpîna gurilor, dificultăţile creşteau în detrimentul comerţului general.

Cea mai lovită de o asemenea stare de lucruri era Anglia, care-şi aducea grîul din această regiune. De atunci ea se amestecă direct în această chestiune a Dunărei şi rămîne arbitră multă vreme în această spinoasă chestiune europeană.

Pe timpul cît Turcia a stăpînit gurile Dunărei intrarea, în general, a vaselor de comerţ în timp de pace era liberă. Toate restricţiile feudalităţii nu au fost simţite pe Dunăre, care se numea *rîul împărătesc al Turcilor.*

Deşi încă prin tratatul dela Passarovitz (1718) Austria se înţelesese cu Turcia asupra navigaţiei pe Dunăre, totuşi dela Porţile-de-fier în jos, foarte rar se întîlneşte pavilionul austriac.

Numai după ce se începe navigaţia cu vapori, Austria caută în toate chipurile să monopolizeze navigaţia pe tot fluviul până la mare.

„In această epocă contele Zecheniy întreprinde o explorare prin trecerea periculoasă dela Porţile-de-fier şi demonstrează posibilitatea de a creia şi menţine o comunicaţie continuă pe fluviu Dunărea, dela frontiera bavareză până la Marea Neagră.

„O societate de navigaţie cu vapori, ajutată de stat, pentru marfă şi călători, se organizează şi, cu o activitate extraordinară, se întinde pentru a domina comerţul dunărean.

„In Ungaria pe acea vreme era atîta entuziasm pentru această cale de apă încît Pesta se crede deja port la mare [1])".

Pe cînd Austria, prin politica sa economică cîştiga vădit teren în chestiunea Dunărei, să vedem în această epocă ce făcea veşnica sa rivală, Rusia, pentru stăpînirea acestui fluviu de interes european.

1) G. Demorgny: La Question du Danube.

De îndată ce Rusia a ajuns la malul Dunărei, pe braţul Kilia, dela gura Prutului până la mare, a limitat nu numai navigaţia pe braţul pe care devenise riverană cu Turcia, dar chiar *intrarea* şi *navigaţia* pe celelalte guri şi pe restul fluviului. [1])

La fiecare tractat dintre Ruşi şi Turci, Ruşii cîştigau teren la Dunăre, coborîndu-se dela Kilia în jos pe litoral, pentru a pune definitiv mîna pe toate gurile fluviului.

Prin convenţia dela Ackerman (1826) Rusia îşi asigură gura Sulinei, iar prin tractatul dela Adrianopol (1829) intră şi în stăpînirea braţului Sf. Gheorghe.

Atît de vădită este intenţia Rusiei, încît în acest tratat rămîne bine stabilită clauza că, deşi Turcia e stăpînă de drept pe malul drept al braţului Sf. Gheorghe, totuşi nu se poate apropia decît până la distanţa de două ore de mal, şi că acest spaţiu de loc va rămînea nelocuit, şi nu se va putea ridica nici un fel de fortificaţii sau stabiliment, decît clădirile necesare pentru carantine.

Ruşii ruinează comerţul dunărean.—Cum s'a achitat Rusia de misiunea tehnică şi administrativă ce avea, ca stăpînitoare a gurilor marelui fluviu european?

Nu numai că n'a căutat să rezolve problema hidraulică, ce i se impunea, adîncind canalul navigabil pentru vasele mari dar n'a fost în stare să menţie măcar adîncimea canalului aşa cum o găsise dela Turci şi Moldoveni.

„Pe cînd Moldovenii aveau în stăpînire Delta Dunărei, pîrcalabul de Ismail, până la finele secolului din urmă, avea jurisdicţiunea portului Sulina şi se ocupa cu curăţirea trecerii. [2])

„După căderea Deltei sub dominaţia musulmană, tradiţia populară spune că la o epocă anterioară tractatelor, un paşă avu ideia de a obliga pe fiecare bastiment care ieşea din Dunăre, a trage după sine, trecînd bara, un mare şomoiog (herse) fixat la un lanţ greu.

„Remişcînd astfel fundul clisos al trecerii, reuşi, se zice, a menţine o adîncime de 12 la 14 picioare engleze." [3])

„Rusia nu încearcă nimic pentru a întreţine şi mări adîncimea canalului navigabil. „Din cauza înăsipirii încete şi continue, braţul Sulina scăzuse la o adîncime de 7 picioare, adecă 2 m. 13 cm. Pe lîngă toate aceste, Rusia instalase carantina în permanenţă la Sulina şi nu numai că împiedeca circulaţia vaselor, foarte deseori, fără cauze binecuvîntate, dar nici nu desinfecta mărfurile, pe loc la Sulina, ci le trimetea la Odesa pentru desinfectare." [4])

1) Geffken.
2) Elisée Reclus: La Terre.
3) Drăghicescu: Dunărea şi coastele Mării.
4) D. Neniţescu: Dunărea în Dreptul Intern. Public.

„Cheltuielile de navigaţie, zice Geffcken, pentru un vas de 170 tone se ridicau la 3.408 franci aur, ceva mai mult de 20 franci pentru tona de marfă, deşi distanţa dela Bosfor la Galaţi, este aceiaşi ca dela Bosfor la Odesa; iar fretul, sau preţul căräuşiei unui vas dela Bosfor la Galaţi, era cu 22 franci la tonă mai mult decît dela Bosfor la Odesa. Comerţul pe Dunăre era cu totul ruinat".

Pe lîngă dificultăţile tehnice şi jignirile aduse de veroasa administraţie rusească, comerţul maritim devenise cu totul nesigur prin aceste regiuni ale deltei.

Sulina, Catarletz, Vîlcov şi alte sate din deltă, nu erau decît nişte cuiburi de piraţi: Lipoveni, Greci, Maltezi, care pîndeau prada, adăpostiţi printre pădurile de trestii şi bălţile nesfîrşite ale deltei.

Vasele de mare din cauza nămolirii gurii nu puteau intra pe Dunăre, ancorau în mare şi grînele se transbordau aduse de vase mai mici (şlepuri, barcaze, ceamuri, mahoane, etc.).

Nenorociţii căpitani de vase de mare, care veneau din Occident ca să îmbarce cereale dela Dunăre, cădeau fatal în mîna acestor bande de jefuitori cu organizaţie în regulă.

Deşi mai mult hoţi decît marinari şi pescari, ei transportau şi încărcau grînele din Dunăre în mare. La unele vase făceau un fund dublu pentru ca să poată fura marfă. Se legau felinare la coarnele boilor care păşteau pe maluri. Vasele de mare care veneau noaptea, vedeau lumini mişcînd şi se înşalau crezînd că se apropie de port. După ce se înămoleau pe bancurile de nisip în apropierea malului, piraţii veneau cu bărcile şi sub motiv de salvare furau tot ce puteau dispărînd în pustietatea Deltei.

Mihalache Kogălniceanu, marele om de stat şi cel mai aprig apărător al Dunărei noastre, arată că îşi amintea de interesul pe care îl punea Domnul Mihail Sturza pentru ridicarea portului Galaţi şi desvoltarea comerţului pe apă:

„Prin timpul ocupaţiunei principatelor, începuse a se răspîndi sgomotul cum că autorităţile ruseşti profită de complicaţiile europene pentru a potmoli bohazul Sulinei, cum se spunea pe atunci gurei Dunărei la Sulina, sau cel puţin nu mai îngrijeau de buna lor stare navigabilă. Natural, guvernul Principatelor, şi în deosebi Mihai Sturza, fusese preocupat mult de această *astupare a Dunărei*, care—realizată—avea să ruineze porturile romîne. Guvernul austriac fu avizat de cele ce se petreceau la Sulina.

„Mihai Sturza fu nevoit să abdice, din cauză că a avut curajul de a *zice un cuvînt*, spre a păstra Romîniei libera navigaţie a *Mamei-Dunăre*, şi astfel a căzut victima *acestui patriotic cuvînt*.

„Şi succesorul său în Domnia Moldovei, Grigore A. Ghica, făcu din chestiunea Dunărei una din constantele sale preocupări..

Am temeiu de a susţine, ca organizator al ministerului lucrărilor publice din Moldova, că şi înainte, şi în ajunul încheerii păcei, după războiul Crimeei, *bunul* Domn s'a adresat, nu odată, la Viena şi la celelalte cabinete, pentru a mijloci ca libertatea navigaţiei pe Dunăre *să fie privită ca un interes european*, ca marele fluviu să fie pus sub paza şi garanţia Europei.

„Şi astfel stăruinţele şi memoriile micului Domn al Moldovei n'au fost cea mai mică îmboldire a deşteptării Europei în privinţa asigurării libertăţii Dunărei".

De starea nenorocită în care ajunsese gurile Dunărei sub stăpînirea Rusiei sufereau mai toate statele, dar cele mai mult lovite erau: Ţările Romîne şi Austria, care nu puteau să-şi scurgă produsele şi Anglia, care venea în bogata vale a Dunărei pentru a cumpăra grîul romînesc ce începuse a se exporta în Apus, după dreptul căpătat prin tratatul dela Adrianopol (1828).

Pentru a intra în comunicaţie cu Dunărea, ocolind gura Sulinei, Austria şi Anglia intră în tratative cu Turcia pentru a se croi un drum prin Dobrogea.

Societatea vapoarelor austriace pe Dunăre face legătură pe uscat cu Kustendgea printr'un drum de trăsură dela Cerna-Vodă. Insă din cauză că vapoarele de mare nu aveau un port de adăpost, se părăseşte această legătură de pasageri şi mărfuri.

Mai pe urmă o companie engleză, obţine dela guvernul turc o concesiune pentru facerea unui port la Kustendgea (vechiul Tomis şi Constanţa de azi) şi a unei căi ferate până la Dunăre în punctul Cerna-Voda. Cu tenacitatea şi spiritul lor practic de întreprindere, Englejii se pun pe lucru în această pustie şi sărăcăcioasă regiune dobrogeană.

Se sacă bălţile, se fac faruri, cheuri şi silosuri de peatră, care au rămas până astăzi în picioare; se construeşte o cale ferată până la Dunăre şi transformă sătucul tătărăsc Kustendgea într'un port sigur de comerţ.

Tot pe acea vreme se vorbea şi de posibilitatea tăerii unui canal navigabil dela Dunăre la Constanţa.

Dacă în viitor gura Sulinei ar fi iar ameninţată de Ruşi, singurul mijloc ce ne rămîne pentru a avea libera eşire la mare din Dunăre este a pune în aplicare planul Englezilor, de tăerea acestui canal.

„Vecinătatea mărei, de care Cerna-Voda nu este despărţită decît prin o strîmtă limbă de pămînt, de vre-o 65 km. lărgime, atrăgînd atenţiunea unui mare număr de speculatori, asupra acestui punct, unită cu ideia de a scurta, cu 580 km. drumul Constantinopolei spre Dunărea de sus; dorinţele unanime de a evita, mai cu seamă pe timpul stăpînirii gurilor Dunărei **de alţii**, tracasările ce posturile militare puneau navelor ce urcau rîul,—determinară pe un oarecare Wilson, a forma în 1837 proectul de a reuni Dunărea cu Marea prin un canal. Studii fură începute, dar războiul din 1854 veni şi proectul căzu". [1])

1) **Pilote de la Mer Noire.**

Griul rominesc concurează pe cel rusesc.—In ce scop Rusia făcea tot felul de greutăți, închizînd gura fluviului și ruinînd comerțul dunărean?

Prin această procedare oprea expansiunea austriacă pe Dunărea de jos și împiedeca totodată concurența: comerțul rominesc de grîne care luase un mare avînt pe acea vreme.

Timp de cîteva veacuri, produsele solului din valea Dunărei se scurgeau pe undele acestui rîu împărătesc numai spre Țarigrad, ca să hrănească o populație leneșă și războinică, de stăpînitori orientali.

Că Rusia începuse să simtă concurența agricolă a țărilor romîne, se vede și după rapoartele consulilor francezi dela noi, care-și dădeau bine seamă de starea lucrurilor de pe atunci.

Inainte de convenția dela Ackerman și tratatul dela Adrianopol, Rusia privea țările romîne sub două raporturi: pe timp de pace, un mijloc de influență și de acțiune în statele turcești; pe timp de războiu, grînarul care hrănia oștirile rusești, o excelentă bază de operații pentru armata de invazie.

După scurt timp însă Rușii le văzură și sub alt aspect, pe care la început nu-l bănuiau. Aceste țări în care erau pe jumătate stăpîni, trebuiau organizate pentru a se desvolta producția care să asigure aprovizionarea din belșug a armatelor ruse.

In același timp ei ascundeau pe cît se putea, celorlalte națiuni, valoarea principatelor; prin această depreciere, voiau să abată atenția Europei dela niște țări pe care ei le prezentau fără valoare și fără populație.

Dar mai curînd decît credeau, dezvoltarea agricolă la noi, prin marele export, ia un avînt îngrijitor pentru comerțul rusesc de cereale care întîlnește deodată un concurent neașteptat pe piața occidentală.

Se poate spune că Rusia se prinsese în propriile ei mreje.

„Limbagiul ageaților ruși este de natură a justifica alarmele țării. Insuși generalul Kisselev nu stătea la îndoială pentru a susține înaintea boerilor părerea că desvoltarea Țărilor Romîne va dăuna prosperitatea Rusiei... «Luați ca exemplu moșiile mele» zicea el, «ele sînt în Podolia; dacă producția dumneavoastră de grîu urmează să se întindă, tot grîul meu rămîne în hambare.»[1])

Rusia are tot interesul să facă tot ce-i stă în putință ca să zădărnicească desvolarea noastră materială, pentru ca să ne împiedece de a intra în concurență cu comerțul ei.

„Progresul Brăilei însamnă ruina Odesei", era un cuvînt de ordine pe vremea aceia.

Dar cheia comerțului rominesc se afla în buzunarul Rusiei, căci prin stăpînirea Basarabiei și a gurii Dunărei, ea avea putință să închidă poarta de trecere a produselor noastre spre Mare.

„Războiul Rușilor, deși nedrept, era absolut indispensabil.

1) *Bois le comte* (Radu Rosetti: Acțiunea Politicei Rusești).

Nu putea să lase Turcilor cetățile Chilia, Ismail, Ackerman, Bender și Hotin... fără posesiunea Basarabiei Odesa n'ar fi putut niciodată să atingă creșterea la care a ajuns prin desvoltarea comerțului său și poate că ar fi încetat chiar să existe".[1])

Rivalitatea Anglo-Rusă în chestiunea Orientului.—Cînd cunoaștem raporturile economice din această epocă putem să ne dăm seamă de resorturile istoriei politice europene în chestiunea Dunărei și a Orientului.

Cu drept cuvînt s'a zis că chestiunea Orientului e foarte veche și permanentă.

Mai înainte se zicea: *e un pericol dacă Turcii se întind în Europa;* acum se zice: *e un pericol dacă Turcii pleacă din Europa.*

Imperiul Otoman, cu forma-i de monarhie militară absolutistă, cu un regim parazitar trăind pe socoteala Statelor creștine cucerite, ruinase instituțiile politice, respectînd organizațiile locale: *Turcii distrusese Statele și lăsase în viață popoarele.*[2])

Statul acesta se desagrega singur. Micile popoare creștine îi scăpau printre degete, cîștigîndu-și libertatea.

Dar statul acesta bolnav își prelungește agonia multă vreme din cauză că ocupă un punct geografic de-o importanță mondială.

Conflictele de interese ale statelor care se ciocnesc în această chestiune a Orientului sînt așa de complicate, încît nu se poate găsi o soluție potrivită. Toată Europa în epoca aceasta, a fost dominată de rivalitatea dintre Anglia și Rusia pentru chestiunea Orientului.

Palmerston este simbolul Occidentului liberal și *Neculai I*, simbolul Orientului absolutist.

Stambulul este teatrul luptelor de influențe între cele două puteri rivale.

Neculai propune împărțirea Turciei, Palmerston refuză. Anglia are nevoe ca Turcia să trăiască, pentruca să închidă drumul Rusiei spre Indii.

Zadarnic se încearcă Anglia să reorganizeze Turcia; nu se putea face nimic în acest stat care nu isbutise niciodată să se alcătuiască într'un singur popor.

Rusia își formează o clientelă bogată din frămîntarea micilor popoare creștine cu care Turcia nu avea decît raporturi de *învingători* către *învinși.*

In atmosfera încărcată care apasă asupra Orientului, un fapt de abilitate diplomatică a Rusiei agravează conflictul politic, care nu se rezolvă decît prin războiul Crimeei.

Pe cînd Turcia se desmembrează prin liberarea statelor creștine (autonomia Serbiei și emanciparea Greciei) Egipetul, o

1) *Langeron* (Radu Rosetti).
2) A. Mallet.

îmbătrînită și somnoroasă provincie otomană, electrizată de Mehmet Ali prin curentul francez, se declară independentă și începe lupta cu Stambulul. Rusia profită de acest moment și se presintă ca salvatoare a Turciei. Se încheie tratatul dela *Unkiar-Skelessi* (1833) prin care Țarul se obligă a-i da Sultanului ajutor armat pentru apărare.

„Iar Sultanul ca protejat rusesc se obligă să închidă strîmtorile pentru vasele de războiu străine. Marea Neagră deveni astfel un imens port militar rus, de unde flota Țarului poate oricînd să se arunce în Mediterana, fără risicul de a fi ea atinsă în portul sigur de refugiu al Mărei Negre".[1])

Anglia caută grîu romînesc.—Pe lîngă acest fapt, mai era și o cauză pur economică ce împingea pe Anglia să lupte pentru a-și asigura drumul pe apă în Orientul amenințat de Rusia.

In această epocă Anglia trece printr'o cumplită criză economică și socială. Revoluția făcută în viața economică, prin desvoltarea marei industrii și ruinarea agriculturii, provoacă un desechilibru fatal pentru timpul de tranziție la forma capitalistă. (1838—1846)

Aristocrația fonciară voia să conserve drepturile care le asigura menținerea prețului ridicat al grîului, aristocrația industrială caută să coboare prețul pîinei pentru a putea scădea salariile lucrătorilor.

Partidul liber-schimbiștilor agita pentru obținerea reformei radicale, care trebuia să distrugă regimul protector. Liga contra legilor grînelor *(Anti-corn-law-league)* cere suprimarea drepturilor de oprire a intrării grîului.

Industriașii susținuți de muncitori încep agitații sgomotoase, cunoscute sub numele de campania lui *Cobden*, șeful mișcării.

Ministrul conservator *Peel* scoboară taxele fără a suprima legea, căci spera să conserve o producție indigenă suficientă ca Anglia să fie independentă de străinătate în caz de războiu.

Dar foametea din Irlanda, unde mor mii de oameni de foame, dovedește că populația Angliei ajunsese deja atît de numeroasă încît nu putea să se hrănească numai cu produsele indigene.

Peel este nevoit să treacă legea asupra grîului; liberul comerț al grîului fu impus aristocrației fonciare de către burghezia industrială. [2])

Anglia avea absolută nevoe să vie în Marea Neagră să cumpere din ce în ce mai mult grîu din valea Dunărei și din porturile rusești. Am văzut cum Rușii, stăpîni pe gurile fluviului, căutau să împiedece exportul romînesc pentru a înlătura un concurent de pe piață și a menține prețul ridicat al grîului.

1) A. Mallet.
2) Seignobos: Hist. Polit. Cont.

O imperioasă necesitate economică silea Anglia să lupte pentru chestiunea Dunărei.

Dintr'o coincidență de interese, noi trebuia să cîștigăm sprijinul Angliei și Franței care vor scoate pe Ruși dela Dunăre pentru *asigurarea libertății navigației pe Dunăre și Marea Neagră.*

Răsboiul din Crimeia și Tratatul dela Paris (1856). Motivul formal al răsboiului dintre Rusia și Turcia, era pretenția lui Nicolai de a căpăta dreptul de protectorat asupra tuturor creștinilor ortodocși din imperiul otoman.

Rușii ocupă ca de obiceiu Principatele romîne. Neculai credea că are să se bată numai cu Turcia. Dar în loc de un singur adversar, îi ieșiră patru pe teren. Franța, Anglia, la care se adaugă mai tîrziu Piemontul, îngrijite de expansiunea rusească se hotărăsc a opri modificarea echilibrului mediteranian prin instalarea puternicei Rusii în locul slabei Turcii. Rusia este somată să-și retragă trupele dela Dunăre; ea întâiu refuză și răsboiul este declarat [1]) (1854).

După retragerea Rușilor, Austriacii trec munții la noi numai ca trupe de ocupație, cu aparența de a pescui în apă tulbure. Răsboiul acesta, numit campania din Crimeia, deși început la Dunăre, se mărginește la un îndelung asediu pe uscat și pe apă a portului de răsboiu Sevastopol în Crimeia. In acest timp, moartea lui Neculai și urcarea pe tron a lui Alexandru II-lea grăbesc încheerea păcei de la Paris (1856). Nici un congres european nu are o mai mare importanță pentru noi; niciodată Europa nu ne a fost mai favorabilă. Un complex de împrejurări fericite, ne alipește intereselor Europei care ne salvează viața și ne dă asigurări pentru viitor, legîndu-ne astfel soarta de Dunărea, acest fluviu național, supus unei servitudini internaționale de un mare interes european.

Drepturile cîștigate de Moldova și Muntenia sînt puse sub garanția Marilor Puteri. Marea Neagră și Dunărea sînt declarate ca neutre. Rusia pierde toate avantajele cîștigate în Balcani.

Și pentru ca s'o îndepărteze complect dela Dunăre, redă Moldovei acel colț de pămînt—partea de jos a Basarabiei—pentru a se garanta libertatea navigației la gurile Dunărei.

„Puterile, prin tratatul dela Paris (1856) ne-au redat acea bucățică de pămînt, nu ca o reparație a strîmbătății din 1812, cînd ni s'a luat Basarabia; nu ni s'a dat pentru ochii noștri cei frumoși, ci pentruca să garanteze mai bine libertatea navigației pe Dunăre, ca aceasta să se pună sub scutul întregei Europe.

„Nu se punea o chestiune de drept, căci atunci trebuia să ne redea întreaga Basarabie. Ni se da numai acea bucată de pămînt care este alipită dealungul gurilor Dunărei. In acest simț, dar, Europa a tras noua linie, luînd din Basarabia rusească și alipind de Romînia o fâșie de pămînt, începînd dela Cotul-Morei și mergînd până la Alibei!

1) A. Mallet.

„Trebuia să zădărnicească și să înlăture influența preponderantă a Rusiei asupra marelui fluviu“.[1])

„S'a vărsat multă cerneală, și s'au rostit multe discursuri pentru a se pune întrebarea cine a făcut mărirea de azi a Romîniei, cine a făcut un stat înflorit dintr'o provincie părăsită, cine a făcut să curgă avuția în casele noastre, să ridice orașele, să înflorească porturile, să rodească cîmpiile, cine a făcut în fine ca să se înzecească valoarea moșiilor noastre? Mulți și-au însușit această glorie, dar fie-mi permis a o spune că numai tratatul de Paris, care a garantat libertatea Dunării și a desființat și piedicele naturii și obstacolele politicei, a ridicat și a făcut să înflorească Romînia. Cum a zis Herodot „că Nilul a făcut Egiptul“ trebue să zicem și noi că Dunărea a creat importanța politică și economică a țărei noastre...

„Atunci s'au pus bazele proprietății noastre naționale și nouă, copii ingrați și risipitori, nu ne este permis să asvîrlim în vînturi azi, după îndemnul nu știu cui, acea moștenire ce ni s'a adunat cu atît nobil sînge și atîtea sacrificii“ [2]).

Comisiunea Europeană a Dunărei Prin articolul 15 al tratatului dela Paris, se declară că navigația pe Dunărea face parte din dreptul public al Europei; și se acordă deplină libertate de navigație nu numai mărfurilor, ci și pavilioanelor tuturor statelor și nu numai riveranilor.

Se alcătuește o *Comisiune Europeană a Dunărei* care trebuia să elaboreze numai planul și devizul lucrărilor necesare accesului gurilor fluviului. După care urma să se formeze o *Comisiune Riverană* cu caracter permanent care să execute proectele, să întocmească regulamente de poliție a navigației, să perceapă taxe, etc. Din cauza neînțelegerilor dintre state, în special a Austriei, care voia să se facă o distincție între navigația interioară și exterioară, căutînd să aibă ea monopolul navigației, cabotagiu fiind un drept numai al riveranilor, *Comisiunea Riverană* nu s'a mai format nici până azi.[3])

Mandatul executiv ce trebuia să-l aibă această comisiune trece tot asupra Comisiunei Europene și această comisiune, deși trebuia să aibă o existență efemeră, trăește totuși până la adînci bătrînețe, cu greu, dar tot își prelungește încă până astăzi agonia...

Despre viața acestei comisiuni, cu drept se poate repeta părerea că nimic nu rămîne mai *definitiv* decît o măsură *provizorie*...

Comisiunea Europeană Dunăreană (C. E. D.) începe lucrările tehnice și rezolvă problema hidraulică a gurei Dunărei, după planurile celebrului inginer englez *Hartley*.

1) M. Kogălniceanu (Cestiunea Dunărei).
2) Alexandru Lahovari (Chestiunea Dunărei).
3) In altă parte ne vom ocupa pe larg de politica austriacă în chestiunea Dunărei; aci privim numai politica Angliei și Rusiei sub aspectul economic.

Canalul navigabil se adîncește din an în an și vase tot mai mari pot urca fluviu până la Brăila. Regulamente de navigație și măsuri de ordine se stabilesc în folosul comerțului pe apă.

Romînia înaintea tuturor celorlalte state, trebue să recunoască roadele binefăcătoare ale C. E. D. care pe acele vremuri, cînd Turcia nu putea și Rusia nu voia să deschidă această cale de apă comerțului, a reușit, învingînd piedicele naturii și ale politicei, să deschidă această imensă arteră de comunicație pe care noi în siguranță ne-am scurs produsele solului, îmbogățindu-ne țara. Dar toate aceste constatări sînt deja trecute în domeniul istoriei politice și diplomatice. Prefacerile politicei externe întemeindu-se, din nenorocire, pe raporturi de interese și nu de recunoștință, vom vedea mai departe în ce măsură putem să ne mai sprijinim pe resorturile slăbite ale acestei comisiuni europene a Dunărei.

Rusia îndepărtată de Dunărea. — Niciodată politica externă a Rusiei nu suferi o înfrîngere mai dureroasă ca la încheerea păcei dela Paris (1856). Toată politica lui Alexandru II, în primii cincisprezece ani ai domniei sale, nu urmărea decît o singură țintă: aceia de a se elibera de condițiile umilitoare ale acestui tratat, care loveau dreptul de suveranitate în Marea Neagră, opreau progresul și jignea demnitatea unei mari națiuni.

Un articol al Tratatului de Paris arată că 1) Marea Neagră va fi neutralizată, și 2) deschisă marinelor de comerț a tuturor națiunelor; apele sale rămîn interzise marinelor militare. In consecință nu se va creia nici nu se va conserva arsenale militare pe litoralul Mărei Negre.

Campania diplomatică rusă începe lupta cu toate armele ce i stau la îndămînă pentru ștergerea acestui articol, rămînînd pentru mai tîrziu ca să cîștige pe rînd tot ce pierduse în chestiunea Dunărei și a Orientului.

Acesta este momentul istoric în care, am putea zice, termometrul politic al influenței ruse în Orient este căzut la zero. Numai dela 1870 începe să se ridice și continuă mereu în creștere: la 1877, 1883, 1912 până în actualul răsboiu în care nu știm cît se va ridica.

Asupra acestei epoci, pe care scriitorii ruși o numesc *cea mai tristă pagină a Istoriei Ruse*, este interesantă și instructivă corespondența diplomatică copiată din arhivele dela Petersburg de către Serge Gorianow.

Pe acea vreme *Ignatiev* și *Gorceakov* sînt cei doi tacticieni abili care conduc această luptă, de condei și de cuvînt, pe teatrul de răsboiu al diplomației europene.

Insinuări, rugăminți, negocieri și amenințări erau pe rînd, după trebuințe, repetate prin toate cabinetele statelor mari. Stînca de care se isbeau toate încercările era însă Anglia, principala adversară, care nu admitea nici deschiderea unei discuțiuni a-

supra abaterii dela tratatul de Paris, căci numai el era singura garanție a liniștei din Orient.

Englejii își dădeau seamă de consecințile creării unei flote militare ruse în Marea Neagră.

Pe cînd Țarul Alexandru II, cu tandreță și respect, scria unchiului său Wilhelm la Berlin, felicitîndu-l de victoriile asupra Austriei, îi amintea de *la pensée intime...* care nu era decît intenția de a se degaja de stipulațiile tratatului dela Paris.

Gorciacov scria bunului său prietin Bismark, fost reprezentant al Prusiei la Petersburg, că se bizue pe concursul energic și loial... că nu-i acordă numai jumătate de confidență... își descarcă inima... căci au rămas tot prietini ca mai înainte...

In acelaș timp Ignatiev netezea terenul la Constantinopole.

Indelungata mea ședere în Orient, scria el, m'a învațat că numai prin două mijloace poți să înfluențezi asupra spiritului Turcilor: amenințînd brusc prin forță, ori prin o inițiare lentă, dar continuă, numai cu idei; dacă ai merge prea răpede poți compromite succesul.

Cu întâiul mijloc aș provoca o conflagrație generală, ne-am expune la sacrificii în disproporție cu ținta de atins. Deci cu al doilea mijloc trebue să încercăm, dacă voim să parvenim a-i face să accepte ideia abrogării tratatului dela Paris.

Asupra acestei chestiuni am avut cu Ali Pașa o convorbire pur academică.

Și Ignatiev arată cum căuta să convingă pe Turci că în zilele noastre litera tratatelor a perdut mult din forța care o avea la început, dovadă este exemplul *țărilor romîne, care împotriva textului tratatului dela Paris s'au unit într'un singur stat.* Acel tratat conține clauze care *à la longue* ar fi imposibil de ținut căci jignesc amorul-propriu național al Rusiei, acest sentiment care e mai tare decît toate transacțiile scrise. Fără comoții și complicații, aceste clauze ar trebui să dispară chiar în interesul Turciei.. și rezultatul, la început tot academic, fu că Turcia convenia ca Rușii să-și reia Basarabia dela Romîni, dar să nu se atingă de gura Dunărei, unde trebue să rămîe comisiunea europeană internațională; cît despre desființarea neutralității din Marea Neagră, Turcia șovăia, căci știa pentruce dorește Rusia să-și facă iar flotă de războiu.

Cu atenție și răbdare descurcînd firul încîlcit al diplomației rusești, am putea înțelege azi mai bine de ce Rusia în chestia unirii principatelor ne-a susținut, cum se spunea, cu *devotament* și *sinceritate*, iar noi mai tîrziu am răspuns cu *ingratitudine*.

După tratatul de Paris, care-i tăiase complect influența în Orient, avea nevoe să-și cîștige simpatiile pierdute. Pe lîngă alte speranțe ca: domnitor, un prinț de origină rusă etc... credem că motivul esențial era că prin unirea principatelor, ea ne împingea pe noi să călcăm întâiu Tratatul de Paris, pentru a fi creiat un precedent ce avea să-i folosească la timp.

In toate intervenirile la cabinetele străine pentru chestiunea Mării Negre, începutul tipic al diplomației ruse era punerea în evidență a abaterii dela tratat, pe care țările romîne o făcuse întâiu.

Opoziția ce întîlnise la celelalte Puteri nu fu învinsă decît la 1870. Momentul a fost potrivit ales; cînd Germanii asediau Parisul, împăratul pronunță cuvîntul hotărîtor.

Guvernul rus se crede autorizat, după derogațiile permise în favoarea Rominiei, să ceară și el alte derogații în favoarea sa.

O circulară, a prințului Gorciakov, declară că Țarul nu se mai poate considera în viitor legat prin obligații care restrîng dreptul de suveranitate în Marea Neagră.

Tratatul dela Londra (1871) desființează neutralitatea Mării Negre.—Bismark, care se sprijinea pe Rusia pentru a izola pe Franța, îi dă tot ajutorul și propune o conferință la Londra.

Discuțiile care s'au urmat in această conferință au o mare însemnatate pentru istoria politică și pentru interpretarea dreptului ginților.

Dela această dată (Tratatul dela Londra 1871) intrăm într'o nouă fază de creștere a influenței ruse în chestiunea Dunărei și a Orientului.

Anglia și Austria protestează contra pretențiilor rusești, argumentînd că din textul Tratatului dela Paris reesă un raport logic între neutralitatea Mării Negre și libertatea navigației pe Dunăre. Dacă se desființează neutralitatea Mării Negre, care este garanția libertății pe Dunărea?

Cum rămîne pe malul acestei mări, care nu va mai fi neutră, Comisiunea europeană, reprezentanta solidarității intereselor europene la gurile fluviului, care formează, s'ar putea zice, brațe neutre de mare?

Rezultatul a fost că Rusia a obținut abrogarea articolelor privitoare la neutralitatea Mării Negre, avînd în viitor putința de a-și creia și desvolta o flotă de războiu. Cît despre chestiunea noilor garanții de salv-gardarea neutralității Dunărei, totul s'a redus numai la prelungirea vieții Comisiunii europene cu doisprezece ani.

Aceasta era încă o dovadă că pe orice alcătuire de *neutralitate* nu te poți răzăma; acest termen, oricît de categoric, rămîne în ultima instanță o formulă de legalitate politică, valabilă atît timp cît există un acord de interese și un echilibru de forțe.

Congresul dela Berlin (1878).—Rusia scăpată din cătușele Tratatului dela Paris (1856) care o ținuse departe de Dunăre, în rolul vechiu de liberatoarea popoarelor din Orient, face războiul

din 1877—78, în care sîntem și noi antrenați prin forța lucrurilor și situația geografică. Trecem peste evenimentele glorioase și dureroase din acea vreme și ne oprim o clipă la congresul dela Berlin (1878) pentru a privi sub aspectul politic chestiunea Dunărei.

Anglia, care-și trimesese flota în Dardanele cînd trupele rusești intrau în San Stefano, prin lordul Beaconsfield, protestă în congresul dela Berlin contra pretențiunilor rusești Luarea Basarabiei și darea în schimb a Dobrogiei, Rușii o prezintau ca un simplu schimb de teritorii între două state. Or, articolele 4 și 20 din tratatul dela Paris constitue un angajament între Puterile Europene și Rusia, tocmai în scopul de a asigura libertatea navigației pe Dunărea. Cu ce se înlocuia acest angajament luat față de Europa, dacă Rusia își punea iar un picior sigur la Dunărea?

Rusia prin Gorciakov, recunoaște că libertatea navigației pe Dunăre este un interes european, dar că aceasta nu poate fi influențată de stăpînirea Basarabiei de către Ruși. Face chiar mustrări Rominiei că n'a făcut absolut nimic de a înlesni mijloacele de navigație pe cursul fluviului. Și ca argument puternic aducea iarăși faptul unirii principatelor (la care ne ajutase cu devotament și sinceritate).

La 1857 s'a dat Basarabia numai Moldovei, ori azi e altă situație; Moldova și Muntenia nu mai sînt separate, ele s'au unit sub un prinț străin, împotriva tratatului dela Paris, cu toată opoziția ce i-au făcut cabinetele europene... și răspunsul rusesc se termină cu o observație psihologică:... toate drepturile Rominia le-a cîștigat numai cu prețul sîngelui rusesc... dar cu regret se constată și în viața privată, că acel căruia i-ai făcut un bine se schimbă apoi în dușman: acest adevăr își găsește mai cu seamă aplicare în politică.

Bismarck a pus chestiunea pe o temă sentimentală:... pentru Rusia, această bucățică de pămînt e o chestiune de amor propriu, de ambiție, de onoare dacă voiți!... dacă nu se satisface acest sentiment istoric al Rusiei, opera congresului nu are șanse de lungă durată... va rămînea pentru viitor o penibilă amintire națiunii ruse... și nici nu *vede legătura dintre libertatea Dunărei și cedarea Basarabiei!...*

Dar păcatul acestei politici se răzbună astăzi—legătura pe pe care nu putea sau nu voia să o vadă Bismarck o vede bine acum toată Europa, cînd vasele rusești pleacă din porturile Basarabiei și urcînd Dunărea se opresc în porturile Serbiei, încărcate cu ajutoare și muniții împotriva armatelor austro-germane.

Chestiunea Dunărei după tratatul dela Berlin.—Tratatul dela Berlin (1878) prin articolul 53 hotărăște funcționarea *Comisiunei Europene a Dunărei,* în sînul cărei va fi reprezentată și Rominia. Această Comisiune va *funcționa în complectă independență de autoritatea teritorială.*

„Prin interpretarea care s'a dat acestui text, Rominia a abdicat la o parte din drepturile care-i reveneau ca stat suveran la gura Dunărei. Cînd am intrat în Comisiunea Europeană am moștenit toate datoriile Turciei, dar nu și toate drepturile ei. Organele executive, inspectorul navigației și căpitanul portului Sulina, erau Turci; nici o știrbire nu se făcea drepturilor suveranității teritoriale.

Acum Comisiunea Europeană, ca stat absolut și autonom, își numește ca agenții săi, care *execută* pe teritoriu și în apele noastre teritoriale, cerîndu-se astfel o excepție unică, consacrată printr'o stipulație internațională.

Resultatul a fost că, deși s'a dus la extrem spiritul de conciliare, guvernul romîn a avut din primele zile conflicte de atribuții între autoritatea națională și cea internațională.

Guvernul, pentru a menaja susceptibilitățile Comisiunei Europene, așa de geloasă de prerogativele sale, nici până azi nu a reușit să determine sferele de atribuții ale celor două autorități, cari se ciocnesc în dauna comerțului și a prestigiului național.

Lacunele tratatului dela Berlin au format sămînța conflictelor cari au urmat în chestia Dunărei; neputîndu-se aplana nici în conferința dela Londra (1883), au rămas încă până azi probleme politice nedeslegate în această spinoasă chestiune.

După art. 55 Comisiunea Europeană împreună cu statele riverane trebuia să întocmească regulamente de poliție a navigației pe Dunărea dela Porțile-de-fier la Galați; dar nu se spunea cine va executa aceste regulamente.

Austria, care tindea de mult la monopolul și supremația Dunărei, vrea să profite de ocazie pentru a forma o *comisiune mixtă* pe Dunărea de jos, unde ea nici nu era riverană; în această comisiune Austria trebuia să aibă preșidenția cu vot preponderent.

Rominia se opune și formează și ea un proect precizîndu-și alt punct de vedere: o comisiune riverană pusă sub controlul unei comisiuni de supraveghere europeană.

Intre aceste două proecte se interpune proectul delegatului francez Barère; dar pentrucă pleacă tot dela ideia unei comisiuni mixte, guvernul romîn nu aderă nici la acest proect.

Pentru tranșarea diferendului și prelungirea Comisiunei Europene a Dunărei, care-și împlinea termenul de viață, se ține o conferință la Londra (1883) în chestiunea Dunărei.

Conferința dela Londra (1883).—Anglia, care creiase comisiunea Europeană, întreabă cabinetele Marilor Puteri dacă convin a se discuta într'o conferință chestiunea Dunărei.

Franța, Germania, Italia și Turcia răspund că sînt gata a-și trimete reprezentanți.

Austria însă, anunță asupra consimțimîntului său de a se prelungi Comisiunea Europeană Dunăreană, că el depinde de a-

ranjamentele care îi vor satisface dorințele arătate în chestia Dunării (adică înființarea acelei comisiuni mixte care să-i dea dominația și monopolul navigației pe Dunărea de jos).

Această procedare a Austriei, care tindea să facă presiuni asupra Angliei ce dorea prelungirea Comisiunei Europene, *pregătea Rusiei o cale pentru o manevră foarte periculoasă* [1]) chiar pentru Austria care sufere și azi consecințele. Rusia răspunde că acceptă dar cu oarecare rezerve; consimțimîntul ei depinde de concesiile ce i se vor face pe brațul Kilia... (voia să scoată această gură a Dunărei de sub jurisdicțiunea Comisiunei Europene).

Conferința dela Londra este o admirabilă lecție, și atît de instructivă încît merită să ne oprim puțin, pentru a cîntări părerile ce s'au schimbat în Foreign Office din Londra.

Dela început avea să se hotărască dacă Romînia trebue sau nu să asiste. Anglia, prin Lordul Granville, susține că trebue să fie primită și Romînia la Conferință în rînd cu celelalte Puteri.

a) Romînia este un stat independent.

b) Ea, după tratatul de Berlin, este representată în Comisia Europeană ca și celelalte Puteri.

c) Principatele Moldova și Muntenia luase parte la conferințele statelor riverane și semnase Actul public din 1857, pe cînd erau încă vasale Turciei.

d) Romînia semnase Actul adițional din 1881.

e) Romînia succedase Turciei în stăpînirea deltei și a Dobrogiei.

f) După Congresul dela Aix-la-Chapelle (1818) reuniunile internaționale nu vor putea hotărî decît sub rezerva expresă a dreptului acelor state de a participa la aceste reuniuni.

Toți reprezentanții statelor, chiar și al Austriei, păreau că împărtășesc acelaș mod de a vedea. Numai ambasadorul Germaniei se opune, sub cuvînt că această conferință trebue să aibă un caracter european, că nu este decît o continuare a tratatului de Berlin.

In definitiv Romînia este primită numai cu vot consultativ.

Romînia răspunde că își declină onoarea de a participa la această conferință; își face rezervele sale și protestează contra deciziilor care se vor lua, declarîndu-le neobligatoare pentru ea. Cu oare-care modificări, pretențiunile austriace și rusești au fost admise. Poliția fluvială pe regiunea Brăila—Porțile-de-fer se da de fapt în mîna Austriei, care nici nu era riverană pe această porțiune a Dunărei. Motivul era situația sa geografică și mulțimea intereselor sale pe Dunărea de jos.

Brațul Kilia se scoate de sub jurisdicția Comisiunei Europene și Rusia are drept să-și facă lucrări de deschidere la gura canalului Oceacov.

Motivul era de ordin economic, de fapt însă Rusia avea

1) H. Geffken.

nevoe de un canal strategic pentruca să-și introducă pe Dunăre vasele de războiu.

Numai după terminarea conferinței, fiecare stat și-a pus întrebarea: dar care este forța executorie a decisiunilor astfel luate asupra teritoriului Romîniei, care nu și-a dat adesiunea sa?

De fapt hotărîrea conferinței a rămas literă moartă până în ziua de azi. In această conferință toate principiile de drept internațional fluvial au fost călcate; pentru care profesorul german Franz Holtzendorff zice că *s'a inaugurat un principiu cu totul nou în politica internațională, pe temeiul cărora Puterile Mari sînt îndreptățite a acorda uneia dintre ele, pe domeniul fluvial a unui stat mai puțin puternic, privilegii nesprijinite pe altă bază decît pe interese politice.*

Pentru atitudinea demnă și hotărîtă întru apararea interesului și a prestigiului țării, cu recunoștință trebue a se înregistra în istoria Dunărei numele luptătorilor din rîndul întâiu ca M. Kogălniceanu, Alex. Lahovari, Ioan Ghica, D. Sturdza, Bălăceanu, P. Carp etc.

Consecințele politicei austriace în chestia Dunărei. Acum, după mai bine de 30 ani dela această ciocnire de interese pe Dunăre, putem cu toată siguranța constata cine a cîștigat de fapt pe urma conferinței dela Londra (1883).

Cu toată îndărătnicia diplomației sale, Austria nu a cîștigat nimic, căci planurile sale au căzut fără speranță de a se mai realiza. In schimb prin procedarea sa la Londra, a dat putință Rușilor de a se întări pe Dunăre; tăindu-se canalul *Polunoșnoi* dela gura Kiliei, s'a deschis flotei rusești poarta de intrare pe Dunăre.

Iată rezultatul vădit la care Austria a ajuns din cauza îngustimei de vederi; neputîndu-se ridica la timp deasupra intereselor de ordin secundar, n'a văzut mai departe în complexul problemei politice a Dunărei consecințele a căror victimă este astăzi.

Ce urmărea în definitiv Austria prin acea comisiune Mixtă pe Dunărea noastră?

Avînd dreptul de poliție a navigației dela Porțile-de-fier la Galați, Austria își pregătea dreptul de moștenitoare ca putere executivă în locul Comisiunei Europene a Dunărei, atunci cînd aceasta s'ar desființa.

Ajunsă aci, Austria ar fi avut mijlocul de a exercita comanda economică în toate porturile, pe întreg cursul fluviului până la mare.

Prin situația excepțională și privilegiată ce voia să-și asigure, ajungea să aibă monopolul navigației fluviale, să pună piedici importului din Occident, ca fără concurență să plaseze produsele austriace în toate țările udate de Dunăre. Ungurii aveau interes să îngreueze exportul grîului romînesc în sus prin Por-

ţile-de-fier şi în jos spre mare, pentru a nu concura exportul grîului unguresc prin Fiume.

Politica austriacă nu a reuşit; încercarea era prea tardivă, desvoltarea pe care o luase deja Romînia şi instinctul de conservare naţională putuse să facă faţă acestei tutele economice, care poate ar fi reuşit înaintea Tratatului dela Paris (1856).

Despre pretenţiile unei asemeni politice economice pe Dunăre, astăzi nici nu mai poate gîndi cine-va.

Situaţia noastră economică pe această porţiune a Dunărei, dela Galaţi la Porţile-de-fier, este cu totul schimbată prin marele export, prin desvoltarea şi utilarea porturilor şi a navigaţiei romîneşti, prin lucrările hidraulice şi întreţinerea cu banii şi mijloacele noastre a acestui imens canal internaţional. După ce vom scăpa de bariera taxelor dela Porţile-de-fier, ne rămîne ca prin aranjamentele ce am început a face deja cu Sîrbii şi Bulgarii să avem de *drept* aceia ce stăpînim *de fapt* în chestia Dunărei de mijloc. Problema grea a viitorului nu mai este chestiunea acestei părţi de fluviu; *stăpînirea Dunărei de jos şi a gurilor fluviului*, aceasta este o chestiune de interes european şi interesul propriei noastre existenţe de stat independent.

Interesul economic al Rusiei la gura Sulinei.—Chiar fals, testamentul lui Petru cel Mare, nu e lipsit de valoare; în el se oglindeşte conştiinţa de sine a unui tînăr şi viguros popor; schema complectă a conducerii şi a misiunei ce o are pentru viitor. „Unei corăbii mari îi trebue şi apă multă“.[1])

Rusia are prea mult pămînt şi prea puţină apă. In lupta sa pentru a ajunge la mări calde ea urmează, se poate zice, patru programe de expansiune: mediteranian, atlantic, indian şi pacific.

Aceste programe le încearcă pe rînd în direcţia celei mai mici rezistenţe.

Şi cea mai mică rezistenţă, pentru moment, se găseşte spre poarta Mărei Negre. Prinzînd mîna pe care Anglia i-o întindea, Rusia şi-a reluat iar vechiul program *mediteranian* sau mai bine zis *bizantin*.

Unul din primele obiective politice ale acestui program este gura Sulinei. Dunărea de jos, dela gură şi până la Brăila se numeşte şi Dunărea maritimă; pot naviga vase mari de acelaşi tonaj ca şi cele care intră în portul Constanţa. Din cele trei guri numai Sulina, graţie lucrărilor făcute şi întreţinute de Comisiunea Europeană, este atît de adîncă de poate permite intrarea vaselor de mare. Sulina este menită a ajunge unul din marile porturi mondiale, însă desvoltarea ei este intenţionat oprită pentru a nu distruge porturile Galaţi, Brăila şi Constanţa.

Debuşeul natural al întregului basen al fluviului, portul Sulina, prin poziţia sa geografică ca inel de legătură pe apă

1) Dosstoevski.

între Romînia şi restul Europei, se bucură de un ansamblu de avantaje naturale, tehnice şi comerciale, care-l fac să concureze toate celelalte porturi ale Romîniei.

Deşi în Sulina nu se fac operaţii şi tranzacţii comerciale şi deşi noi voim s'o transformăm numai în port de pasaj, totuşi se aglomerează portul în chip îngrijitor.

Acum cîţiva ani ministrul Dimitrie Sturdza stărue pe lîngă Comisiunea Europeană să încarce cu o nouă taxă de 20 bani pe tona de marfă vasele ce încarcă în Sulina pentru a împiedeca desvoltarea acestui port în deficitul Brăilei, Galaţilor şi Constanţei. Totuşi experienţa a dovedit că acest mijloc—pe care l-am putea numi artificial—n'a fost în deajuns de eficace; vasele plătesc taxa şi lucrează tot în Sulina. Iarna vin cîte 600—700 de şlepuri, care îşi predau marfa vapoarelor de mare venite la gura Sulinei, unde Dunărea se menţine desgheţată.

Deşi Sulina nu e legată cu restul ţării decît prin drum de apă, nu are nici o şosea măcar spre Tulcea, şi iarna adesea ca să ajungi la Bucureşti trebue să treci prin Constantinopole, totuşi comerţul de cereale preferă Sulina.

Avantajele pe care le prezintă sînt:

Economie de timp, economie de cheltueli, navlu mai mic, micşorarea riscurilor de navigaţie, se pot încărca vase de tonaj mai mare;—se lucrează numai cu elevatoare plutitoare, marfa venită numai pe apă din susul Dunărei se poate încarca şi iarna. Dacă acestui port, prin care astăzi vasele trebue să treacă numai spre mare, i s'ar face basenuri ca în porturile olandeze pentruca vasele să poată opera cu siguranţă, Sulina ar ajunge unul dintre cele mai mari porturi din Europa.

Ruşii au mare nevoe de un port mare la gura Dunărei care să lucreze şi în timpul iernei. In prezent toată regiunea bogată a Basarabiei îşi scurge grînele prin portul romînesc Sulina. Case mari de cereale din Rusia îşi au birouri în Sulina.

Canalul pe care l-au făcut, cu mari cheltueli, *Polunoşnoi* la gura Kiliei, serveşte numai pentru vasele mici de războiu şi vasele poştale Galaţi-Odesa. N'au putut ajunge la o adîncime mai mare de 12 picioare engleze,—vasele mari nu pot intra,—pe cînd la Sulina s'a ajuns la 24 picioare.

Adesea canalul rusesc se închide din cauza depunerilor, mai cu seamă că are şi orientaţia N S. Continuu trebue să lucreze cîteva drage pentru adîncire. In timpul ernei nu se menţin lucrările, aşa că primăvara cînd se deschide navigaţia, în gura canalului adîncimea e foarte mică şi cursele vaselor ruse se fac tot prin Sulina, până ce se termină lucrarea pentru a ajunge la adîncimea normală.

De cîţi-va ani se fac studii, şi se zice că planul este aprobat chiar, pentru a se face un mare port rusesc în baea *Oibrieni*, puţin mai sus de gura Kiliei, un canal de vre-o 12 k.m. care să lege portul cu Dunărea. Acest port de mare ar avea un frumos viitor şi ar concura Sulina. Nu numai toate cerealele din

Basarabia ar veni în acest port rusesc, dar chiar și cele din Romînia și Bulgaria. Acest port ar avea avantaje față de Sulina căci ar fi un port de *mare*, legat prin canal cu restul țărei. Sulina are portul pe *fluviu*, și oricît s'ar lucra nu poate ajunge la o mai mare adîncime; ori, cum din zi în zi se fac vase de tonaj tot mai mare, porturile cari au o adîncime mică fatal vor fi concurate în viitor de porturile cu mare adîncime.

In portul rusesc dela Gibrieni ar veni vase de cel mai mare tonaj și ar încărca prin elevatoare plutitoare grînele aduse cu șlepurile din susul Dunărei. Chiar dacă Dunărea ar fi închisă de ghiață portul ar lucra, căci șlepurile care servesc și ca magazii plutitoare sînt aduse înainte de îngheț și stau în așteptarea vaselor mari pentru a le preda marfa. Acelaș lucru care se întîmpla și la Sulina.

Pe lîngă condițiile technice mai favorabile, acest nou port rusesc ar avea șanse mai mari în concurență cu Sulina și din motive economice. Rușii pot să-i dea orice desvoltare fără grija de a concura alte porturi ruse de pe Dunăre, căci nu au decît Renii și Ismail, care relativ au mică importanță.

Pe cînd noi dacă am ridica Sulina am omorî Galații și Brăila.[1])

Pe acest nou port rusesc nu l-ar putea concura de cît Constanța, cînd ar fi legată printr'un canal cu Dunărea, pentruca cerealele să vie pe apă iar nu pe calea ferată. Numai atunci Constanța s'ar transforma din port de petrol într'un mare port de cereale.

Planul unui port la Gibrieni nu este nou.

După un scurt timp dela suirea pe tron a Domnitorului Carol I s'a discutat facerea unui mare port la Mare, pe coasta Basarabiei care era romînească; pe atunci delta Sulina era sub stăpînirea turcească, deci eram în cazul Rusiei de azi.

Domnitorul într'o călătorie pe Dunăre a vizitat locul acesta, însoțit de inginerii străini Hartley și Despardins.

Pentru o asemenea lucrare trebuesc sume destul de mari, de care Rușii se pot scuti cînd ar reuși să pună stăpînire pe Sulina; în acest caz ar avea și avantajul că robinetul de scurgere a grînelor romînești ar fi în mîna lor.

1) Profesorul german H. Geffken prevăzuse încă dela 1883 consecințele foarte alarmante pentru Comisiunea Europeană ce ar decurge din aplicarea planului Rusiei pe canalul Kilia. Dacă nu s'a realizat este că Rușii până acum au făcut numai un canal pentru vasele mici de războiu. Discutînd asupra concurenței ce brațul Kilia l-ar face brațului Sulina, zice: „Această concurență ar reduce foarte simțitor veniturile Comisiunei dela Sulina și importanța acestei guri la care nu s'ar mai face lucrările necesare. Astfel această instituție europeană la gurile fluviului ar fi atacată chiar la baza existenței sale, consecința finală n'ar fi decît desființarea ei; ori acest rezultat este conform vederilor politice rusești. Dominind fără control gura Kiliei Rușii își pot prepara material necesar pentru a cuceri Dunărea în caz de războiu și a facilita invazia în peninsula Balcanică. Astfel Rusia avînd dominația pe canalul Oceasov (Kilia) face iar un pas spre cucerirea gurilor Dunărei, de unde fusese îndepărtată prin tratatul de Paris."

Dacă Rusia își îndeplinește visul secular și ajunge stăpînă pe strîmtori, atunci din punct de vedere economic nu mai are atîta nevoe de a ne supăra la gurile Dunărei, căci e de ajuns să se mute robinetul romînesc la Bosfor.

Basarabia față de sistemul defensiv al Romîniei.—Sistemul defensiv al Romîniei este organizat după situația geografică naturală și trebuința de a întări părțile slabe din frontierele țării.

Pe lîngă frontierele tari dăruite dela natură: Carpații, Dunăre și Marea, avem și una din frontiere extrem de slabă: Prutul.

Moldova de azi, redusă din Moldova lui Ștefan cel Mare, la o fâșie lungă și îngustă între valul Carpatic și Prut, se prezintă în condiții foarte grele de apărat. Orientarea obstacolelor Prut, Siret și Carpați, face ca Moldova, față de o invazie rusă, în chip firesc să se apere cu linia de retragere spre munți, decît spre Muntenia sau Galiția.

Pe poarta aceasta dintre Carpați și Marea Neagră s'au scurs toate neamurile lumii barbare. Valurile de pămînt, movilele și ruinele cetăților sînt urmele organizației defensive a legiunilor romane, care lucrau obstacole pentru a opri scoborîrea năvălitorilor spre Sud.

Cînd Romînii revin din munți spre cîmpii, găsesc în regiunea Dunărei de jos pe Tatari, și-i împing peste Nistru. Și Muntenia și Moldova se luptă împotriva străinilor, și între ele, pentru a avea ca hotar Nistru.

Mircea, între alte titluri, își zice și stăpînitor al *părților tătărăști*; partea de Sud a Moldovei și Basarabiei până la Mare, erau ale Munteniei.

Ștefan cel Mare isbutește să-i dea Moldovei frontiere tari, sprijinite pe obstacole dela natură, pe care le complectează prin fortificații. Mută frontiera dela Trotuș la Milcov, se întinde spre Pocuția până în Ceremuș, se întărește pe Nistru, cu flancul drept sprijinit pe Mare și Cetatea Albă până lîngă Odesa, și cu flancul sting în Bucovina și pe Hotin.

„Ștefan constituește adevărata limită geografică și granița militară a Moldovei spre Rusia.

„Ținuturile din Basarabia, acel colț de țară zis Bugeac, constitue piața de arme a frontierei Orientale și Sudice.

„Intre Prut și Nistru, între cetatea Hotin și Cetatea Albă, s'au dat cele mai crîncene lupte între Moldoveni și Turci, Tătari, Cazaci, Poloni".[1])

Mohamet al II lea zicea: „până cînd Moldovenii stăpînesc Kilia și Cetatea Albă iar Ungurii Belgradul sîrbesc, până atunci nu vom putea birui pe creștini".

Moldovenii nu s'au închinat Turcilor decît atunci cînd au

1) General Ionescu.

pierdut cetățile dela gura Dunărei. La 1484 Baiazet ia Kilia și Cetatea Albă, prin a cărei pierdere, zice Bălcescu, se îngroapă și viitorul maritim al Moldovei.

Chiar dela începutul războaelor dintre Ruși și Turci vedem că Petru cel Mare își dă seamă de importanța acestei regiuni, căci în tratatul de alianță cu Cantemir recunoaște de frontieră a Moldovei, Nistru; țara nu va plăti nici un tribut, Domnii noștri nu vor fi maziliți, dar numai o favoare cere Imparatul: *de a se așeza în cetăți garnizoane muscălești*, până se va împuternici organizarea țării.

„Cît timp Rusia va pretinde a susține influența în peninsula Balcanică, numai Basarabia e locul care constitue zona de concentrare a armatelor sale.

„Concentrată aci, armata rusă se găsește imediat în contact cu regiunea balcanică prin Dobrogea; de aci amenință a despărți Muntenia și Moldova trecînd Prutul între Sculeni și Reni; în fine prin pozițiile dela Hotin și Comenița se asigură un sprijin de flanc și o bază de operații pentru o invazie în Bucovina și Galiția".[1])

Dacă Rusia ar fi în defensivă, Basarabia îi folosește mult, căci Nistru e prima linie de apărare care acopere obiectivele Kiev și Odesa, către care s'ar îndrepta trupele austriace sau romîne.

Se știe că Muntenia, între Olt și Milcov, este indicată ca reduit al apărării naționale, prin poziția sa centrală avînd capitală fortificată ca sîmbure. Frontul dela Milcov însă e descoperit și se găsește tocmai în fața celei mai slabe frontiere. De aceia s'a făcut linia întărită Focșani-Nămoloasa-Galați, care să închidă poarta dintre Carpați și Dunăre.

Dela Galați linia de apărare continuă pe Dunăre prin Isaccea, Tulcea, gurile Dunărei până la Mare.

Noi dar trebue să fim flancul drept al unei imense linii de apărare dela Baltica la Marea Neagră, împotriva întinderii Oceanului slav spre Sud și Vest. Independența noastră este legată de stăpînirea Dunărei de jos și a gurilor acestui fluviu.

Interesul militar al Rusiei la gura Sulinei.—„Este cunoscut de toți, și lucrurile cunoscute nu trebuesc ținute ascunse, că apărarea regiunii Focșani-Nămoloasa-Galați, poate fi întoarsă pe la Est printr'o cooperație a armatei inamice de uscat cu flota sa de războiu intrată pe gurile Dunărei.

„Există o strînsă legătură între *apărarea regiunei Focșani-Nămoloasa-Galați, apărarea și conservarea Dobrogei și apărarea Dunărei.*

„Una fără alta greu se poate face.

„Astăzi, încă singurul drum prin care vasele de războiu cu pescaj mare pot pătrunde în Dunăre, este brațul Sulina.

1) General Ionescu.

„Prin urmare ca să apărăm Dunărea va trebui să fim în stare a interzice intrarea vaselor de războiu pe acest braț." [1])

Flancul drept, care nu se poate încă sprijini solid pe Dunăre, Dobrogea și Marea, este partea vulnerabilă. Ca să oprim scoborîrea invaziei trebue să completăm închiderea porței Carpați—Marea Neagră, adecă dela Galați să prelungim întărirea pe frontul Isaccea—Tulcea până la Mare. Cu ajutorul forțelor navale trebue să ne apărăm Dunărea și litoralul maritim.

Rușii au nevoe de gura Sulinei pentruca pe aci să-și introducă vasele mari de războiu. Pe canalul Polunoșnoi, dela gura Kiliei, nu se pot introduce decît vase mici, avantgarda care încă din timp de pace circulă între Odesa-Reni până la 4 Km. de Galați.

La gura Kiliei, Rușii au numai o portiță și lor le trebue gura Sulinei, pentru a avea marea poartă de intrare pe fluviu.

Portul Sulina, adăpost pentru sute de vase, cu imense depozite de cărbuni, materiale, alimente, ateliere navale, instalații, mașini, șlepuri, remorchere, o populație maritimă de Ruși și Greci trebue cu orice preț prefăcută într'o solidă și bogată bază de operații pentru flota rusă.

Sulina rămasă în alte mîni este un cui ascuțit, înfipt vecinic în coasta flotei rusești.

De altfel Rușii nici nu-și ascund părerile; încă de acum cîțiva ani marele ziar „Nowoe Vremja" cerea limpede denunțarea clauzei din tratatul dela Londra asupra Comisiunii Europene dela gura Dunărei:

„Rolul acestui mare *fluviu slav*, care a băut atîta sînge rusesc, nu s'a sfîrșit încă.

„Ce scop poate să aibă această Comisiune, acest birou internațional de observație, așezat aproape în centrul viitoarelor noastre operații rusești?...

„Oare nu-i posibil să ne scăpăm însfîrșit de amestecul ce ni l-a impus Europa în afacerile acestui fluviu, care ne este așa de scump!...

„Afirmăm cu îndrăzneală că fluviul acesta ne este scump și sîntem încredințați că nimeni nu ne poate obiecta nimic.

„A sosit vremea ca să se termine cu această comisiune! Demnitatea Rusiei cere acest lucru, considerații militare și strategice precum și dreptul său indiscutabil și indivizibil de stăpînire a Mării Negre în care se varsă Dunărea.

„Delegații țărilor neriverane ce caută să se amestice pe malurile Mării noastre!...

„Până atunci cînd chestiunea Comisiunii Europene se va tranșa în senzul cerințelor Rusiei, noi trebue să facem tot ce se va putea. De aceia să începem prin a creia o solidă societate de navigație comercială, bine organizată, pe tot cursul marelui nostru fluviu slav...".

1) General C. N. Hîrjeu.

Și... au făcut ce-au putut: vasele de comerț rusești, deși nu cîștigau nimic, se înmulțeau în fiecare an pe Dunăre, legînd porturile rusești cu cele din Romînia, Bulgaria și Serbia. Iar în actualul războiu a fost singurul mijloc prin care Rusia a putut da ajutor Serbiei.

Pofta Rușilor pentru acest peticuț de pămînt dela gurile Dunărei e așa de mare, încît și scriitorii ruși cei mai abili nu pot să-și înfrîneze condeele:

Scalcovski scrie alarmat că „gurile Dunărei, care după pacea dela Adrianopol au trecut la Rusia, însă după războiul din 1877 nu ni s'a *întors* odată cu Basarabia, au rămas pe seama Romîniei.

„Populația rusească ce locuește în Sulina și în Dobrogea este acum supusă unei romanizări sistematice".

Un alt scriitor rus, *Batinșcoff*, arată că „fluviul acesta, așa de vestit în letopisețele noastre militare, așa des amintit în cîntecele și legendele poporului rus, abia la 1812, și numai cu unul din malurile sale, a intrat în posesia Rusiei.

„Importanța sa pentru navigație și comerț este neînchipuit de mare.

„Și dacă nu s'ar fi restabilit existența Principatelor Dunărene, dacă nu s'ar fi reîntemeiat acolo o agricultură și o gospodărie națională și prin urmare nu s'ar fi reînființat dela 1870 importanța comercială a Galaților și a Brăilei—atunci porturile noastre dunărene Ismail și Reni ar fi devenit piețe mari de debușeu. Opera lui Kisselef n'are altă scuză decît aceia că, neputînd alipi Principatele Dunărene la Rusia, el a lucrat în așa mod încît a pus în imposibilitate pe Austria de a-și însuși ceia ce Rusia n'a putut să-și apropieze.

„Oricum însă, gurile Dunărei rămîn de o mare importanță pentru Rusia atît din punct de vedere strategic cît și comercial.

„Ele reprezintă un punct de hotar lesne de apărat și care servă în caz de trebuință pentru aprovizionarea armatelor precum și pentru direcția principală a forțelor noastre în mișcarea lor spre Balcani; din punct de vedere comercial Dunărea e calea principală navală, care începe din inima Germaniei, curge prin provinciile cele mai mănoase ale Austriei, și se termină în imperiu rus.

„*Mai cu seamă important pentru Rusia este brațul Sulina*".

Cum pot încerca Rușii ocuparea gurilor Dunărei.—In chestiunea stăpînirii gurilor Dunărei, pentru Ruși, punctul de vedere militar primează asupra celui economic. Și pentru a nu se alarma Europa de lăcomia slavă dela gurile acestui fluviu de interes european, diplomația rusă va avea abilitatea de a cere la început o minimă rectificare de frontieră care să le asigure viitorul operațiilor militare la Dunărea de jos.

De ce s'ar alarma Franța și Anglia, și întrucît s'ar periclita navigația internațională, dacă Rușii ar muta frontiera mai sus cîțiva kilometri, dela gura Prutului la gura Siretului? Atunci peninsula Galaților dintre Prut, Brateș, Siret și Dunăre, acest pivot de manevră al armatei romîne, ar cădea în stăpînirea Rusiei. Linia întărită romînească dela Carpați la Dunăre la adăpostul căreia se face concentrarea noastră, n'ar mai avea nici o valoare fără flancul drept Galați, pe care se sprijină sistemul defensiv al Romîniei.

Fără Galați nici nu poate exista o Romînie sub forma actuală.

Tăindu-se baza Moldovei, luîndu-se Galații, această piatră fundamentală a Moldovei, se dărîmă Moldova dela temelie; această nefericită țară, lipsită de piatra fundamentală, rămîne în aer, fără razem, strînsă în cleștele rusesc.

In ziua cînd Galații vor trece sub stăpînirea Rusiei putem suspina și noi ca nefericitul erou Kosciusko:

Finis Moldaviae et Dobrogiae!

Dar Rușii, de această dată, poate vor fi mai modești, își vor satisface apetitul cu mai puțin. Motive și ocaziuni de ușoare rectificări de frontieră se găsesc oricînd: brațul Kilia e despărțit de brațul Sulina numai printr'o insulă (Letea) plină de bălți și stuf; ce valoare pot să aibă cîțiva kilometri de teren mlăștinos, absolut neproductiv? Prin această rectificare de frontieră s'ar evita numeroase conflicte cu pescarii ruși, s'ar tranșa chestia rămasă în litigiu a stăpînirii noilor insule care se formează din depunerile aduse de fluviu la gura Kiliei.

Portul Sulina e așezat pe malul drept al canalului, Rușii vor declara că nici nu au gînd să se atingă de Sulina; ei vor numai să mute frontiera pe insula Letea la malul sting în fața Sulinei.

Ceia ce de fapt ar însemna că e asigurată stăpînirea rusească a gurii principale a fluviului. Și pentruca să nu existe nici o bănuială că interesele comerciale ale Europei vor fi periclitate, Rusia poate renunța la Sulina, unde va continua nesupărată Comisiunea Europeană și libera navigație internațională. In acest caz Europa nu mai are nici un motiv de a se amesteca în negocierile Ruso-Romîne. Rușii de data aceasta pot fi atît de modești încît să nu ne ceară decît o simplă rectificare de frontieră nu la gurile Dunărei ci puțin mai sus, cedarea unui mic port pe Dunăre fără însemnătate comercială: Isaccea sau Tulcea. (Un fel de Silistra cu trei kilometri, pe cînd *Ea* ne dă în schimb întregirea neamului, Transilvania, Banatul, Crișana etc... Dar ce nevoe au Rușii de un mic port romînesc pe malul drept?

Rușii, ca să ajungă în Bizanțiul mult visat, pentru a pune crucea ortodoxă pe cupola sfintei Sofii și după ce-au pus-o s'o poată păzi, au nevoe de un drum scurt și sigur.

Trebue să meargă sau prin Asia sau prin Romînia și Bulgaria.

Prin Asia este foarte departe; țară primitivă: munți, păduri și deșerturi, fără căi ferate, fără șosele.

Prin Romînia şi Bulgaria e un drum drept şi scurt de vre-o 300—400 km. în linie dreaptă. Au de-a gata şi calea ferată la dispoziţie făcută de Romîni ca să se lege cu căile bulgare. Aşa că trupele îmbarcate în trenul dela Tulcea prin Babadag, Medgidia, Bazargic, trec în Bulgaria spre Filipopoli, Adrianopoli şi debarcă după cîteva ore de drum în Constantinopole. Işi poate închipui cineva că Ruşii vor neglija o asemenea avantajoasă cale care le stă la îndămînă?

Numai atunci Ruşii nu vor uza de acest drum cînd îl vor găsi astfel închis încît, cu toate mijloacele întrebuinţate, vor fi în neputinţă de a-l deschide.

Acest drum scurt spre Sud, pe care Ruşii l-au călcat de vre-o opt ori până acum, este tăiat de un obstacol: *Dunărea.*

Se ştie că fluviile servesc în războae în două chipuri deosebite: ca barieră, *obstacol* în drumul năvălitorului sau ca *drum* de apă.

Ruşii, ocupînd Isaccea sau Tulcea pentru a-şi organiza un cap de pod militar, îşi asigură din timp trecerea armatei peste fluviu, operaţie extrem de grea pentru un obstacol aşa de important ca Dunărea.

Malul dobrogean al fluviului, frontul Bugeac, Isacea, Tulcea formează un zid pe care trebue să-l ia în piept armata care trece fluviul din Basarabia în Dobrogea.

Avînd dinainte un picior ferm pe malul drept, însamnă că deja eşti dincolo de baricadă.

Isaccea, călare pe trei drumuri, este cheia Dobrogiei.

Tulcea, la vîrful triunghiului deltei, comandă gurile fluviului. Ce bine şi folositor ar fi să reflectăm cît mai mult asupra părerii profesorului Mitrofanoff: „Pe de altă parte Rusia nu poate rămînea cu desăvîrşire indiferentă faţă de soarta Slavilor de sud din peninsula Balcanică—micile state din Balcani formează înainte de toate o *apărare dela spate pentru strîmtori...*" [1])

Numai stăpîni pe Dunăre, Ruşii pot comanda statelor din Balcani, căci fluviul acesta pe care ei îl numesc *slav* este *şira spinării* a peninsulei balcanice.

Nu putem să ne sprijinim pe Comisiunea Europeană în apărarea gurilor Dunărei.—Comisiunea Europeană a Dunărei alcătueşte un sindicat european, mandatar al comunităţii internaţionale; ea exercitează acest titlu în virtutea unei învestiri temporale, cu o adevarată suveranitate; privilegii fără alt precedent în dreptul internaţional. Această comisiune are atributele unui guvernămînt autonom, un mic stat cu cele trei puteri: *face legi, judecă* şi *execută* pe teritorul nostru.

Această unică şi veche instituţie, pentru necesităţile care i-au dat naştere, şi-a îndeplinit de mult menirea, jucînd un rol însemnat în istoria politică şi diplomatică a Orientului.

1) Din broşura „Romînia şi Războiul European" (C. Stere).

Astăzi ea nu mai trăeşte decît în chip artificial; se poate zice printr'o *raţiune politică.* Pentru menţinerea ei în forma actuală Romînia e nevoită să abdice dela o parte din suveranitatea ei teritorială; comisiunea nu este mai mult decît o tutelă sau un control, ea nu supraveghează sau controlează, ci chiar *administrează* şi *execută* pe teritorul nostru.

Am arătat în altă parte că Romînia trebue să păstreze recunoştinţă acestei vechi instituţii europene, care a adus imense servicii de ordin tehnic, economic şi administrativ.

Dacă rolul ei s'ar limita numai la servicii de acest ordin, atunci misiunea acestei comisiuni ar fi demult terminată. Dar Romînia sacrifică o parte din suveranitatea sa pentru serviciile de ordin politic ce această comisiune trebue să-i facă, căci interesele noastre în chestia Dunărei coincid cu marile principii stabilite pe acest fluviu şi sînt conforme cu dreptul Ginţilor.

Statele europene divizate şi grupate după diversitatea intereselor se întîlnesc la gura Dunărei pe un teren neutru de împăcare; prin această comisiune ele reuşesc a se ţine în bloc pentru salv-gardarea intereselor comune: *asigurarea libertăţii navigaţiei pe acest fluviu naţional, supus unei servitudini internaţionale.*

Trebue să recunoaştem că mai înţelept este de a ne prezenta pe Dunăre cu păvaza Comisiunii Europene decît cu pieptul gol în faţa puternicilor noştri vecini. Impotriva preponderenţelor posibile, Romînia opune, ca scut de apărare, libertatea navigaţiei reprezentată de Europa întreagă interesată în această mare cauză.

Căutînd a cunoaşte folosul şi serviciile politice pe care le-am avut şi putem să le mai avem dela Comisiunea Europeană, reducem la justa valoare punctul de sprijin pe care-l putem găsi în această instituţie. Cercetînd istoria Orientului şi a Dunărei ne încredinţăm că tocmai rolul politic al acestei comisiuni e partea slabă şi schimbătoare; ea a reuşit de mult să deschidă gura Dunărei, să întreţie şi să îmbunătăţească canalul navigabil, dar n'a reuşit să asigure neutralitatea acestui fluviu—dimpotrivă, din acest punct de vedere, ea în loc să cîştige a pierdut.

Nu trebue să cerem dela această comisiune să dea mai mult decît poate.

Şi e destul de mare folosul pe care comerţul european şi al nostru îl trage din funcţionarea acestei alcătuiri pe timpuri normale.

Indată ce echilibrul de forţă este rupt, rolul ei politic încetează.

In războiul din 1877 toate condiţiile de neutralitate, care se găsesc la baza acestei comisiuni, rămase platonice, au fost călcate prin forţa necesităţilor războiului. In campania din 1913 cu toate protestările comisiunii, noi am luat măsurile dictate de necesităţile militare. Ceia ce dovedeşte că această comisiune, cu toate atribuţiile şi quasi-suveranitatea sa nu poate să garan-

teze până în ultima instanță apărarea gurilor Dunărei și interesele navigației europene;—această misiune fatal trebue să revie puterii teritoriale.

Comisiunea Europeană nu este un tribunal suprem, de esență divină, la care să facă apel diferitele cabinete ale statelor nedreptățite în chestia Dunărei. Aci sînt chiar statele înseși cu interesele și combinațiile lor, și toate raporturile de echilibru politic și militar, ca și cele de pe Dunăre, se fac direct între grupările statelor și numai consecințele combinațiilor se reflectează în sînul Comisiunii Europene dela Dunăre.

In această delicată chestiune a Dunărei, se ciocnesc două serii de interese:

1) Interesele generale de libertate a navigației;

2) Interesele particulare ale statelor riverane.

Anglia, Franța, Italia, țări neriverane, au numai interese economice pe Dunăre; Austria, Rusia au și interese politice militare care se ciocnesc pe acest fluviu.

Statele mari neriverane trebue să asigure prin această comisiune libertatea navigației, să constitue garanția și sprijinul statelor *mici* împotriva ingerințelor statelor mari *riverane*.

Dacă prin Comisiunea Europeană această influență salutară și desinteresată s'ar exercita totdeauna cu folos pentru noi, ar trebui să dorim la nesfîrșit prelungirea acestei instituții, cu prețul oricăror sacrificii.

Experiența trecutului ne-a dat pilde destule pentru a cunoaște până la ce punct putem să ne rezămăm pe Comisiunea Europeană în apărarea intereselor noastre politice, economice și militare ce le avem pe Dunăre.

La conferința dela Londra (1870) de sigur că cererea Rusiei, de a desființa neutralitatea Mărei Negre, numai în avantajul libertății navigației nu era, și totuși dorința Rusiei s'a realizat.

In congresul dela Berlin (1878) cedarea Basarabiei nu era în interesul libertății navigației, căci Rusia, care fusese anume îndepărtată după războiu, de Crimeea, acum se apropia iar de fluviu.

Lecția cea mai dureroasă ne-a dat-o conferința dela Londra. Austria tinde la dominația și monopolul navigației pe Dunăre, Rusia cere un canal militar pentru a introduce forțe navale pe acest fluviu declarat neutru. Pentruca să se poată menține Comisiunea Europeană a Dunărei, celelalte state au satisfăcut ambele cereri, care erau în dauna noastră și a principiilor stabilite pe Dunăre.

S'a hotărît sacrificarea Romîniei ce cădea la mijloc, între interesul Austriei, care se întindea de sus în jos, și interesul Rusiei care se întindea de jos în sus pe Dunăre.

Este o veche iluzie politică această speranță vagă în atotputernicia acestei comisiuni, că ne-ar putea asigura salvarea Dunărei noastre. Desigur că e un bine pentru noi și ținem la existența ei, dar nu trebue să uităm că în fond ea nu constitue

decît o *expresie politică* a unor vechi raporturi de interese europene, care astăzi se găsesc complect schimbate.

Și pentruca această veche alcătuire să-și păstreze echilibru, ca blocul european dela gura Dunărei să nu se desfacă, e adesea nevoe de compromisuri, și negocieri, și cumpeneli între statele mari—împăcări ce se fac mai totdeauna pe deasupra capetelor celor mici.

Despre aceste împăcări spusese Engelhardt, încă dela 1871:

„C'est ainsi que fut inauguré sur le Danube le système de contrepoids ou des compensations qui imprime à la legislation actuelle de ce fleuve un caractère artificiel essentiellement politique".

Să nu comptăm pe ajutorul Angliei.—Dar Anglia, tradițională arbitră în chestiunea Dunărei, va abandona propria-i operă, va lăsa pe Rusia să-și întindă mîna asupra gurilor fluviului?

Politica se schimbă după geografie. Anglia nu mai are interesele mari pe care le avea odată aci în valea Dunărei.

In istoria economică, o dată importantă este aceia în care America începe a-și trimite grîul în Europa.

Pe la 1870 grîul american intră în luptă pe piețele occidentale și rezistă concurenței provocînd o criză agrară, cu influența simțită în toate raporturile comerciale și în economia rurală din Europa.

Dela această dată interesul Angliei pentru Dunărea scade din an în an. E drept că vase engleze vin încă foarte multe în Dunăre, dar în trecut veneau să ia grîu pentru Anglia, pe cînd acum fac cărăușie pentru alte state; piețele Angliei sînt inundate de grîul Americei, Canadei și Argentinei.

Pe atunci avea un interes capital navigația engleză pe Dunărea, acum e un interes cu totul secundar.

Atît de puțină importanța mai dă Anglia chestiunii Dunărei, încît acum cîțiva ani numai în urma intervenirilor noastre s'a hotărît să se mai mențină încă blocul Comisiunii Europene a Dunărei.

Numai grație abilității politice a Regelui Carol și stăruinței ministrului Dimitrie Sturza se datorește încă prelungirea vieții acestei Comisiuni.

Ce-ar avea de pierdut Anglia dacă s'ar desființa Comisiunea Europeană dela gurile fluviului?

Și Romînii și Rușii au azi tot interesul de a menține lucrările tehnice și adîncimea canalului navigabil. Rușii au nevoe de adîncime cît mai mare pentru a putea introduce vasele mari de războiu în sprijinirea operațiilor militare pe fluviu; de asemenea au nevoe de a scurge grînele din Basarabia.

Și Rusia și Romînia exportă mai mult decît ar putea transporta cu propriile lor vase, așa că au nevoe să le vină vase străine ca să le încarce grînele pentru piețele din Occident.

Un motiv de scădere a intereselor la Dunăre, în viitor, va fi şi creşterea tonajului vaselor engleze. Adîncimea în gurile Dunărei nu va mai creşte, şi toate statele mărginaşe, cînd construesc vase noui, ţin seamă de anumite limite de tonaj peste care dacă trec nu mai pot intra pe Dunăre.

Or Englejii—îndată ce se învechesc vasele lor, le vînd, de obiceiu Grecilor, şi construesc vase noui de tonaj din ce în ce mai mare.

Cînd Anglia a avut nevoe de grîul din valea Dunărei a venit aci, a înlăturat piedicile naturale şi artificiale pentru a-şi asigura transportul pe apă.

O coincidenţă de interese în chestia Dunărei ne-a adus pe atunci sprijinul acestei mari puteri.

Un complex de interese economice şi politice silesc pe Anglia de azi să-şi retragă mîna protectoare de deasupra Dunărei —de aceia *nu trebue să mai comptăm pe sprijinul Angliei.*

Jean Bart

Asupra imperialismului german

Trecem printr'un moment trist şi tulbure.... moment în care obiectivitatea absolută în domeniul ideilor, atunci cînd ele au un punct de contact cît de mic cu istoria ce se face sub ochii noştri, ori care ar fi sforţările şi buna credinţă a scriitorului, e aproape irealizabilă. Citind remarcabilul studiu al d-lui Antoniade asupra imperialismului culturii germane,*) am avut această impresie. Am regăsit în el pe cugetătorul pătrunzător şi fin, pe stilistul elegant de altă dată. Îmi pare însă că seninătatea lui filosofică a fost pusă la o grea încercare de preocupările pasionate ale zilei. Forţa argumentării s'a resimţit de ele, aprecierile subiective au luat uneori locul explicărilor cauzale, făcînd pe d. Antoniade să evite calea unui determinism riguros.

Şi de aceia, fără a-mi face iluzii că am reuşit să mă emancipez cu totul de orice influenţă extra logică, am crezut că trebue să ridic, faţă de unele din afirmaţiile sale, cîteva obiecţii şi unele îndoeli.

După d. Antoniade, imperialismul culturii germane, în forma pretenţioasă şi agresivă sub care se prezintă, e un fenomen anormal şi unic. Orgoliul naţional, spune d-sa, e o trăsătură comună mai tuturor popoarelor, dar „nici un popor nu se gîndise încă să sistematizeze acest orgoliu şi dintr'un sentiment natural să facă o doctrină". „Nici un popor nu s'a gîndit să proclame excelenţa propriei lui firi şi să impună lumii propria lui cultură".

Îmi pare dimpotrivă că un imperialism, îmbrăcat într'o formă desigur nu identică, dar asămănătoare, se găseşte azi cel puţin la trei din marile popoare ale lumii. Ca şi Germanii, aceste popoare au erijat orgoliul lor în doctrină, proclamînd în faţa universului excelenţa propriei lor firi. Operele unui Disraeli, Cecil Rhodes, Stead şi lord Curzon sînt pătrunse de superioritatea rasei anglo-saxone asupra celorlalte rase ale globului şi acum 10 ani Rudyard Kipling trata pe Germani de „Huni şi Sciţi barbari". Americanii privesc Europa ca pe un ţinut arhaic, adormit în ru-

*) *Noua Revistă Romînă.*

tina trecutului, dela aceiaşi înălţime, dela care popoarele occidentului privesc pe acele ale peninsulei balcanice.

Panslavismul în operele unui Aksakov şi Pobedonotzev e pătruns de ideia că sfînta Rusie are misiunea divină de a regenera Europa, infectată de materialism, îmbătrînită şi conruptă. În faţa acestor imperialisme, acel german apare exprimat, e adevărat, într'o formă mai asbolută din cauza acelei excesivităţi şi furii mistice pe care cu drept cuvînt o dă d. Antoniade ca notă esenţială a temperamentului german şi într'un tot mai sistematic şi mai naţional, fiindcă poporul care a dat pe Kant şi a avut atîtea generaţii de filozofie transcendentală, dispunea în tradiţia lui intelectuală de un arsenal mai bogat decît celelalte.

La popoarele de cultură ale Europei, la care imperialismul nu se manifestă cu intensitate azi, el s'a manifestat puternic odinioară, căci toate au avut faza lor de imperialism pretenţios, în care s'au crezut rînd pe rînd poporul ales şi sarea pămîntului. Mîndria poporului spaniol în secolul al XVI-lea nu avea margini: nu era el doar menit să imprime cu forţa pecetea ideii catolice lumii vechi şi acelei nouă?

Francezii, în epoca lui Ludovic al XIV-lea erau pătrunşi de imensa superioritate la culturii lor clasice şi priveau c'o milă dispreţuitoare a Teutonul greoiu şi barbar. Franţa revoluţiei şi acea a lui Napoleon nu era oare „la grande Nation" care avea menirea să răstoarne pretutindeni tiranii şi să convertească popoarele, cu voia sau fără voia lor, la noua evanghelie a drepturilor omului? Şi dacă aceste popoare s'au moderat azi pretenţiile şi s'au redus aspiraţiile, să fie oare numai fiindcă sentimentul umanităţii a pătruns tot mai mult în conştiinţa lor şi odată cu el acel spirit critic de dreptate, de măsură, de înţelegere, care te face să recunoşti ca legitim dreptul la viaţă a altuia după normele alese de propria lui fire?... Se poate, deşi acest factor ideal e slab în faţa atotputerniciei instinctelor. Şi imperialismul unui popor nu e decît instinctul său de dominaţie şi el e alimentat de interese şi de apetituri. Acest imperialism ia o formă politică sau economică şi e însoţit adesea de un imperialism al culturii, format după procesul psihologic, atît de cunoscut, de justificare a instinctelor şi care e totdeauna o doctrină lipsită de rigoare logică, cu un caracter afectiv şi mistic. Instinctele de dominaţie nu plutesc însă în aer; ele au un substrat, sînt în funcţie de vigoarea fizică, psihologică şi morală a unei naţii. Şi dacă nu se poate vorbi fără a cădea în consideraţii arbitrare sau obscure de rase superioare şi inferioare, se poate spune fără primejdie că unele popoare apar, la un moment dat al istoriei lor, mai viguroase decît altele, căci sînt semne obiective şi indicii sigure care revelează această vigoare. Şi cînd la un popor natalitatea rămîne mult timp staţionară şi el nu-şi mai poate menţinea rangul în lupta economică care se dă pe piaţa mondială, se poate vorbi cu drept cuvînt de o scădere a forţei lui de vitalitate în raport cu acea a celorlalte popoare şi de oboseală, dacă nu de bătrîneţă.

Şi aceste cuvinte pot fi întrebuinţate pentru Franţa, unde burghezia activă de altădată pierde pe fiecare zi spiritul de întreprindere şi se mulţumeşte să ducă azi viaţa rentierului care taie cupoane, şi unde o supra-rafinare intelectuală şi un individualism şi raţionalism critic, disolvant al tradiţiei şi al marilor credinţi colective, domină spiritul public, diminuind vigoarea primitivă a instinctelor. Poporul care a dat lumii pe un Anatole France „cette extrême fleur du génie latin" e desigur un mare popor, dar nu străluceşte prin vigoare şi tinereţă. Şi cîteva semne îngrijitoare apar şi pentru Anglia la orizont. Procentul natalităţii începe a scădea şi aici. Bancherul lumii s'a îngrăşat, după vorba lui Blachford, şi se mişcă azi tot mai greu în univers, stingherit în avîntul său de un concurent tot atît de activ şi desigur mai tînăr. Îmi dau sama cît de hazardate sînt aprecierile asupra vîrstei popoarelor. Îmi pare totuşi că e mult adevăr în vorbele unui savant japonez, care întrebîndu-se ce oră a zilei arată ceasornicul istoriei pentru marile naţii ale Apusului, a răspuns: Franţa e în ceasul sării, Anglia într'unul din ceasurile tîrzii ale amiezii, Germania la ora 11 a dimineţii. Cu populaţia sa care creşte aproape c'un milion pe an, şi s'a dublat într'o jumătate de secol, cu activitatea sa febrilă în toate domeniile, cu acel spirit de întreprindere şi de risc, curajos şi tenace, care i-a permis să creeze, c'o repeziciune vertiginoasă, o tehnică şi o industrie care a invadat în cîţiva ani piaţa lumii, poporul german prezintă semnele tinereţii şi poate, mai mult încă, pe acele ale adolescenţii. Şi psihologia sa aminteşte pe acea a adolescentului: Ca şi dînsul, Germanul e însufleţit de un orgoliu pueril şi imens şi e lipsit de comprehenziune pentru ceilalţi, cînd nu are dispreţ pentru ei. Poporul german trece acum printr'o criză de creştere şi de expanziune, într'un moment al istoriei în care Marile Puteri ale Occidentului au sfîrşit această fază a evoluţiei lor. De aici o tensiune şi un dezechilibru, mai mult aparent, în viaţa lui internă. Energia acumulată în lupta pentru realizarea unităţii naţionale a crescut nemăsurat după formarea imperiului, revărsîndu-se c'o furie năvalnică în alte direcţii. Pe imperialismul militar şi politic al unui Bismarck s'a altoit imperialismul economic cu aspiraţiile lui mondiale. Şi în goana ei după materii prime şi debuşeuri, goană fatală impusă de necesităţile inexorabile ale vieţii, Germania a reclamat „mai mult loc sub soare". Dar locul era ocupat de popoare ce fuseseră mai privilegiate de soartă şi se bucurau de prestigiul unei mai vechi culturi. Şi ele au privit cu rea voinţă sau cu ironie la noul venit, acest intrus lipsit de educaţie şi care lasă atît de mult de dorit în privinţa manierelor, a măsurii şi a eleganţii. Şi atunci amorul propriu al adolescentului, conştient de forţa lui de vitalitate, s'a iritat şi aspiraţiile lui au luat o formă din ce în ce mai pretenţioasă, mai agresivă, mai insolentă.

După părerea d-lui Antoniade, Germanii nu au creat, ca Grecii şi Romanii, valori culturale de o importanţă universal ome-

nească. Reforma cu care se mîndresc Germanii, nu poate fi comparată cu renaşterea, din punctul de vedere al roadelor sale. Ea a fost mai mult o revoltă ecleziastică şi politică, în care s'a manifestat mai ales ura împotriva Welschilor. Oricît adevăr ar fi în această afirmaţie, îmi pare că ea micşorează contribuţia pe care reforma a adus-o la spiritualizarea şi eticizarea vieţii religioase a omenirii. Reforma a înlesnit deasemeni şi triumful principiului libertăţii de conştiinţă şi e îndoelnic dacă fără dînsa catolicismul s'ar fi recules şi întărit. Dacă se poate spune că romantismul cu iraţionalismul său e un produs specific german, el nu îmi pare însă urmaşul firesc al criticismului kantian şi valoarea acestuia nu e numai locală. In istoria cugetării omeneşti, criticismul a creat pentru toate timpurile o atitudine şi o metodă, iar etica kantiană nu-i decît prea puţin acea morală a protestantismului, satirizată de Schopenhauer şi de Nietzsche. Semnificarea ei mi se pare alta. E cea mai puternică încercare de a construi pe bazele raţiunii o logică a vieţii şi o morală independentă, emancipată de orice teologie, purificată de orice hedonism.

Examinînd valorile culturale ale Germaniei actuale, d. Antoniade recunoaşte cît de mare e contribuţia ei ştiinţifică. Şi desigur, în ce priveşte desvoltarea ştiinţelor fizice, chimice, biologice, medicină, higienă, Germanii sînt azi neîntrecuţi şi după mărturii franceze, a căror autoritate nu poate fi pusă la îndoială, spitalele, laboratoriile, institutele lor ştiinţifice sînt cele dintăi din lume. Şi mi se pare că se poate spune acelaş lucru şi despre ştiinţele economice şi sociale şi mai ales despre artele tehnice şi aplicate. Căci genul de organizaţie, desvoltat de Germani dela crearea imperiului, e răspîndit in toate ramurile de activitate. Importanţa lui e oare numai locală şi nu poate fi el considerat ca un dar pe care Germanii l-au făcut omenirii, dar de o importanţă culturală şi socială nepreţuită?

Se spune mereu: Germanii au în ştiinţă muncitori, dar nu sămănători de idei ştiinţifice. Să nu uităm că ei au început a lucra în acest domeniu mai tîrziu decît alţii şi azi nu mai sîntem în perioada eroică a descoperirilor. Şi totuşi, deşi aprecierile în acest domeniu sînt atît de relative, îmi pare că, alături de un Bichat şi Claude Bernard, citaţi de d. Antoniade, ar putea sta fără jenă un Johannes Müller, un Helmholz, un Herz şi poate şi alţii.

Ni se spune de asemeni: în domeniul moral şi în cel religios, Germania contemporană nu prezintă nici un principiu dătător de viaţă, nici o regulă de activitate universal omenească. E adevărat, dar cam acelaş lucru se poate spune şi despre celelalte popoare ale Europei. Faza prin care trece azi cultura germană, e mai ales materială şi tehnică, ea absoarbe cea mai mare parte din forţele vii ale naţiei. Dar asta nu însamnă că flacăra care însufleţea pe poeţii şi cugetătorii de odinioară, s'a stins pentru totdeauna în poporul german. Ea continuă să pîlpîe în adîncuri, de unde poate izbucni iar. Şi dacă un materialism grosolan stăpîneşte o mare parte a unei burghezii prea repede îmbogăţită, care

vrea să guste cu aviditate plăcerile vieţii, în unele cercuri intelectuale şi chiar populare ale Germaniei se observă tot mai intensă nevoia unei vieţi mai interioare şi mai spirituale. In domeniul filozofic, după disciplina atît de severă a neokantismului, suflă acum un vînt de idealism, care pentru mulţi anunţă o nouă perioadă. Opere recente, şi mai ales acele ale nebulosului Eucken, sînt în această privinţă semnificative. Şi cine ştie dacă în domeniul religios în care Germanii au avut altădată un Schleiermacher, personalităţi ca pastorii Traube sau Jatho nu sînt prevestitorii unei renaşteri.

In domeniul artistic, exceptînd muzica, unde superioritatea Germanilor e incontestabilă, se poate susţinea desigur că literatura germană contemporană, ca şi sculptura şi arhitectura, sînt sub nivelul comun european. In privinţa picturii numai cu unele rezerve. După d. Antoniade, reforma a înăbuşit în spiritul german orice avînt de artă plastică.

Dar în momentul reformei, în prima jumătate a secolului al XVI-lea (ce pictori mari aveau atunci Francejii şi Englejii?), Germanii au avut pe un Dürer şi un Holbein, iar în secolul nostru un Böcklin e poate ceva mai mult decît o glorie locală.

Punctul cel mai slab şi mai vulnerabil al culturii germane e desigur în domeniul politic. Cu militarismul ei prusian, cu straşnica ei disciplină şi organizare exterioară, Germania a rămas la forma de stat medievală, în care domină principiul de autoritate. Şi nu încape îndoială, din punct de vedere politic, Germania e mult în urma celorlalte state ale Apusului. E cam în stadiul în care era Franţa în secolul al XVII-lea şi sentimentele monarhice ale poporului german faţă de persoana Kaiserului amintesc pe acele ale contemporanilor lui Racine faţă de Regele Soare. Şi cum e firesc, pentru cele mai multe spirite occidentale şi pătrunse de ideile marii Revoluţii, aceste resturi arhaice nu pot fi decît profund antipatice. D. Antoniade se miră că un popor ca Germanii, care au înlocuit principiul de autoritate în domeniul religios, nu au fost în stare să-l înlocuiască în acel civil. Imi pare însă că acest militarism şi medievalism în legătură cu dînsul îşi are raţiunea lui de existenţă şi nu e poate atît de exagerată afirmaţia acelor savanţi germani, după care cultura poporului lor nu s'ar fi putut desvolta fără pavăza militarismului.

Structura politică a unui stat e desigur determinată mai mult de situaţia sa geografică şi de raporturile sale exterioare decît de însuşirile lui naturale. Dacă Anglia, Statele-Unite ale Americei şi Elveţia au mers atît de departe pe calea parlamentarismului, a libertăţilor publice şi a reformelor democratice, dacă ele s'au putut lipsi de povara armatelor permanente, e fiindcă aceste ţări se bucură de o situaţie geografică privilegiată.

Cele dintăi datoresc mult caracterului lor insular, Elveţia munţilor săi inexpugnabili. Avînd posibilitatea să se apere fără mari greutăţi împotriva duşmanilor dinafară, cărora li se opunea mai ales natura, aceste ţări s'au putut cheltui o mare parte din ener-

gia lor înăuntru, realizînd progrese mari în domeniul politic şi deschizînd chiar în el omenirii orizonturi nouă. Şi tot graţie situaţiei sale geografice favorabile, Franţa şi-a realizat, înainte de celelalte state ale Europei, unitatea ei naţională. Poziţia centrală a Germaniei în Europa explică îndeajuns caracterul ei militar. Incercuită de toate părţile de naţiuni puternice, graniţele ei sînt slabe şi, dacă spre Vest Rinul poate fi considerat ca o barieră, spre Est contactul cu lumea slavă nu e atenuat prin nici o graniţă naturală, care i-ar putea diminua fricţiunea. Prusia, sîmburele în jurul căruia s'a cristalizat statul german, a trebuit să fie din această cauză o fortăreaţă veşnic gata de apărare şi după formarea imperiului, poporul german a fost fatal silit să rămînă mai mult încă decît înainte „Das Volk in Waffen". Regimul său politic s'a resimţit de acest fapt, căci instinctul de conservare al naţiei şi necesităţile apărării au fost un obstacol, peste care n'au putut trece decît prea puţin ideile democratice ale Apusului. Şi iată de ce principiul autorităţii s'a conservat până azi şi odată cu el disciplina de fier şi spiritul de castă medieval, şi cu el privilegiile şi chiar pe alocuri servilismul unor vremi apuse. Şi iată de ce adevăratul regim parlamentar în Germania aproape nu există în faţa puterii executive şi a celei militare, şi simţul politic al poporului e atît de lipsit de independenţă şi atît de puţin desvoltat. Şi iată de ce regimul german în Alsacia şi Lorena e brutal şi aspru. Anglia a dat întinse libertăţi coloniilor sale şi mai toate se bucură de o guvernare blîndă. Ea nu e însă o ţară continentală şi militară şi caracterul ei insular şi maritim permitea uşor coloniilor apăsate să se emancipeze de metropolă. Şi mi se pare că, din exemplul dat de coloniile americane, Anglia a învăţat ceva. Forma de stat militară şi medievală a Germaniei n'a împiedicat-o însă ca în domeniul social, care e şi el un aspect al culturii, să realizeze reforme însemnate şi să ia înainte în această privinţă celor mai democratice ţări. Oricare ar fi intenţiile, din care au pornit, legile de protecţie a muncii şi admirabila organizare socială a asigurărilor împotriva bolilor, a accidentelor, a invalidităţii şi a bătrîneţii, au servit ca model tuturor ţărilor civilizate şi desigur nu le-a depăşit nici una. Radicalul Lloyd George a venit să le studieze la faţa locului şi a vorbit de ele cu admiraţie.

Constatînd că Europa nu vrea să devie germană şi că Welschii se ţin bine, d. Antoniade încheie astfel: Infrîngerea Germaniei va aduce însănătoşirea ei. Fraza e vagă. Ce înţelege d. Antoniade prin această însănătoşire? Dacă nu mă înşel: înlăturarea principiului de autoritate şi a resturilor de feodalism din viaţa politică a Germaniei; cu un cuvînt democratizarea ei. Va urma ea oare cu necesitate, înfrîngerii? In această problemă intră în joc atîţia factori, încît rezultatul e desigur imposibil de prevăzut cu precizie. Ceia ce afirmă d. Antoniade se poate întîmpla; mai probabil mi se pare însă contrarul, adică o întărire a sistemului politic reacţionar şi militarist al Germaniei. Şi iată de ce. După d-sa războiul monstruos de azi e conflictul a două

concepţii politice diferite, a două idealuri de cultură opuse. Deoparte sînt Franţa şi Anglia cu idealul lor democratic, care are la bază dreptul, de cealaltă Germania însufleţită de cultul medieval al forţei iraţionale. Lucrul e din nefericire mai complicat. Alături de Franţa şi Anglia luptă Rusia. Reprezintă şi ea oare concepţia politică a Franţei şi Angliei şi idealul lor cultural? Cred că pentru d. Antoniade, ca şi pentru toată lumea care înţălege ceva, Rusia însamnă mai puţin decît un Halbkulturvolk. Şi dacă din punct de vedere politic, Germania a rămas în mare parte un stat medieval, în care domină azi, ca şi în timpul lui Goethe, acei „Ritter und Heiligen" ironizaţi de dînsul, Rusia e desigur un stat încă semi-asiatic, a cărui formă de guvernămînt moştenită dela imperiul tătărăsc al Hordei de aur nu depăşeşte nivelul despoţiilor orientale ale vechiului Egipt, Asiriei sau Persiei.

Se spune că în războiul actual nici Anglia, nici Franţa, nici Rusia nu luptă pentru heghemonie, ci pentru un ideal egalitar, pentru păstrarea unui echilibru de forţe pe care Germania îl ameninţă numai. Această afirmaţie mi se pare în contrazicere cu datele istoriei şi cu instinctele profunde ale firii omeneşti.

Dintre Marile Puteri angajate astăzi în luptă, numai despre Franţa se poate spune că nu luptă pentru heghemonie. A luptat odinioară deajuns pentru dînsa. Anglia luptă pentru păstrarea heghemoniei sale economice şi navale pe glob, iar pe continentul european lupta pentru heghemonie se dă între Germania şi Rusia. Şi nimeni nu crede că ea se va sfîrşi acum. Conflictul istoric dintre slavism şi germanism va dura generaţii şi secole poate. Şi dacă Rusia e azi învingătoare, nu numai Peninsula Balcanică, dar şi Europa centrală sînt condamnate să intre în sfera ei de influenţă, dacă nu sub protectoratul său. Uriaşul moscovit, cu populaţia sa de 170 milioane, care creşte cu 2 milioane şi mai bine pe an, va exercita o presiune tot mai mare spre sud şi spre vest, unde-l mînă unul din curentele fatale ale istoriei. Nu pot nesocoti însuşirile sufletului slav; ele sînt ale unei rase care va avea cîndva o înaltă menire. Indărătul suliţei Cazacului nu pot vedea însă Rusia care a dat pe un Tolstoi, ci hordele mongolo-asiatice din stepele Turkestanului şi din imensităţile ceţoase, horde care de atîtea ori invadînd cîmpiile Europei au nimicit sau au dat înapoi pentru multe generaţii valorile culturii occidentale.

Impotriva acestor horde ş'a valului slav, Germania va avea misiunea istorică să apere Europa centrală, ameninţată de regimul autocrat al cnutului, şi aceasta va fi silită de forţa împrejurărilor să se reorganizeze în jurul şi sub conducerea ei. Sub presiunea constantă a pericolului extern însă, forma de stat reacţionară şi militaristă a Germaniei va persista cu necesitate şi ceasul democratizării sale va fi întîrziat.

Dacă Rusia ar fi învinsă, dimpotrivă colosul nordic ar fi minat de convulsii interne, problemele mari ale reconstituirii sale politice şi sociale ar absorbi activitatea multor generaţii şi forţa sa de expansiune ar fi pentru multă vreme paralizată, în cazul

cel mai rău îndreptată spre Asia. Și Germania, liberată de cercul de fer care o împrejmuește pe continent și respirînd mai ușor, acel bloc al stîngii, pe care toată democrația occidentului îl dorește, s'ar putea mai degrabă forma, și în lupta lui împotriva privilegiilor nobleței agrariene și a sistemului politic și electoral prusian, sorții săi de izbîndă ar crește.

Și nu cred că se poate susținea serios, oricare ar fi elucubrațiile pangermanismului, că victoria Germaniei ar însemna desființarea culturii latine. Intre Franța și Germania nu există, ca între Anglia și Germania, un antagonism economic ireductibil, ci numai resentimente istorice și ideale. Germania va avea în viitor cel mai mare interes să menajeze Franța și să facă chiar sacrificii, pentru a se apropia tot mai mult de ea, în formidabilul său război cu Anglia, război care, cași acel împotriva Slavismului, a început deabia.

Că Franța va fi silită, peste cîteva decenii, să renunțe, din punct de vedere politic, la situația mondială pe care o mai păstrează acum, mi se pare ceva fatal, chiar dacă ea ar fi astăzi învingătoare. Oricîte mijloace artificiale ar întrebuința o femeie frumoasă, vine un ceas în care ea nu mai poate rezista cu succes loviturilor vîrstei și toate sforțările ei sînt învinse de forțele naturii și ale vieții. Se vorbește de renașteri morale... Da, ele sînt posibile, dar numai spiritele înclinate spre misticism pot crede că ele sînt în stare să aducă în vinele unei nații un sînge nou. Și cine înțelege rostul istoriei își poate da samă de pe acum că ceasul în care Franța va avea soarta Atenei, desigur va bate. Nenumărații săi admiratori, seduși de farmecu-i irezistibil, se pot mîngîia. Valorile ideale pe care poporul francez le-a dăruit lumii nu pot pieri odată cu dînsul. Ele au intrat pentru totdeauna în patrimoniul comun al culturii omenești și de acolo nu le poate înlătura nimeni.

Octav Botez

Coarnele la pecora, și în genere, arme de atac și apărare la animale

Biologia mamiferelor — mă limitez înăuntrul acestui domeniu studiat de mine — este astăzi încă un semn de întrebare. De ce un mamifer are păr sau are solzi (apărare? nu!); de ce are păr lung (frig? nu!) sau scurt, alb sau negru, (mimetism? nu!) lins sau creț, subțire sau gros; de ce are capul lung sau scurt (indicele cefal), mare, în raport cu corpul, sau mic; de ce are botul lung sau scurt; orbitele mari sau mici, înfundate sau à fleur-de tête, orizontale sau oblice, joase sau înalte; profilul feței convex sau concav; falca masivă sau delicată, rotundă la unghiu sau prevăzută c'un processus; processus coronoideus, lung sau scurt, îngust sau lat; bărbia eșită sau fugătoare; laturile danturii divergente sau convergente, etc. etc.; de ce are nările deschise în față sau deschise în jos; de ce este mamiferul mare ca balena (abundența hranei? nu!) ori mic ca șoarecele — la aceste și nenumărate alte întrebări, biologul nu poate răspunde încă.[1]).

Darwinistul, înarmat c'un passe partout sau cheie falșă, care nu deschide, dar forțează toate ușile, va găsi unora din aceste caractere o utilitate evidentă pentru viața mamiferului, și le va lămuri ca dezvoltate prin *„selecțiune"*. Dar teoria selecțiunii ridică obiecțiuni insurmontabile. Selecțiunea nu se poate exercita decît asupra unor variațiuni bine pronunțate și ereditare; Darwin le atribue înrîuririi directe a mediului, fără a stărui asupra mecanismului acestei înrîuriri, care-i pentru știință mai însemnat chiar decît însuși procesul selecțiunii prin mijlocirea utilității. Apoi, dacă admiți înrîurirea directă a mediului, selecțiunea — ori ce s'ar zice (vezi dr. L. Plate, Prof. d. Zool. und Dir. d. phyl. Mus. a d. Univ. Jena, *„Selektionsprinzip und Probleme der*

1). Am studiat biologia mamiferelor în vederea biologiei omului; de aici, felul în care sînt alese întrebările enumărate.

Artbildung", Leipzig u. Berlin 1913. Plate caută să concilieze darwinismul cu lamarckismul) — devine inutilă; căci pe deoparte această înrîurire e nelimitată, iar pe de altă parte, nu se exercită independent de conştiinţa animalului, ori de instinctul lui de *bien-être*, care-i dă putinţa să facă faţă, — la o anumită nevoe impusă de mediu — cu organe diferite, sau, cu acelaşi organ, în moduri diferite. Conştiinţa şi instinctul pot fi înlocuite printr'un automatism complex, — la animale inferioare şi la plante — care întoarce *de obiceiu* spre folosul organismului, chiar înrîuririle la început păgubitoare. Uneori întregi categorii de vieţuitoare — probabil, prea specializate pentru a se mai putea adapta la împrejurări noi — au dispărut, dar aceasta nu are legătură cu selecţiunea. A atribui variaţiunile, „brusce şi ereditare", hazardului, sau, unor forţe ascunse, mai mult sau mai puţin metafizice, repugnă bunului simţ. In definitiv, faptul că unei evoluţiuni prin înrîurire înceată, regulată şi directă a mediului, i s'a preferat atîta timp o evoluţie prin salturi, hazarduri şi ocoluri, — în contrazicere cu toată experienţa noastră despre mersul naturii — rămîne o enigmă!...

Dealtfel, la cele mai multe din caracterele mamiferului, darwinistul va fi nevoit să recunoască, ori că nu le pricepe utilitatea, ori că utilitate nici nu li se poate atribui. Pata pe frunte caracteristică cutărei speţe nu-i poate fi de nici un folos; „ea s'a fixat din pricină că a apărut din întîmplare, odată cu'n alt caracter, de mare utilitate în lupta pentru existenţă". Hazardul fiind introdus în evoluţiune, naturalistul nu va mai şti, care caracter se poate, şi care nu se poate explica prin utilitate; şi atunci va trebui fatal să devină harnic în descrieri, dar indolent şi stîngaciu în explicare... De altmintrelea, principiul utilităţii fiind vag şi elastic, şi pretîndu-se la cele mai hazardate şi necontrolabile interpretări, serveşte puţin la coordonarea ştiinţifică a fenomenelor biologice.

Biologia nu poate deveni ştiinţă decît pe temeiul concepţiunii lui Lamarck. [1]).

De fapt, în America, în Franţa, în Anglia, darwinismul a fost părăsit; în Germania chiar, paleontologii sînt lamarckieni (căci paleontologul, avînd de a face cu oase, nu se poate să nu presimtă cel puţin, legile mecanice după cari acestea se adaptează funcţiunii lor; iar pe de altă parte, e isbit de paralelismul evoluţiunii animale cu cea vegetală şi cu cea geologică; căci după concepţia darwiniană, evoluţia animală ar trebui să se poată desfăşura — măcar într'o măsură oarecare — şi independent de celelalte două evoluţiuni. — Vezi şi *Palaeontologie und Descendenzlehre*, Vortrag. geh. i. d. allg. Sitz. d. naturw. Hauptgr. d. Vers. deutscher Naturf. u. Aertze i. Hamburg, Sept. 1901, von E. Koken. — G. Fischer, Iena, 1902).

1). Inţeleg „mecanolamarckismul". „Dacă ar trăi acum, Lamarck ar părăsi desigur partea vitalistă a tezelor sale, căci concepţiile lui fundamentale, sînt adînc mecaniste". Plate op. cit. 593.

Dar la întrebările enumerate la începutul acestei comunicări, şi la altele analoage, dacă darwinistul *răspunde* uneori, însă greşit, lamarckianul nu răspunde în deobşte deloc; căci teoria selecţiunii poate fi aplicată de oricine — acesta-i şi secretul succesului ei — principiul lui Lamarck însă, ridică adesea în calea cercetătorului dificultăţi aproape de neînvins!... Iată, de pildă, problema coarnelor la *pecora*. Considerînd aceste organe ca arme de luptă, darwinistul epuizează repede întreaga chestiune. Forma pe care o iau coarnele la fiecare speţă, o explică prin *hyperplasie, ortogeneză*, ori prin alt cuvînt gol de înţeles. Sau o atribue hazardului, care exclude orice studiu ştiinţific. Dacă însă te-ai convins de principiul lui Lamarck, atuncia eşti dator să explici în mod funcţional, până în cele mai mici ale ei amănunte, forma organului la fiecare speţă şi varietate. Cîmpul de cercetare care se deschide în acest caz, este extraordinar de vast, şi, — se poate spune fără exagerare, — nu într'un secol ar putea el fi explorat în întregime. In locul studiilor strict morfologice, de care s'a abuzat atîta, trebuesc făcute cercetări fiziologice şi biologice; trebueşte studiată funcţiunea organului în mediul natural al animalului (vezi şi *Cercetările hidrobiologice în Romînia* de Gr. Antipa p. 5—8); în locul cunoştinţelor dintr'un singur domeniu, care-ţi sînt suficiente cînd *izolezi* obiectul ce te preocupă, îţi trebuesc cunoştinţi din cele mai variate domenii; şi cum pentru problema naşterii organului, trebue să reconstrueşti raporturile animalului cu mediul, în epoce geologice depărtate, dificultăţile devin, cum am zis, aproape de neînvins. Faţă de tendinţele şi metodele care au stăpînit biologia până în anii din urmă, şi faţă de aptitudinile unilaterale pe care le-au desvoltat aceste metode şi tendinţi, nu poate fi de mirare că principiul lui Lamarck, în care cred atît de mulţi, a fost atît de puţin aplicat. De pildă, la întrebarea: de ce este un animal alb sau negru — se poate problemă mai elementară, mai imediată? — darwinistul răspunde cu basmul mimetismului, al adaptării la mediu pasive, iar lamarckianul nu răspunde deloc!...

In încercările sale de a aplica principiul lui Lamarck, *lamarckianul alunecă de obicei în făgaşul darwinismului.* Aşa de pildă, Abel, în foarte interesanta sa *Paleobiologie, (Grundzüge der Palaeobiologie der Wirbeltiere* von O. Abel, Prof. der Palaeont. a. d. Wien. Univ., Inh. d. Bigsby Gold Medal der geol. Soc. of. London, Stuttgart 1912) se sileşte să explice organele şi forma lor, prin excitaţie funcţională; ei bine, capitolul intitulat *Adaptări la lupta cu duşmanii, cu semenii şi cu animalele de hrană*, este, nu doară incomplect sau în parte greşit, ci trebue considerat în întregime ca nul şi neavenit, *cercetările urmînd a se îndrepta într'o direcţiune cu totul deosebită. Ţepii, solzii, plăcile şi protuberanţele osoase, cuirasele, coarnele*, cari se găsesc — unele ici, altele colo — *la mamifere, reptile, peşti şi chiar nevertebrate, atît recente cît şi fosile, nu sînt* — sau sînt numai secundar — *arme de atac ori de apărare, ci rezultatul frecării a-*

nimalului de mediul ambiant, în deosebi de vegetația ambiantă (respectiv, organe ce servesc animalului să pătrundă prin vegetația înconjurătoare). In acelaşi fel trebue explicată probabil şi creasta la păsări. Coarnele, de pildă, au apărut în miocen, cînd ungulatele europene au trecut dela viața de stepă la viața de pădure; dar organul, odată creiat, s'a adaptat apoi la alte funcțiuni: sistem de furci la cerb, pentru ridicarea ramurilor în pădurile dese, lipsite de vegetație subjacentă de arbuşti, el s'a prefăcut în apărătoare ale capului, în săriturile şi alunecările de pe stînci, la caprele şi oile sălbatece; în cuirasă prevăzută cu cîrlig, pentru ruperea lianelor, la bivolul african; în taler dințat, pentru smulgerea erburilor de mlaştină, la Alces; şi aşa mai departe.

Dintre rumegătoare, numai acelea sînt lipsite de coarne,— *tylopoda, tragulidae, moschinae, hydropotes* – cari trăesc pe lîngă mlăştini şi bălți (hydropotes, dorcatherium aquaticum şi chiar moschus), în pustie (cămila), sau pe platouri înalte (moschus, lama), *adică într'un mediu eocenic: de stepă sau de regiune înrudită cu stepa. Dacă au caninii superiori foarte desvoltați, pricina nu este că se luptă cu ei, în loc de coarne* (Dr. Max Weber, Prof. d. Zool. in Amsterdam, *Säugetiere*, Gustav Fischer, Jena 1904, p. 672; odată cu desvoltarea coarnelor, zice Weber, s'au micşurat colții: o armă a fost înlocuită de alta; deasemenea, Abel, *„Die vorzeitlichen Säugetiere"*, Jena 1914, G. Fischer, p. 151; Beddard, în *„Mammalia"*, vorbeşte de o misterioasă „corelație", în felul acelora pe care le-a semnalat Darwin, între ochi albaştri şi surzenie la pisici, între păr lung şi coarne mari la boi, etc. Corelația, sînt sigur, nu este, cum crede Darwin, o misterioasă relație directă între două caractere, ci o legătură indirectă: două efecte ale aceleaşi cauze. De pildă, în cazul de față, lipsa de coarne, şi colții, pricinuite amîndouă de viața de stepă).—*cum se admite acum, ci faptul că se hrănesc cu cepe şi tubercule, cari sînt atît de caracteristice mediului eocenic, adică stepelor, bălților şi înălțimilor stîncoase* (mai ales înălțimilor din țările tropicale), *şi pe care le desgroapă cu colții, ca cynocephalul şi mistrețul, locuitori ai aceloraşi regiuni.* De pildă, pe înaltele platouri ale Asiei centrale, se întîlnesc suidele, moschinele şi cynocephalidele, toate, mîncătoare de rhyzomi. Caracterele porceşti ale acestor două din urmă şi ale traguloideelor – părul, stomacul, etc.—au fost notate, dar nu înțelese (fig. 1—6). Ele se explică aşa: stomacul e mai simplu, fiindcă rhyzomul cuprinde mai puțină celuloză decît frunzele (deci: *destul cu basmul rumegării din nevoia de a mînca în grabă de frica fiarelor!...*), părul e aspru, fiindcă plantele *dure*, xerophytice, de stepă, de mlaştină (stuful, trestia!) şi de înălțime stîncoasă, îl irită prin agățare şi frecare. Revin mai jos asupra lor. Despre mediul în care trăesc moschinele, vezi Brehm III, 94, şi cynocephalidele Brehm I, 144. Despre flora acestor regiuni, Diels, *Pfanzengeographie*, Sammlung Göschen p. 88. Desvoltarea caninilor superiori distinge

—precum ştim—şi pe strămoşii rumegătoarelor. Traguloideele —se spune în tratate—sînt rumegătoare „primitive", adică rămase în urmă, din pricină că la ele hazardul n'a favorizat se-

Fig. 1. Cynocephalus porcarius (după Brehm)

lecțiunea; se vorbeşte de „oprirea desvoltării onto- şi filogenetice", Weber 685; se ignorează complect asemănarea mediului lor actual (Brehm 97, III, Flower and Lydekker, Mammals 306)

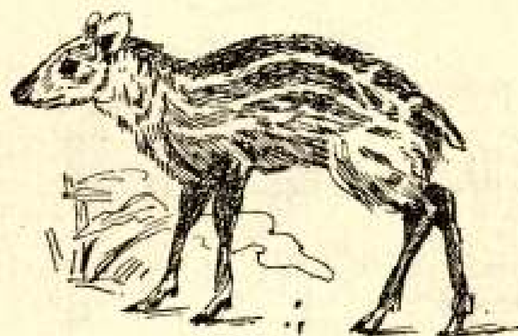

Fig. 2 Tragulus memina (după Beddard, *Mammalia*)

cu cel de odinioară. Din aceiaşi pricină găsim *de obiceiu* la rumegătoarele fără coarne de azi (la *lama*, de pildă, *nu*, fiindcă se hrăneşte cu plante zămoase; lamele au şi părul moale), ultima măsea foarte lungă,—ca la *phacochoerus*, la cynocephal, la *Hydrochoerus Capybara* şi la mai toate ungulatele eocenice (fig. 7—14). Caracter, care trebue explicat aşa: un aliment relativ moale, se

tae cu incisivii, se fărâmițează cu premolarii și se macină cu molarii, unde ajunge fărîmat (în dantura normală de rumegător, ultimele trei măsele de sus, sînt egale, iar jos, m^3 este puțin mai lung de cît m^2), pe cînd rhyzomul, obiect alimentar dur, este atacat și strivit mai întâiu de ultima măsea, care, după principiul pîrghiei, dispune de maxima putere. Analogie cu măseaua

Fig. 3 Dorcatherium aquaticum (după Flower et Lydekker *Mammals living et extinct*)

Fig. 4. Hidropotes inermis (după Flower et Lyd.)

carnasieră a carnivorelor. Voiu lămuri aceasta, într'o *Anatomie și fiziologie comparată a aparatului masticator la mamifere*, pe care o pregătesc. Cît de isbitoare este mărimea lui m^3, la porcul-rozător, (m^3, este atît de mare cît toate celelalte măsele la un loc) la porcul-maimuță și la porcul-cu-negi!... La acesta din urmă, pe care-l putem numi: un porc exa-

gerat, cad cu timpul incisivii, premolarii și molarii din față, și nu mai rămîn decît colții și m^3 foarte lung. Cum vom arăta

Fig. 5. Hydropotes inermis, craniu (după Beddard)

altădată, caracterul lui m^3 este o cheie prețioasă pentru palaeobiologia ungulatelor. *Phacochoerus*, mamiferul mîncător de rhyzomi, prin excelență, trăește în stepe, în mlaștini și pe înălți-

Fig. 6. Moschus moschiferus (după Beddard)

mile stîncoase din țările tropicale, adică pretutindenea unde —din motive pe care nu le pot arăta aci —planta strînge în rădăcină rezerve de hrană („Pflanzengeographie" von Prof. L Diels, Samml. Göschen, p. 86—100 și 139). Cynocephalul îl urmează peste tot, exceptînd mlaștinile. In stepă abundă mlaștinile; stepa și mlaștina se înrudesc de aproape, și prin natura terenului și prin compoziția florei. („Pflanzenbiologie" von Prof. Migula. 1. Samml. Göschen p. 57); iar pe de altă parte, stepa se înrudește cu înălțimile stîncoase, între altele, prin abundența cepelor și a tuberculelor, cum ne arată răspîndirea suidelor și a cynocephalidelor în Asia și 'n Africa. Mistrețul abundă și în delta noastră, unde se hrănește cu rhyzomul dulce al trestiei. Vezi și *Die Biologie des Inundationsgebietes der unteren Donau und des Donaudeltas* von Dr. Gr. Antipa, Abdr. a. d. Verhandl. des VIII intern. Zoolog.-Kongr. z. Graz v. 15—20 Aug. 1910, G. Fischer, Jena 1911.

Tot din aceiași cauză (viața în afară de pădure) nu aflăm

coarne la alte ungulate, ca *hyrax*, ipopotam, sirenă, cal. Dacă nu le aflăm nici la elefant, mistreţ, rinocer şi tapir, cari trăesc *şi* în pădure,

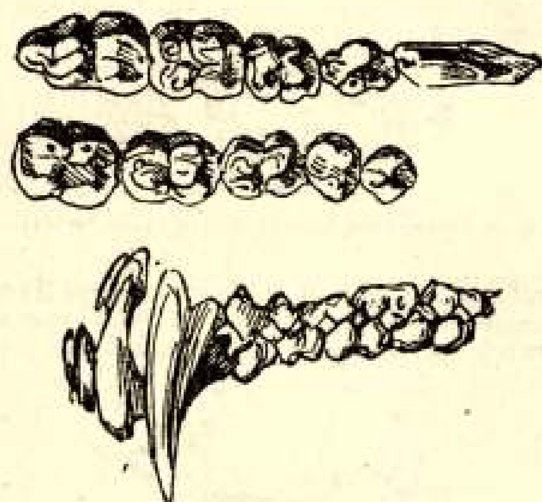

Fig. 7. Dinţii cynocephalului, *a* de sus, *b* de jos, *c* văzuţi lateral (după Bronn).

trebue să căutăm explicaţia în combinarea următoarelor împrejurări: a) caracterul special al pădurilor tropicale, ramificate slab şi abia

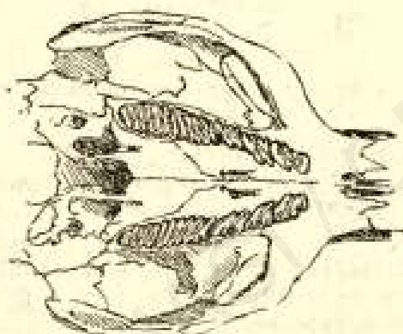

Fig. 8. Dinţii lui hydrochoerus capybara (după Weber)

spre vîrf, dar întreţesute de liane ; b) cînd au trecut la viaţa de pădure, aceste mamifere erau deja prevăzute cu anume organe, cari puteau înlocui coarnele, la ruperea lianelor şi străbaterea desişurilor (strămoşii elefantului au întrebuinţat colţii la desgroparea rhyzomilor, ca şi suidele ; iar cornul rinocerului a servit

originar, şi mai serveşte şi azi, la desgroparea rădăcinilor de arbust. Rinocerul trăeşte şi azi, mai mult în stepă decît în pă-

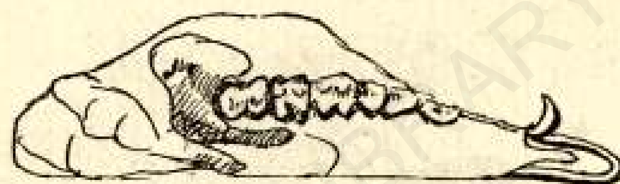

Fig. 9. Dinţii lui tragulus (după atlasul lui Bronn, „Klassen und Ordnungen etc.")

dure) ; c) obiceiul mistreţului, rinocerului şi mai ales a tapirului, de a înainta cu capul plecat până aproape de pămînt (Brehm), aşa că frecarea cu vegetaţia o sufere corpul...

Fig. 10. Dinţii cămilei (după Bronn)

Urmărind rasele de rumegătoare domestice—boi, oi, capre—în diferite regiuni, observăm că la aceste rase coarnele se des-

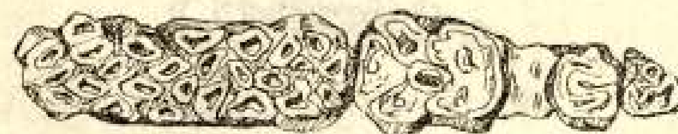

Fig. 11. Dinţii lui phacochoerus (după Bronn)

voltă foarte mult în regiunile păduroase, şi degenerează în regiunile de stepă. Vezi boul zebu şi oaia steatopygă, din stepele Asiei şi ale Africei (că ghebul boului zebu, steatopygia oii, calozităţile cynocephalului, şi steatopygia boschimanului, aşa de frumos reunite în stepa sudafricană—stepă caracteristică, chiar în marea stepă care e continentul african—sînt omoloage cu cocoaşa cămilei, n'a fost recunoscut până acum. In ultimul interglaciar, stepa predomina în Europa, iar locuitorul ei, aurignacianul, era steatopyg, cum arată statuetele de piatră ale epocei.

Steatopygia acestor statuete, nu reprezenta dar, cum cred antropologii, — vezi dezbaterile congresului german de antrop. din 1913 —

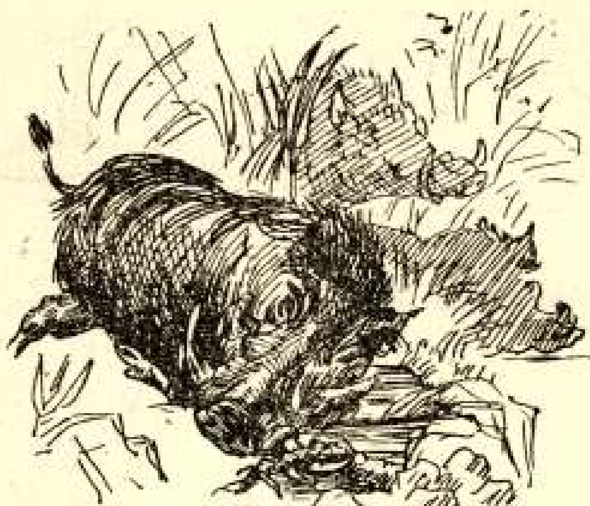

Fig. 12. Phacochoerus africanus (după Brehm)

un simbol religios ori un ideal artistic !.. Multiplele asemănări dintre omul de Aurignac și boschimanul de azi, vezi Sollas, *Ancient hunters*, trebuesc explicate prin *înrudirea florei sudafricane cu*

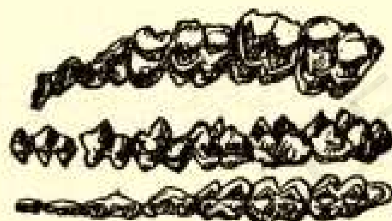

Fig. 13. Dinții lui geloeus communis (un tragulid oligocenic), a de sus, b de jos, văzuți lateral, c de jos, văzuți din față (după Zittel)

flora eocenică, cu aceia a Europei din ultimul interglaciar și cu aceia a Europei sudice de azi. Oaia steatopygă prezintă la dantură un caracter izbitor: prelungirea extraordinară a ultimei măsele (fig. 15), ca la *phacochoerus* și cynocephal, — ale căror caractere se exagerează în stepa sudafricană, renumită prin cepele și tuberculele ei — la cămilă, la tragulus, și ca la ungulatele eocenice... Am regăsit acest caracter, ceva mai atenuat, la oaia *Haidschnucke* din Lüneburger Haide, cunoscuta stepă (mesothamnium) germană.

Compară boul zebu și oaia steatopygă, cu boul și oaia din Africa centrală păduroasă (Keller 158 — 159), la cari coarnele sînt excesiv de desvoltate (vezi fig. 16 — 17). Degenerarea coarnelor la rasele din

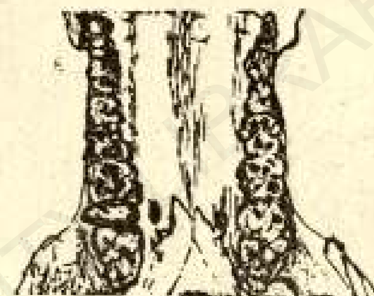

Fig. 14. Dinții porcului (după atlasul lui Huxley et Hawkins)

nordul Europei, se datorește vieții în afară de păduri. Vegetațiunii subjacente și rețelei de liane li sînt adaptate originar coarnele boului, cum ne arată bovinele din India, Malezia și Africa centrală, iar în Europa bisonul din Caucaz, singura regiune pădu-

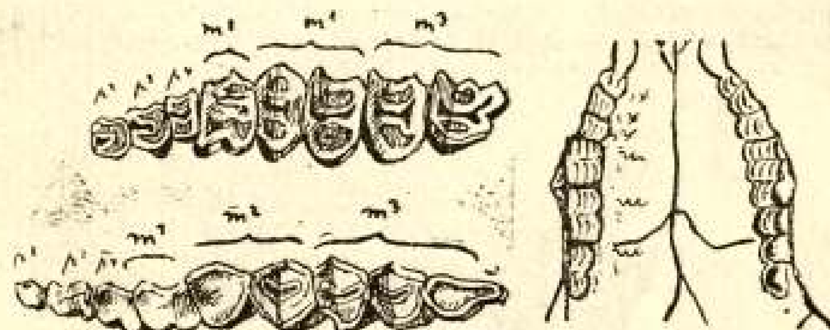

Fig. 15. Dinții oii comune și dinții oii steatopyge (după Huxley și după Bronn)

roasă întrețesută de liane și obstruată de arbuști. Obstruată de arbuști este și celebra pădure virgină din Lituania (Brehm). Compară și la noi, boul moldovean cu cel din Bărăgan. Coarnele sînt degenerate și la oile din cîmpiile nordice; sînt, din contra, desvoltate la cele din sudul, în genere stîncos, al Europei (în relațiune cu săriturile și alunecările de pe stînci). (Fapte se găsesc în Dr. C. Keller. Prof. de spez. zool. am eidgen. Polyt. în Zürich, *Abstammung der ältesten Haustiere;* Zürich 1902). Rasele de stepă sînt în genere și mai mici decît cele de pădure, (Keller, op. cit. 118. 136. 155, 158, 163, 180, 183. 184, 191, 192, 194, 195, 196, 201. 202, 203), după cum calul de stepă e mai

mic decît calul nordic, originar de pădure, și după cum sînt mici, strămoșii eocenici ai calului și ai altor ungulate (cercetările mele mi-au arătat, că mărimea unui mamifer, este propor-

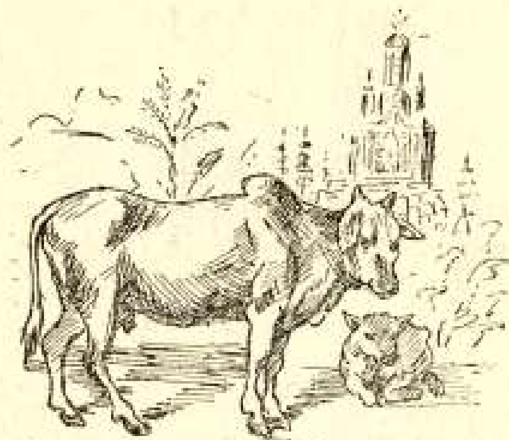

Fig. 16. Boul Zebu (După Brehm)

țională cu cantitatea de mișcare zilnică—pe care trebue s'o facă în căutarea hranei,—înmulțită cu rezistența mediului.—Abundența

Fig. 17. Boul Watussi din Africa centrală (după Keller)

hranei tinde, așa dar, să micșoreze mamiferul, nu să-l mărească, cum se admite acum. In stepă, rezistența mediului e mai mică, și hrana—de rhyzomi—mai abundentă, mai concentrată. Legea

aceasta explică enorm de multe fapte; de pildă, micimea varietăților insulare, și gigantismul atîtor animale fosile pe cale de dispariție, gigantism care nu-i o boală, cum se crede, ci semnul răririi hranei...

Căderea și regenerarea periodică a coarnelor la cerbi, nu-i în legătură cu luptele dintre masculi („tocmai în epoca luptelor dintre masculi, ajung la culme insultele mecanice cari au putut produce o necroză devenită cu timpul ereditară", Weber, *Säugetiere* p. 20),—căci ar trebui s'o găsim și la *cavicornia;* afară de asta, pe cînd coitul are loc în totdeauna toamna, o lună sau două după sfîrșirea procesului de regenerare, în timpul cînd vegetația a ajuns la maximul ei, lepădarea coarnelor variază extraordinar: la *Alces* în Novembre, la *Elaphus* în Februar, la *Dama* în Mai, adică 4, 5, și 7 luni după coit—și stă în relațiune cu periodicitatea vegetației, adică cu căderea frunzelor, așa cum o găsim în pădurile nordice, apoi în pădurile de pe înălțimi (C. *axis, hippelaphus* etc.) și în pădurile *monsun* din regiunea indo-maleză.—Comparația între *Alces, Elaphus* și *Dama* (nordul, mijlocul și sudul Europei?) pare a vădi o legătură între căderea mai timpurie a coarnelor și iarna mai timpurie sau venirea anotimpului secetos.

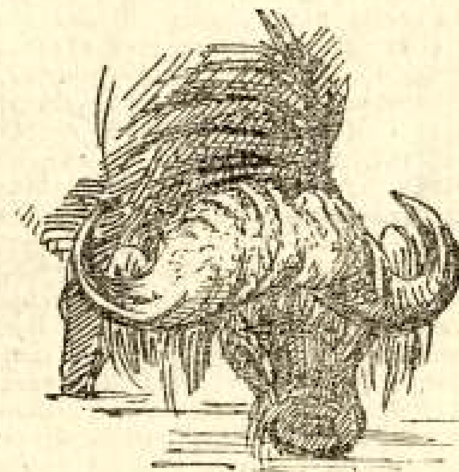

Fig. 18. Bos caffer (după Brehm)

In timpul friguros, (în pădurile *monsun:* secetos), cerbul ne mai găsind ce să mănînce în pădure, se coboară în regiunea stufișurilor joase (zăpada îl gonește iarna de pe înălțimile munților, spre poalele lor („*Vorberge*"), și coarnele moi îl silesc să stea în stufișuri foarte joase, sau în rariști unde nu atinge ramurile" Brehm III. 139. După atîtea milioane de ani, căderea

şi regenerarea periodică a coarnelor, a devenit, fireşte, înăscută, şi se petrece, *poate*, într'o măsură oarecare, independent de cauza ei iniţială; adică s'ar putea ca eşirea din pădure să *urmeze* căderii coarnelor, în loc s'o preceadă),—unde arbuştii şi iarba de pe lingă izvoare îi servesc de hrană,—se întoarce adică, pentru o epocă a anului, într'un mediu, pe care l-am putea numi eocenic, şi în care coarnele nu mai primesc nici o excitaţie trofică [1]) Caprele o primesc prin frecarea de stincă, bovinele, trăind în păduri cu vegetaţie subjacentă de arbuşti, rămîn în pădure, şi o primesc dela desişurile de răsbătut (iarna, sau, aiurea, în anotimpul secetos, desişurile fiind mai lesne de răsbătut, coarnele cresc mai puţin, de unde formarea de inele la bază), iar antilopele trăesc în regiuni de stepă, presărate cu stufişuri şi cu arbori, cari cresc în permanenţă. Zoogeografii se miră necontenit de lipsa cerbilor în Africa. Dar în Africa îi lipsesc acestui rumegător gracil, cu coarne ramificate, cele două condiţiuni generatrice ale existenţei sale; anume, a) păduri dese, cu arbori bine ramificaţi, dar fără vegetaţie de arbuşti şi de liane; şi b) periodicitatea vegetaţiei. Acolo sînt la locul lor: antilopa, în stepa presărată cu stufişuri înalte; iar bivolul african,—mare, îndesat şi greoiu, avînd puterea de a străbate desişurile, şi, pe frunte, cuirasa cu cîrlig pentru ruperea lianelor (vezi fig. 18)—în pădurile central africane. (În aceste păduri, chiar bivolul preferă cărările făcute de elefant şi de rinocer, atît e de greu să răsbaţi; cum s'ar putea plimba pe acolo cerbul *gracil* cu coarnele lui ramificate!...)

Lipsa de coarne la femela cerbului, o pun în legătură cu pornirea sexului slab de a ocoli dificultăţile, în cazul de faţă, de a trece pe sub ramuri plecîndu-se. Femela bovinelor însă, e silită să străbată şi ea stufişurile (în urma masculului?); femela caprei sălbatice, sare şi ea de pe stînci, dar mai puţin decît masculul. (Masculul sare până la o adîncime de zece metri) (Brehm). De aci diferenţa, care totuşi există, în privinţa coarnelor, între cele două sexe, la *cavicornia*. Surplusul de forţă, activitate şi îndrăzneală la mascul, provine din intensitatea procesului de desasimilare; femela desasimilează mai puţin, căci strînge rezerve pentru purtarea şi alăptarea progeniturii. Poate că după excesul de desasimilare care e coitul, (îndeosebi la cerbi! vezi Brehm. La sfirşitul celor cîteva săptămîni, masculul abia se mai poate ţinea in picioare), vine o epocă de reacţiune, cînd nutriţia periferică şi procesul de desasimilare sînt foarte slabe; şi la aceasta *se adaugă* pe urmă, lipsa de excitaţie trofică la coarne, din pricina vieţii în afară de pădure. Analogie: chelia la bărbat, provocată uneori de abuzuri sexuale! De altfel, asupra acestei probleme voiu reveni într'o comunicare specială: despre caracterele sexuale secundare.

1) Nu trebue să uităm, cînd vorbim de hrana cerbului, ori de locurile în cari trăeşte el, că de vre-o cîteva mii de ani—o secundă în faţa epocelor geologice—omul, prin semănăturile lui, prin curăţirea pădurilor, etc., i-a lărgit în mod artificial condiţiunile de existenţă.

Pigmentul este şi el un produs de desasimilare; de aci culorile mai vii la masculii unor anumite animale; culori, cari nu au nimic de a face cu vre-o selecţiune sexuală, căci nu sînt simţite şi nici preferate de femelă (vezi Plate op. cit.) şi nici n'ar putea fi preferate, fără ca să presupunem la animale gusturi şi chiar şcoli estetice deosebite,—faţă de deosebirile care există de la o speţă la alta. (Pigmentaţia este, pe de altă parte, în legătură cu hrana animalului; căci despre mimetismul ca adaptare pasivă prin selecţiune naturală, nu cred nici un cuvînt). In definitiv, *toate* caracterele sexuale secundare, se explică, nu prin vre-o selecţiune sexuală, ci prin deosebirile dintre felul de viaţă al masculului şi acela al femelei, deosebiri, cari, în cea mai mare parte, se reduc, la intensitatea desasimilării, la mascul, şi a asimilării, la femelă. Iată un exemplu tipic: „*Heteralocha acutirostris* Gould, al cărei ♂, cu ciocul scurt şi lat, scobeşte lemnul tare, pe cînd ♀, cu ciocul lung şi îndoit, caută larvele din lemnul putred." (Vezi în Plate, op. cit, pag. 275—337, faptele şi ipotezele principale, referitoare la caracterele sexuale secundare.—Plate apără teoria selecţiunii sexuale).

In contra teoriei, că coarnele ar putea fi, ori arme în genere, ori arme sexuale în deosebi, desvoltate, fie prin selecţiune,

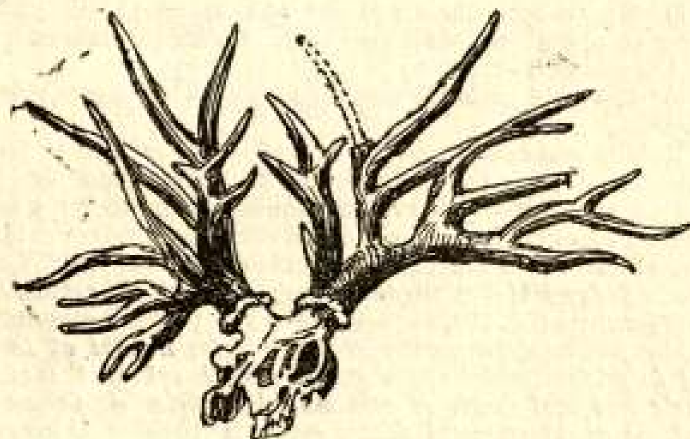

Fig. 19. Cervus Sedgwicki (după Zittel)

după cum zice Darwin, fie prin excitaţie funcţională, cum susţine Abel (căutînd să aplice principiul lui Lamarck), se pot aduce atîtea argumente, încît ai numai greutatea alegerii.

Dacă considerăm coarnele ca arme *în general* (cum admite Weber):

1) De ce lipsesc femelii cerbului.

2) De ce le are cerbul, care-şi caută totdeauna scăparea în fugă (Brehm).

3) De ce le are capra sălbatică, pe care fiarele n'o urmăresc pe înălțimi și care rareori, cînd se coboară în vale și e atacată, își caută scăparea în fugă (Brehm).

4) De ce le are girafa, care nu se apără niciodată cu ele, ci numai cu picioarele dinainte, cu care poate ucide un leu (Abel).

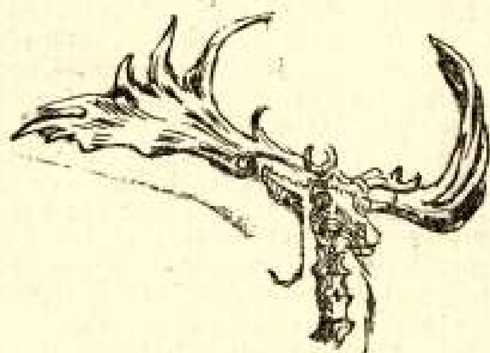

Fig. 20. Cervus megaceros hibernicus (după Zittel)

5) De ce apar une-ori la cal (Abel), (viața de pădure ?) care nu se apără niciodată cu capul. („Variație bruscă", zice Abel. Un cuvînt !)

6) Coarnele cerbului sînt recunoscute ca nepotrivite pentru luptă.

Röhrig vorbește despre o desvoltare de la util la inutil — din miocen și până azi, dela forma de pumnal sau de furcă, la cea de azi. Să se observe că ramificarea coarnelor a crescut paralel cu îndesirea pădurilor și cu ramificarea arborilor, corespunzătoare umezelii crescînde, maximul coincidînd cu diluviul. Compară *cervus Sedgwicki* (fig. 19) din pliocenul superior și *cervus megaceros hibernicus* (fig. 20), o apariţiune caracteristică a diluviului, cu deosebire frecventă în turbierele din Irlanda. *Faptul că în diluviu și în păduri mlăștinoase găsim cerbul cel mai mare, cu coarnele cele mai mari, și cele mai depărtate de forma primitivă, ne arată raportul dintre evoluția cerbilor și umezeala crescîndă.* — In fața raportului dintre ramificația arborilor și *ramificația* coarnelor, Goethe ar fi repetat sfatul pe care l-a dat celor ce voesc să pătrundă legile naturii: *„die Natur auf sich wirken lassen !...“* Ar fi fost destul să se oprească cine-va mai mult, asupra analogiei pe care o indică limbajul comun în cuvintele „ramură", *„furcă"*, în cuvîntul francez *„bois"*, etc. ca să găsească pricina generatrice a coarnelor. (*„Symbolul orientează interpretarea unor simptomatice caractere izolate, spre centrul corelațiunii lor vii"*, zice Klages, in „Prinzipien der Charakterologie"). — Acolo se apropie coarnele de forma lor primitivă, miocenică, unde și flora a rămas miocenică, adică în sud-estul Asiei, *la cervulus muntjac.* — Röhrig însamnă cauza ramificării inutile a coarnelor, cu cuvîntul *hyperplasie.* Cred că nu-i de demnitatea științei, s'o înșelăm cu vorbe goale de înțeles.

Fig. 21. Capra ibex (d. Br.)

7) De ce în miocen, rumegătoarele au căpătat coarne în loc de colți, că doară în pădure nu erau mai primejduite decît fuseseră în stepă.

8) Funcțiunea de luptă fiind una și aceiași, cum să explicăm varietatea cu adevărat extraordinară în forma coarnelor, — chiar de ar fi să comparăm numai *capra ibex*, cu *capra falconeri* și cu *capra hircus angorensis* (fig. 21—23). (In realitate, raporturile sînt multiple: cu săriturile și alunecările de pe stînci, cu vegetația, care e de diferite feluri, cu vegetația *și cu* săriturile, etc.).

9) Intre forma coarnelor, — de pildă aceia de spirală la tîmplă, la oile domestice și sălbatice; de pile uriașe, la caprele sălbatece; de cuirasă cu cîrligul întors spre frunte, la bivolul sălbatec; de lopată dințată la *Alces* (fig. 24) — și funcțiunea de luptă, este un raport tot atît de puțin logic (în sensul unei adaptări mecanice și în acela de potrivire la scop) ca între funcțiunea de a pili și forma unui tirebouchon ! (In realitate caprele sar în coarne, pe cari crestăturile le opresc de a luneca pe stîncă, iar

oile, mai greoaie, își dau drumul să alunece pe peretele stîncii, și atunci spirala elastică le apără tîmpla (fig. 25). „Basm care se țese de

Fig. 22. Capra falconeri (d. Br.)

secole cu privire la *capra ibex* din Alpi", zice Brehm III, 301; dar Sewerzoff a auzit același lucru, din mai multe părți, despre *ovis polii* din Tibet și Asia centrală. Vezi Brehm.)

Fig. 23. Capra hircus angorensis (d. Br.)

10) De ce sînt coarnele atît de lungi și mai ales atît de groase la capra sălbatecă, ferită de fiare pe înălțimi (vezi Brehm). (In realitate, isbirea și frecarea de stîncă, este cea mai puternică excitație trofică ce se poate închipui), atît de lungi la unele rase de boi *domestice*, de pildă la boul din Spania, și atît de mici

la bison. — Berbecele unei biete oi domestice (Zackelschaf, Brehm III, 366), are, în raport cu corpul, coarne de *zece* ori mai lungi

Fig. 24. Alces palmatus (d. Br.)

decît bisonul! (Plate vorbește de *„ortogeneză"*, adică vrea să spue, că natura cînd pornește într'o direcție, galopează nebunește înainte, până dă în prăpastie!)

Fig. 25. Ovis polii (d. Br.)

11) De ce unele rase domestice au, și altele n'au coarne. (Iar *„variațiunea bruscă"* (Abel, Plate etc.), pe care voi avea adesea prilej s'o dovedesc ca imaginară).

Dacă admitem că coarnele, ca arme în general, s'au desvoltat prin excitație funcțională, (cum admite Abel; el însă consideră coarnele ca arme sexuale), atunci slăbiciunea teoriei se agravează în mod neașteptat, căci trebue să presupunem că, tot izbind pe lup (de pildă) cu capul în bot, rumegătorului i-au crescut coarne!...

Cercetînd a doua ipoteză, care consideră coarnele ca arme sexuale, alte dificultăți se ivesc (Abel aduce argumentul că masculii se luptă cu capetele înainte de a avea coarne, uitînd că instinctul de a întrebuința coarnele ca armă, deși căpătat în mod secundar, a putut deveni ereditar; iar faptul că „bazele coarnelor sînt în deosebi desvoltate," e departe de a fi un argument.—Funcțiunea creează organul; dar organul, odată devenit ereditar, naște în animal pornirea spre funcțiune):

1) De ce le are femela cavicorniilor și a renului. Presupunerea curentă (Plate) că acest caracter a trecut cu timpul, prin mijlocirea eredității, dela mascul la femelă, este contrazisă de faptul că lipsește femelei cerbului. La om, bărbatul are barbă și mustăți de sute de mii de ani, și totuși aceste „podoabe" n'au trecut la femee.—Renul întrebuințează coarnele ca să desgroape lichenii de sub zăpadă; acestei nevoi nu i se poate sustrage nici

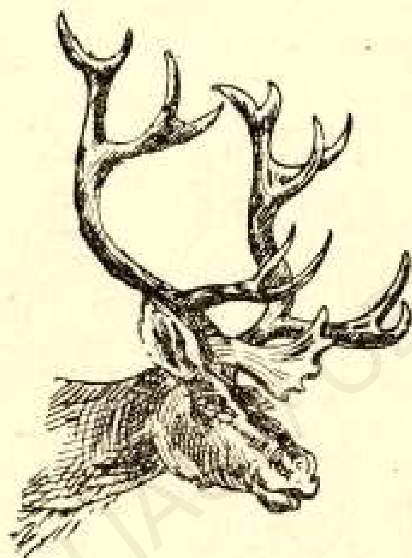

Fig. 26. Ren (d. Br.)

femela. Pe de altă parte însă, renul petrece o parte a anului în pădure; trebue văzut cum se prezintă aceste păduri nordice pitice.

2) Luptele dintre masculi durează—și numai intermitent!—cîte-va săptămîni pe an; ele n'ar putea deci să desvolte or-

gane atît de mari, cum sînt coarnele caprei. (Plate vorbește de *ortogeneză*, cuvînt gol de înțeles).

3) La rumegătoarele domestice, lupta sexuală e înlăturată și totuși coarnele sînt, ici degenerate și absente, dincolo excesiv de desvoltate, fără nici o pricină vădită.

4) Cum de au trăit ungulatele milioane de ani, în eocen, fără coarne, iar în miocen, la unele ungulate, masculii au început a se lupta cu capetele, iar la altele, nu.

Obiecțiunile 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, aduse ipotezei precedente sînt valabile și aci.

De altfel, dacă trecem în revistă clasa mamiferelor, ajungem ușor la încheierea, că afară de carnivore, la care lupta se confundă cu însăși alimentarea, nici un mamifer nu are un organ anume desvoltat *pentru* și *prin* luptă, fie generală, fie sexuală, ci întrebuințează ca armă, pe acela dintre organe, care-i cu deosebire fortificat printr'o funcțiune de toate zilele; căci lupta în genere, și lupta sexuală în deosebi, este o funcțiune care se exercită atît de rar, încît nu numai că nu-și poate crea un organ special, dar nici măcar nu poate înrîuri în mod apreciabil organul prin care se exercită.—Așa de pildă cangurul, se luptă în primul rînd cu ghiarele picioarelor dinapoi, (dar și cu ghiarele picioarelor dinainte și cu coada); ghiare, cari se atribuie de obiceiu vieții arboricole de altădată a marsupialelor (eu cred că sînt, ca și ghiarele rozătoarelor, de origină fosorială); leneșul cu ghiarele enorme, originar menite să scurme moșoroaiele de furnici, termite etc., iar azi întrebuințate ca mijloace de agățare și cățărare; rozătoarele, cu incisivii; *cetaceele*, cu coada, care vîslește și cîrmește; *otaridele*, cu colții, cari desprind scoicele din zăpada înghețată; calul, girafa, (alergătoare de stepă) cu copitele; rinocerul, cu coarnele (scurmă la rădăcina arbuștilor); hipopotamul, cu colții și incisivii, cari smulg plantele din fundul apei; mistrețul, cu colții, cu care răscolește pămîntul în căutarea rădăcinilor; elefantul, cu trompa și cu colții, cu cari rupe lianele; *halicoridele* masculine, cu incisivii lungi care scurmă algele vîscoase din fundul puțin adînc al mării; cynocephalul, cu colții care-i servesc la desgroparea rădăcinilor; etc. Oligocenicele *titanotheriinae*, eocenicele *dinoceratidae*, și *protoceratinae*, oligocenicul *arsinoitherium*, pliocenicul *sus erymanthius*, miocenicele și pliocenicele *mylagaulinae*, întrebuințau, cred, protuberanțele lor craniale, în același fel ca rhinocerul: își făceau drum prin stufăriș de arbuști și scurmau la rădăcina arbuștilor. Se poate spune că protuberanțele nazale sînt caracteristice ungulatelor eocenice, iar coarnele propriu zise, ungulatelor de mai tîrziu. Coarnele sînt originar adaptate pădurilor lipsite de arbuști, mai tîrziu însă, s'au adaptat și stufărișului. Dacă bovinele n'ar fi avut dinainte coarne (și dacă stufărișul din păduri ar fi așa de des ca stufișurile joase, cu frunza măruntă, din eocen?), de sigur că le-ar fi căpătat pe nas, ca rhinocerul, fiindcă ramurile de arbori se

ridică cu capul, pătrunderea prin stufăriş însă, se face în mod natural trimiţind botul înainte.—La *titanotheriinae* (Zittel 1891 —93 p. 305) şi *dinoceratidae* (Zittel 443) ultimele două măsele sînt foarte mari, ca la toate mîncătoarele de rhyzomi; *sus erymanthius* mînca de sigur rhyzomi, ca orice suid; *mylagaulinae* erau rozătoare, şi rozătoarele sînt, înainte de orice, mîncătoare de rădăcini (Abel recunoaşte că scurmau cu coarnele, Pal. 573); coarne pe nas mai are dasypodidul *Peltephilus ferox*, care, fără îndoială, scurma cu ele moşoroaiele de furnici, termite etc. ce *se aflau printre arbuşti*. Dacă ungulatele eocenice, cu coarne pe nas, scurmau printre arbuşti, şi la rădăcina arbuştilor, ori îşi făceau numai drum prin stufărişul de arbuşti, se poate discuta. (Negii lui Phacochoerus sînt de sigur înrudiţi, prin originea lor, cu aceste protuberanţe nazale. Colţii *dinoceratidelor* şi *protoceratinelor* sînt omologi cu ai cynocephalului (nu sînt arme, cum afirmă Abel, „Palaeob," 573).

In colţii elefantului, Abel vede o armă, dar mărturiseşte, că „la mammut sînt aşa de tare curbaţi, încît n'au putut servi ca armă". La ce au servit dar? Sînt ferm convins că au slujit la smulgerea plantelor din mlăştini şi din fundul apelor. Atribui aceiaşi întrebuinţare, colţilor,— cari găuresc pielea fălcii superioare

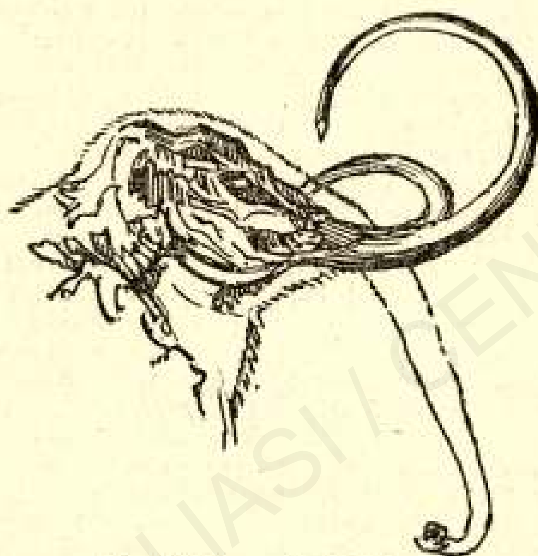

Fig. 27. Mammuth (d. Zit.)

—lui *Babirussa*, (fig. 28) la care Plate, op. cit. 516, vede, ca şi la mammut, faimoasa ortogeneză... Orbiţi de teoriile darwiniene şi induşi în eroare de faptul că la femelă caninii sînt mai mici decît la mascul, ori lipsesc de tot, zoologii afirmă că colţii mistreţului, ai pavianului, ai traguloideelor, ai elefantului, ai lui *trichechus*, ai „lui

halicore, etc. sînt arme de atac în lupta sexuală (Plate op. cit. 278, Weber op. cit. 298, Abel „Die vorz. Säug." 157). Ca să te lămureşti asupra mistreţului, e destul să te gîndeşti la *Phacochoerus*, tîrîndu-se în genunchi şi spintecînd pămîntul în căutarea rhyzomilor (fig. 12); în privinţa pavianului, vezi *cynocephalus* **porcarius**, cu anume înfundături ale maxilarelor, în legătură cu scurmarea [1]); în privinţa *traguloideelor*, găseşti aceiaşi colţi la *moschinae*, despre cari orice chinez ştie că servesc la desgroparea rădăcinilor (şi a buruenilor de mlaştină.—Brehm); în privinţa lui *trichechus*, Weber recunoaşte adevărul; în privinţa sirenelor, e de ajuns să compari halicoridele marine, cari au colţi, —deşi bine desvoltaţi numai la masculi—pentru *scurmarea* algelor viscoase, şi, în intermaxilarul mult îndoit în jos, un aparat pentru măcinarea sau mai bine stoarcerea lor, iar dantura propriu zisă, redusă,—cu manatidele, mai mult fluviatile şi lacustre, care n'au colţi, iar intermaxilarul îl au numai puţin curbat, şi dantura bine desvoltată, fiindcă se hrănesc cu plante mai dure, pe cari le pasc în acelaşi fel ca alte erbivore; în privinţa elefantului, te gîndeşti că dacă colţii lui ar servi ca armă, n'ar fi ajuns să se răsucească la mammut,—descedent al elefantului,— în chipul ştiut. Cauza deosebirii dintre sexe în privinţa colţilor, trebue căutată în activitatea mai mare a masculului, căreia îi corespunde şi o foame mai mare: femela se mulţumeşte cu ce găseşte, pe cînd masculul desgroapă rhyzomi, etc.

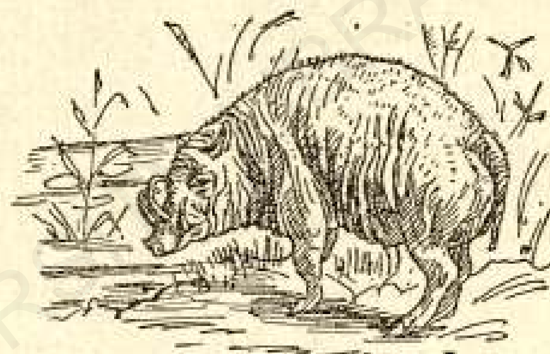

Fig. 28. Babirussa (d. Br.)

1) Dacă despre caninii pavianului, ar fi nevoe de o dovadă, este una hotăritoare: primul premolar de jos are o coroană ascuţită şi prezintă o dungă tăioasă marginei posterioare a caninului de sus; între aceste două tăişuri, cynocephalul apucă rădăcina ca într'un cleşte; dacă 'n carne ar pătrunde colţii, servind ca armă, ca la carnivore, C de sus nu s'ar putea freca de primul premolar de jos, care ar fi atunci înlocuit printr'o diastemă (un gol). Afară de asta,—cum voi arăta cu alt prilej,—falca inferioară n'ar fi rotundă la colţ, ci ar avea un *processus anguli*, cum îl au carnivorele, insectivorele, liliecii, etc.

*

Apariţiunea şi evoluţiunea coarnelor, mi-o închipui în felul următor:

In eocen, din pricina mării numulitice, se pare, care din Alpi şi Pirinei, se întindea prin Asia mică, Persia, Asia centrală şi India posterioară, până în Australia, iar la sud, până în Sahara, domnea în Europa o climă fierbinte şi uscată, iar flora era, atît în formaţiunea, cît şi în elementele ei, analoagă cu aceia pe care o găsim astăzi în cea mai mare parte a continentului african: stepă, presărată cu stufişuri, şi cu arbori răsleţi. Arbori cu frunze caduce, creşteau risipiţi, numai pe înălţimele răcoroase: plopi, sălcii, mesteacăni, ulmi, frasini, etc. Mai tîrziu, din pricina mării oligocenice, care era nordică, şi apoi, mai ales, din pricina mării miocenice care ocupa mijlocul, sudul şi vestul Europei, clima devine uniform şi temperat caldă, şi permanent umedă [1]; „o categorie de arbori, de origină polară, cum arată descoperirile de floră cretacee şi terţiară, făcute în Spitzberg şi Grönlanda *(Sequoia, Taxodium, Glyptostrobus, Salisburia, Platanus, Liquidambar,* stejarii din secţiunea *Robur*; mesteacăni, brazi, ulmi, fagi, castani, tei, etc. însfîrşit multe tipuri, cu frunze caduce sau veştejinde, cari au rămas proprietatea nordului) se răspîndesc dela pol în vechiul şi noul continent. „O parte din aceste tipuri existau în Europa dela începutul terţiarului, dar erau reprezentate prin alte speţe, adaptate climei calde şi avînd frunze semicaduce. Flora miocenică dela Armissan, Manosque etc. ne arată, pe vîrful munţilor, păduri dese de brazi, pini şi fagi; mai la vale, (la Armissan) mesteacăni, castani, stejari vecinic verzi, afară de asta un plop, o salcie, mai mulţi arţari, foarte frumoşi palmieri şi mai multe speţe de nuci; iar jos de tot (de pildă, chiar în jurul lacului Armisan) Sequoie, palmieri, *Dracaena Draco*, Aralii, o mulţime de myricee, laurinee, acacii şi engelhardtii, o familie tropică de juglandee; aiurea (la Manosque), mase întregi de myricee, laurinee, camphori, myrsinee, diasporee, sophoree, caesalpinee, mimose, şi cîţiva palmieri". (De Saporta *„Le monde des plantes avant l'apparition de l'homme*, în traducere germană, p. 285, 314, 318, 327, 329, 332, 344). Dacă luăm în consideraţie aceste trei caturi ale florei miocenice, putem spune în mod schematic, că toată evoluţia florei europene, din miocen şi până azi, a conzistat în înlocuirea treptată a fiecărui cat de către cel imediat superior, înlocuire care se face deopotrivă, şi din vîrful munţilor spre vale, şi din nordul spre sudul Europei. Vom vedea mai la vale raportul dintre această evoluţiune şi apariţiunea bovinelor.

1) Pentru explicarea schimbărilor pe care le-a suferit clima Europei în cursul terţiarului, există felurite Ipoteze. (Vezi „Paläoklimatologie" von Dr. Wilh. R. [illegible], Samlung Göschen. Ipoteza pentru care pledează autorul, este cea a mutării polului prin mişcări în scoarţa terestră).

Conformaţia gracilă a cerbilor, în comparaţie cu cea îndesată a bovinelor, ne arată că cerbii sînt adaptaţi pădurilor fără vegetaţie subjacentă de arbuşti (ei şi evită desişurile. Brehm.), păduri în care corpul trece liber, şi numai capul se împedică de ramurile ce se încrucişează. Atari păduri sînt formate de arbori, cari—ca fagul, bradul—nu au nevoe de multă lumină şi pot deci creşte des, în aşa fel, că oprind lumina soarelui, cu coroanele lor dese ce formează ca o boltă de frunziş, împiedecă desvoltarea stufărişului. Cu totul altfel se comportă, de pildă, stejarii: avînd nevoe de multă lumină, ei cresc rar—căci dedesubtul sau în apropierea imediată a arborelui bătrîn, vlăstarul nu poate prospera—, şi dau astfel prilej de desvoltare unei flore bogate, care lipseşte cu desăvîrşire pădurii de fag: „în deosebi, un mare număr de arbuşti diferiţi, formează un desiş, mai mult sau mai puţin de nepătruns,—o pădure sub pădure. Afară de asta, stejarul nu-i intolerant nici faţă de alte speţe de arbori; rar găsim o pădure formată numai din stejari; carpeni şi ulmi; în zăvoae: frasini, arţari; în locuri mai sterpe, mai uscate: mesteacăni,—se amestecă printre ei". (Migula op. cit. 52). Atari păduri formau odinioară,—şi formează şi azi, în Caucaz,—mediul natural al bovinelor.

Ori, pădurile de brad şi de fag, au apărut în miocen, în regiunile înalte ale munţilor; acolo au apărut şi *cervulinele*, cum arată de altfel şi conformaţia picioarelor lor.

In aceste păduri, corpul animalului ar fi putut trece liber, dacă n'ar fi fost oprit capul (hrănirea cu frunze a trebuit să provoace lungirea gîtului) de crengile cari se încrucişau, şi pe sub care femela a trecut plecîndu-se, pe cînd masculul, mai impetuos, le ridica mereu cu fruntea. Frecarea de crengi a produs în regiunea frontală nişte „bătături",—cîte una de fiecare parte a capului, după acelaşi principiu mecanic care a prezidat şi la formarea *„colţilor"* atîtor mamifere,—bătături, pe care, tot după legi mecanice, însă-şi funcţiunea lor, dirijată de inteligenţa ori de instinctul animalului, le-a modelat aşa, ca să servească, în modul cel mai potrivit posibil, la ridicarea crengilor [1]. Un studiu îndelungat asupra aparatului masticator la mamifere, mi-a arătat, că formele atît de deosebite pe care le iau dinţii, se pot explica, toate, în mod mecanic, dacă admitem: 1) că *ori ce presiune, provoacă, prin mijlocirea unei excitaţiuni trofice, o creştere în direcţiunea corespunzătoare acestei presiuni—iar lipsa de presiune, o descreştere*; şi 2) că *orice frecare produce micşurare prin uzaj*,—şi ţinem seamă de intensitatea şi de direcţiunea, atît ale presiunii, cît şi ale uzajului, pe cari le comportă funcţiunea masticatoare în fiecare caz dat. Aceleaşi legi se a-

1) „Craniul ungulatelor căpătă cam în miocen *putinţa* (die Fähigkeit) de a produce în regiunea nazală, frontală şi occipitală, apophise, cari erau acoperite cu piele şi păr. La *pecora* era înzestrat frontalul cu această „însuşire". Weber, op. cit. 23. Putinţă ?... Insuşire?... Cum şi ce fel ? Şi apoi, regiunea nazală a ungulatelor poseda această „însuşire" încă din eocen.

plică fireşte şi la coarne. Prin mijlocirea lor, coarnele ar fi putut ajunge pe felurite căi, la formele lor succesive. Chestiunea fiind de domeniul mecanicei, intră mai degrabă în competinţa altora.

Intrebarea care se poate însă pune, este următoarea: la ce servesc azi coarnele cerbului? (căci principiul lui Lamarck nu-ţi răpeşte, *în genere*, dreptul de a atribui fiecărui organ şi fiecărei forme pe care o iea organul, o anume utilitate. În cazul cel mai rău, organul nu trebue să fie păgubitor,—căci atunci animalul ar căuta să se pue faţă de mediu în altă atitudine. Dacă, de pildă, coarnele ar impiedeca pe cerb în trecerea lui prin pădure, el s'ar feri de ramuri plecîndu-se—şi asta i-ar fi cu putinţă mai ales în tinereţe, cînd coarnele sînt încă mici; şi atunci frecarea, respectiv excitaţia trofică, scăzînd, s'ar micşura cu încetul şi coarnele). Cred că e destul să le examineze cineva cu băgare de seamă, ca să recunoască funcţiunea lor. Primele

Fig. 29. Cerb (d. Br.)

ramificaţii („Augensprossen"), cari vin chiar deasupra capului, se îndreaptă mai întîiu înainte, apoi, cu vîrfurile, în sus, avînd forma *cea mai potrivită* pentru ridicarea crengilor; deasupra, aceste ramificaţii (ţepuşe) au o dungă lucioasă, care se continuă pe axa principală şi pe care lunecă ramura, pe cînd dedesupt

sînt netezite numai la vîrf, (pătrund între frunzele ramurii copacului), iar încolo, sgrunţuroase. Dacă netezirea asta s'ar datora pătrunderii în carnea adversarului (ceia ce, de altmintrelea, e cu neputinţă; căci impunsături de acestea se întîmplă rar, luptele dintre masculi ţinînd—şi încă intermitent—numai cîteva săptămîni pe an, şi loviturile fiind de obiceiu parate de adversar) ar trebui s'o găsim în mod uniform numai în jurul vîrfului primei ţepuşe, *nu şi pe axă* şi pe ramificaţiile dela vîrf, cu cari, evident, cerbul nu se poate lupta. După ce animalul, plecînd capul, a ridicat ramurile cu prima ţepuşă, e destul să aducă botul ceva mai sus de poziţiunea obicinuită, pentruca şi coarnele să se încline oblic înapoi; crengile lunecă atunci în sus,—pe dunga lucioasă care merge, cu întreruperi, până la vîrf—sărind de obiceiu de pe faţa anterioară a unei ramificaţii, pe faţa anterioară a celei următoare. (De aceia, la trecerea cerbului printr'o regiune mai deasă a pădurii, se aude mereu: *pac, pac,* — îmi spunea un pădurar german). Crengile de jos ale copacilor stau orizontal şi deci ele netezesc faţa superioară a celor două ţepuşe din faţa ochilor; dar odată ridicate, ele ajung, prin poziţiunea lor oblică, să netezească prin frecare, mai mult lateral şi în afară, axa principală şi ramificaţiile ei *(ceia ce şi arată dunga lucioasă);* iar coarnele, în totalitatea lor, divergează şi ele în afară, ca pentru a preîntîmpina această presiune laterală, dar de fapt, din *pricina* acestei presiuni. Ultimele ramificaţii, mai complexe, corespund ramurilor secundare ale crengii, cari acolo, la vîrf, lucrează desfăcute şi separate, din pricina poziţiunii cu totul oblice a ramurii principale. Dacă cerbul ar avea coarne mai scurte, crengile, odată ridicate, i-ar cădea cu putere pe spinare, biciuind-o; pe cînd aşa, coarnele fiind lungi, crengile cad, de pe vîrf, dincolo de corpul animalului. Utilitatea organului stă dar în aceia, că serveşte la ridicarea crengilor şi impiedecă apoi căderea lor pe spinarea animalului; iar divergenţa coarnelor are de scop pazirea coastelor cerbului, prin ridicarea cît mai sus a crengilor. O cercetare mai amănunţită, pe care o vor face alţii după mine, va trebui să arate, cum întotdeauna *scopul* formei organului, este de fapt *cauza* acestei forme,—de pildă: cînd cerbul simţea că vre-o creangă secundară îi biciuia dintr'o parte gîtul sau coastele, el împingea cu cornul respectiv în ramura principală, pentru a o ridica mai tare; şi atunci, chiar din pricina acestei presiuni, care se accentuia pe latura exterioară, cornul se desvolta, cu timpul, într'acolo, mărind divergenţa dintre cele două ramuri. E clar, că cu cît coarnele divergează mai mult, cu atîta ele şi ridică mai mult, căci apucă ramura mai aproape de originea ei: o proptea de o înălţime dată, va ridica o creangă cu atît mai sus, cu cît o vom aşeza mai aproape de trunchiu. Va trebui să se explice în mod funcţional, toate particularităţile coarnelor cerbului, a) în cursul vieţii individuale, b) în cursul regenerării anuale, c) la aceiaşi speţă, după regiuni, d) la diferite speţe, recente şi fosile; etc. Iată cîte-va exemple:

La vîrsta cînd coarnele cerbului au ajuns în stadiul de furcă, prima (și singura) țepușă e așezată foarte departe de roză și se îndreaptă în sus. Mai tîrziu, se îngroașă, se îndreaptă înainte, (și apoi, în sus) *și se apropie de roză.* Pricina-mi pare vădită: cu cît animalul crește și se înalță, cu atîta ramurile copacului se coboară, în mod relativ, față de capul lui. Cît de caracteristică este pozițiunea acestei prime ramuri, al cărei rol l-am văzut, la scunda căprioară. Căprioara are și corpul mult mai scurt

Fig. 30. Căprioară

și nici ramurile nu le depărtează mult,—ridicîndu-le,—din pozițiunea lor naturală; de aceia n'are nevoie de coarne lungi. Prima țepușă are o pozițiune analoagă și la alți cerbi, mici de statură, de pildă la *cervulus muntjac,* la *cervus campestris,* la ren, etc.; la acesta din urmă, prima ramificație, în formă de mică lopată dințată, (fig. 26) servește la înlăturarea crustei de zăpadă care acoperă lichenii (la ce alta ar putea servi, cu forma ei atît de caracteristică? Nu-i o lipsă de bun simț, ca unui organ, care, în mod atît de vădit, variază concomitant cu funcțiunea impusă lui de mediu, să-i atribui o vagă și generală funcțiune de „luptă", punînd variațiunile organului pe socoteala „ortogenezei" și a „symplasiei"?), și abia a *doua* ramificație are pozițiunea și funcțiunea pe cari le are de obiceiu întîia.

„Că și localitatea are înrîurire asupra formării coarnelor, nu încape îndoială. Cerbii insulelor dunărene, de pildă, oricît de slabi ar fi dealtminteri, poartă coarne cu isbitor de multe ramificări: cu 24, nu se găsesc prea rar, deși coarnele nu sînt atît de grele ca la cerbii de munte" (Brehm III 146).

Oare-i nevoie de multă fantazie, ca să te gîndești la diluviu și să pui în legătură bogata ramificare a coarnelor, cu bogata ramificare a copacilor, pricinuită de umiditatea solului acestor mici insule?

În numărul viitor al acestei reviste, voiu da cîteva exemple isbitoare despre variațiunea co...mitantă a organului și a funcțiunei la diferite spețe, voiu explica nașterea tragulidelor din dichobunidae, și a cervicorniilor din tragulide, voiu discuta cîteva teorii asupra caracterelor sexuale secundare, etc.

H. Sanielevici

Atacul și apărarea în operațiunile militare *)

I

Deja în faza primitivă a artei militare găsim două arme, care se deosebesc radical: sulița și scutul, reprezentînd una atacul și alta apărarea. Scutul apărînd viața individuală, adesea ori hotăra și ciocnirea maselor în duelul eroilor. De aceia scutul cu tot caracterul său pasiv, e obiectul unei atențiuni serioase în folclor și multe imnuri și legende i-au fost dedicate.

Creșterea culturii n'a oprit ciocnirile militare. Desvoltarea tecnicei s'a întins și asupra armei, perfecționînd-o. Între arma atacului și cea de apărare se naște o luptă neîncetată.

Perfecționarea armei atacului ca formă și material, în veacurile vechi și medii, a determinat o ameliorare corespunzătoare a apărării. Scutul a fost făcut mai rezistent față de loviturile inamicului. Dar în afară de îmbunătățirea calității lui, s'au adăogat ca arme de apărare: coiful, cuirasa, mănușile etc. și înfirșit s'a ajuns la o mai deplină apărare a întregului trup prin cuirasarea complectă, prin care se acoperea chiar și fața cu o mască de fer.

Atunci apărarea a obținut victorie asupra atacului: încătușați în oțel, paladinii și baronii deveneau invincibili față de simplii ostași, și astfel își consolidau dominațiunea. Apărarea n'a putut fi învinsă nici de vechile aparate aruncătoare, balistele și catapultele: cetățile și castelele cu ziduri mari de piatră puteau fi luate prin asalt, reduse la foame și sete, dar nu distruse dela distanță.

Arma de foc a adus atît apărării individuale cît și cetăților o înfrîngere desăvîrșită.

*

Perfecționarea armei de foc a urmărit scopurile pure ale atacului, după ce apariția ei făcuse cu neputință lupta cu vechiul

*) Acest articol e mai mult o compilație după reviste străine.

mod de înarmare al apărării individuale. Dar odată cu atingerea acestor scopuri (ușurarea armei, preciziunea tirului, repeziciunea tragerii, distanța cît mai mare a parcurgerii glontelui) a mers și sporirea forței de pătrundere a glontelui. Această putere de pătrundere a puștelor moderne, arătată aci în tabela I, e de așa natură, încît orice apărare printr'un scut transportabil a devenit imposibilă.

Placa de oțel, care ar putea acoperi pe un soldat în mod eficace numai la față, ar trebui să aibă o greutate de cel puțin 80 kgr.

Tabela I

Dela distanța de	MATERIALUL										
	Oțel	Beton compus 1—3—5	Cărămidă cimentată	Cărămidă cu lut	Stejar	Brad	Nisip pietros mașcat	Nisip uscat	Nisip umed	Pămînt lutos	Lut gras
180 metri	0,7 c.m.	7,5	5,5	6	67	65	12	46	76	76	152
550 metri	0,5 c.m.	5	2,9	2,9	32	33	11	23	33	41	81
	Adîncimea puterii de pătrundere a glonțului în c.m.										

Glontele modern a putut atinge această putere de pătrundere și o bătae până la 2 km. numai prin fasonarea lui într'o formă care reduce la minimum rezistența aerului și îi dă o iuțeală maximală în țeava puștii. Prima condiție s'a obținut prin forma glontelui lungăreț conic și cu profilul minimal, iar cea a doua a necesitat întrebuințarea unor explozibile foarte energice, care au urcat temperatura în țeavă și au comunicat căldura însăși glontelui. Această căldură care se păstrează mulțumită frecării glontelui de aer și de îmbrăcăminte, îl desinfectează, iar forma și repeziciunea glontelui produc rănile cu o gaură mică care nu rup țesătura și nu distrug de obiceiu osul.

Dacă ajutorul medical se dă la timp, atunci asemenea rane nu sînt mortale decît numai aproximativ pe o întindere de $^1/_{10}$ din suprafața totală a corpului omenesc. Tocmai apărarea acestei părți din suprafața corpului nostru mai ales a inimii, nu este imposibilă; chiar în vremea noastră ar fi putut fi făcută printr'un fel de scutișor cusut pe îmbrăcăminte.

Oțelul pentru asemenea scutișor trebue să fie de calitatea cea mai fină, și grosimea lui ar putea fi mai mică decît acea arătată în tabela I. Pentru consumarea energiei glontelui și diminuarea însușirilor lui de ricoșare, oțelul ar putea fi acoperit cu un strat de o substanță dură și cleioasă.

Mulțumită particularității sus arătate a gloanțelor moderne, se înregistrează printre răniți un procent mult mai mic de morți și schilodiți decît în timpurile trecute. După statisticele franceze publicate, din o jumătate de milion de soldați internați în spitale, s'au întors la luptă aproape 80% și au murit numai 2½%, iar cea mai mare parte din cei morți sau din cei rămași neapți pentru serviciu constă nu din răniții de gloanțe de pușcă, ci din cei atinși de exploziile ghiulelelor sau străpunși de baionetă.

Această acțiune „umană" a glontelui modern a evidențiat pentru unii slăbirea armei atacului, și atunci printre gloanțe s'au observat în teatrele de operațiune unele tăiate, cu vîrfurile turtite și retezate, care produc rupturi grave a țesăturilor și zdrobirea oaselor. Departarea zborului și pătrunderea unor asemenea gloanțe sînt mult inferioare acțiunii gloanțelor normale.

De aceia aceste gloanțe trase dela distanță mare nu produc nici un efect serios, dar din apropiere dau un groaznic număr de răniri din cele mai grave. E și mai cumplită acțiunea gloanțelor, care ascund în ele niște substanțe care exploadează în momentul loviturii. Distanța zborului lor e aceiași ca și la glonțul normal, însă rănile produse de ele nu se vindecă fără urme decît în cazuri excepționale. Intrebuințarea unor asemenea gloanțe este progresul armei atacului în direcția atrocității. Nu se poate găsi apărarea în contra acestor gloanțe decît în dreptul internațional, care ar trebui respectat în această privință în mod efectiv de toți beligeranții.

*

Dacă piesele transportabile de apărare nu se pot întrebuința din cauza greutății lor, atunci în cazurile în care transportarea lor nu e necesară, o apărare eficace poate face focurile de pușcă cu totul nevătămătoare. Materialul pentru asemenea piese de apărare transportabile se găsește foarte des la dispoziția apărătorului. Tabela noastră I arată că însuși pămîntul poate fi un material destul de bun. Tranșeele și diferitele săpături militare joacă astăzi un rol foarte important în apărarea modernă, și numai în timpul săpării lor se folosesc pionerii de plăcile apărătoare de oțel.

Cea mai mare importanță o are repeziciunea pregătirii tranșeelor. De aceia trupele sînt nevoite să se mulțumească cu tranșee simplificate, bune pentru a sta culcat în ele și care nu necesită multă muncă pentru săpare sub focul inamicului. Desenul 1 ne dă forma și dimensiunea unei tranșee pentru un om culcat; uneori se poate utiliza drept tranșee și unele șanțuri naturale în pămînt.

La o pregătire mai prelungită tranșeea se face mai adîncă

pentru a se așeza soldatul stind în picioare (des. 2). Pentru trecerea altui șir de soldați în dosul celor postați spre a riposta neîntrerupt la focul inamic, tranșeea se face mai largă (des. 3); iar pentru a sări repede din tranșee, ea e înzestrată încă cu o treaptă specială. In cazul unei menținerì mai lungi în acelaș loc sînt săpate tranșee deosebite pentru comunicație, unite cu cea principală prin altele construite în zigzag pentru a nu fi luate sub foc dealungul lor. (des. 4 *). Pentru apărarea pieselor de artilerie contra gloanțelor se face deasemenea o îngrădire de pămînt. (des. 5 **).

Cînd apărarea trebue dusă considerabil mai sus de suprafața solului, atunci se recurge la saci umpluți cu nisip sau pămînt. Intre saci sînt lăsate spații pentru soldații care trag,—adică creneluri.

Sînt utilizate pentru apărare și zidurile clădirilor. Cu toate că glontele străbate aceste ziduri, însă după ele e greu să se definească locul unde anume se află apărătorul; găurile mai mari în ziduri se umplu tot cu saci cu nisip.

Baricadele de pe străzi făcute din saci cu nisip prezintă o apărare puternică contra focului de puști, mai ales dacă clădirile sînt deasemenea utilizate pentru a acoperi pe apărătorii orașului; aci ambrazurele sînt făcute în zidurile de fațadă ale caselor, iar comunicația între case se face prin zidurile din dos.

Săpăturile tranșeelor dau o apărare desăvîrșită contra glontelui de pușcă la o distanță mare, încît necesitează alte moduri, sau alte arme de atac. In primul caz agresorul e nevoit să părăsească tranșeea lui și să atace. Atunci defensiva activă a celui care se apără se întărește mult, mulțumită feluritelor îngrădiri și piedici puse în calea atacatorului. Aceste îngrădiri prezintă niște obstacole pur mecanice și anume: Copacii tăeți, curățiți de frunze, în parte îngropați și legați cu sîrmă, apoi garduri de sîrmă ghimpată, șiruri de țepe, etc. Trecerea peste asemenea îngrădiri reține pe inamic mai mult timp și-l expune focului de puști și mitraliere. Pierderile în oameni în aceste cazuri se întîmplă atît de mari, încît se preferă înaintarea încetă prin săpături succesive. Dar prin aceste săpături numai foarte anevoie, poate înainta numărul considerabil de soldați necesar pentru atacul frontal.

In cazul al doilea se recurge la piese de artilerie, duse de cai sau de automobile. Aceste piese, avînd de scop atacul contra construcțiunilor de apărare—tranșee, săpături, ziduri, etc.—

*) Tranșee complicată.
A. Tranșee principală.
B. " de comunicație.
C. " de curmeziș.
M—G. Direcția acțiunii mitralierei.

**) O tranșee pentru un tun, cu apărarea de front și de lături; sus—planul, jos—profilul.

sau nimicirea în masă a inamicului, au suferit cu vremea o serie de schimbări și astfel s'au elaborat tipuri diferite de tunuri, aplicabile pentru diferite scopuri.

Cînd atacul e nemijlocit și direct, atunci tranșeele sufăr o ploae de șrapnele, care explodează la o înălțime definită și trimit gloanțele mult mai pieziș decît cele de pușcă, care străbat spațiul aproape orizontal și nu pot pătrunde în săpături și tranșee (des. 6*). Pentru apărarea contra gloanțelor de șrapnele se fac acopereminte speciale (des. 7 **).

Distrugerea nemijlocită a tranșeelor prin proectile n'are mare importanță, fiindcă se produce pe o lungime relativ neînsemnată, și apoi chiar gropile produse de exploziile ghiulelelor prezintă locuri de acoperire. Importanță esențială are bombardarea eficace a punctelor unde se află depozitele de munițiuni ale inamicului. Aceste puncte nu pot fi apărate decît contra obuzelor de calibru mic, întrebuințîndu-se acopereminte de fier și oțel. (des. 8 ***).

Apărarea pasivă contra obuzelor e neîndestulătoare, deoarece la urma urmei se pot printr'un foc bine concentrat distruge până și cazemate cu acoperemîntul de oțel. Deci e nevoie să se recurgă la apărarea activă și la atacul contra artileriei inamicului, ceia ce e posibil deasemenea, prin trageri de tunuri. Ciocnirile militare moderne sînt secondate astfel de duelul neîntrerupt al artileriei.

* * *

In ultimul timp s'a observat progresul uriaș făcut în perfecționarea obuzierilor, dacă se poate numi progres, ceia ce e destinat pentru a distruge.

Tendința principală era de a crea un așa tun, care posedînd maximum de putere distrugătoare și de soliditate, ar avea

*) La stînga o linie de puncte arată direcția zborului șrapnelului. Cruculița arată locul exploadării ei în aer. La dreapta e semnată porțiunea de pămînt acoperită cu gloanțele șrapnelului și cu schije. Acest teren are forma eliptică și pentru efectul necesar distrugerii trebue să nu aibă în lung mai mult decît 160—180 metri, iar în lat 20—25 metri. Șrapnelul e unul din cele mai importante proectile. Cupa se face din oțel condensat în fund, iar partea din față din aluminiu și e înșurubată pe cupă; în partea din aluminiu se găsește într'un tub incendiator piroxilinul care explodează peste cîteva momente bine definite după descărcarea tunului sau în momentul ciocnirii cu pămîntul. Conține 262 glonți mașcați cu diametrul de 12 milimetri. Explozibilul e în cantitate de 100 grame, pus pe fund și acoperit cu o diafragmă de oțel. Tubul incendiator se așează astfel ca explozia să se producă numaidecît în plin aer înaintea tranșeelor sau șirului dintâi de soldați.

**) Tranșee ca și des. 4, dar acoperite, apărînd contra gloanțelor de șrapnele.

***) Cazemată de cîmp contra șrapnelelor și a ghiulelelor cu întărituri din lemn și acoperemînt de șine de fier. La dreapta—sistemul așezării șinelor.

în acelaş timp minimum de greutate. Chestiunea greutății joacă rol foarte important mai ales pentru acele tunuri, care se transportă odată cu armata, adică artileria de cîmp.

Puterea distrugătoare se măreşte mult cu mărirea dimensiunii proectilului, deci şi cu mărirea gurei tunului; dar în acelaş timp greutatea creşte cu cuadratul diametrului gurii, iar dacă se păstrează aceiaşi proporție între lungimea tunului şi diametrul gurii—atunci şi cu cubul diametrului. Scăderea lungimii țevei uşurează mult tunul şi fabricarea lui. Dar în tunuri cu țeava scurtată gazurile acționează pe o mai mică lungime şi comunică proectilului o energie mult mai scăzută decît în tunurile cu țeava lungă. Afară de aceasta preciziunea tirului scade în măsura în care țeava se scurtează.

Insă problema greutății e momentul hotărîtor pentru tunurile de cîmp, de aceia s'au şi stabilit tipurile cu țeve scurtate —haubițe, obuziere; şi cu totul scurte—mortiere.

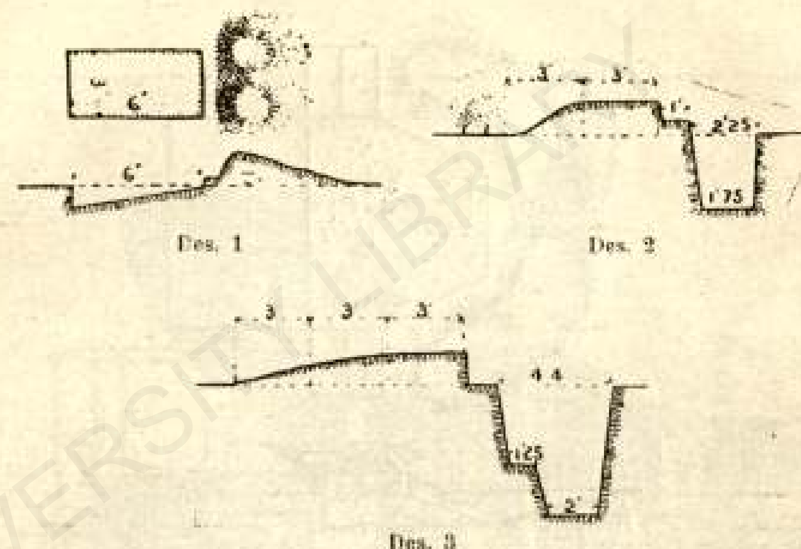
In aceste tipuri de tun diminuarea relativă a puterii distrugătoare se compensează prin mărirea explozibilului în însăşi ghiuleaua, iar exactitatea tirului se capătă prin precizarea sistematică a deviațiilor prin încercări repetate.

Comparînd mărimea obuzierilor şi numărul oamenilor care le servesc, se vede cum sporesc dimensiunile tunurilor odată cu mărimea gurii țevei. Dificultățile transportului cresc cu mult mai mult decît greutatea. Deja la tunurile relativ mici se ivesc mari dificultăți pentru transportul lor. Iar tunurile mari nu pot fi transportate decît desfăcute (des. 9*), acomodînd pentru aceasta nişte vehicule deosebite. Dificultățile sporesc încă prin aceia, că pentruca tunul mare să fie servit, se cere personal numeros şi special. Mulțumită tuturor acestor cauze unul din tunurile mari moderne reprezintă o coloană întreagă de artilerie, cu greutatea piesei de 35—40 tone şi mai mult, care se transportă bine numai prin şosele şi pavage şi care pe drumuri naturale e osîndit să intre în pămînt.

Mortierul german de 42 centimetri (des. 10) e cel mai mare tun din actualul războiu. Transportarea lui, chiar desfăcut, e foarte complicată; iar tirul eficace e posibil numai după ce e stabilit pe o platformă specială de beton precis verificată. Acest tun se poate numi mai degrabă un obuzier de cetate, de oarece utilizarea împiedică mult mişcările armatei. Cu toate poveştile straşnice despre acest mortier, acțiunea lui până acuma n'a fost hotăritoare, şi căderea unor forturi belgiene şi franceze s'a produs sub efectul tunurilor de 28 şi 30,5 centimetri **).

*) Obuzier greu german de 28 cm., fabrica Krup, aşezat pe baza de beton.

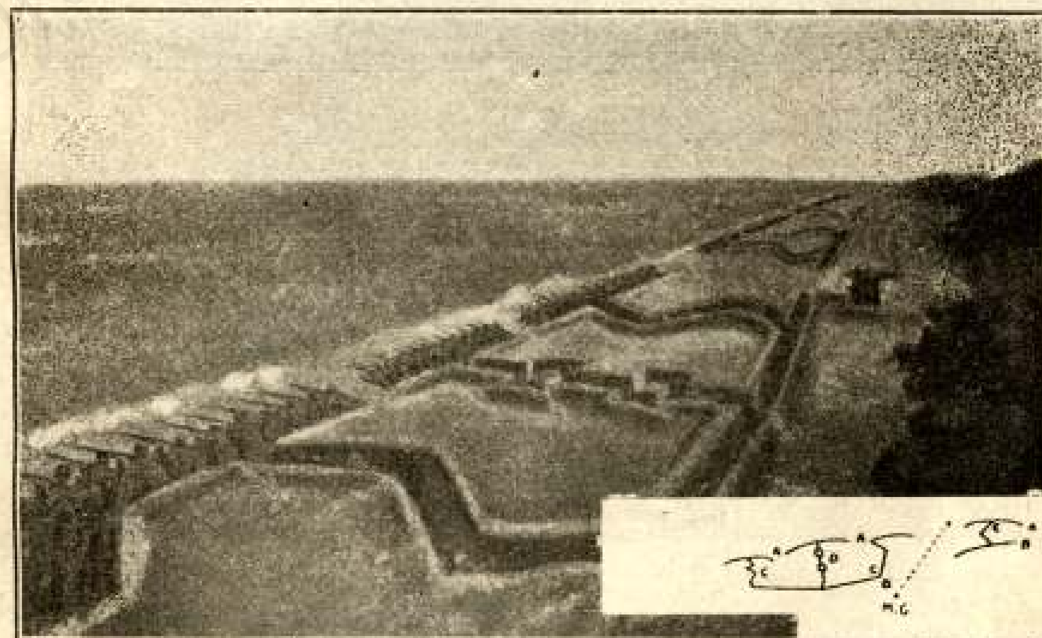
**) 30,5 cm. e obuzierul austriac. Tunul şi postamentul lui se transportă împreună cu personalul servitor pe vehicule separate cu automobil tractor. Cîteva din aceste obuziere au fost trimese de Austria în Belgia şi Franța.

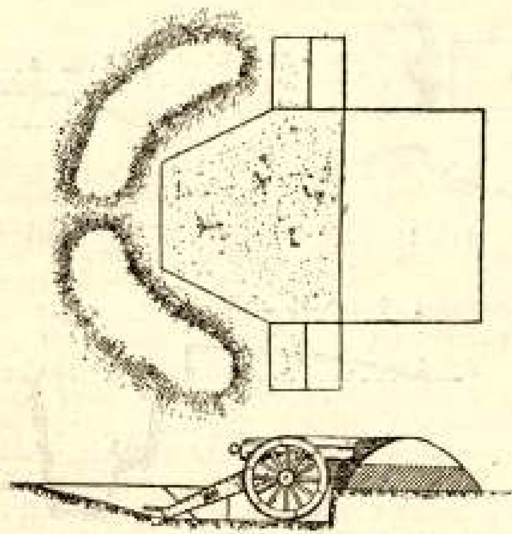
Des. 1

Des. 2

Des. 3

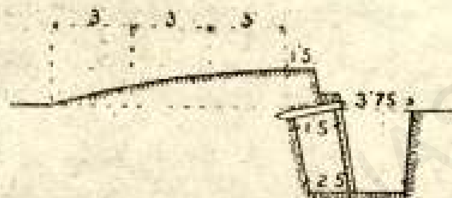
Des. 4

Des. 5

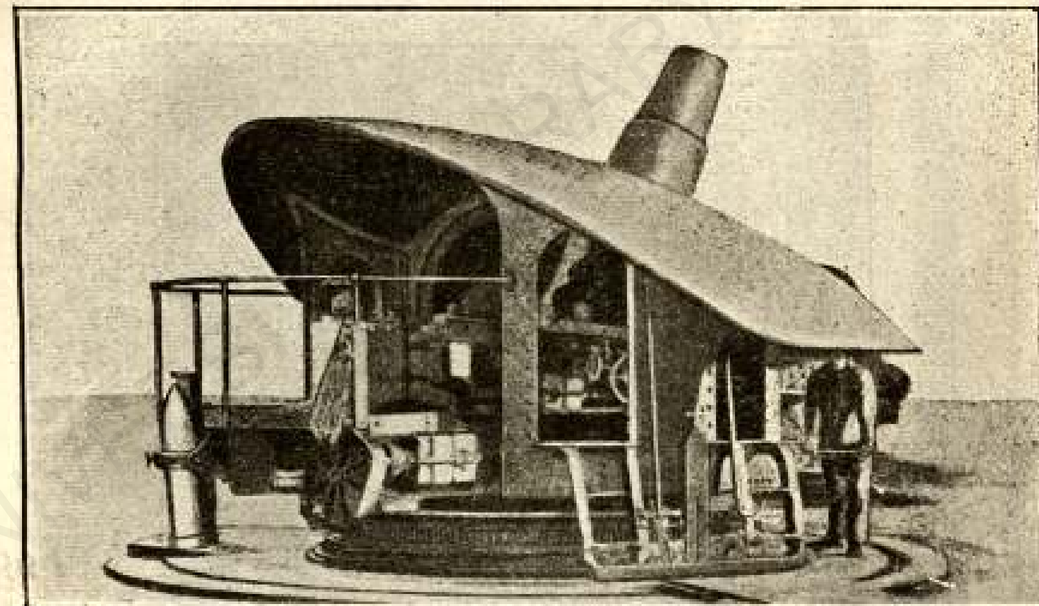
Des. 6

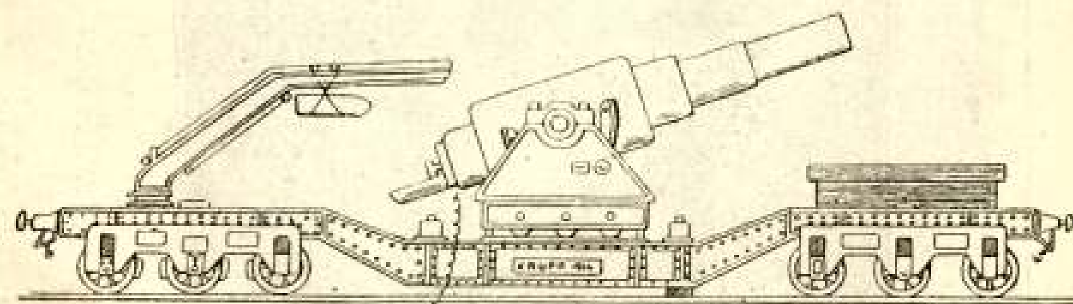
Des. 7

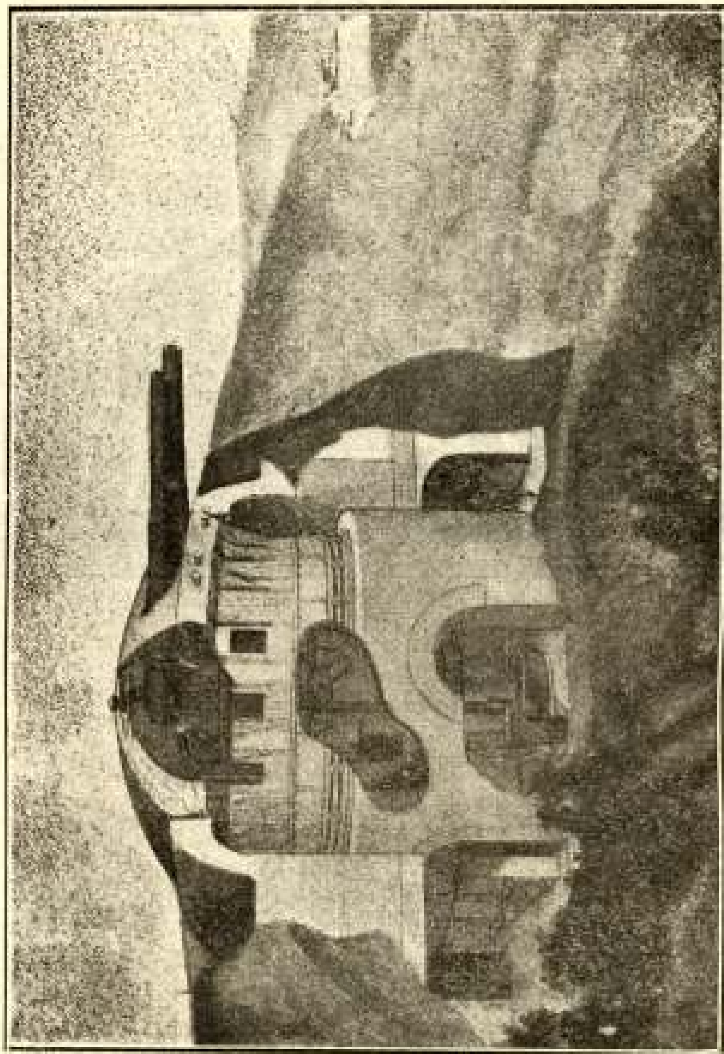
Des. 8

Des. 9

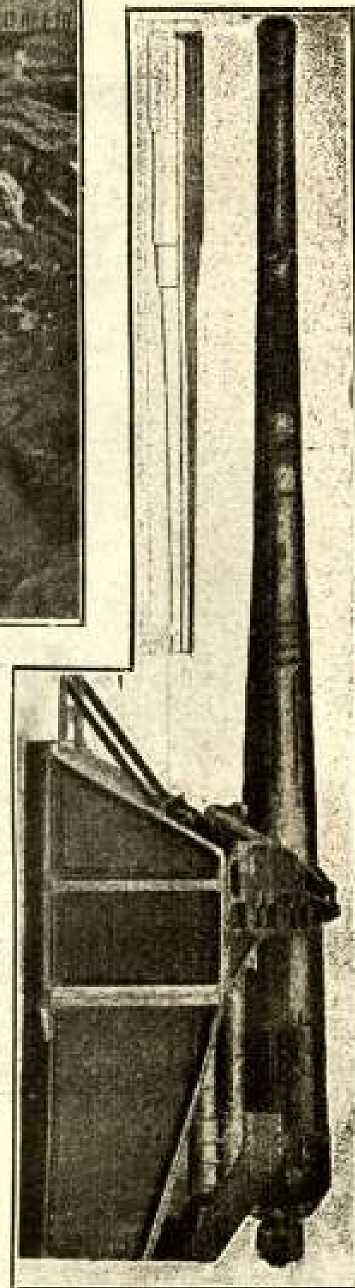
Des. 10

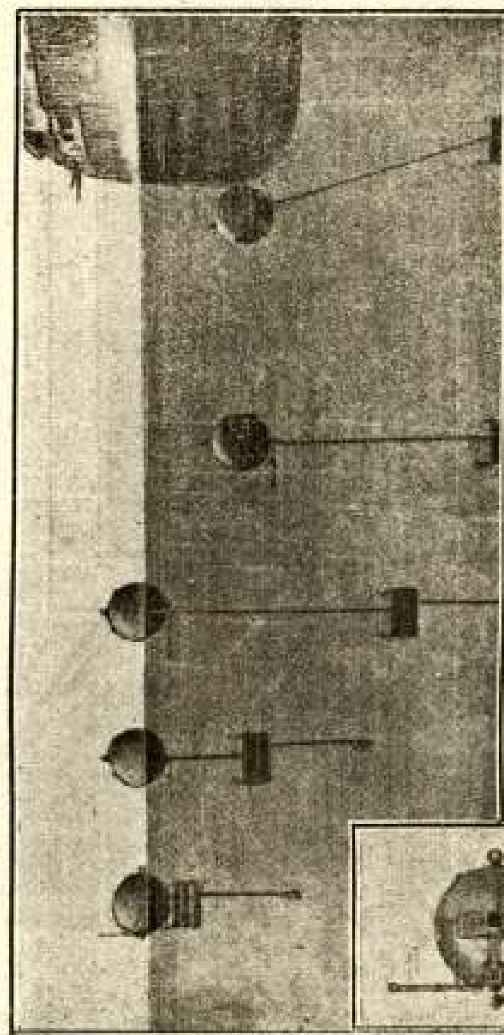
Des. 11

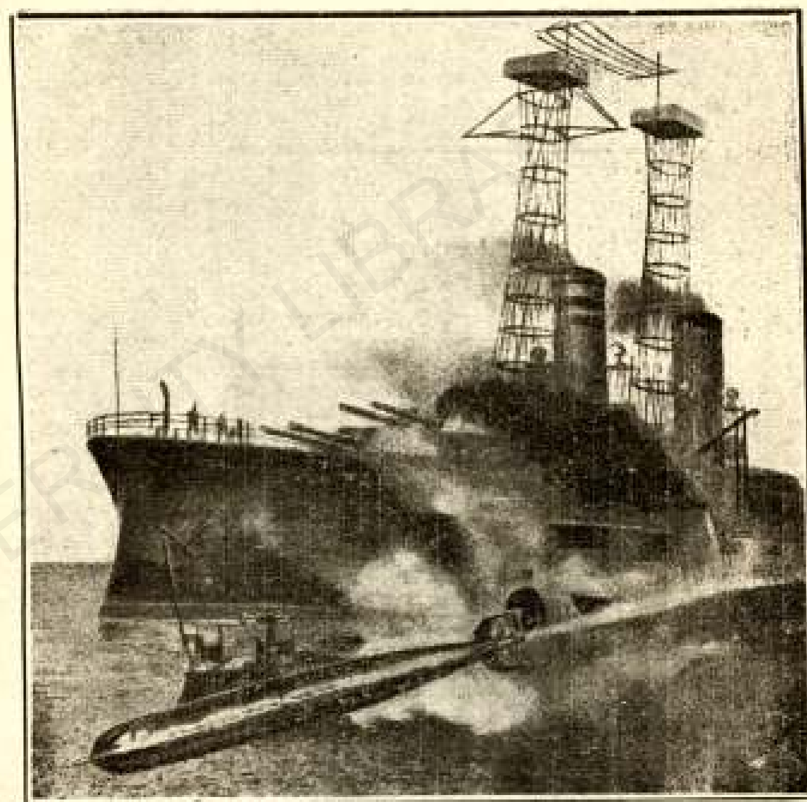
Des. 12

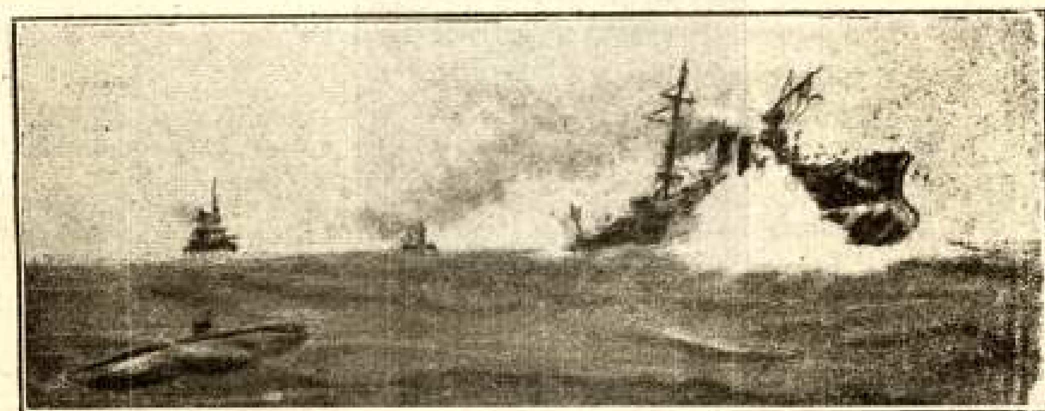
Des. 13

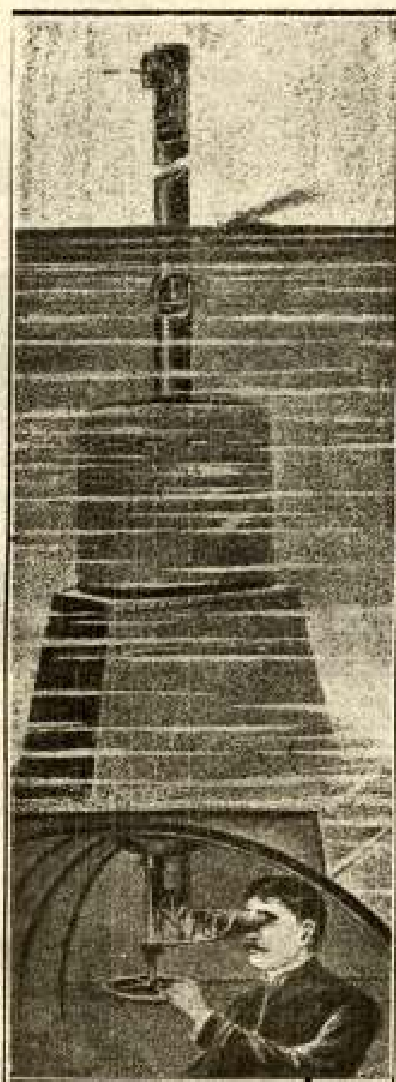
Des. 14

Des. 15

Des. 16

Des. 17

Apărarea desăvîrşită pentru tunurile de cîmp poate fi făcută numai în contra gloanţelor, la care lucru servesc scuturile de oţel (des. 9) sau săpăturile (des. 5). Insă contra obuzelor apărarea unui tun de cîmp este aproape imposibilă, şi deci e necesar să se recurgă la alte procedeuri de apărare şi anume: să se ascundă artileria după coline sau în văgăune, trăgînd focuri tot mai pieziş, sau să se mascheze tunurile prin diferite mijloace, tufe, etc.

*

Tunurile de cetate, care nu cer transportarea lor, se îngrădesc, în scopul apărării lor, cu ziduri de piatră, beton sau oţel în plăci, toate acestea acoperite cu pămînt.

Acoperemîntul se face de o cupolă rulantă de oţel cu găuri numai pentru ţevile tunurilor; forma acestei cupole e aşa încît proectilele duşmane căzînd asupra ei sub un unghiu ascuţit, alunecă şi cad la o parte.

Cupola se compune din segmente separate, de oţel preparat în mod special (sistem Gruzon). Segmentele se întăresc unul de altul prin şuruburi, iar suprafaţa lor e acoperită cu un strat compact dublu de oţel. Grosimea segmentelor atinge dimensiuni colosale: 130–140 centimetri în partea de jos şi 55 în partea de sus. Cupola rulantă e aşezată pe nişte blocuri de oţel lipite de un car rotund de fier pus pe şine aşezate în cerc. Astfel întreaga cupolă se mişcă, rulează şi împreună cu ea se mută în diferite direcţii şi tunurile aşezate pe bîrne de fier osebite, întărite în lăuntrul carului de fier.

Toate mecanismele şi depozitul de obuze se află adînc în pămînt, în nişte cazemate de beton de unde obuzele se aduc pentru încărcarea tunurilor prin ascensoare speciale.

Turnuri de tipul acesta se găsesc în unele cetăţi din Europa. Greutatea unui asemenea turn subteran atinge 2500 de tone şi aşa cum e întreg ascuns în beton şi pămînt, ridicîndu-şi deasupra numai chelia şi giganticii canini, el pare un monstru din basme, care se reculege pentru atac. (des. 11).

Dar şi apărarea prin aceste turnuri-cuirasate nu poate rezista unui foc concentrat de artilerie, de tunuri de 28 şi 30.5 cent., de asediu, asemănătoare cu cele arătate mai sus (des. 9).

Odată ce aceste tunuri trimit la o distanţă de circa 20 chilometri o încărcătură cu explozibile cu tot de 400 chilograme, efectul unui singur asemenea obuz e deajuns pentru ca turnul blindat să fie prefăcut în ruine (des. 12).

*

Lupta între apărare şi atac a ajuns la cea mai mare îndir-

jire în acțiunile militare maritime. Tonajul colosal al vaselor permite întrebuințarea unor cuirase din cele mai grele și dacă s'ar putea ajunge la desăvîrșita apărare prin cuirasă, atunci un cuirasat militar ar prezinta o cetate absolut inexpugnabilă pentru orice fel de tunuri.

Din aceste cauze dela începutul apărării prin cuirasă, pe măsura perfecționării calitative și a dimensiunilor acestei cuirase, se desvoltă și puterea distrugătoare a armelor de atac, care arme au atins acuma niște dimensiuni uriașe.

Greutatea n'are aci însemnătatea hotărîtoare pe care o are la tunurile de cîmp; deci țevile pot fi foarte lungi (des. 13 *) și mulțumită acestei lungimi se utilizează perfect energia gazelor și se mărește preciziunea tirului.

Incă acum cîțiva ani în urmă se socotea ca limită tunurile de 30,5 centimetri, dar astăzi limita a fost întrecută și ultimele tunuri de pe dreadnoughturi sînt de 34 și chiar de 38 centimetri.

Tunurile pentru apărarea maritimă de cetate sînt și ele tot atît de mari cît și cele de pe dreadnoughturi. Gurile lor ajung la diametrul de 35.5 cm. Obuzele lor de o greutate de 1075 kilograme, aruncate prin descărcătura explozibilului în greutate de 320 kilograme, străbat distanța de circa 38 kilometri (cînd aplecarea tunului e de 45°) și distrug o cuirasă Krupp, care e cea mai tare, în grosime de 37 centimetri, la toate distanțele până la care se desfășoară luptele navale; străbat chiar și una de 55 centimetri grosime dacă cuirasa e pusă aproape de gura tunului. Deoarece cuirasa dreadnoughtului atinge pe lături 30,5 cm. și numai în părțile apărării dela mașini și pe turnuri se găsește cuirasă până la 42 cm.; apoi trebue să socotim că și în acțiunea militară maritimă, atacul învinge apărarea.

Oprirea obuzului pe drumul zborului lui evoacă transformarea energiei lui chinetice în energie mecanică—distrugătoare—și în căldură. Cantitatea totală a energiei desfășurate de lovitura obuzului din tunul de 30,5 cm. e egală cu explozia a 50 chilograme a celui mai tare explozibil. Fotografiile luate în momentul loviturii, arată că din cauza căldurii ce se desvoltă prin o asemenea lovitură în cuirasă, bucățile cuirasei distruse și împrăștiate devin călite alb.

Această căldură aprinde împrejurul loviturii absolut tot ce poate arde și groaza distrugerii se completează prin groaza incendiului.

---

*) Tunurile cele mai recente pentru dreadnoughturi. Lungimea 16 metri, greutatea 64 tone; descarcă obuze de 700 kilograme, avînd rapiditatea la gura țevei de 750 metri într'o secundă, cu energia zborului 20.000.000 kilogr.-metri. Distruge cuirasa de cetate Krupp de 35 cm. dela o distanță de 8½ kilometri.

Profilul la stînga arată construcția lor lăuntrică.

Pereții constau din șiruri de cilindre puse unul pe altul cînd sînt călite. Materialul—oțel cu 3½ % nichel.

*

In ultimele decenii arma atacului a împrumutat dela mecanismele industriale un principiu, care dă celor din urmă posibilitatea de a scurta munca omenească.

Acest principiu, care constă în introducerea automatismului în acțiunea efectuată mai înainte vreme de către om, a creat în sînul armei atacului mitraliera sau pușca automată, care se încarcă printr'un mecanism particular, mișcat de energia gazelor, care împing și aruncă gloanțele. Cantitatea gloanțelor aruncate e limitată în mitraliere numai prin înfierbîntarea țevei mitralierei. Dacă țeava se răcește cu apă, atunci numărul gloanțelor aruncate într'un minut e destul de mare, iar la răcirea cu aer ajunge la 10 pe secundă.

Iuțeala împușcăturilor nu permite să se observe momentele separate ale descărcăturilor și din țeavă pare că curge neîncetat o cascadă de foc și de gloanțe care la o mică distanță tae totul ca o sabie monstruoasă. Nu degeaba i s'a dat mitralierei, acestei arme a țărilor culturale, numele de „secerea dracului". Acțiunea mitralierei avînd efect nimicitor asupra masselor, greutate mică, și necesitînd puțini oameni pentru serviciul și transportul ei, a făcut din ea cea mai răspîndită armă în războiul modern, mai ales pentru apărarea activă a tranșeelor și a redutelor (des. 4), pentru atacul asupra masselor condensate ale inamicului, pentru împușcarea aeroplanelor, etc.

Transportarea mitralierei se face cu bicicletele, cu cai, cîni, motociclete și automobile.

Mitraliera are mare nevoe să fie apărată. Nimicirea ei e pentru inamic de cea mai mare importanță și pentru aceasta nu se cruță nici gloanțele, nici obuzele. Nimerirea în mitralieră sau în conducătorul ei măcar cu un glonte, o scoate din luptă. Pentru apărarea mitralierei se recurge la ascunderea ei până în momentul întrebuințării, la mutarea ei în timpul luptei ca să nu fie nimerită de dușman și la cuirasă.

Ultimele două moduri de apărare se execută perfect cu automobilele blindate. Cuirasa acoperind mitraliera e de 0,5 c.m. de oțel superior presat. S'a încercat să se facă cuirasele de un centimetru, dar greutatea lor face manevrele anevoioase.

Apărarea cuirasată transportabilă e mai serioasă decît cea nemișcată. In luptele navale nimerirea în ținte care se mișcă, atinge numai un procent foarte scăzut; așa de pildă în lupta dela Saint-Iago numai 3½% din proectile au nimerit ținta și chiar acestea au fost mai mult proectile din tunurile calibru mic. Stabilirea precisiunii focului cere timp în care apărarea transportabilă poate să-și schimbe locul, iar în cazul cînd este amenințată de distrugere, poate chiar eși din linia de foc sau să se folosească de vre-o acoperire naturală.

Combinația acestor două moduri de apărare: acoperirea cu

cuirasă contra gloanţelor şi a obuzelor mici, şi eşirea la nevoe din zona acţiunii obuzelor mari,—se prezintă astăzi ca cea mai justă dezlegare a chestiunii apărării tunurilor.

Ţinînd seamă de aceste constatări vedem deja apărînd, afară de mitraliere, şi tunuri uşoare pe automobile blindate; iar pentru tunurile grele se întrebuinţează trenurile blindate.

*

Arma de foc şi tunul au înlocuit armele vechi de aruncare, din care cea mai simplă a fost piatra aruncată din mîna omului, iar mai tîrziu—suliţa. Acest mod elementar de aruncare s'a păstrat însă şi până în timpurile moderne; dar distrugerea însăşi se produce nu prin energia omului, ci prin acea a explozibilului conţinut în bomba aruncată.

Această bombă de mînă (granata) în forma ei modernă are greutate de 1 kilogram, conţine circa 200 de gloanţe de cîte 2,4 grame fiecare, şi e încărcată cu 200 grame de explozibil. Gloanţele sub acţiunea explozibilului acopăr suprafaţa de 80 metri pătraţi în formă de semicerc şi se împrăştie numai înainte şi în lături. Explozia se produce prin lovitură, după aruncare, şi nu mai aproape decît la 8 metri.

Granata produce o enormă distrugere în massa inamicului aflat în apropiere şi poate fi uşor aruncată în tranşee, dacă ele nu se găsesc departe.

La mai mari distanţe granatele pot fi trimise de puşti sau de nişte mortiere deosebite, foarte uşoare, aruncătoare de granate speciale, avînd greutatea numai de 12 kilograme. Granatele pot fi aruncate cu mîna la o distanţă de 40 metri, iar cu puştile şi aruncătoarele de granate până la 400 metri.

Granatele de mînă aruncate de aproape pot fi primejdioase şi pentru acel care le aruncă; afară de aceasta în momentul aruncării îl mai ameninţă o primejdie mare din partea focului de puşcă şi de tun al inamicului. Se poate evita aceasta, întrebuinţînd mine îngropate în pămînt şi a căror explozie se produce prin electricitate.

Asemenea mine sînt de obiceiu o armă de apărare activă şi nu de atac, de oarece nu pot fi puse decît în locurile părăsite vremelnic de una din părţile combatante. In cazul atacului însă e necesar să se facă pentru aşezarea minelor nişte coridoare subterane foarte lungi şi atunci, acela care se apără, recurge la contra-mine.

Minele apărării trebuesc bine mascate şi la explozie să nu facă gropi mari, care ar putea servi inamicului de tranşee. Maximum acţiunii distrugătoare trebue desfăşurat deasupra suprafeţei pămîntului. Toate aceste condiţii le întruneşte o mină care constă dintr'un şir întreg de granate speciale (ale lui Aasen).

Fiecare granată conţine în camera ei de sus 400 de gloanţe

şi circa 420 grame de explozibil de calitate superioară. Această cameră e aruncată din pămînt în sus prin o explozie parţială a unei cantităţi mult mai mici de explozibil aprins de energia electrică. Partea de jos a granatei, întărită în pămînt printr'un capăt al lanţului special, al cărui alt capăt e legat cu un ciocanaş lovitor aşezat pe camera explozibilă; în momentul încordării lanţului, şi cînd camera se găseşte deja deasupra pămîntului,—se produce explozia ei la o înălţime de 0,75 m.

Granata e grea de 4 kilograme. Gloanţele se împrăştie cu atîta tărie încît străbat o scîndură groasă de 9 centimetri la o distanţă de 10 metri şi nu perd capacitatea de a ucide chiar până la 50 metri.

*

Deosebită importanţă o au minele în apărarea maritimă. Ingrădirile de mine fac neaccesibilă ori şi ce parte a mării. Minele servesc şi pentru atac şi pentru apărare.

Minele apărării plasate la intrarea în port pe adîncimea de 2—4,5 metri pe ancore, pot fi făcute să explodeze prin electricitate de pe ţărm. Explozia se face dintr'un loc ascuns de ochii inamicului, de către un observator care-şi fixează poziţiunea vasului inamic în regiunea minată.

Sînt deasemenea mine, prevăzute cu un sistem de semnale, care fac să sune un clopoţel odată ce vasul a atins o mină; atunci observatorul imediat apasă conductorul electric, ceia ce produce explozia minei semnalizate.

In nişte locuri nevizitate de flota proprie, se pot aşeza mine, care explodează la o lovitură uşoară sau la o apăsare produsă de corpul vasului. Aceste mine „contactante" prezintă desigur o primejdie şi pentru însuşi apărător şi pentru vasele neutrale.

Minele de atac sînt plutitoare sau ancorate. Ele explodează la prima atingere şi cele dintâi sînt lansate pe cursul apelor care le aduce în apele inamice sau pe drumuri frecventate de inamic; iar minele ancorate se aşează în secret în apele vizitate mai des de inamic. Minele ancorate, aşezate în mare, se instalează în mod automatic la o adîncime de 3—4,5 metri. (des. 14 *).

Curăţirea mării de mine la trecerea prin porţiunea minată

*) Mine ancorate care se plasează automatic la o adîncime bine definită. Camera balonoidă conţine explozibilul, detonatorul contactant şi aer a cărei cantitate e regulată aşa ca mina să plutească. Mina e trasă jos până la o adîncime anumită; o trage camera grea a ancorei. Această cameră are pe ea o frînghie de oţel, care se desface pe cînd mina încă pluteşte la suprafaţa apei. Ajungînd la fundul mărei, o frînă specială opreşte automatic desfacerea frînghiei şi după aceasta camera ancorei trage şi cufundă mina până la o anume adîncime regulată mai dinainte.

sau chiar în timp de pace prezintă greutăți considerabile. Minele trebuesc sau împușcate, provocîndu-se explozia prin lovituri de obuz și prin detonație sau trebuesc pescuite cu un lanț sau o rețea specială. Primul procedeu cere o mare cantitate de proectile și nu oferă siguranța unor rezultate bune. Al doilea expune la primejdie serioasă vasele tralante, pescuitoare de mine.

Cu toată curățirea conștiincioasă a mării de mine, o parte din ele rămîne totuși în mare și încă mult timp amenință navigațiunea pacinică. O primejdie și mai mare o amenință în vreme de războiu și mai ales de minele plutitoare. Jertfele nevinovate ale minelor se numără cu miile. Explozia unei mine sub vas îl osîndește pe acesta la peire sigură. Corpul vasului fiind zdrobit, se întîmplă foarte des explozia depozitului de praf de tun și de muniții din cauza detonației.

Față cu acest efect distrugător al minelor și în scopul perfecționării atacului, au fost elaborate niște mine automatice, automobile și auto-conducătoare, lansate prin tragere dela o distanță relativ considerabilă. Aceste mine se numesc torpede sau torpile.

*

Torpila se mișcă în apă cu o iuțeală până la 1,30 kilometri într'o minută prin mijlocul unui șurub special (propeller), care se învîrtește prin o turbină mișcată de aer comprimat. Această torpilă poate parcurge astfel o distanță de 11 kilometri.

Dacă torpila din unele cauze își schimbă adîncimea în care trebue să plutească înainte (2, 3 metri), atunci se schimbă și presiunea stratului de apă de deasupra ei, ceia ce imediat pune în mișcare un mecanism deosebit, care întoarce cîrma orizontală a torpilei; această cîrmă face ca torpila să-și îndrepte imediat pozițiunea și direcția: mai sus, dacă presiunea apei a fost mai mare decît normală, mai jos—dacă această presiune a fost mai puțină.

Direcția dorită orizontală se menține grație unui aparat, numit giroscop, care păstrează rulajul lui neîntrerupt; el pune în mișcare un mecanism particular, care întoarce cîrma verticală a torpilei, și această cîrmă îndreaptă torpila la dreapta sau la stînga întorcînd torpila în direcția ei primitivă, dela care s'a abătut prin întîmplare. Astfel, direcția comunicată torpilei poate fi menținută în mod automatic. Construcția aceasta a torpilei permite să fie lansată dintr'un loc cu totul ascuns de observația și vegherea vasului atăcat.

Torpila duce cu ea circa 100 kilograme de dinamită, care explodează la o lovitură. Tuburi speciale o lansează din partea de sub apă a cuirasatelor, crucișătoarelor, torpiloarelor, submarinelor. Unele torpiloare au asemenea tuburi lansatoare de mine în partea lor din afară de apă și atunci torpila cufundîndu-se în apă, ea însăși își stabilește mișcarea, la o adîncime definită de giroscop.

Dintre toate automatele inventate de om, torpila este aceia care se apropie mai mult de o ființă cugetătoare. Geniul omului a împrumutat, parcă, acestei mașini curioase, autonomie și inițiativă proprie!

Des. 15 arată o torpilă aruncată de un torpilor din partea lui de deasupra apei. Se vede un strat de aer, pe care îl aruncă torpila după ea.

Apărarea contra torpilei poate fi sau activă: cînd vasul lansator de mine, mai ales torpilorul, trebue bombardat, ceia ce se face cu tunuri relativ mici (de 11—14 centimetri) cu tragere răpede; sau pasivă: cînd vasul atăcat își așează împrejurul lui o rețea specială (crinolin) în care torpila se încurcă cu propellerul ei sau de care se lovește, neatingînd corpul vasului atăcat, și explodează din cauza loviturii, la o distanță oarecare de vas.

Însă asemenea rețea e foarte grea și incomodă; ea micșorează pe jumătate iuțeala vasului și de aceia e mai mult aplicată pentru apărarea vaselor ancorate.

Apărarea generală în contra atacului prin mine fiind nesuficientă, tendința este să se reducă vătămarea cauzată de mine la minimum, prin construirea de mai multe compartimente etanșe fără comunicație între ele. Așa de exemplu dreadnoughtul american „Conecticut" are circa 500 de asemenea compartimente și mai apără prin cuirase suplimentare toate acele părți ale vasului în care se păstrează explozibile.

Însăși torpila a fost până decurînd o armă primitivă de atăcat. Mecanismul ei n'a fost încă perfecționat, n'a putut regula exact direcția mișcării, și atacul cu mine dela o distanță de cîțiva chilometri era imposibil.

După invenția cîrmuirii giroscopice preciziunea tirului a sporit considerabil; însă atacul nu reușește cu siguranță decît întîmplător, dat fiind că ținta aproape niciodată nu stă pe loc ci se mișcă, vasul atăcat se dă în lături, iar repeziciunea manevrelor lui îl scoate deseori din direcția torpilei, care în tot cazul are nevoe de cîteva minute ca să ajungă vasul.

* * *

Pentru o reușită sigură s'a văzut nevoia ca vasul lansător de mine să se apropie cît mai mult de vasul atăcat.

Însă prin această apropiere, torpilorul intra în raionul acțiunii tunurilor inamice cu tragere răpede și atacul lui se sfîrșea prea des prin peirea atăcătorului.

Atunci perfecționarea submarinelor a schimbat brusc totul. Submarinul poate să se furișeze spre vasul atăcat care merge încet; poate să-l pîndească pe acel cu mersul rapid și să lanseze o torpilă cu toată siguranța că va nimeri (des. 16*).

*) **Atacul submarinelor din apropiere. Aparatul de mine se găsește pe prora submarinului.**

Submarinele moderne au atins tonajul de 1000 de tone și, ridicate la suprafața mării, au o iuțeală de circa 32 chilometri pe oară, iar cufundate, de 17—18 kilometri. Raionul acțiunii submarinelor atunci cînd navighează la suprafață, atinge 6000 de km. (cifră cu totul teoretică).

Corpul submarinului, făcut din oțel superior, rezistă presiunei apei chiar la o adîncime foarte considerabilă. La suprafață submarinul se mișcă prin niște motoare cu gaz care încarcă și bateria de acumulatori. La scufundarea submarinului motoarele se opresc, iar învîrtirea helicei și restul serviciului motor (pompe, ventilatori, ascensori pentru torpile, etc.) se produce prin electromotoarele din bateria de acumulatori. Și cu această rezervă de energie submarinul poate să se miște sub apă încă 1 ceas sau 18 kilometri!

Cufundarea se face după închiderea hermetică a tuturor deschizăturilor și prin umplerea cu apă a unor rezervoare speciale.

Afară de cîrma obicinuită, acea pentru cotire, mai este încă o cîrmă pentru mișcări verticale, care permite de a duce submarinul la adîncimea dorită, adîncime arătată de către manometru după presiunea stratului de apă.

La suprafață observația imprejurimilor se face de pe o punte de deasupra submarinului, care are o deschizătură care se acoperă la nevoe hermetic. Cînd submarinul e scufundat observația se face prin periscop (des. 17*); iar la adîncimi mari orice observație devine cu neputință și submarinul se îndreaptă numai după compas.

Rezerva aerului fără reînoirea lui ajunge pe 24 oare; la o ședere mai lungă sub apă aerul stricat se îndepărtează prin pompe și în schimbul lui vine aerul proaspăt din niște rezervoare cu aer comprimat.

Submarinul are în partea lui dinainte cîteva aparate de lansat mine și e prevăzut cu un număr mare de torpile. La adîncimi mari submarinul nu mai e vizibil; la o adîncime nu tocmai mare submarinul poate fi zărit dintr'un aeroplan; iar în cazul cînd deasupra mării se vede numai periscopul, acesta produce mișcîndu-se o urmă albă după el, urmă după care prezența submarinului poate ușor fi constatată chiar de un vas care se află la o distanță oarecare.

Apărarea contra submarinelor în porturi poate fi făcută de barajele de mine, plasate pe diferite adîncimi, apoi de rețele de sîrmă de oțel, sau de împletituri de frînghii de oțel. In largul mării însă nici o apărare efectivă nu poate fi obținută.

Submarinul poate fi distrus cu proectile; se poate ca acestea să-i zdrobească periscopul; vasul expus atacului submarin poate să scape prin fugă. Insă toate acestea sînt posibile cînd prezența și pozițiunea submarinului sînt descoperite la timp; dacă nu, atunci atacul submarin e inevitabil, ceia ce s'a dovedit prin distrugerea mai multor vase în războiul actual. Astfel și aci trebue să recunoaștem, că atacul a învins apărarea.

*) Observarea prin periscop din submarin. O rază orizontală plecată dela obiectul observat, o îndreptată printr'o oglindă în lăuntrul tubului, iar în fundul acestui tub prin a doua oglindă o trimisă în ochiul observatorului.

* * *

In toate războaiele de până acum se putea găsi apărarea contra proectilelor după coline și munți, în văi adînci și văgăune, în largul și în adîncul mării. Războiul se ducea, ca să zicem așa, în spațiul de două dimensiuni: suprafața.

Particularitatea actualului războiu constă în aceia, că acțiunile militare se desfășoară în spațiu cu trei dimensiuni: atacul a început să amenințe prin submarine din adîncurile mărilor, iar prin aeroplane și dirijabile din înălțimile ceriului.

Arta aviațiunei, ajunsă către începutul războiului actual la un grad însemnat de perfecțiune, atît în construcție cît și în dirijare, a creat giganții flotei aeriene atît printre aparatele mai grele decît aerul cît și printre acele mai ușoare decît aerul.

Aviația care n'a adus încă omenirii în timp de pace aproape nici un folos, s'a manifestat cu mare succes în acțiunea distrugătoare. Atacurile de pe avioane se fac prin aruncarea de boambe cu mare putere de distrugere, șrapnele și granate, lăsate să cadă cu mîna sau prin tuburi deosebite aruncătoare, care comunică boambelor o direcțiune dorită.

Afară de aceasta avioanele sînt înarmate și cu mitraliere. De oarece e imposibil să se nimerească bine din avionul mișcat foarte repede, trăgînd dearîndul în unul și acelaș loc, de aceea forturile bine blindate mai nu pot fi distruse de bombele căzute din aer. Iar dacă blindarea e cam slabă sau apărările făcute din pămînt sînt descoperite în susul lor, atunci distrugerea lor poate fi făcută deplină, și încă nu s'a inventat nici un mijloc de apărare în contra avioanelor, afară de tragerea asupra lor cu focuri de tun și de puști speciale.

Pentru a avaria un aeroplan sau dirijabil e necesar să i se cauzeze o vătămare esențială, să-l incendiezi sau să-i ucizi pilotul. Străpungerea cu gloanțe a aripei sau a planului nu duce încă la catastrofă sigură.

Numărul aeroplanelor și dirijabilelor, care iau parte în actualul războiu e relativ neînsemnat. Importanța lor reesă din serviciul de recunoaștere; apărarea prin ele nu s'a îndrumat încă spre rezultate serioase, iar atacul nemijlocit se aplică foarte rar și nu are importanța unor acțiuni militare hotărîtoare.

Atacul avioanelor asupra orașelor cu toate că cauzează unele distrugeri și provoacă jertfe omenești, urmărește mai mult scopurile de a produce depresiunea morală a populațiunei, de a o ține sub teroare.

A. N.

Cronica socială

Expoziția națională din Berna

Pentruca poporul elvețian să-și dea seama în mod vizual de rezultatele muncii sale dela ultima expoziție din Geneva (1896) și până azi, s'a clădit anul acesta în Berna la poalele pădurii Bremgarten *un mic orășel*, reprezentînd în miniatură forța economică, culturală și educativă a Elveției.

Acest orășel-grădină, cu pavilioane bogate în colonade, picturi și sculpturi în stil barock, renaissance sau elvețian, aranjate într'o ordine desăvîrșită pe cele două străzi principale, este produsul unei munci de aproape patru ani. Încă din 1910 s'a format un comitet compus din 166 persoane pentru a aranja a treia expoziție națională (prima a fost la Zürich în 1883).

După patru ani de preparative cu cheltuială de aproape 10.000.000 fr. s'a inaugurat la 15 Mai st. n. expoziția care va ține până la 1 Octombrie.

Expoziția conține șase grupe și anume:

1. Agricultură și Mine.
2. Industrie.
3. Comerț, Transport și Sport.
4. Gospodărie publică.
5. Arte și Științe.
6. Apărarea națională.

In grupa doua, locul de frunte îl au pavilioanele industriei textile, după cum această industrie ține primul loc în economia Elveției. (Produsele textile ocupă ³/₄ din exportul produselor industriale și aproape ½ din întregul export al Elveției).

Dela ultima expoziție din 1896 industria textilă a făcut progrese enorme atît cantitativ cît și calitativ, grație perfecționării continue a tehnicii fabricațiunii. Printre pavilioanele industriei textile, se distinge acela al dantelelor, unde un salon spațios este tapetat de jur împrejur cu dantele fin lucrate în parte de mînă, în parte cu mașina. Se știe că dantelele formează principalul articol de export al Elveției (în 1912 —219.000.000 dintr'un total de 1.357.000.000). Din această industrie trăesc aproape 130.000 persoane, adică, circa de 10% din populația, care se hrănește din industrie și 3—4% din întreaga populație a Elveției. Asemenea industria linii și bumbacului sînt bine reprezentate prin stofe de toate calitățile și nuanțele aranjate în frumoase colonade, piramide sau alte forme geometrice.

Industria bumbacului a reînceput de cîțiva ani să-și ia un mers mai favorabil. Către sfîrșitul secolului trecut a avut să lupte cu multe greutăți, în primul rînd cu concurența Italiei care avea lucrători eftini și apoi cu tarifele vamale protecționiste din diferite state care îngreuiau mult exportul produselor de bumbac. Dacă acum această industrie merge mai bine, se datorește faptului că consumul interior s'a mărit mult. In aceste pavilioane se găsesc expuse cu multă artă țesături de mătase, confecțiuni de tot felul, a căror calitate superioară explică desvoltarea luată de această industrie cu toată concurența produselor similare străine.

In mijlocul pavilioanelor pentru industria textilă, se ridică o impozantă clădire rotundă, în care sînt expuse produsele unei alte puternice industrii naționale: industria ceasornicelor, în care Elvețienii și-au făcut un renume universal, grație preciziunii cu care sînt lucrate la ei ceasornicele. La expoziția din Londra din anul acesta s'a decernat Elveției premiul I pentru preciziune în fabricarea cronometrelor, care formează specialitatea multor fabrici din Geneva, Chaux-de-Fonds, Neuchâtel. In acest pavilion, vizitatorul are ocazia să vadă tot felul de ceasornice, dela cele mai eftine și simple, până la cele mai scumpe. Unele fabrici au specialitatea ceasornicelor artistice pe al căror capac sînt încrustate admirabile desenuri. Altele sînt renumite în fabricarea ceasornicelor electrice. O secție a pavilionului este rezervată părților de ceasornice—capace, rotițe, șuruburi, spirale, arcuri, etc.

In grupa industrială se impune apoi marea hală a mașinelor care se întinde pe o suprafață de 15.000 m², cea mai mare hală din Elveția. Vizitînd această hală cu puternice motoare, locomotive, turbine de apă și vapori, aparate științifice etc., avem un sentiment de admirație pentru această țărișoară, care fără să aibă elementele esențiale oricărei industrii metalurgice—ferul și cărbunele—a reușit să-și creeze o industrie națională metalurgică, fiind în stare să-și satisfacă nu numai trebuințele sale, dar chiar să exporte din ce în ce mai mult până în Extremul Orient. (In 1890 a exportat pentru 20—22 milioane mașini, în 1907 pentru 80.000.000, iar în 1912 pentru 108.500.000). Interesante sînt asemenea pavilioanele industriei porțelanului, ceramicei, sticlăriei, unde se poate urmări întreg procesul fabricațiunii de farfurii, oale, căni, etc. Aci

se poate admira majolice de Thun, oalele de Langnau, care sînt adevărate obiecte de artă. La desvoltarea acestei industrii, care are un trecut istoric în Elveția, contribue mult școalele speciale ale căror produse lucrate cu mult gust și îngrijire sînt expuse într'o secțiune.

In apropiere se găsește pavilionul sculpturilor în lemn, unde asemenea se poate urmări interesul ce Elvețianul îl depune pentru a obține obiecte de artă cît mai desăvîrșite.

Alte pavilioane tot așa de interesante și drăguțe în aranjament, sînt pavilioanele industriei hîrtiei, a artelor grafice și a fotografiei, a industriei pielei, cauciucului, etc.

Dintre industriile alimentare nu trebue să trecem cu vederea pavilionul șocoladei, care izolat în Mittelfeld are aspectul unei case de țară franceze. Pavilionul însuși cu colonadele și bogatele sale sculpturi atrage o mulțime de vizitatori.

Ceva mai departe se găsește pavilionul Maggi, unde o serie de mașini arată vizitatorului fazele prin care trece acest produs.

In grupa agriculturii, cel mai impozant pavilion este al laptelui, care se știe că formează principalul produs agricol al Elveției. Aci un turn înalt și spațios cu o capacitate de aproape 3000 m³. ne arată cantitatea de lapte ce se produce zilnic în Elveția. Pe peretele din stînga se găsesc ultimele date statistice referitoare la producția și consumația laptelui. De aci se vede că în 1913 s'a întrebuințat pentru consumația directă 9.412.800 hl. sau 42.50%, pentru creșterea vitelor 3.211.300 hl. sau 14.50% și pentru transformare în produse de ale laptelui 9.633.900 hl. sau 43%.

In acelaș pavilion se află un muzău al laptelui în care sînt expuse toate produsele din lapte, aparate vechi și noi, de unde se poate vedea ce progrese uimitoare a făcut industria laptelui în Elveția. La această desvoltare a contribuit și mișcarea cooperativă împreună cu școalele speciale de lăptărie, dîndu-se țăranului posibilitatea ca pe deoparte să crească vitele în mod rațional și să prepare laptele după ultimele sisteme, iar pe de altă parte să-și valorifice cît mai bine produsul.

Eșind din pavilionul laptelui, dăm în pavilionul produselor accesorii întrebuințate în agricultură și apoi în pavilionul vinului și al mierii.

Dacă ne-am plictisit cu vizitarea produselor alimentare mergem puțin mai departe și intrăm într'un pavilion-grădină, unde garoafe albe și roșii, trandafiri, flori alpine cu diferite culori delectează ochiul și umplu pavilionul de un parfum îmbătător. A doua lună tabloul se schimbă, flori proaspete luînd locul celorlalte.

Expoziția națională din Berna, nu ne arată numai ceia ce Elvețienii au făcut pe tărîmul economic, ci și rezultatele la care au ajuns ei pe tărîmul cultural și social.

Așa în pavilionul: Invățămînt, cercetări științifice, etc. sînt expuse lucrări științifice, aparate inventate de Elvețieni, apoi diferite materiale didactice, tabele de frequență, expuneri grafice arătînd fazele prin care a trecut organizația examenelor de ucenici, etc. De remarcat aci este Liga socială a cumpărătorilor, care se bazează pe următorul principiu: Vivre c'est acheter, acheter c'est pouvoir, pouvoir c'est devoir. Această ligă, bazată pe puterea pe care o reprezintă consumatorii uniți, luptă pentru îmbunătățirea condițiunilor de muncă, obligînd pe membrii săi a cumpăra numai dela acei ce oferă funcționarilor și lucrătorilor cele mai bune condițiuni de lucru, desvoltînd în cumpărător sentimentul răspunderii sociale.

Liga luptă pentru realizarea următoarelor puncte:

a) O odihnă duminicală completă. b) Sîmbăta după amiază să se lase liberă. c) Să se acorde concedii regulate. d) Apărarea dreptului de a se asocia. e) Inchiderea magazinelor la 7½ seara. f) Fixarea unui minimum de salariu. g) Cumpărările să se facă numai contra numerar.

Liga cumpărătorilor publică periodic lista acelor comercianți care acordă cele mai bune condițiuni funcționarilor.

*

Cum Berna este sediul multor birouri internaționale, este firesc că în expoziție să dăm peste un pavilion al birourilor internaționale. Aci se expune în scrieri, hărți geografice, lucrări grafice, rezultatele activității biroului internațional al Uniunii poștale universale creat în 1875, biuroului telegrafic internațional creat în 1869, biuroului internațional pentru transportul pe cale ferată creat în 1890, biuroului internațional pentru apărarea proprietății literare creat în 1881, etc.

Am crezut că nu e lipsit de interes pentru cetitorul romîn acest tablou sumar, din care putem vedea pe de-o parte progresele realizate de o mică țărișoară, cînd ea e condusă în vederea binelui public,—iar pe de alta, ce lucruri însemnate se pot realiza cu cheltueli relativ reduse într'o astfel de țară.

V. M. I.

Cronica judiciară

„Statistica judiciară a Rominiei"

Ministerul de Justiţie a publicat într'un volum, de format mare, statistica judiciară a Rominiei pe anii 1910—1911. Volumul acesta a fost tipărit la sfîrşitul anului trecut şi trimes diferitelor autorităţi.

Scriitorul acestor rînduri, consultînd statistica aceasta, s'a convins încă odată de adevărul, devenit banal, că statistica oglindeşte mişcarea vieţii sociale. Fenomenele sociale îşi desvăluesc cauzalitatea şi mecanismul lor, prin cercetarea seriilor lor numerice. Parcă vezi structura şi funcţionarea diferitelor organe ale vieţii sociale, şi a activităţilor omeneşti, în dosul şirelor abstracte de numere.

Statistica, pe care a publicat-o Ministerul de Justiţie, înregistrează diferitele evenimente omeneşti, care au ajuns la cunoştinţa organelor judecătoreşti. Subsemnatul a cercetat-o cu un mare interes. In primul loc, pentrucă oricine are un rol oarecare în erarhiile judecătoreşti, are evocarea cazurilor concrete, din propria sa experienţă, cînd consultă o asemenea statistică. In dosul numerelor abstracte, el pune amintiri vii, şi experienţe personale, care dau un adevărat colorit abstracţiunilor numerice. Dar, chiar în mod impersonal, o asemenea statistică interesează pe orice cercătător în materie socială.

De pildă, pentru un economist nu va fi fără interes de a vedea diverse fapte, pe care le înregistrează statistica judiciară. Circulaţia bunurilor,—de pildă, vînzări, schimburi, se înregistrează într'o asemenea statistică. Inaintea tribunalelor, în 1910 au fost 92,919 vînzări voluntare de imobile, cu o valoare de 178,540,478 lei (pg. 270—271), iar în 1911 au fost 114,441 vînzări voluntare de imobile cu o valoare de 309,817,559 lei. Deci, numai la interval de un an, circulaţia averii imobiliare, prin vînzările de bună voe, a crescut îndoit. In 1910, au fost 749 de vînzări de imobile cu forme judiciare, în valoare de 18,631,239 lei (pg. 212), şi în 1911 au fost 713, cu o valoare de 21,728,709 (pg. 610). Deci vîn-

zarea judiciară, şi în primul loc vînzarea silită, a dat înapoi în privinţa numărului de cazuri, deşi a crescut în valoare absolută.

Creditul, de care se bucură proprietatea fonciară, se vede din valoarea ipotecelor, constituite asupra imobilelor. In anul 1910 s'au constituit 7454 ipoteci de o valoare de 128,550,882 lei, din care 3928 ipoteci s'au înscris asupra imobilelor urbane (case, prăvălii, fabrici, etc.) în valoare de 37,229,019 lei, şi 3531 de ipoteci s'au înscris asupra imobilelor rurale (moşii, păduri, vii, case de la ţară) în valoare de 91,321,863 lei. Iar, în anul 1911, s'au constituit 8144 ipoteci de o valoare de 159,609,901 lei, din care 4618 ipoteci înscrise asupra imobilelor urbane, în valoare de 44,055,705 lei, şi 3526 ipoteci înscrise asupra fondurilor rurale, în valoare de 115,554,196 lei.

Se vede deci că transmisiunea imobiliară, circulaţia, a crescut într'o măsură mult mai mare, în curs de un an, decît grevarea acestor proprietăţi, prin ipoteci.

Interesele, pe care le urmăresc oamenii, au nevoe de o protecţie, o sancţiune, pentru a fi adăpostite cînd va fi nevoe; şi, în caz de conflict, protecţia juridică le-o acordă instanţele judecătoreşti. Şi această protecţie a intereselor omeneşti o acordă instanţele, fie că considerăm instanţele penale, fie pe cele civile. Rezultatul acestei protecţiuni juridice, fie că se protejează interese obşteşti, fie că se protejează interese individuale, considerînd masele de cazuri aduse înaintea organelor judecătoreşti, constituesc elementele, pe care le-a sistematizat statistica judiciară.

Revenind la statistica Ministerului de Justiţie; să trecem în revistă unele chestiuni, care se degajează dintr'însa.

Considerînd această statistică din punctul de vedere penal, vedem ca cifră absolută, că numărul infracţiunilor penale a crescut dela 1910 la 1911. Dar, delicvenţa n'a crescut în mod uniform. In adevăr, ceia ce a crescut numericeşte, este numărul contravenţiilor, mai cu seamă contravenţiile la diferite legi speciale: Cît priveşte delicvenţa mai gravă, adică delictele propriu zise şi crimele, adică infracţiunile, care manifestă la indivizi o pornire antisocială mai puternică, o intenţie mai rău voitoare, n'a crescut numericeşte.

Anii	Contravenţii	Delicte	Crime	Număr indice		
				Crime	Delicte	Contravenţii
1909	269212	211726	436	100	100	100
1910	298551	199275	579	133	94	111
1911	307053	216901	612	140	102	114

Creşterea numărului crimelor, însă, nu este decît aparentă, de oarece cifra pe anii 1910, 1911, este inferioară anilor anteriori lui 1909, cînd s'a modificat regulamentul Curţilor cu Juraţi, rezultînd amînări de afaceri pendinte.

Numărul celor condamnaţi la inchisoare s'a constatat a fi în descreştere, pe cînd al celor condamnaţi la amendă a crescut.

Condamnaţi

Anii	Amendă	Inchisoare	Recluziune şi muncă silnică	Numărul indice		
				Amendă	Inchis.	Pedepse mai grele
1909	308840	44967	106	100	100	100
1910	326167	40673	144	105	94	141
1911	339948	42332	160	108	89	155

De sigur că aplicarea tot mai frequentă a amendei se datoreşte şi faptului că numărul contravenţiilor a crescut, pe lîngă alte cauze.

Raportul social între infracţiune şi pedeapsă, ne îndrumează gîndirea spre raţiunea pedepsei, a cărei cercetare însă ar fi nepotrivită într'o asemenea cronică, care n'are pretenţia de a elucida asemenea probleme grave.

Ni se pare, nu fără drept cuvînt, că modul cum concepe pedeapsa un renumit sociolog francez, Durkeim, este foarte suggestiv. In cartea acestui sociolog, intitulată: „Les règles de la méthode sociologique", caută să demonstreze, că, dacă se consideră pedeapsa, în mod obiectiv, şi în afară de orice idee finalistă, ea nu este decît reprobarea unui act, reprobare, care este într'un anume mod organizată, într'un stat mai înaintat, şi că rolul pedepsei nu este de a face să dispară criminalitatea, ceia ce este o imposibilitate, ci de a o menţine în anume limite, spre a nu fi dăunătoare vieţii comune. Şi, ca un adevărat paradox, Durkeim conchide, că, în anume limite, delicvenţa este un semn de vigoare socială, vigoare, care se manifestă, între altele, şi printr'o doză de delicvenţă.

De altminteri, este lucru cunoscut că atît cu ocazia mobilizării din anul 1913, cît şi în anul 1914, prin concentrările generale, ce s'au făcut, toată populaţia validă şi robustă fiind ridicată din sinul populaţiei civile, delicvenţa, tot timpul acesta, a scăzut foarte mult. In primul loc, sînt delicte, pe care le-am putea numi delicte ţărăneşti, loviri, distrugeri şi strămutări de hotar, furturi de lemne din pădure şi furturi de produse

de pe cîmp, care, prin asemenea ridicări în masă a populaţiei ţărăneşti viguroase, au devenit, pentru un timp, cu totul rare, în cît micşorarea delicvenţei corespundea unei diminuări a activităţii sociale obicinuite.

Din tabelele celor condamnaţi definitiv de Curţile cu Juraţi, se constată că acuzaţii ştiutori de carte sînt mai cu seamă cei care au comis crime şi delicte contra persoanelor, pe cînd crimele şi delictele contra bunurilor (tîlhării, furturi, etc.) sînt mai cu seamă comise de neştiutorii de carte.

In anul 1910, au fost condamnaţi pentru crime şi delicte contra persoanelor (omor, asasinat, părintucidere, pruncucidere, viol, calomnii prin presă, etc.), la Curţile cu Juraţi, 137 ştiutori de carte şi 119 neştiutori de carte; iar pentru crime şi delicte contra proprietăţii (furt, tălhărie, incendiu, jefuiri, degradări, etc.) 49 ştiutori de carte şi 79 neştiutori de carte. In anul 1911, tot de Curţile cu Juraţi, au fost condamnaţi definitiv, pentru crime şi delicte contra persoanelor, 121 ştiutori de carte, şi 165 neştiutori de carte, iar pentru crime şi delicte contra proprietăţii 43 de ştiutori de carte, şi 74 neştiutori de carte. Se observă de asemenea că este cu mult mai mare proporţia crimelor şi delictelor contra persoanelor, decît contra proprietăţilor. Şi lucrul este explicabil: Cu măsurile de poliţie şi siguranţă, pe care le are statul, cu organizarea jandarmeriei rurale, jefuirile, care sînt un capitol important, la atentatele contra proprietăţilor, s'au făcut rare. Dar crimele şi delictele contra persoanelor, omoruri, asasinate, loviri cauzătoare de moarte, ameninţările, avorturile, atentatele la pudoare şi altele, se petrec fără putinţă de a fi supraveghiate şi prevenite de o organizaţie poliţienească, oricît de perfectă ar fi.

Faţă de importanţa faptelor, care sînt aduse în judecata Curţilor cu Juraţi, recidiva este mică. Din 421 indivizi, condamnaţi definitiv de Curţile cu Juri, în anul 1910, erau 33 recidivişti. Iar în 1911, din 459 indivizi condamnaţi definitiv, au fost 14 recidivişti. Proporţia devine şi mai interesantă, dacă ne gîndim că numărul cazurilor judecate de Curţile cu Juri este cu mult mai mare decît numărul celor condamnaţi, de oarece, la Curţile cu Juri, achitările întrec cu mult numărul condamnărilor.

In privinţa repartizării criminalităţii, între diferitele clase sociale, se pot stabili următoarele observaţiuni: După tabelele celor condamnaţi definitiv de Curţile cu Juraţi, se constată că agricultorii proprietari prezintă o mai mare tendinţă spre crimele şi delictele contra persoanelor, pe cînd muncitorii cu braţele au o mai mare tendinţă spre crimele şi delictele contra proprietăţilor. In anul 1910, agricultorii dau 108 acuzaţi condamnaţi definitiv de Curţile cu Juraţi pentru crime şi delicte contra persoanelor, şi muncitorii cu braţele 69; pentru crime şi delicte contra proprietăţilor sînt condamnaţi 52 agricultori şi 42 muncitori. In anul 1911, tot la Curţile cu Juraţi, avem 138 agricultori şi 66 muncitori cu braţele condamnaţi pentru crime şi delicte contra persoanelor, şi 43 agricultori cu 43 muncitori, pentru crime şi delicte contra proprietăţii. In privinţa

Judecătoriilor, Tribunalelor, Curţilor de Apel, statistica Ministerului de Justiţie nu sistematizează datele condamnaţilor pe profesiuni.

Asupra modului, cum apreciază gravitatea faptelor instanţele judecătoreşti, se poate spune cu siguranţă că delictele contra proprietăţilor sînt mai aspru socotite, şi mai greu pedepsite de instanţele judecătoreşti, decît delictele contra persoanelor. Mai mare este proporţia celor condamnaţi la închisoare, în cazul întăi, decît în cazul de al doilea. Dintre delictele contra proprietăţilor, mai greu sînt pedepsite furturile, şi cele mai uşor pedepsite sînt distrugerile (mai cu seamă distrugerile de hotar, care este forma cea mai obişnuită, sub care se manifestează încălcările de stăpînire a pămînturilor, între ţarani).

In 1910 au fost judecaţi 134,744 indivizi pentru crime şi delicte contra persoanelor, din care 45,795 au fost condamnaţi la amendă şi şi 10,134 au fost condamnaţi la închisoare. Iar, pentru crime şi delicte contra proprietăţilor, în acelaşi an, au fost judecaţi 118,140 indivizi, din care 31,295 condamnaţi la amendă şi 21,610 condamnaţi la închisoare.

In anul 1911, au fost judecaţi pentru crime şi delicte contra persoanelor 147,650 indivizi, din care au fost condamnaţi la amendă 47,588, iar la închisoare 10,326. Pentru crime şi delicte contra proprietăţii au fost judecaţi în acelaşi an 125,214, din care 32,773 condamnaţi la amendă şi 23,294 la închisoare.

Dacă luăm delictele de furt, atunci vedem că pedeapsa obişnuită, pe care o dau instanţele judecătoreşti, este închisoarea, şi această pedepsă este mai obişnuită la furturile calificate (furturi de vite, furturi dela stăpîn, furturi în timp de noapte, furturi cu efracţie, etc. etc.) prevăzute de articolele 309, 310 cod. penal, decît la furturile simple din articolul 308 codul penal, care presupune un element antisocial mai puţin pronunţat.

Condamnaţi

Anii	Furturi simple şi incercări de furt (308 c. p.)		Furturile din art. 309 c. p.		Furturile din art. 310 c. p.	
	amendă	închisoare	amendă	închis.	amendă	închis.
1910	9375	7779	6664	6272	1038	2342
1911	10600	8299	6355	6437	911	2381

Constatăm că în anul 1911, instanţele judecătoreşti au dat într'o proporţie mai mare închisoarea, la furturile calificate, decît în anul 1910, ceia ce înseamnă că au pedepsit mai cu asprime aceste delicte.

Nu în toate regiunile din ţară aprecierea gravităţii şi penalizarea faptelor este la fel, sau, variază gradul de pedeapsă, pe care instanţele

penale il dau la fapte de aceiaşi categorie, după deosebitele localităţi. De pildă, să luăm furturile, şi să considerăm două judeţe, din regiuni deosebite. Să privim pedepsele date de judecătoriile de ocol din două judeţe: Gorjul şi Vasluiul.

Indivizi condamnaţi de judecătorii

Judeţe	Anii	Furturi simple		Furturi calificate (309)		Furturi calificate (310)	
		Amendă	Inchis.	Amendă	Inchis.	Amendă	Inchis.
Gorj	1910	216	125	419	131	5	11
	1911	446	123	470	166	12	10
Vaslui	1910	52	149	83	107	2	28
	1911	91	197	43	135	—	31

Se vede din această statistică, că, luînd în totalitate, pedepsele, pe care le dau judecătoriile din judeţul Gorj, cu privire la furt, sînt mai blînde decît pedepsele date de judecătoriile din judeţul Vaslui. Proporţia, în care dau judecătoriile din judeţul Gorj amenda, este de trei ori mai mare decît pedeapsa închisorii, în ce priveşte furturile calificate din art. 309 codul penal. Lucrul acesta provine de acolo, fără îndoială, că furturile de lemne din pădure, care dau, într'un aşa de mare număr de cazuri, loc la aplicarea art. 309 al. 2 codul penal, sînt apreciate cu oarecare indulgenţă de instanţele judecătoreşti, şi mai cu seamă de instanţele judecătoreşti din judeţul Gorj, unde sînt atîtea terenuri păduroase, şi s'a menţinut intactă, în mintea ţaranului, credinţa în codevălmăşia pădurii.

Dacă examinăm statisticele penale, din punctul de vedere al vrîstei infractorilor, şi dacă ne referim numai la diferitele categorii de furturi, care sînt delictele ce de obicei pun în evidenţă mai multă perversitate, atunci căpătăm următoarele date, cu privire la indivizii, pentru care sentinţele au devenit definitive şi executorii:

Barbaţi

Anii	Furturi simple (308)		Furturi calificate (309)		Furturi calificate (310)	
	Majori	Minori	Majori	Minori	Majori	Minori
1910	7390	717	5919	490	1700	170
1911	8001	708	6309	504	1480	181

Femei

Anii	Furturi simple (308)		Furturi calificate (309)		Furturi calificate (310)	
	Majore	Minore	Majore	Minore	Majore	Minore
1910	956	134	572	65	133	14
1911	922	96	553	55	81	9

Se constată din aceste statistice următoarele: proporţia delicvenţei minorilor este mai mare la femei, decit la barbaţi, adică precocitatea delictuală mai uşor se întîlneşte la femei, decit la celalt sex. Apoi, precocitatea la barbaţi este mai mare tocmai la furturile calificate, şi anume la furturile din articolul 310 codul penal, unde se prevăd furturi care presupun un instinct antisocial puternic, o mare doză de perversitate, (adică furturi cu spargere, cu chei mincinoase, etc.).

Chestiunea minorităţii penale este una din problemele cele mai importante ale dreptului penal. Modul cum funcţionează societatea noastră modernă, cu tendinţa sa de a îngădui o tot mai mare şi mai precoce desvoltare a individului, se arată şi în faptul că delicvenţa minorilor creşte tot mai mult. Crimele şi delictele săvîrşite de minori cresc în proporţie din an în an, şi unii dintre dinşii dau dovadă de o abilitate extraordinară în săvîrşirea faptelor rele. În cariera noastră am avut ocazia de a constata, în multe rînduri, fapte săvîrşite de minori, care au isbutit să comită delicte cu o îndrăzneală, ce n'ai fi bănuit-o la vrîsta lor, şi totodată să tăinuiască multă vreme săvîrşirea faptelor.

Ne oprim cu consideraţiile, ce le-am făcut asupra faptelor penale, ce se degajează din statistica Ministerului de Justiţie, de oarece ar întrece cu mult cadrul, ce ni l-am propus, dacă am examina statistica aceasta, întreagă, din punctul de vedere penal.

Dar, domeniul dreptului nu îmbrăţişează numai faptele pedepsite de lege. În faţa instanţelor judecătoreşti viaţa şi activitatea indivizilor se manifestă şi sub alte chipuri. Sînt relaţiunile de familie şi relaţiunile de avere, care se perindează la bara justiţiei, şi, din statistica Ministerului de Justiţie, se pot scoate lucruri foarte interesante cu privire la asemenea pricini.

De pildă, să luăm divorsurile. Divorsul este ca o supapă de siguranţă în ce priveşte nemulţămirile într'o căsătorie. Cînd o căsătorie nu are temei solid, cînd vieţuirea între soţi devine cu neputinţă, atunci recurg la divors. Dar, pentruca necesitatea divorsului într'o căsnicie să apară ca ceva neevitabil, trebue,—în majoritatea cazurilor aşa se întîmplă,—ca să treacă un timp oarecare, în care timp soţii să ajungă la constatarea că traiul împreună nu se poate suporta. Sînt şi divorsuri, pe care soţii le pornesc la o lună, la două, la un an dela căsătorie, dar,

în majoritatea lor, divorsurile presupun un trai în căsătorie mai îndelungat. Aşa arată statistica:

Divorsuri admise la tribunale

Anii	CÂT A ŢINUT CASATORIA									No. cererilor admise
	Mai puţin de 1 an	1—5 ani	6-10 ani	11-15 ani	16-20 ani	21-25 ani	26-30 ani	Peste 30 ani	Nu se arată	
1910	263	1603	572	278	159	99	40	23	678	3715
1911	256	1652	572	328	149	94	30	26	607	3513

Divorsurile pornite de femei sînt mai numeroase decît cele pornite de barbaţi, şi motivul este faptul că adulterul poate fi mai cu uşurinţă comis de barbaţi decît de către femei, prin împrejurările de viaţă, în care trăesc respectiv fiecare.

Aşa, de pildă, în 1910, au fost 1688 cereri de divors pornite de barbaţi şi 2006 de către femei, iar în 1911 au fost 1488 cereri pornite de barbaţi şi 2013 de femei.

Barbatul, prin genul său de viaţă, poate să concilieze traiul conjugal şi cu diferite legături în afară de căsătorie, cu mai multă uşurinţă decît femeile, şi de aceia el este mai puţin dispus ca să rupă legătura conjugală.

Statistica divorsurilor ne arată şi alte curiozităţi: Este cunoscut lucru, că cu cît considerăm centre orăşăneşti mai populate, cu atît tentaţiunile, cît şi uşurinţa de a se face adulteruri, este mai mare. Adulterul este pedepsit de legea penală, şi, ar părea lucru firesc ca, cu cît am considera centre populate mai mari, cu atît numărul proceselor de adulter să fie mai mare. Dar nu este aşa. Judeţul Ilfov, care are o populaţie foarte mare, şi care cuprinde şi capitala ţării, comparativ cu judeţul Vaslui, are mai puţine procese penale de adulter. Dar sancţiunea călcării credinţei conjugale se traduce, în ce priveşte judeţul Ilfov, printr'un mare număr de divorsuri.

Judecate la tribunale

		1910	1911
Judeţul Ilfov	Adulter (penal)	128	172
	Divors	476	424
Judeţul Vaslui	Adulter (penal)	116	84
	Divors	72	94

Am spicuit o parte din statistica judiciară a Ministerului de Justiție. Nu vom continua cu examinarea ei în total, de oarece, într'acest chip s'ar face din aceste considerații un adevărat studiu voluminos, și nu o simplă cronică. Pentru cercetătorii chestiunilor sociale, în țara noastră, ca și pentru teoreticianii științelor sociale, consultarea unei asemenea statistice poate fi de un netăgăduit folos. Noi ne-am mulțumit numai de a atrage atenția publicului asupra acestei publicații.

Ioan S. Neculau

Cronica Economică

Comerțul mare de cereale în Romînia

(Urmare și sfîrșit).

Bursa de cereale.—Am arătat în ultimile două numere din V. R. factorii indispensabili, care intervin în comerțul mare de cereale; iar în studiul de față ne propunem a arăta bursa de cereale, care de asemenea constitue un factor de mare importanță în acest comerț.

Prin bursă înțelegem, în general, reuniunea comercianților, industriașilor, agricultorilor și viticultorilor, căpitanilor de vase plutitoare și a mijlocitorilor oficiali, în vederea negocierii valorilor admise la bursă. Se deosebesc două feluri de burse: burse de efecte sau fonduri și burse de mărfuri.

In Romînia avem atît burse de efecte cît burse de mărfuri, în special de producte. In total funcționează astăzi în țară patru burse și anume: în București, Brăila, Galați și Constanța, din care cele din porturi sînt burse de producte, iar cea din Capitală este mixtă, adică și de producte și de efecte. In Iași și Craiova, deși legea prevede înființarea a cîte o bursă de producte, acestea nu funcționează încă până acum.

Bursa, în țara la noi, este o instituțiune de stat și nu se poate înființa decît prin decret regal, în urma propunerii făcute de către Ministerul Industriei și Comerțului, potrivit raportului Camerei de Comerț în circumscripțiunea căreia este nevoie a se înființa bursa.

Legea burselor, la noi, din anul 1904 a fost modificată în 1905 și 1913, căutîndu-se prin aceste modificări a se umple lipsurile celei vechi.

Bursa în Romînia își exercită activitatea ei sub controlul și supravegherea statului, printr'un comisar al guvernului.

Comercianții, care formează majoritatea corporațiunii bursei, trebuesc să aibă de cel puțin un an firma inscrisă la Tribunalul de comerț și să se ocupe regulat cu afaceri de bursă. Prin modificarea adusă legii burselor la 1913 s'a admis a face parte din corporațiunea acesteia,

formind o secţiune specială, şi agricultori şi viticultori, care până aci erau excluşi de a fi membri în corporaţiunea bursei. Pentru bursele de producte, mai ales, admiterea agricultorilor şi viticultorilor ca membri în corporaţiunile acestora joacă un rol destul de important, în special ca arbitri la aplanarea diferendelor ivite între producători şi cumpărători.

Societăţile comerciale pe acţiuni pot exercita dreptul ca membri în corporaţiunea bursei prin cîte un împuternicit special. Numai membrii corporaţiunii în persoană sau prin procuratorii lor pot încheia afaceri la bursă.

Direcţiunea bursei este încredinţată unui comitet ales pentru patru ani şi compus după cum urmează: dintr'un delegat al Ministerului de Industrie şi Comerţ, unul al Ministerului de Finanţe, unul al Camerei de Comerţ, unul al Băncii Naţionale, din doi delegaţi aleşi prin tragere la sorţ, ca reprezentanţi ai societăţilor ale căror efecte sînt cotate la bursă, precum şi din delegaţii corporaţiunii bursei în număr de trei, cînd numărul total al membrilor ei ar fi mai mic sau egal cu 100 şi din cinci, cînd numărul membrilor ar fi mai mare de 100. Dintr'un delegat ales de secţiunea specială a bursei alcătuită de agricultori şi viticultori, cînd numărul membrilor acestei secţiuni ar fi minimum 30, şi, în fine, din sindicul bursei.

Acest comitet al bursei ales şi compus în modul de mai sus hotărăşte din sînul său un preşedinte şi doi vice-preşedinţi. Drept secretar funcţionează de obicei acela al Camerei de Comerţ, care are să ţină registrul cu deciziunile comitetului bursei. Atribuţiunile comitetului sînt prevăzute de legea bursei la art. 17, aliniatele *a* până la *m*.

Pe lîngă fiecare bursă funcţionează mijlocitori oficiali de schimb, de cereale şi de mărfuri. Numărul lor se fixează din patru în patru ani de către Ministerul de Industrie şi Comerţ. Mijlocitorii oficiali sînt însărcinaţi cu mijlocirea operaţiunilor de bursă între vînzători şi cumpărători şi numai operaţiunile încheiate de dînşii, atît în afară cît şi înăuntrul bursei, sînt considerate ca operaţiuni de bursă. Deasemenea şi membrii corporaţiunii bursei, sau împuterniciţii lor au dreptul de a încheia operaţiuni de bursă.

Se pot numi la bursă suplinitori şi remizieri, care însă lucrează pentru şi pe răspunderea mijlocitorilor oficiali care i-au însărcinat.

Mijlocitorii oficiali sînt numiţi prin decret regal de către Ministerul de Industrie şi Comerţ, după recomandarea comitetului bursei.

Pe lîngă fiecare bursă mai funcţionează şi un sindic, numit prin decret regal pe timp de 5 ani, de către Ministerul de Industrie şi Comerţ dintre mijlocitorii oficiali. Sindicul împreună cu un membru din corporaţiunea bursei, special împuternicit, şi cu un agent oficial stabilesc zilnic cota bursei.

Mijlocitorii oficiali de schimb, la intrarea lor în funcţiune, sînt obligaţi să depună o garanţie de 50,000 lei, pe cînd celelalte categorii de

mijlocitori, inclusiv cei de cereale, trebue să depună drept garanţie numai 5000 lei.

La demisionarea sau distituirea din funcţiune a unui mijlocitor, garanţia nu i se poate înapoia decît după ce toate operaţiunile încheiate de dînsul n'au fost cu totul lichidate.

Mijlocitorilor oficiali le este interzis să facă operaţiuni de bursă pe socoteala lor proprie, ei avînd a mijloci aceste afaceri. De asemenea le este strict oprit de a se pune la bursă în serviciul unui comerciant, sau de a fi administrator sau cenzor al vreunei societăţi comerciale. In sfîrşit mijlocitorii oficiali n'au dreptul să primească un cutaj mai mic decît cel stabilit de regulamentul bursei. Ei ţin, pentru toate afacerile pe care le mijlocesc, registre întocmai ca şi un negustor.

Judecarea neînţelegerilor isvorîte din operaţiunile de bursă se judecă de către camera arbitrală şi de conciliaţiune, care pare a fi cea mai promptă şi dreaptă instituţiune judecătoarească în această materie.

Neînţelegerile ivite la bursă se vor judeca de către camera de arbitri numai dacă părţile împricinate vor fi convenit între ele a se supune acestei juridicţiuni.

Pe lîngă fiecare bursă de producte funcţionează o cameră de arbitri, care se ocupă în special cu rezolvirea conflictelor survenite din afacerile de cereale.

Membrii camerei de arbitri sînt: Preşedintele Camerei de Comerţ din localitate şi doi membri aleşi din corporaţia bursei. Aceştia din urmă nu trebue să fie nici membri în comitetul bursei şi nici agenţi oficiali.

Secretarul bursei îndeplineşte funcţiunea de grefier al camerei de arbitri.

Motivul certei se comunică în scris preşedintelui bursei, care în termen de cel mult 8 zile trage la sorţ membrii arbitri, care au să judece litigiul, iar în termen de 12 zile dela primirea cererii fixează ziua judecăţii. Contra deciziunilor camerei de arbitri nu se poate face apel; ele se pot atăca însă pe cale de recurs la secţia a 3-a a Curţii de Casaţie.

Funcţionarea oboarelor de cereale, după cum am arătat în prima parte a acestui studiu, era stabilită până în anul 1913 numai pe cale de regulament; din acel an, odată cu modificarea legii burselor, se legiferează şi aceste oboare. Ele se organizează de către Camerile de Comerţ; se înfiinţează acolo unde nevoia cere; sînt puse sub autoritatea Camerei în circumscripţiunea căreia se găsesc şi funcţionează aşa după cum le-am schiţat în comerţul mic de cereale.

Chiar cu modificările, în parte esenţiale, aduse legii burselor la 1913, totuşi în privinţa comerţului de cereale ea are multe lipsuri. Cu toate că legiuitorul în 1913 a avut în vedere nu numai, ca la 1904, comerţul de efecte, dar şi cel de cereale, totuşi mai sînt încă multe ches-

țiuni nerezolvate cu privire la comerțul de cereale, a căror legiferare ar aduce desigur foloase reale acestui comerț.

Din lipsa clasificării cerealelor, bursa se găsește foarte adesea ori în imposibilitate de a nota cursul în așa chip încît acesta să corespundă calității cerealelor cotate.

Un alt rău de care mai sufăr bursele noastre este și felul cum funcționează camerile de arbitri, mai ales pentru afacerile de cereale, unde negustorii nu le acordă toată încrederea lor. In apus, pe lîngă bursele de cereale de acolo, camerile de arbitri și de conciliațiune sînt instituțiuni permanente, care funcționează în mod regulat și în care publicul are deplină încredere, astfel că ele au dat rezultate strălucite. In orice neînțelegere sentința se pronunță de către specialiști, cheltuelile de judecată sînt mici, iar rezolvirea precedentului se face grabnic.

Cu introducerea agricultorilor și viticultorilor în corporațiunea bursei, sperăm să facem un pas înainte spre desvoltarea bursei de producte la noi în țară.

De obicei, în burse, afacerile de cereale se tratează numai la bursele de porturi, însă și aci pe o scară mică, dat fiind că cele mai multe din ele se fac în afară de bursă și fără concursul ei. In interiorul țării, în centrele producătoare de cereale, afacerile acestea nu cunosc bursa, aceasta lipsind acolo, ea este cu desăvîrșire ignorată. Din această cauză înființarea de burse în aceste centre ar aduce mari avantaje comerțului de cereale dela producător la cumpărător.

Văzurăm până aci felul cum este organizată bursa; să vedem acum modul cum se tratează afacerile de cereale la bursă.

La bursă, afacerile cu grîne, se efectuează sau direct între membrii corporațiunii bursei, sau se încheie prin ajutorul mijlocitorilor oficiali. Fiecare operațiune în parte trebue confirmată prin note de încheiere ștampilate, semnate de mijlocitor și trecute în registrul bursei, chiar în ziua încheierii afacerii.

Pentru formarea cotei la afacerile imediate se ține seamă nu numai de afacerile efectuate în interiorul bursei, dar și de acelea ce se fac de către docuri, precum și de cele încheiate de către mijlocitorii oficiali în afară de bursă.

Operațiunile cu termen de predare sînt afaceri de bursă care se efectuează pentru o epocă mai îndepărtată și care nu trebuesc, în nici un caz, confundate cu speculațiunile de bursă, unde nu există intențiunea să se predea sau să se plătească de cumpărător la termen cerealele, care formează obiectul transacțiunii între vînzător și cumpărător. Acestea formează așa numitele jocuri de bursă, cînd se speculează numai asupra diferenței de preț la un termen fix și care diferență la termen se achită în numerar de vînzător cumpărătorului sau viceversa. Acest fel de afaceri, în comerțul de grîne, este oprit cu desăvîrșire la noi în țară.

Inainte vreme însă aceste afaceri erau permise și se făceau foarte des la bursele din Galați și Brăila. Ele erau încurajate și de exportul însemnat de cereale ce făceam pe atunci în Austria, din care cauză între bursele noastre și bursa de producte din Viena se încheiau zilnic operațiuni de arbitraj. De cînd însă Austro-Ungaria, prin protecția vamală exagerată acordată agriculturii sale, s'a izolat aproape cu totul de noi, în privința importului de cereale, operațiunile de arbitraj nu se mai încheie decît între Viena și Budapesta la cel din Viena [1]).

Aceste afaceri cu termen serveau pe atunci pentru compensare de prețuri între Brăila și Viena.

Operațiunile de cereale cu termen de predare sînt însă afaceri reale. Ele se încheie și astăzi foarte des cu străinătatea, mai ales cu piața Anversului. Importatorii d'acolo obicinuesc să cumpere telegrafic, însă pe termen, cerealele dela noi, pe care le vînd în acelaș timp în Anvers tot cu termen de predare.

In comerțul interior de cereale asemenea afaceri cu termen de predare se încheie pe baza uzurilor din portul unde se tratează afacerea. Uzanțele acestea diferind puțin dela un port la altul, ne propunem a arăta aci pe cele mai importante din ele, stabilite prin regulamentul uzurilor portului Brăila, regulament alcătuit de către comitetul bursei și aprobat la 1906 de Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor.

Aceste uzuri se referă, între altele, la calitate, cantitate, preț și la locul și timpul de predare al mărfii vîndute.

Cînd cantitatea cerealelor se fixează cu adăogirea clauzei de „circa" sau aproximativ, vînzătorul are dreptul de a preda această cantitate cu o toleranță de 5% în plus sau în minus, care va fi calculată după prețul zilei, la predare.

La afacerile încheiate pe baza unei cantități fixe, cumpărătorul nu este obligat a primi decît numai cantitatea stabilită și poate cere, în caz de lipsă, bonificarea acesteia pe prețul zilei la predare. In schimb însă cumpărătorul, la afaceri cu termen de predare, nu poate refuza primirea unei mărfi, dacă vînzătorul i-ar preda în unul sau mai multe vase sau magazii, o cantitate de marfă mai mare decît cea vîndută, în cazul cînd marfa corespunde condițiunilor vînzării. In cazul acesta cheltuelile ocazionate în plus cu primirea se suportă de către vînzător.

Calitatea cerealelor joacă de asemenea un rol important. Potrivit uzurilor portului Brăila, cumpărătorul nu poate refuza primirea unei mărfi, care ar fi superioară calitativ, însă de acelaș tip celei stabilite prin contractul de cumpărare. Vînzătorul însă, în cazul acesta, n'are dreptul la o bonificare din partea cumpărătorului. Cînd vînzarea se face cu mențiunea „tip", vînzătorul se bucură de o toleranță de 1% fără bonificare. Iar cînd toleranța este mai mare, dar nu atinge 5%, atunci are

1) Heller, Der Getreidehandel und [illegible] in Wien pag. 50.

dreptul la bonificare, iar de trece peste această margine, cumpărătorul poate refuza primirea cerealelor.

Vinzările de cereale se fac şi pe baza de „marfă conform probei", cind aceasta trebue să corespundă întocmai probei pe baza căreia s'a încheiat afacerea. Cu toate acestea şi în acest caz se acordă vinzătorului o toleranţă de 1%, cu obligaţiune de bonificare. Cind diferenţa este mai mare, cumpărătorul are dreptul să refuze marfa, putind cere despăgubiri. Cerealele vindute pe termen de predare trebue să fie de bună condiţiune, sănătoase şi bine uscate.

Vinzările pe bază de „tale quale" însemnează că cumpărătorul văzind sau nu marfa, are cunoştinţă de calitatea şi condiţiunea ei şi se obligă a o primi în starea în care se găseşte.

Cu privire la calitatea cerealelor mai intervin două elemente şi anume: corpurile streine şi greutatea hectolitrică.

Prin corpuri streine înţelegem nu numai impurităţile rămase în cereale dela treerat, dar şi alte grăunţe străine care nu se pot separa, mai ales la griu.

Preţul la grine se fixează, de obiceiu, pe baza unei cantităţi determinate de corpuri străine, însă atit cumpărătorul cit şi vinzătorul au dreptul la bonificări reciproce, pentru corpurile străine conţinute în plus sau minus. Se intimplă însă că preţul vinzării s'a fixat pe baza unui maxim de corpuri străine; în acest caz cumpărătorul nu este obligat la bonificare, cind marfa ar conţine mai puţine corpuri streine, însă nici să o primească, cind ea ar conţine mai multe corpuri străine.

In contractul de vinzare se fixează şi greutatea hectolitrică a cerealelor, căci cu cit o cereală are o greutate mai mare la hectolitru, cu atit calitatea ei este mai bună.

Părţile, contractind pe baza unei greutăţi hectolitrice, au dreptul la bonificări reciproce de greutate; iar cind se fixează un minimum de greutate, atunci marfa predată trebue să aibă cel puţin acest minim.

Dacă marfa este disponibilă în port, atunci afacerea se încheie pe bază de probă prezentată de mijlocitor. Odată cu proba mijlocitorul indică cumpărătorului: cantitatea, corpurile străine ce marfa conţine, greutatea naturală pe hectolitru, precum şi locul unde marfa se află depozitată. Consimte cumpărătorul la preţul cerut, marfa devine angajată provizoriu, după care cumpărătorul procedează la sondarea ei, obligaţiune pe care acesta trebue s'o îndeplinească în aceiaşi zi. Cumpărătorul însă poate să renunţe la sondarea mărfii, în care caz afacerea se încheie definitiv numai pe baza probei ce i s'a prezentat. In orice caz mijlocitorul oficial este obligat a păstra probele luate până la lichidarea complectă a afacerii.

Regulamentul uzanţelor din Brăila stipulează mai departe felul cum trebuesc făcute contestaţiunile în caz de diferende între contractanţi. Vinzătorul este dator ca în termen pe 24 ore, în timpul predării, să comunice vinzătorului reclamaţiunile sale, iar cind marfa se predă în a

port, termenul este de 48 ore. Odată aceste termene trecute, cumpărătorul pierde dreptul la orice reclamaţiune ulterioară.

Cerealele la Brăila se vind sau pe hectolitru sau pe suta de chilograme, iar predarea se înţelege franco vas, magazie, docuri în sacii cumpărătorului.

La afacerile cu termen de predare, termenul curge din ziua încheierii operaţiunii. Inceputul lunii se consideră, după uzanţele din Brăila, dela 1—10 ale acelei luni, jumătatea ei se înţelege dela 11—21, iar sfirşitul începe dela 21 ale acelei luni.

Dacă la termen vinzătorul n'a predat marfa, cumpărătorul are dreptul a se acoperi în contul vinzătorului, precum şi a cere daune pentru neîndeplinirea acestui angajament. Vinzătorul, în schimb, este obligat a acorda cumpărătorului pentru primirea mărfii următoarele termene: 15 zile pentru cerealele vindute din magazie; 10 zile pentru cele vindute din docuri; 8 zile pentru cerealele vindute din vase până la 3500 de hl.; 10 zile pentru vasele de 10.000 hl. şi 12 zile cind vasele trec de această capacitate. Cind primirea mărfii este promptă, aceste termene se reduc la jumătate.

Contractele vinzărilor cu termen de predare se pot transmite prin gir, cu singura condiţiune de a se comunica primului vinzător.

Plata mărfii, în lipsă de alte stipulaţiuni, se face zilnic treptat cu vinzarea. La vinzările cu termen de predare cumpărătorul trebue să dea vinzătorului în ziua semnării contractului un avans de cel puţin cite un leu de hectolitru la porumb, secară, orz etc. şi cite doi lei la hectolitru de griu, rapiţă, etc.

Pentru serviciul său de intermediar, mijlocitorul oficial primeşte după lichidarea fiecărei afaceri făcute prin el un curtagiu. Neînţelegerile isvorite din diferenţe de calitate, întirziere, neefectuare de plată nu afectează deloc curtagiul mijlocitorului oficial.

Cele mai multe afaceri de cereale, repet, se încheie însă în afară de bursă şi fără intermediul mijlocitorilor oficiali.

Aceste afaceri, bine înţeles, nu sint privite ca operaţiuni de bursă iar contractanţii lor, în caz de neînţelegeri, nu pot face apel la instituţia bursei. Acest fapt dovedeşte că atit comercianţii cit mai ales producătorii noştri nu cunosc îndeajuns însemnătatea unei asemenea instituţiuni, menită a garanta interesele amindorora.

Să sperăm însă că în scurt timp, după o nouă şi completă organizare a comerţului de cereale de astăzi, bursa de producte va lua adevăratul ei loc în viaţa economică a Rominiei.

Dr. Ioan Teodorescu

Scrisori din Basarabia

Ziarul „Cuvint Moldovenesc"

Cu mare părere de rău putem privi acea evoluţiune şovinistă şi degradantă, pe care o manifestă în ultimile luni unicul ziar în limba moldovenească-basarabeană, ce apare cu caractere civile ruseşti în Chişinău: „Cuvint Moldovenesc".

Servind rominimii de Răsărit, eşind de sub tipar, precum anunţă el însuşi, „pentru Moldovenii din Basarabia şi de peste Nistru", acest unic organ al presei, pentru un teritoriu egal cu Rominia fără Moldova şi pentru peste 3 milioane de Romîni „cei rămaşi în urmă",—el îşi păstrase la începutul războiului libertatea şi seninătatea judecăţii lucrurilor. Domnii N. Alecsandri, P. Halipă, Gh. Stîrcea, S. Murafa, M. Minciună, D. Ciuhureanu etc., sînt în fond şi democraţi sinceri şi naţionalişti în ce priveşte problemele dezvoltării poporului romîn din Răsărit pe limba şi mentalitatea romînească. Nu cumva vremea de războiu i-a înlocuit pe toţi cu colaboratori provizorii şi nepregătiţi pentru o sarcină aşa de plină de responsabilitate, ca păzirea focului sfînt al culturii naţionale timide din sudul romînesc al Rusiei? Altfel e greu să ne închipuim cauzele reale a schimbării brusce a ziarului „Cuvint Moldovenesc" şi transformării lui în foae şovinistă rusească.

La începutul războiului „Cuvint Moldovenesc" s'a arătat de mult folos, în primul rînd răspîndind printre Rominii noştri fel de fel de informaţiuni care înlesneau ţăranului greoiu corespondenţa cu cei plecaţi în războiu, aranjarea nevoilor familiilor ostăşeşti rămase fără capi, etc.; apoi prin acest ziar se introduceau în poporul înapoiat diferite idei noui, noţiuni despre neamurile angajate în luptă, despre aviaţie, tehnică etc.. Sau de exemplu, moartea Regelui Carol I i-a dat prilej bun să vorbească cît mai pe larg despre Romînia, istoria şi interesele neamului *nostru*, cu toate că alături cu aceasta ziarul a înregistrat şi zvonuri fantastice din presa rusească, despre revoluţia în Bucureşti şi nerecunoaşterea de către po-

por a noului rege, reproducîndu-le sub formă de realitate. Apoi şi moartea lui D. Sturdza i-a dat prilej să spue cîteva cuvinte de aceiaşi natură.

Concesiunile făcute Rominilor din Ardeal de Contele Tizza, evenimentele din Bucovina etc., s'au oglindit în „Cuvint Moldovenesc" ca chestiuni mari şi vitale nu numai pentru *fraţii de dincolo* ci şi pentru întreg neamul; deci şi pentru rominimea basarabeană, podoleană, hersoneană. In timp de pace, cu suspecţiunea şi cenzura atîrnînd deasupra foaei romîneşti din Chişinău, aceasta n'a îndrăznit să vorbească astfel, să expue asemenea fapte şi idei ca fiind relative şi la Rominii-ruşi.

Tot la începutul războiului găsim în No. din 17 August (No. 25) o rubrică de poveţe înţelepte sub titlul „Care sînt datoriile oamenilor către duşmani" şi luate din Hristos, Confucius, Moise, Budda, Mahomet, Tolstoi, etc., din care respiră duhul umanitarismului mondial şi la aranjarea cărora în rubrică am întrezărit mîna nobilă a lui N. Alecsandri, simpaticul şi mult respectatul urmaş al lui L. Tolstoi....

In No. 39 preotul V. Gervescu a cutezat să spue (în Rusia!):

„Pe iubirea aproapelui se sprijină iubirea de *patrie*. De aceia trebue să iubim *patria*, să iubim *neamul nostru romînesc*,*) să dischidem inima noastră... să jertfim viaţa pentru patrie şi neam...; iar neamul romînesc va propăşi mereu"...

Un Teodor Vicol publică în No. 34 două poezii: „Cîntec" şi „Ce viaţă" în care redă cum poate grozăvia înstrăinării şi înapoerii pe care le sufere Rominul din Răsărit!

„Eşi afară, intri în casă —
„Tot viaţă somnoroasă:
„Nici un lucru cu credinţă,
„Nici o muncă cu ştiinţă!...
„Numai vorbe şi bucluceri,
„Numai triste începuturi...
„Dai în gînduri!... Dar şi ele
„Parcă-s bolnave şi grele,
„Parcă-s corbii cei de toamnă,
„Ce spre somnul lung te 'ndeamnă...
„Nici un glas plin de putere
„Nu răsună din tăcere:
„Doarme tot ca într'o ghiaţă...
„Ah, măi frate, ce viaţă!...
. . . .
„Frunză verde, frunză lată,
„Vai de viaţa 'nstrăinată!
„Of crudă străinătate
„Mult avui de tine parte!
„Că-s mîncat eu de străini,
„Ca iarba de boi bătrîni;
„Şi mîncatu-s de duşmani,
„Ca iarba de boi bălani;
„Şi-s mîncat de răutate,
„Ca iarba de vaci cu lapte;

*) Subliniat de „Cuv. Mold."... O, d-le cenzor de-Madan, unde aţi fost cenzurînd acest No.?

„Și mîncatu-s de nevoi,
„Ca iarba de cele oi...

Prin numerile „Cuv. Mold." din lunile trecute găsim cînd ici cînd
colo multe pasagii și notițe bune: despre politica negustorească a An-
gliei și despre nemulțumirea crescîndă în Rusia în contra Angliei, care
nu ajută decît foarte puțin pe aliați, urmărind cele mai mari avantagii;
„Marșul călărașilor" de V. Alecsandri; unele considerațiuni asupra mar-
șului „victorios" spre Berlin—„doar Berlinul nu-i sub nas"; în No. 38
o notiță intitulată „Bengoși Nemți!" a apărut cu concursul cenzorului
în următoarea formă:

„Gazeta nemțească „Vossische Zeitung", vorbind despre vestea că Ru-
sia ar fi rugat Romînia să lase să treacă prin Romînia oștile rusești, — scrie:
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
„Romînia nici n'a fost primită măcar la încheerea păcii din San-Ste-
fano, ba nici la adunarea din Berlin, unde se hotărea soarta ei, și unde după
toate slujbele, pe care le făcuse Rusiei, i s'au luat cele trei ținuturi din Ba-
sarabia. Acuma Rusia dacă ar birui ar merge și mai departe: ea ar pune
mîna pe Dardanele. Dar ne întrebăm: care om politic romîn, vrednic de a-
cest nume, ar putea ajuta Rusia la izbînda aceasta?"

Insă treptat-treptat vedem pătrunzînd în „Cuv. Mold." un spirit
à la „Liga poporului rus", de ignoranța chineză asupra „diavolilor
albi", a căror rol îl joacă acuma Nemții pentru Ruși. „Cuv. Mold." se
nutrește tot mai mult cu reproduceri din presa ultra-șovinistă rusească,
din care își și împrumută toate știrile fantastice despre planurile și bar-
bariile germane, despre victoriile zgomotoase ale Rușilor, etc.; despre
deplina întregire a neamului romînesc numai pe socoteala Austro-Un-
gariei, oglindind astfel argumentarea și vociferările din presa romîneas-
că care a căzut de mult în mrejele rublei. Folosul acestor reproduceri
nu se reduce acuma decît la enumărarea cotidiană a localităților romî-
nești din Apus, din care și reesă pentru ochii cetitorilor cît de mare e
romînimea întreagă, locuind atîtea țări până în Tisa!... Mai ales „Ac-
țiunea Națională" a fost în modul cel mai detaliat descrisă în „Cuv.
Mold."; iar „jugul" austro-ungar a fost înfățișat ca un sistem de tortu-
rare neîncetată, un regim care prin înapoierea și cruzimea lui întrece
regimul vechiu turcesc, și în comparație cu care viața „socială și intelec-
tuală" a romînimii din Rusia, celei fără biserică, fără carte, limbă și con-
știință omenească—este un traiu de raiu sufletesc, material și obștesc....

O, asemenea pasajii atît îi plac d-lui de-Madan și celor care l-au
pus pe acest domn la straja și salvarea Rusiei de primejdia romînă!
Dați-i deci, medalia de aur cu diamante acestui domn: dela 1907 el
nu numai că a salvat Basarabia, Rusia, dar prin perseverența lui a ajuns

ca și ocrotitoarea lui de altădată „Epoca" să devie rusească și să rusifice
Romînia actuală cu atîta succes!...

Ne cuprinde mare rușine cînd vedem „Cuvîntul Moldovenesc" a-
pucînd calea care nu îi e impusă de vre-o necesitate absolut imperi-
oasă. Pe cînd tot publicul rusesc și basarabean în adîncul sufletului
se întreabă: „de ce oare cu toate victoriile *noastre* mari Nemții nu-s
dați afară cu piciorul din Polonia?" — în „Cuv. Mold." No. 41—42 gă-
sim izvor nesecat de șovinism rusesc. Așa de pildă „voluntarul" A.
Cuiban publică o „poezie" alcătuită de el „în Carpați" și trimisă ziaru-
lui de pe cîmpul de luptă:

„Frunză verde nuci rotați,
„Pe subt munții 'nnalți Carpați
„Mulți dușmani sînt adunați,
„Dar oricît-ii de avan,
„Mamă dragă, cel dușman,—
„Noi îl batem rău aman!...
„Glonții noștri îi lovește,
„La pămînt de-i polignește
„Și 'n claî dese mi-i clădește;
„Căci de-i vezi acu 'n picioare,
„Peste o clipă 'n țărnă moare
„In grozavă tremurare.
„Ori pe unde 'n fugă treci,
„Pe cărări și pe poteci,
„Numai trupuri austrieci;
„Iar din munți cu spaimă mare
„Cîrma lor privește 'n vale,
„Cum îi fuge oastea tare!...

Dela publicarea acestei „poezii" au trecut peste 4 luni, iar Aus-
triacii cam nu prea fug, de vreme ce mai dăunăzi au intrat ceva și în
Basarabia....

Apoi un articol intitulat „Rusia în mijlocul Nemților" în care e
descrisă primejdia ce amenință Rusia din partea Nemților externi și mai
ales „interni", care trebue exterminați... Ar fi mai bine să nu fie lăsate
toate gogorițele ultra-rusești să pătrundă în coloanele ziarului romîn,
unic și nepătat, care trebue să priceapă că anume „Nemții" cu Hohen-
zolernii în frunte prezintă unica scăpare a neamului romînesc... Mai gă-
sim în acest număr nenorocit al ziarului o dare de seamă „Fugarii din
Turcia" în care între alte prostii se mai spune că „Turcii mîniați că Rușii
biruesc în toate părțile, îi căsăpesc pe creștini, pe un cap", pe cînd cu
toții știm că vremurile tulburi de azi din Turcia trec aproape fără nici
un exces asupra cuiva din creștini și că afară de rare și unice cazuri
de acest fel datorite lepădăturilor lumii turcești, nu s'a întîmplat nici o
cruzime izvorîtă din grosul poporului sau al armatelor turcești, ceia ce
ne arată bine cîți pași înainte au făcut „păgînii" turci în 5 ani după
prima revoluție și sub „barbara" cultură germană...

Reproducînd un fantastic discurs al Kaizerului inventat de Ruși
sau Englezi, „Cuv. Mold." îl comentează, acuzînd pe acela care ține

piept întregii lumi de perfidie, minciună și forță brutală, caracterizîndu-l „om smintit", și nebănuind efectul eftin și banal dacă nu stupid al acestor cuvinte, care ne-au plictisit de mult pe toți care pricepem ceva adîncul tragediei mondiale... După „C. M." Romînia duce politică „cum bate vîntul". Și ca o încoronare a evoluțiunii patriotice rusești a „Cuv. Mold." găsim în numărul 41 o „scrisoare în redacție" a unui Vasile Em. Danu dela 1 Dec. cu următorul cuprins:

„La noi în satul Băcioiu la 18 Noembrie a venit un Rus— stringător de jertfe pentru clădirea unei biserici în gubernia Grodnei. Stringătorul Vasile Culici, umbla prin sat cu storojul (păzitorul) bisericii Leon Malaiu. Cînd dînșii au ajuns la crîșma lui Grigore Crigeminskii, acesta a cerut cartea jertfelor să vadă, dacă-i iscălit gubernatorul Basarabiei. Stringătorul a răspuns, că n'ar fi nevoe de iscălitura gubernatorului, dacă este ucaz dela Impăratul. Atunci crîșmarul Crigeminskii a zvîrlit cartea și a luat în batjocură pe stringător „cu Imparatul cu tot". Poliția satului înștiințată despre cele petrecute a făcut un raport pe care se zice că l-ar fi trimis la domnul gubernator. Dar până acuma nu se aude nimica și dela gubernator nu s'a primit nici o rînduială. Așteptata cercetare nici până azi nu s'a făcut și sătenii se miră mult. Se zvonește că pisarul (notarul) satului, Timofei Fodii, n'a trimes raportul la gubernatorul și că numai s'a purtat cu vorba. Cu toate acestea ar trebui să se facă o cercetare care, sîntem încredințați — ar dovedi că crîșmarul Crigeminskii nu numai că a ocărît numele Impăratului, dar face și alte lucruri care merg împotriva legii, cum de pildă — vinde vin zi și noapte, neținînd seamă de poruncile legii"...

Comentariile sînt de prisos. Un individ poate să-și păstreze dreptul de a face denunțuri stupide și prin aceasta să-și „reguleze" socotelile vechi cu persoanele pe care le urăște, dar un ziar național-democrat, tînăr și menit să lumineze calea poporului nenorocit?...

Alexis Nour

Miscellanea

Cultură și umanitate

Trăim cîteva din ceasurile cele mai dureroase ale istoriei. Generația trecută care ajunsese la vîrsta bărbăției în pragul secolului al XX-lea asistă azi cu brațele încrucișate, dacă nu la falimentul definitiv al cîtorva din ideile sale cele mai scumpe, desigur însă la refluxul sau la amara lor înfrîngere temporară. Insuflețită de un avînt generos ea a avut naivitatea să spere că momentul unei mari și veșnice apropieri între popoare nu mai era depărtat și că zorile lui se vedeau lucind la orizon pe cerul istoriei. Un lucru părea neîndoelnic și se impunea sufletelor cu tăria unei credinți elementare. In sînul marilor nații ale apusului, conștiința solidarității lor comune în serviciul aceleiași eterne culturi, altoită pe sentimentul crescînd al umanității și pe forța tot mai considerabilă a claselor muncitoare de pretutindeni va deveni tot mai puternică în fața intereselor contrare și a instinctelor atavice. Ordinea de drept realizată în raporturile dintre indivizi își va vedea odată ființa și în raporturile dintre nații și fragmente măcar din paradisul care plutise în visurile filosofilor vor trăi pe pămînt.

La prima bubuitură de tun aceste nobile utopii au fost spulberate. Interesele contrare și instinctele atavice stăpînesc astăzi singure arena, dezlănțuite c'o irezistibilă furie.

Și în serviciul lor luptă nu numai acele arme de foc și de fer care au făcut până acum milioane de hecatombe, ci și armele cugetului—căci azi și oștirea intelectualilor e pretutindeni mobilizată. Și luciditatea spiritului ca și libertatea lui, obiectivitatea și simțul critic, achiziții neprețuite și titlurile de noblețã ale speciei noastre sînt înecate de valul fioros și mereu crescînd al patimelor. El a pătruns în regiunile senine ale cugetării și ale artei și cele mai puternice inteligenți și cele mai mari talente ale epocii noastre n'au putut să reziste presiunii sale invincibile. Logica afectivă a înlocuit pretutindeni adevărata logică. Fiecare, nu vrea să vadă din aspectele realității decît acele care convin aspira-

ţiilor şi pornirilor lui, aspiraţii şi porniri care îşi au adîncile lor rădăcini biologice. Pentru tot ce le contrazice— : miopia dacă nu cecitatea, imperioasă, fatală. Şi o jale imensă-ţi cuprinde sufletul, cînd te gîndeşti că acei care dau lumii acest spectacol se numesc Wundt, Eucken, Ostwald deoparte,—Bergson, Barrès, Bourget, Maeterlinck, Kipling, Wells de cealaltă.

Şi respiri parcă mai liber, cind vezi că un Romain Rolland pe solul binecuvîntat al Elveţiei, un Brandes şi un Nansen în ţările Nordului reuşesc să menţie încă pe înălţimi drapelul profanat al umanităţii.

Existau parcă pentru lumea care ştia să se ridice mai sus de patimile momentului unele lucruri care se impuneau spiritelor şi păreau intangibile. Nimic nu mai rămîne azi în picioare, totul e discutat, dacă nu şi dărîmat până în temelii. Nu mai există un singur adevăr necesar şi logic, ci mai multe adevăruri, fiecare în funcţia interesului naţional s'a patimilor pe care el le dezlănţueşte.

Căci azi s'a împlinit vorba lui Nietzsche, a venit timpul în care oamenii au „inima rece" şi „inteligenţa caldă" şi asistăm la o răsturnare a valorilor consacrate în faţa căreia poetul filozof şi marele defaimator al raţiunii ar fi surîs desigur.

Franţa e pentru Germani numai poporul uşuratic şi beat de vanitate deşartă, ramura stoarsă de vlagă a culturii greco-latine condamnată la o iremediabilă decadenţă. Semnele ei sigure apar în scăderea natalităţii, dizolvarea credinţelor, în lipsa de disciplină şi în anarhia socială. Dar Francezul animat de ideia revanchei e un adversar onorabil alături de Englez.

Aceasta-i naţia perfidă şi ipocrită, moderna Cartagină condusă numai de mobile egoiste şi de materialism, poporul de piraţi pentru care idealismul şi spiritul de sacrificiu sînt nişte simple vorbe.

Pentru Franceji şi Engleji, Germanii sînt numai poporul brutal, militarist şi servil, care prin adoraţia lui mistică a forţei a corupt izvoarele civilizaţiei europene. A venit timpul în care cultura franceză trebue să se emancipeze de jugul celei germane, bazată pe o falşă erudiţie şi o ridicolă micrologie. Cugetarea latină trebue să înlăture din sînul ei tot ce poate aminti de jargonul filozofic, barbar şi inenteligibil, pe care un Kant, un Fichte sau Hegel l-au introdus în lume. Wagner trebue alungat de pe scenă, căci muzica ca şi bucătăria lor, e greoae.

Unul din articolele cele mai semnificative pentru psihologia momentului e desigur acel al lui Gustave Lanson: „Culture allemande et humanité russe", apărut în cunoscuta Revue de Paris. Profesorul de literatură dela Sorbonne e unul din spiritele cele mai largi şi mai libere ale Franţei. Amic al lui Anatole France şi apologist al secolului al XVIII-lea împotriva campionilor tradiţionalismului, el a fost adeseori denunţat de naţionalişti ca unul care a introdus în Sorbonne spiritul metodei germane.

Lanson începe c'o mărturisire: împreună cu mulţi din contemporanii săi, în faţa alianţei franco-ruse a fost adesea chinuit de îndoeli, ba chiar a avut scrupule de conştiinţă. Apropierea politică şi militară între republica democratică şi ţarismul autocrat împotriva poporului german, reprezentant şi el al culturii occidentale, i se părea ceva împotriva naturii, ceva jignitor din punctul de vedere al delicateţii morale. Războiul actual i-a deschis însă ochii, şi în lumina crudă a faptelor el s'a putut linişti conştiinţa. Căci ele l-au convins că era numai o cultură de suprafaţă şi de faţadă, mult trîmbiţată şi orgolioasa cultură germană. Masca a căzut acum, şi instinctele brutale ale teutonului barbar au apărut în toată splendoarea. Şi slavul din cauza împrejurărilor vitregi, mai puţin cultivat, mai puţin armat pentru viaţă decît teutonul, are desigur un suflet mai larg, mai generos, mai umanitar decît el. Şi, în fraze calde, scriitorul francez vorbeşte despre misticismul poetic şi blîndeţa slavă, despre ţarul pacifist care a admirat pe Tolstoi şi i-a cruţat de urmăriri bătrîneţa.

Era un lucru firesc, oricît de mari au fost exagerările unei prese mercantile, ca unele acte de violenţă ale armatei germane să stîrnească în întreaga lume o dureroasă emoţie. Şi nu oricine poate spune cu Hauptmann că oamenii vii care luptă şi mor pentru un ideal sînt mai interesanţi decît cele mai măreţe monumente de artă. Ceva din atmosfera trecutului, sufletul ancestral al rasei plutesc parcă deasupra unor monumente, şi amorul propriu al unei vechi naţiuni poate fi jignit cînd se mutilează unul din sanctuarele istoriei sale.

Totuşi, cine se poate ridica deasupra impresiilor momentului şi e deprins să contemple dela o relativă înălţime faptele istorice în lunga lor desfăşurare nu va arunca epitetul de barbar unui întreg popor pentru actele de vandalism săvîrşite de cîţiva indivizi, oricît de gravă ar fi responsabilitatea ce apasă asupra acelora care s'au făcut vinovaţi de ele. Starea de războiu creiază în sufletul omenesc o mentalitate specială, şi asemenea acte se întîlnesc la toate paginile în jalnica carte a istoriei războaelor. Şi dacă Germania ar fi fost invadată, e sigur oare că ar fi fost cruţată de violenţele pe care ea le comite azi? Franţa fost-a ea în această privinţă în timpul lui Ludovic al XIV-lea şi Napoleon, cu totul inocentă? Dacă ceva s'a schimbat de atunci e numai arta distrugerii, care a devenit mai savantă, şi conştiinţa artistică şi morală a omenirii care, dacă nu a devenit mai delicată, a devenit desigur mai accesibilă decît odinioară suggestiilor unei publicităţi aservite intereselor...

Şi acte desigur condamnabile şi care vor fi regretate în viitor nu-l vor face să nesocotească o singură clipă virtuţile solide ale unei mari naţii.

Fără a închide ochii în faţa umbrelor unei organizaţii politice care a păstrat prea mult din trecut, el nu va uita că are înaintea lui un popor care a dat culturii omeneşti reforma, cea mai profundă filozofie şi una din cele mai bogate literaturi şi nu va ignora cu voinţă talentul lui

incomparabil de organizare, tenacitatea lui în muncă, sentimentul disciplinei și acel al datoriei în cele mai mici acțiuni ale vieții.

Și înaintea culturii germane el nu va îndrăzni să pună semicultura slavă. In poporul rus sînt desigur energii imense care dormitează și își așteaptă ceasul. Cîteva exemplare de geniu au răsărit deja dintr'o subțire elită.

Dar spiritul Asiei va stăpîni încă multă vreme acest popor care nu ș'a găsit adevărata lui formă politică și suportă un regim identic cu acel al despoților orientale, regim în care masele mari ale nației sînt menținute în ignoranță, exploatate și otrăvite de o biurocrație puternică, venală și rapace. Și din operile unui Kowalewsky sau Alexinsky învățăm că revoluția din 1906 n'a schimbat aproape nimic, că în urma ei regimul autocrat și biurocratic s'a întărit încă, că soarta naționalităților din imperiu devine tot mai grea, că temnițele Siberiei sînt tot atît de populate de acei care au curajul să nu se plece în fața arbitrarului.

Și nimeni nu se poate îndoi că o victorie a slavismului ar consolida mai mult regimul care stăpînește astăzi și ar nimici pentru cine știe cîte generații sforțările elementelor înaintate, și odată cu ele și veleitățile de transformare ale Rusiei. Și în acest timp cu enorma sa populație într'o continuă creștere, urmărind fatala ei expanziune spre mările calde ale Westului și ale Sudului, cine știe cîte din națiile mici care-i stau în cale și care ar putea deveni niște centre de cultură independentă, nu pot fi înghițite de dînsa?

Si au desigur dreptate acei cărora situația Rusiei față de conflictele dintre popoarele Occidentului european le amintește pe acele ale imperului persan de altă dată față de cetățile vechei Hellade.

Și acei care iubesc și onorează Franța se pot întreba cu durere, împreună cu un Brandes, dacă ea—condusă de resentimente de a căror nobleță nu se îndoiește nimeni—luptînd în acest nenorocit războiu alături cu țarismul, servește în adevăr cultura europeană și marile ei idealuri.—*O. B.*

Piscurile criticismului strategic.

Ca să facem o ascensiune îndrăzneață pe aceste piscuri, anotimpul actual de războiu ni se pare cel mai prielnic, după ce au trecut spre vecie mai multe din grozăveniile iernei mintale ce acopereau piscurile. Afară de aceasta se găsește la dispoziția noastră un adevărat „guide" cu experiențe extraordinare, și care în fiecare zi din iarna sus pomenită ajungea, fără să se înroșească măcar până la urechi, vîrfurile lui „cu dor" din Carpați, Vosgi, și din alte regiuni muntoase, precum sînt Lacurile Mazuriene și cîmpiile Flandrei.

Luăm pe d. N. din „Dimineața", îi dăm să-și recitească „situațiile" d-sale din acest ziar, dela Octombrie încoace, și apoi începem ascensiunea. Credința oarbă e un lucru mare. Omul crede, omul vede precum crede. Deci să lăsăm tonul glumei la o parte și să vedem ceia ce d. N. scria în luna Noembrie 1914:

> Armata rusească a suferit o înfrîngere în regiunea Vloțlavsc din partea trupelor generalului Hindenburg mai ales în punctele Plotk și Cutno. Aceste lupte deși destul de importante, *nu vor putea opri ofensiva generală rusească spre Silezia mai la sud, care se apropie foarte mult de Cracovia, despărțind astfel cu totul, armatele austro-ungare de cele germane.* („Dimineața" 9 Noembrie 1914).

Ce a mai rămas în picioare pe ziua de astăzi din această „situație"?—Numai faptul, că Rușii au fost nu numai opriți ci și bătuți. Iar considerațiile d-lui N. despre „ofensiva generală rusească spre Silezia", despre apropierea ei de Cracovia și despre despărțirea armatelor austro-ungare de cele germane, n'au fost decît pure născociri ale acestui „critic militar", care mai continuă elucubrațiile sale nesăbuite în fiecare zi, înaintea gurii cascate și a ochilor holbați ale cetitorului de rînd.

Trecînd 4—5 luni dela 9 Noembrie, nu vedem decît că Rușii sînt ținuți la 70 chilometri de Cracovia, că Austro-Ungurii cooperează normal și în strînsă legătură cu Germanii pe un front neîntrerupt și neclintit; iar astăzi cine ne mai poate vorbi despre „ofensiva rusească spre Silezia"?...

> Ambele aripi ale trupelor rusești din Polonia rusească sînt violent atacate de Austro-Germani: la sud pe frontul *Cracovia-Censtohuva*, iar la nord pe frontul Lovici-Skernevițe. E de notat că toate aceste localități sînt situate *pe linia ferată ce leagă Thorn cu Cracovia prin Polonia rusească.* („Dimineața" 13 Noemb.).

Nu! *E de notat* cu totul altceva: nici odată în cursul războiului n'a existat *frontul Cracovia-Censtohuva*, de oarece linia directă între aceste două localități nu numai că nu a fost atinsă de lupte, ci absolut toate luptele au avut loc numai spre Est de ea, în interiorul Poloniei rusești la o distanță de cel puțin 20 chilometri (în Noembrie), iar acuma se dau la o distanță de 60—90 chilometri.

Apoi între Thorn (Germania) și Cracovia (Austria) nu există nici o linie ferată care să le lege prin Polonia Rusească, ci numai le leagă prin Silezia germană. Legătura Cracoviei cu Thorn prin Lovici și Schernevițe ar fi ca și „legătura" dintre Iași și Constanța „prin" București și Ploești. O privire fugitivă pe harta localităților sus arătate și vă veți convinge cîtă pricepere are d. N. în domeniul Geografiei.

> Lupta înverșunată în Polonia a început să fie *favorabilă Rușilor. Germanii dau înapoi* între *Lodz și Lovici. Germanii rezistă încă ofensivei rusești în regiunea lacurilor Mazuriene.* („Dim". 15 Noemb.).

Până în ziua de [illegible] edem că Germanii stau, nu pe linia dina-

poia Lodzului și Lovicіului, ci au înaintat spre Rusia: cu 25 chilometri dela Lovici și cu 50 dela Lodz. Cît despre lacurile Mazurice, unde după d. N. Germanii pe ziua de 15 Noembrie trecut *„rezistau încă“*.... ne e rușine, să-i bănuim pe cetitori, că ei nu cunosc la ce distanță au fost goniți Rușii de acolo de sărmanii Germani betegi, care „rezistau încă“.

Tot în aceleași zile 9—15 Noembrie d. N. începe cîntecul său cu Silezia, pe care l-a încetat numai în Februarie. După d. N. Rușii numai decît înaintează spre Silezia pe care o așteaptă invazia hoardelor lor, ce aduc cu ele niște grozăvenii nemaipomenite pentru Germani. Silezia din zi în zi devine ideia fixă a d-lui N. Și chiar cînd Rușii au fost aruncați spre vatra lor la o distanță de circa 150 chilometri de granița Sileziei, dumnealui nu putuse renunța la „ofensiva rusească spre Cracovia“, la „pregătirea Rușilor pentru asediarea“ acestei cetăți, la întărirea de către Germani a orașului silezian Breslau, etc.

Germanii n'au reușit... Rușii sînt învingători (17 Noemb.).

Rușii victorioși la Lovici... înaintează victorioși pe frontul Cracovia-Censtohuva, împingînd spre Cracovia trupele austriace... *forțele austriace sînt rupte în două... bătălia din Polonia nu mai poate dăinui mult fără un rezultat hotărîtor*... (18 Noemb.).

Adică după 18 Noembrie a și fost rezultat hotărîtor... în folosul cui? Rușilor, care de atunci s'au dat înapoi cu 20—50 de chilometri adîncime pe frontul Vistula—Carpați?... Rușii *„victorioși“* la Lovici, care se găsește acuma cu 25 chilometri înapoi de frontul german, în Polonia ocupată de Germani?

Și iarăși auzim de „frontul Cracovia-Censtuhovia“, neatins niciodată nici de Ruși, nici de spatele austro-germane; iarăși auzim despre armatele austriace „rupte“... O, sancta simplicitas a cetitorului, e foarte răbdătoare, precum se știe!...

Succesul armatelor țarului se afirmă cu mai multă tărie. Dreapta și centrul austro-germane *sînt în deplină retragere. Numai stînga sub ordinele lui Hindenburg mai rezistă* între Lovici și Lodz. Germanii au îngrămădit *ultimile rezerve*; de izbînda sau înfrîngerea lor *depinde soarta bătăliei din Polonia. Forțele rusești vor intra în Prusia forțamente, și o vor ocupa.* („Dim.“ 19 Noembrie).

O, d-le N! Ce spui mata?! Intrat-au Rușii în Prusia „forțamente“ măcar până astăzi? Ați binevoit să spuneți că de izbînda sau înfrîngerea lor „depinde soarta bătăliei“... Ei bine, bătălia aceia s'a sfîrșit, dar cum?... Păstrați o tăcere prea semnificativă, dar tot nu vă descurajați!

Germanii au îngrămădit atunci „ultimele“ rezerve: credem că până astăzi nu l-a rămas nici un om în disponibilitate, odată ce după 19 Noembrie zilnic se trîmbițau victoriile strălucite ale Rușilor?...

Dreapta și centrul, cele „în deplină retragere“, au înaintat totuși dela 19 până la 29 Noembrie 15—35 chilometri spre interiorul Poloniei, iar „stînga“ sărmana care și ea atunci „rezista încă“ (ca și Germanii săracii la Lacurile Mazuriene!), a ocupat de mult și Lovici și Lodz, între care „a rezistat încă“, din răsputeri și pe sleite...

„Depinde soarta bătăliei“? Deci e vorba despre faimoasa „decisivă“? Atunci cine: D-voastră cu „restul lumii“ puteți fi bănuit de o afecțiune pervertită pentru această decisivă, sau tot Germanii pretinși declaratori ai „decisivelor“?

Germanii trimit trupe la Breslau și tunuri la Cracovia (orașe „amenințate“ de asediarea rusească). Lupta *nu e deloc* favorabilă Austro-Germanilor. Respingerea Germanilor din Polonia și reușita Rușilor în Polonia sînt de importanță imediată, războiul *se transportă pe teritorul german* (din nou sărmana Silezia!) ceia ce va produce un efect moral colosal și *va lipsi* Germania de toate aprovizionamentele din aceste regiuni. (20 Noembrie).

In loc de asediarea lui Breslau, Rușii s'au consolat cu bombardarea lui „Breslau“ pe Marea Neagră dela o distanță de 30 chilometri; iar Germanii după lupta care „nu a fost de loc favorabilă“ pentru ei, au intrat și mai adînc în Rusia; apoi nu duc lipsa de toate „aprovizionamentele“ și nici nu și-au transportat războiul pe teritoriul german.

Pe frontul Lovici-Lodz Germanii au înaintat *fără un plan judecat* și fără mijloace suficiente, încît trec la defensiva pasivă. (21 Noemb.).

D-nul N. n'a comunicat atunci Germanilor planurile d-sale de înaintare, cele cu judecată și cu mijloace, iar Germanii idioți au mai înaintat tot fără judecată până cînd au ajuns sub Varșovia, lăsînd și Lovici și Lodz pentru arături făcute acuma în Martie de către „barbarii-Teutoni“ veniți din „Vaterland“.

Rușii înaintează în Pomerania (Prusia) și *spre Cracovia*... rezistența înverșunată a Germanilor la Lovici *nu poate servi la nimic*, ea... expune trupele din această parte la *dezastru*, căci Rușii au intrat în... etc. (22 Noembrie).

Ei și cum? Au scăpat Germanii de dezastru sau nu? S'au retras dela Lovici, sau rezistența lor nu le-a servit la nimic? Iar Rușii, mai sînt ei acolo unde „au intrat“?...

Aceste manevre, la care se dedau Germanii sînt o *probă a slăbiciunii* lor (23 Noemb.)...

— scrisese d. N. cu 7 zile înaintea luărei Lodzului (oraș de 600 mii populație, primul centru industrial din Rusia) și capturării a 60 mii de Ruși între Lodz și Vistula.

Rușii prepară *asediul Cracoviei și au ocupat trecătorile* Carpaților ce duc în Ungaria (24 Noembrie).

Sintem in luna Martie; Rușii sint la 70 chilometri de Cracovia, iar ultimele comunicate ale lor tot vorbesc numai despre atacurile lor date „spre" Ducla, Ujoc, Lupcov, etc., care toate-s trecători ale Carpaților!

Pe ziua de 26 Noembrie d. N. vorbește despre „aripele victorioase ale armatei rusești." Aripele rusești sint tocmai acele, care se luptau și se luptă încă tot „spre trecători" și tot spre Lacurile Mazurice"... Sapienti sat!

Dar d. N. ne promite, că aceste aripi victorioase vor schimba totul in favoarea Rușilor (deci recunoaște că la centru au suferit Rușii o infringere dela acei cari „rezistă încă"). Implinitu'și-au aripele această menire?...

Se arată importanța mare ce o are rezultatul acestei bătălii din Polonia *asupra urmării campaniei întregi*. Bătălia se apropie de sfirșitul ei. Desfășurarea admirabilă a ofensivei germane... însă toate calitățile ei cad din momentul ce Germanii *vor fi siliți să dea înapoi*, fiind expuși, ca armatele lor să fie *rupte* unele de altele. (27 Noemb.).

In „situațiile" lui următoare, d. N. caută să găsească scuze pentru insuccesele Rușilor, dar nici un cuvint nu spune, dacă s'a intimplat așa cum a prevăzut dumnealui, adică: fost-au rupte armatele germane? Fost-au siliți Germanii să dea înapoi? Care a fost rezultatul bătăliei și fost-a el de mare importanță pentru desemnarea trăsăturilor „campaniei întregi"?

Odată ce ai convingerea, că cutare sau cutare bătălie definează mersul războiului—nu e frumos să păstrezi înainte tăcerea deplină, în loc ca gura păcătosului să vorbească insfirșit tot adevărul.

In zilele de 28, 29 și 30 Noembrie „situația" d-lui N. cuprinde următoarele:

Germanii au ocupat Lodzul, ceia ce n'are importanță. (*Mai înainte a avut!*). Germanii exagerează succesul lor. In schimb Rușii sint pe punctul de a investi Cracovia. (*Iar astăzi se găsesc la 70 de kilometri de acest oraș!*). Toate trecătorile Carpaților sint în mînile Rușilor (*astăzi Rușii se luptă numai în direcțiile „spre" Ducla, Ujoc, Lupcov etc.*); Rușii au ocupat Pioțc (*care se află acuma la 50 kilometri în dosul Germanilor*), se pregătesc a invada în Prusia (*a 87-a oară*); Rușii au repurtat succese mari la Piotrocov, Glovno, Neu-Sandec (*toate aceste orașe sint astăzi în mînile Austriacilor*), ca și Velicica, Cutno (*de asemenea*); armatele austriace s'au rupt: situația lui Hindenburg devine delicată, fiindcă Rușii amenință Thornul (*ferească Dumnezeu!*)...

Apoi d. N. trece cu desăvirșire la proslăvirea Rușilor și declară:

Rușii dispun în Polonia și Galiția de *5 milioane* de soldați (*și dau înapoi!*) Numai *considerațiuni strategice* opresc deocamdată inaintarea victorioasă a Rușilor *spre inima* Ungariei și Budapesta! (*Cum stăm deci acuma, după 4—5 luni?*).

Halal, „*considerațiuni strategice*"!...

După toate cele sus arătate nu e de mirat, că acest domn mai continuă drumul lui cel drept, și in tot cursul lunilor Februarie și Martie constată următoarele:

Germanii complectamente istoviți (1. F.) Rușii tot progresează la Lupcov-Ujoc (2. F.). Explicația Rușilor dată infringerii lor în Prusia (*cînd Germanii au ajuns la Grodno și Osoveț*) cum că ea nu a fost altceva decît manevră voită de retragere fără pierderi serioase,—este sinceră și logică. (5. F.). Concentrarea forțelor rusești la Varșovia. (6. F.). (*D. N. prevede aci ofensiva viguroasă a Rușilor și numește Varșovia cetate**). Nu-i tulbură nici de cum pe Ruși *succesul german din Prusia Orientală*. (9. F.).

Cînd însă după acest *succes*, Varșovia era serios amenințată și toată lumea îmbrățișa instinctiv probabilitatea căderii acestui oraș, acelaș d. N. care în toate „situațiile" sale susținea *ideia însemnătății* extreme ce o are Varșovia (*lucrul este probat de circa un milion de Ruși care o apără special*), și-a schimbat îndată tonul și a anunțat una:

„*Ocuparea unei localități de importanța Varșoviei are puțină importanță*" (12 F.)

In ziua de 13 Febr. d. N. declară, că în Carpați „un mare pericol amenință pe Austriaci" (ca și în Noembrie), și face o descoperire genială: *Rușii au reușit să oprească ofensiva germană parte prin retragerea frontului, parte prin restringerea lui.*

E culmea cunoștințelor militare ale d-lui N. Retragerea frontului cu restringerea lui parțială, nu se face decît în cazuri de înfringere suferită și de retragere generală grăbită, după toate regulele artei, *pentru a evita dezastrul complect.* In asemenea cazuri părțile frontului în retragere sint imediat ocupate de inamicul cel cu ofensiva.

Cum atunci se poate opri prin aceste procedeuri ofensiva inamicului—rămîne secretul d-lui N., inventatorul sistemului: *oprirea ofensivei* **lui** *prin retragerea* **mea**. Ce nu face inima iubitoare de Ruși!

Intrerupem aci urmărirea d-lui N. în cursul lunilor Februarie—Martie. E deajuns. Ne rezervăm dreptul să analizăm în alt loc și altă dată opera lui măreață. Nu vom mai reproduce din această operă decît o schiță, formînd sufletul d-lui N., al „Dimineței", și al legiunilor ce se iau după el.

La 11 Decembrie 1914 „situația" obicinuită a d-lui N. a apărut într'o formă de adevărat comunicat oficial rusesc, fără nici o frunză de viață, și spre marea frică a tuturor dușmanilor interni și externi. Acest comunicat sau mai bine zis o tobă mare cu tot bum-bumul și tarrraramul ei, glăsuește majestos, în stilul de *gratia Dei et voluntate populi*, sau „Prin mila Lui Dumnezeu, noi Nicolae al Doilea", etc. etc. etc.:

*) Ofensiva nu s'a realizat. Varșovia nu e cetate.

Puternica ofensivă germană dintre Warta și Vistula, la înălțimea frontului Lodz-Loviez, a provocat o schimbare în gruparea forțelor rusești, ce e încă pe cale de a se executa.

Neapărat că *nu se știe nimic pozitiv din secretul* acestor operațiuni, nici în ceia ce privește *intențiunile* comandamentului rusesc, nici în ceia ce privește gruparea forțelor lor, în raport cu noul plan de operație.

Se bănuește totuși, că Rușii nu au renunțat la ofensiva lor din Galiția și din Polonia, căci până acum nu se anunță nici o retragere sau evacuare importantă a vreunui sector, de pe întinsa lor linie de luptă.

Se crede că în vederea noului proect, s'au impus unele rectificări sau mai bine zis, unele modificări pe frontul lor de bataie.

Cu deosebire *se impunea*, pentru un moment, până la limpezirea situației în Polonia de Nord, o restringere a frontului de luptă, mai ales în Galiția Vestică, unde trupele rusești *ocupaseră trecătorile Carpaților* și cucerisera chiar versantul de sud-vest al acestor munți.

Pentru motive strategice, Rușii nu se puteau gîndi momentan la o ofensivă în inima Austriei, în spre Budapesta-Viena. In aceste condițiuni, stăpînirea Carpaților ar fi dat loc la *lupte inutile*, pe care Rușii s'au gîndit să le evite retrăgînd coloanele lor din această direcție.

Această retragere a provocat întoarcerea ofensivă a armatei austriace, care luptă acuma pe frontul Krosno-Iaslo-Tuhno, cu ariergarzile rusești.

Grosul forțelor rusești, probabil că *e pe cale* de mișcare, înapoia acestui front, fie pentru a ocupa o nouă pozițiune, fie pentru a se grupa, în vederea unei noui lovituri.

Retragerea ce se semnalează în regiunea Kielce-Pietrokovo, *e în legătură* cu noua situație strategică ce e urmărită de comandamentul rus.

In Polonia de Nord, ofensiva germană a fost oprită.

In definitiv, urmarile ofensivei germane, în nordul Poloniei, n'au avut rezultate așa de grave și se reduc la o simplă modificare a frontului rusesc, cu deosebire pe stinga și extrema lui stingă.

Liniștea ce se semnalează pe frontul oriental, e datorită mișcărilor ce fac trupele rusești, *pentru pregătirea nouei lor ofensive, așa că această liniște e prevestitoarea unui uragan teribil, ce se va deslănțui peste cîteva zile.*

D. N. a început cu *„neapărat că nu se știe nimic pozitiv"* asupra grandioaselor planuri rusești de a săvîrși minunile dumnezeești; apoi s'a arătat că știe mult și bine, a cucerit încă odată trecătorile, spre care tind Rușii și astăzi, sfîrșind foarte patetic: *„această liniște e prevestitoarea unui uragan teribil, ce se va deslănțui peste cîteva zile"*...

Ei și?...

Nu s'a deslănțuit în timp de 4 luni, adică 11 Dec. 1914—11 Aprilie 1915. (Permiteți-ne și nouă să fim prooroci pentru cîteva zile!)

Barometrul d-lui N. prezicînd uraganul, e foarte prost; e un barometru făcut dintr'un metal anume rusesc; nici nu e obiectiv, cu toate că a fost verificat la observatorul meteorologic din Calea Victoriei...

Se naște întrebarea: *în care altă țară* se mai poate disprețui atîta publicul cetitor, logica, cinstea și adevărul? Pentru ce, domnilor, înșelați poporul care este încă în acel stadiu al culturii cînd crede că *ceia ce e tipărit, e sfînt?* Pentru ce scopuri faceți aceasta?

A, pentru sfîntul ideal național?!... Dar idealul poate fi ajuns oare prin minciună, prin artificialitate?...

Atunci care sînt sentimentele ce vă mînă pe Domniile Voastre?

Ce anume nutrește minciuna voastră, sau în cazul cel mai bun—rătăcirea, eroarea?...

Ne simțim strașnic de obosiți și răciți, după ce am trecut pe neașteptate drumul nostru nu spre piscurile cugetării strategice, ci înnotînd, în primăvara asta rece, prin o întreagă Mare Adriatică de bulion pretențios de „critică militar", în care plutesc rămășițele minții sănătoase a faimosului d. N.

L-am luat și l-am executat anume pe acest domn, care e secondat în marea parte a presei romînești, de un cor, de o orchestră simfonică de observatori strategici, cu „Situațiile" și „Certitudinile" lor....

Și în ajutorul „situațiilor" à la d. N. vin titlurile zgomotoase ale articolelor, notițelor, informațiunilor, trecute apoi pe afișe, anunțînd conținutul edițiilor.

„Germanii s'au retras cu totul dela Lodz"—scria „Dimineața" la 10 Dec. adică 10 zile după luarea Lodzului de către Germani.

Da, s'au retras, și cu totul, fiindcă... Lodzul a rămas în partea Poloniei ocupată deja de ei, precum s'au retras *și dela Berlin* încă la 19 Iulie 1914.

„S'au răsculat Moții. Marele succes al Francezilor. Germanii înfrînți. Denunțarea banditismului austriac. Barbariile comise de Austriaci în Bucovina. Dispariția Austro-Ungariei. Forțarea Dardanelelor. Propaganda nemțească. Formidabila ofensivă rusească. Uneltele legațiunilor austro-germane. Germanii bătuți. Austriacii contra Germanilor. Von der Goltz dezgustat de viață a căutat moarte în Belgia. Enver Pașa dispărut. Japonezii în Europa. Francezii progresează. Manoperele consorțiului Iversen. Aliații forțează linia Germanilor. Violenta ofensivă franceză. 100.000 Greci în ajutorul Serbiei. Intrarea Italiei în acțiune. Părăsirea Constantinopolei de Turci".

Și așa mai departe. Și așa, timp de nouă luni!

Plictisul.... Vociferările despre „corupția" ce ar practica-o Austriacii în țară, sau cum „Șvabii ne înșeală" cu vagoane, mărfuri, muniții.

„Inamicul nostru de mîne", căruia ne grăbim totuși cu toții să-i vindem cu preț bun cereale, petrol, cinste....

Apoi „amica noastră" Rusia, „aliata de mîne" căreia îi sărutăm toate cele, „a priori" și a „posteriori", în dimensiunile lor nu tocmai modeste...

Greața!....—*A. N.*

Replică

In numărul din Ianuarie, 1915, al *Convorbirilor Literare*, d. M. Beza revine asupra articolului meu *Scriitori engleji despre Romîni*, publicat în *Viața Romînească*, Iulie, 1913, cuprins apoi în volumul meu *Studii și Observații*. Prima-i torpilă a plecat tot prin mijlocirea *Convorbirilor* în Septembre, 1914,—adică în același timp cu apariția vol.

Studii şi Observaţii, pe care, asifel, nu l-a putut avea atunci în vedere. La
acel *atac* am răspuns imediat în *Viaţa Romînească*, No. 7-8-9, 1914.
Patru luni după acest „răspuns" *Convorbirile* din nou *andosează* cava-
lerismul d-lui M. Beza, căruia îi oferise paginile pentru primul *atac*, a-
bia după un an şi două luni dela apariţia articolului meu în *Viaţa Ro-
mînească*. E dar o îndelungă stare de război, în care n'am de impu-
tat d-lui adversar decît doar *qu'il se hâte trop lentement*. Şi în ce
constă *casus belli?* Intr'o notă la articolul vrăjmăşit, în care spun că
d. M. Beza a publicat traduceri din călători englezi, în *Rominul*. Amin-
team, tot din memorie, şi de contribuţiile d-lui Iorga din alte publicaţii,
căci nu-mi stăteau la îndămînă nici acele publicaţii, nici *Rominul*. Nota
a fost considerată de adversarul meu de astăzi ca o provocare. Cum,
numai „o notă la coadă?" *Ergo*: eu sînt un plagiator. In Septembrie,
1914, lucrul e numai insinuat; în 1915 însă se *produc* dovezi variate
şi numeroase + un impetuos atac împotriva ideilor „democrato-popora-
niste" din articol şi, pedeasupra, o descalificare generală şi eternă a au-
torului articolului,—i se pune în discuţie şi extracţia sa etnică,—înşir-
şit... lucruri care nu cer răspuns.

Voiu răspunde însă la tot ce-i serveşte d-lui M. Beza ca documen-
tare. Intîi e „nota". Incep cu ea pentrucă e o „notă" de care stă sus-
pendată o glorie. Aşa dar în „nota" din „V. R.", 1913, se spune că d.
M. Beza „a publicat..."; iar în acelaşi „notă" din *Studii şi Observaţii*
se spune că d. M. Beza „a dat la lumină..." prin urmare eu am dat
înapoi, fără îndoială, în urma învinuirii ce mi se adusese prin *Convor-
biri*, în Septembre, 1914. Simplul fapt însă că volumul meu *Studii şi
observaţii* se găsea în vitrinele librăriilor cînd a apărut No. din Sep-
tembre trecut al *Convorbirilor literare* clasează chestia. Redactarea
„notei" cu pricina a trebuit să sufere o schimbare în volum numai pen-
trucă provoca în conţinutul ei ciocnirea cuvintelor „publicat" şi „pu-
blicaţii".

Să trecem la alte dovezi.

E în tradiţie sistemul punerii pe două coloane. In „răspunsul"
meu din 1914 suggerasem acest sistem d-lui M. Beza. D-sa,—care nu
pentru întăia dată mi-a dat ascultare,—îl pune în adevăr în aplicare:
No. din Ianuarie, 1915, al *Convorbirilor* pune în faţa citaţiilor paginate
din cinci scriitori engleji incluşi în documentarea articolului meu, tra-
ducerea corespunzătoare făcută de d. M. Beza, în *Rominul* din 1911 şi
1912, cu următoarele lămuriri: „Unele cuvinte sînt înlocuite prin sinonime,
—altele întrucît nu corespund textului, s'au schimbat înadins, cînd a
simţit şi d. Botez că prea s'ar fi dînd în vileag". Adică, eu am alte-
rat traducerile d-lui M. Beza cu intenţia de a nu fi recunoscută frauda.
Am plagiat traduceri! O imputare de asemenea natură mi-ar putea-o face
toţi traducătorii lui Shakespeare, căci eu am multe citate din piesele lui
şi, desigur, că acele citate se găsesc în traducerile lor, şi se găsesc nu
întocmai. D-l M. Beza trebuia să pună mai multă inteligenţă, dacă nu

mai multă bună credinţă, cînd a aplicat sistemul celor două coloane. Afirmasem doar că d. M. Beza a publicat traduceri din călători engleji în *Rominul*; şi, prin această afirmare excludeam oare posibilitatea că unele citate din scriitorii engleji utilizaţi de mine să fie cuprinse în traducerile d-lui M. Beza? Era nevoe în adevăr de „frica de vileag" pentru a se esplica nepotrivirea între traducerea mea şi a d-sale a citatelor din cei cinci scriitori engleji? Eu citez peste patru zeci de scriitori engleji în articolul meu, şi nu e citat netrimes la pagina cărţii de unde e luat.

*

Păstrez ordinea din *Convorbiri*, şi trec la chestiunea titlului „neadevărat" al cărţii lui Edward Browne. Cazul e interesant şi caracteristic pentru onestitatea sistemului d-lui M. Beza. D-sa a remarcat în primul *atac*, din 1914,—în care afirma că „n'am deschis" măcar autorii cu care îmi documentez articolul,—că lipseşte din titlul cărţii cuvîntul „*some*". Am răspuns atunci că titlul englez al acestei cărţi,—după cum spun lămurit în articol,—e cuprins aşa în traducerea franceză a acestei cărţi apărută în 1677; şi că numai această ediţie mi-a stat la îndămînă. Adăugam de asemenea că lipsa cuvîntului „*some*" nu constitue o greşală nici nu ştirbeşte vreun înţeles. Iată acum că d. Beza revine asupra chestiei Edward Browne, găsind, de data asta, pe lîngă lipsa lui „*some*" şi lipsa lui „*and*", în titlul cărţii. Aceasta încă nu ar fi atît de grav, căci pe „*and*" trăducătorul francez l-a înlocuit,—cum se înlocueşte,—printr'o virgulă. E ceva mai grav, într'adevăr: în titlul dat de mine, după d. M. Beza, lipseşte din rîndul ţărilor vizitate de Edward Browne, Tesalia,; şi ea figurează în titlul cărţii acestui călător. Iată-mă dar prins şi dovedit că citez pe acest autor,—îndrăznind chiar să dau şi pagina de pe care am scos citaţia—„fără să-l fi cercetat", după cum afirmă categoric d. M. Beza: ceia ce în adevăr constitue un act de excrocherie spiritistă, căci din traducerile d-lui M. Beza nu puteam lua citaţia, de oarece d-sa,—o mărturiseşte,—nu cunoştea această carte înainte de mine, iar accesul direct la autor,—după cum se ştie,—îmi este prohibit de d. M. Beza. Incă un mister! Cum de mistere nu mă ocup, prefer să atrag atenţia d-lui M. Beza că, cuvîntul *Thessaly* figurează în titlul cărţii lui Edward Browne dat de mine, atît în *Viaţa Romînească* cît şi în volumul *Studii şi Observaţii*. El a fost sărit de zeţar numai în bibliografia dată la sfîrşitul broşurii mele engleze,—care bibliografie, e extrasă din *Viaţa Romînească*, după cum o spun în acea broşură. Şi cînd d. M. Beza are în vedere necontenit articolul din *Viaţa Romînească* şi din volumul *Studii şi observaţii* pentru ce numai în acest al doilea *atac*, pentru acest caz special, are în vedere numai bibliografia din broşura engleză? Şi ce metod de dovedire e afirmarea goală: iată „titlul adevărat"? Eu

am dat titlul unei cărți, apărută în o anumită ediție, într'un anumit an. D. M. Beza era dator, — de oarece afirmă că eu n'am cercetat această carte,—să se refere la acea ediție a cărții la care m'am referit eu, nu să dea titlul dintr'o ediție englezā,—în care d-sa a putut găsi în plus cuvintele *„some"* și *„and"*,—ca singurul titlu adevărat. Doar aici nu e vorba de apreciare, ci de constatare. In care ediție e „titlul adevărat" ? In cea engleză din 1673 sau din 1677 ori din 1685, sau în o alta ? La care ediție se referă d. M. Beza ? Eu am declarat că citez din ediția franceză din 1677 care dă și titlul englez al cărții. Poate fi vorba de adevăr ori neadevăr? Avea nevoe d. M. Beza să aducă în sprijinul „titlului său adevărat" și greșala zețarului bibliografiei engleze? Pot toate aceste dovedi că eu „n'am cercetat" pe Edward Browne ?, cum am putut reproduce text paginat din el, dacă „nu l-am cercetat" ? D. M. Beza n'a observat, se vede, că pînă și numele de familie al autorului e dat *neadevărat* de mine, după criteriul d-sale : de oarece îl scriu Browne și nu Brown ca d-sa. Incă o dovadă că „n'am cercetat" pe acest autor! Am insistat asupra acestui caz de oarece d. M. Beza, revenind asupra lui, împotriva mea, îl găsește foarte doveditor, iar eu foarte caracteristic pentru sistemul d-sale de dovedire, din ambele articole.

*

Trec la seria învinuirilor de altă natură, care dovedesc deopotrivă și abilitatea și buna credință a d-lui M. Beza. D-sa afirmă că pentru călătorul *Henry Austell* „eu refer pe cetitori și la ediția din 1589, în care ar fi trebuit eu însumi întăi să-l caut și l'aşi fi găsit atunci... de unde *nu* există".

Rog pe cetitori să deschidă volumul meu *Studii și observații* la p. 245, sau No. 7-8, 1913, din *Viața Romînească* și vor găsi, negru pe alb, că eu „refer pe cetitori", pentru *Henry Austell*, numai la ediția din 1598 a colecției *Richard Hakluyt*, vol. II, p. 196. Atunci ? Vorbind, mai înainte, la alt aliniat, de colecțiile vestite de călătorii, pomenisem anul cînd a apărut pentru întăia dată această colecție. Atita însă a fost îndeajuns pentru ingeniozitatea d-lui M. Beza.

Pentru călătorul *John Newberie*, d. M. Beza, afirmînd că eu dau și o colecție din 1613, continuă : „De bună samă, catalogul i-o fi jucat și pozna asta. A văzut acolo d. Botez o carte de acelaș autor, aproape cu acelaș titlu, apărută la 1613 ; decit ea este altceva și nu are legătură cu *Purchas His Pilgrimes*, în care se află Newberie, și a cărei primă ediție datează numai din 1625".

Ce-i adevărat,—căci aici se pune într'adevăr chestia de adevăr,— din cele ce afirmă d. M. Beza? Intăi, pentru *John Newberie* eu dau colecția *Purchas His Pilgrimes*, ediția din 1625, vol. II., p. 1410 și pp. 1420—1,—rog pe cetitori să consulte volumul meu, p. 245 ; apoi

Purchas His Pilgrimes din 1613 nu-i decit prima ediție a faimoasei colecții întemeiată de Samuel Purchas, care colecție a crescut necontenit în diferitele ei ediții, ajungînd în 1625 la a patra ediție.—?—

D. M. Beza continuă încă : „Potrivit iarăși obiceiului de a se lua după cel dintăi catalog ce i-a căzut în mîni, d. Botez ne trimete la cartea lui William Lithgow din 1614. Acum, acest Lithgow n'a fost în Moldova și Transilvania decit în 1616 ; după d. Botez am avea și minunea asta : un călător merge într'o țară și stă de-și publică impresiile asupra aceleiași țări cu doi ani înainte de a fi văzut-o". Cum stă cu acest Lithgow, întrucit mă privește, cetitorii pot găsi lămuriri la p. 246 din volumul meu *Studii și observații* sau în *Viața Romînească*, No. 7-8, 1913. Atit de clar stă scris acolo că eu citez cartea lui Lithgow din 1632. pp. 416—418. Spun numai că întăia ediție a cărții a apărut în 1614. Pot adăugi că în acel an au apărut două ediții a acestei cărți, din care una nepaginată, și că numărul edițiilor engleze din această carte a trecut peste 15, din care 10 numai în secolul a XVII-lea. Ea a fost tradusă și în limba germană.

Insfîrșit, ultima învinuire ce-mi aduce d. M. Beza e pentruce citez pe William Martin-Leake, de oarece cartea lui, *Researches in Greece*, nefiind o carte de călătorii... eu am citat din ea fără s'o cetesc. Sînt silit iar să trimet pe cetitori la volumul meu, unde se pot găsi lămuriri la p. 251, pentruce am citat pe William Martin-Leake,—indicînd și paginile,—căci de logica sau de alte neajunsuri ale d-lui M. Beza renunț să mă mai ating, și renunț pentru totdeauna.

*

Inainte însă de despărțire țin să constat dreptatea d-lui M. Beza cînd afirmă că schița sa *Dumineca în Londra*, publicată în *Convorbiri Literare*, nu e cuprinsă și în volumul său *Pe Drumuri*. Decit, își mai păstrează d-sa exemplarul din *Convorbiri* în care,—după rugămintea d-sale,— am corectat și amputat această schiță, pregătită pentru volumul ce avea să apară ? Schița tradează într'adevăr în unele părți ale ei,—după cum am afirmat în „răspuns",—o atitudine sufletească penibil de grosolană față de sufragete. Acum îmi spune d. M. Beza că n'a pus această schiță în volum. Foarte bine a făcut că a revenit, dar poate aceasta să desființeze o realitate petrecută, și să-l facă pe d. M. Beza să o nege ?

Nu aveam volumul d-lui M. Beza la îndămînă, cînd am scris „răspunsul" ; știam însă conținutul lui, parte din manuscrisele cetite, parte din *Convorbiri* : de aceia „m'am încumetat" să pomenesc de el din memorie, dintr'un anumit punct de vedere. Imi aminteam că o schiță „în care se vorbea despre Dumineca la Londra" era destinată pentru acest volum. Tot din memorie am citat în „răspuns" o altă schiță a d-lui M. Beza, despre care spuneam că se numește „mi se pare, *Un necunoscut*".

E clar dar că eu mărturisesc în „răspuns" că nu am volumul la îndămînă, cînd citez din schițele lui, și nu era deci nevoe *să mă prindă* d. M. Beza. Mai mult: pentruce d. M. Beza nu menționează că nu există nici o schiță în volumul d-sale cu numele de *Un necunoscut*. Eu vorbesc în „răspuns" cam mult de istoria acestei schițe căreia îi dau un titlu greșit; de ce d. M. Beza nu *mă prinde* și aici? Schița se chiamă *Mortul*, nu *Un necunoscut*. In elementele ei de compoziție intră însă într'adevăr un necunoscut care moare subit, întocmai ca în nuvela d-lui M. Sadoveanu *Intr'un sat odată*, din volumul *Povestiri*. Psihologia confuziei mele e dar foarte explicabilă, cu atît mai mult cu cît și în schița d-lui M. Beza, ca și în nuvela d-lui M. Sadoveanu, intervine și calul mortului și gura satului. N'aveam eu dar dreptate să confund aceste două nuvele? Cum te' nșală memoria! Nu-mi neg însă eroarea și recunosc titlul adevărat al schiței d-lui M. Beza, deși d-sa nu l-a reclamat.—*I. B.*

A P E L

Către cetitorii și prietinii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI B.
Suma din urmă	**8950, 40**
C. Alexandrescu, profesor, Iași	20 —
I. D. Leonte, învățător, Mlăjet—Buzeu	2 —
Lista d-lui Gh. Mihalciuc, învățător, Agafton-Botoșani: Gh. Mihalciuc 2, Sofia Enășescu 1, în total . . .	3 —
Lista d-lui G. Chelariu, profesor, București: G. I. Chelariu 5, Pr. Simion Popescu 3, T. P. Păcescu 5, în total	13 —
Lista d-lui Dr. A. Voitinovici, Ploești: Dr. A. Voitinovici 10, Dutescu 2, Hortensia Morțun 2, Maria Niculescu 1, în total	15 —
Total	**9003, 40**

RECENZII

Mihai Codreanu. *Statui.* Sonete. Iași, 1914.

Sonetul e un gen literar dificil și ingrat. El cere dela un poet puterea de a condensa un sentiment sau o idee intr'o formă severă și rigidă, puțin prielnică largilor avinturi și liberei expanziuni a eului. In nevoia ei de exteriorizare rareori o personalitate puternică și bogată se poate limita la dînsul. Dela Eminescu ne-au rămas in acest gen citeva modele nepieritoare, dela Vlahuță și O. Carp citeva remarcabile. Unele din cele o sută de sonete ale d-lui Codreanu pot sta fără sfială alături de acele ale innaintașilor săi.

Poetul Iașilor e din familia parnassienilor (unul din sonetele sale slăvește pe Hérédia) prin forma sculpturală și caracterul plastic al versurilor sale, „săpate in marmură cu dalta", prin factura lor meșteșugită—produs al unei conștiinți artistice scrupuloase—, prin conturul lor majestos, precis și dur care evocă mai mult decît sugerează, prin efortul continuu către impersonalism, intelectualizare și infrinare a simțirii intime care apare in ele...

Lirismul meu e stăpinit și rece...
Taci, nu striga revolta mea. Pe liră
Nu vreau stridența gemetelor tale...

Tema sonetelor e variată. Unele sint tablouri istorice din mitologie, din evul mediu sau din trecutul Iașilor, altele evocă aspecte din natură in care sint proiectate stări de sentiment. In aceste din urmă reușește mai ales poetul, și unul din cele mai bune sonete ale sale e acel frumos „Simbolism de toamnă" care incepe cu versurile pline de vigoare și de sonoritate:

Ascultă glasul frunzelor bronzate,
Cind aspru vint de toamnă le frămintă;
E un suspin metalic ce 'nspăimintă,
Pornit din mii de frunze discordate.

Sonetele cu conținut filozofic cum e „Poem feeric" care sfîrșește astfel:

Te vezi fugind prin golul dintre stele
Pe-un strop de lut rătăcitor ca ele,
Minat de vintul sterp al intimplării...

Și-i ceasul indoelilor de sine,
Cind te frămintă tainele 'ntrebării:
In Lume ești, sau Lumea e in tine?...

deși cuprind ades imagini alese și frumuseți incontestabile de detaliu, le gust mai puțin. Sint atit de rari poeții care să poată cristaliza in versuri sentențioase, gindiri care deschid asupra sufletului nostru sau asupra raporturilor metafizice dintre om și univers o nouă și vastă perspectivă!... Și e poate deajuns, cind un poet știe să exprime intr'o formă personală o cugetare pe care alții au avut-o innaintea sa, mai ales cind acea cugetare nu poate intra in domeniul curent și nu se poate banaliza cu ușurință.

Concepția filozofică asupra vieții care se degajează din versurile d-lui Codreanu e o reminiscență din budhism, din Schopenhauer și din Eminescu. Lumea cu ale ei „nesfîrșite panorame" nu e decît o iluzie. Fondul ei e „minciună, sbucium și deșertăciune" și zadarnic se lasă omul minat in nebuna lui goană, de acea himeră, care e fericirea:

— Amici, v'am spus povestea fericirii:
Ne vine doar pe razele-amintirii,
In zborul ei himeric de nălucă...

...Și 'n veci gonind spre fermecata-i domă,
Tot brațu 'ntins ce crede c'o apucă,
Cuprinde 'n vid o umbră de fantomă...

Această filozofie e in armonie cu temperamentul de un pesimism pasiv și resemnat al poetului, temperament lipsit de orice pornire dinamică și in care asprul vint al destinului a inghețat parcă izvoarele vieții. El își face loc in sonetele in care poetul își aduce aminte de iubirea lui moartă pe care o cintă c'o calmă și discretă melancolie:...

Pătrunsă de-o suavă tresărire,
Incepe inima ușor să-ți bată:
Ca o privighetoare minunată
Suspină 'n tine dulcea amintire...

Și-atunci... tristeța ta suride par'că:
Prin lacul ei trecutul, ca o barcă,
Alunecă pe-a apelor oglindă...

Sau in acele in care vorbește regretul tinereții pierdute... Contemplind portretul adolescentului care a fost el odată, acest poet măsurat și rece găsește accente de o sinceritate profundă și pătrunzătoare...

— Ți-e milă poate, tinere, de mine,
Ori poate că revolta fierbe 'n tine,
Sau de dispreț tresari, ori de minie?
Sau poate că 'n sărmana mea ruină,
Vezi toată tinerețea ta senină
Inmormintată 'n sufletu-mi de vie...

Recea armonie de sonete a d-lui Codreanu, colecție aleasă de flori delicate de seră, nu va spune poate mult acelora care cer poeziei pasiunea, avintul, vigoarea gindirii sau sentimentul vag al misterului.

Iubitorii adevăratei arte se vor simți insă aproape de acest poet sobru, de acest artist de o rară probitate, care in cimpul literelor noastre, invadat azi de un exotism factice sau profanat de industrie și de reclamă, a știut să rămină un fidel al ei și nu s'a inchinat decît unui singur Dumnezeu: frumosul.

*

Ion Trivale. *Cronici literare.* București.

Autorul acestor incercări critice pare a fi tinăr, și in procedeele ca și in aprecierile sale el se ține de pulpana d-lui Dragomirescu „marele nostru critic care operează cu termeni așa de rebarbativi și totuși atit de fericiți, om neliniștitor prin marea sa seriozitate, expulzat prin ostracism tacit de seninii locuitori ai Parnassului romînesc". Ca și maestrul, d. Trivale are specialitatea analizelor pedante, pretențioase și greoaie, sămănate cu barbarisme de un aspect bizar.

Discutind cu un aparat științific considerabil, in care e vorba de Wallenstein și de Iuliu Cezar, „Apus de soare" al d-lui Delavrancea, d-sa vorbește despre „scindarea" și „discordarea" sufletului lui Ștefan; iar in ce privește concepția dramatică a Letopisețelor d-lui Sorbul, aflăm că „ea e uneori eclipsată de imbulzeala opacă a faptelor care nu converg spre dinsa".

Intr'un stil deseori bombastic d. Trivale lansează cu siguranța tinereței afirmații de felul acestora: „Poe-

zia romină ar fi găsit poate in Cerna pe Schiller al ei". „D. Sorbul e viitorul Hebbel al dramei rominești", „d. Dragoslav e moștenitorul umorului naiv și cald al lui Creangă"—afirmații care surprind sau provoacă surisul. Semnificativă pentru maniera autorului, imi pare mai ales următoarea caracterizare a d-lui Nicu Filipescu de a cărui „rigoare logică" și „fulgerare a verbului creator" a fost profund impresionat d. Trivale: „Cind ursuzul care a disperat de neamul omenesc intilnește figura masivă a lui Nicolai Filipescu, el stă locului, lăsind să-i cadă din mină lampa diogenică, de care nu mai are nevoe și strigă triumfătorul „Evrika". Cind artistul adevărat, care a disperat de arta rominească, intimpină, pe acest om intreg care e Nicolae Filipescu—acest caracter real superb, cum poezia romină a creat puține—el stă locului și exclamă ușurat: „Arta rominească nu e pierdută!" căci o realitate, care produce asemenea caractere, chezășuiește o poezie alta decit cea de acum. Cind privești acest bloc granitic colțuros, care e aparența personalității sale—simți că in miezul lui stă incătușată o statue de atlet; iar de-ți pleci urechea, auzi vibrind massa aspră in armonie surdă, vibrind de cintarea prizonierului pe care-l ascunde in sinul ei. Și cind vibrarea aceasta surdă iși sporește amplitudinea și se articulează, ea apare ca izbucnirea uriașă și armonică a verbului său inflăcărat". Junele critic n'ar face desigur rău să citească din vreme 'n vreme inainte de a lua condeiul „beția de cuvinte" a d-lui Maiorescu, scrisă acum aproape cincizeci de ani și totuși atit de actuală. Ii dăm acest sfat, fiindcă nu e desigur lipsit de talent și citeva aptitudini reale de inteligență, pătrundere și gust apar uneori in cronicele sale.

Caracterizarea activității critice a lui Ilarie Chendi e fericită, diatribele impotriva foiletonismului și a influenței gazetăriei in literatură ca și observațiile sale asupra poeziilor patriotice inspirate de campania 1913, mi se par juste și bine venite. Și nu pot să nu aprob pe d. Trivale cind vorbește de „caracterul de monedă calpă a versurilor d-lui Eftimiu", de „pseudo-virilitatea și de gongorismul d-lui Mehedinți", de „sensibleria picantă și de manechinurile dramatice ale d-lui Herz", de „acel libret cinematografic care e Ave Maria" sau de „poezia rece și sterilă ca eterul a d-lui Densușianu". Și emancipat de tutela maestrului său, devenit mai prudent in afirmații, mai concentrat și mai sobru in stil, d. Triviale va spune poate, cindva, lucruri interesante.

O. E.

***

H. Stahl. *Un romin in lună*. București 240 p., pr. 2 lei.

Sint simpatici oamenii care, după o zi de luptă cu păcatele altora și cu patimile lor insile, sara iși așează luneta pe-o terasă sau intr'un balcon; și deacolo, de sub acoperișul unei case modeste, atrag spre pămint cerul, cu toată bogata lui podoabă de stele mari și mărunte.

Deaceia, cu bunăvoință am luat in mină volumul d-lui Stahl; l-am răsfoit in treacăt și am privit admirabilele desene de d. Stoica. Ne-am adus aminte de desenele din „Insemnările lui Neculai Manea" și din „Neamul Șoimăreștilor" făcute tot de d. Stoica, cu o măestrie neintrecută incă la noi. După trecerea in revistă a gravurilor, am cetit cu deamănuntul pagină cu pagină; și regret că, in afară de „ilustrații", nu m'am oprit decit la această comparație: „...vezi cerul ciuruindu-se cu atit de multe ințepături aurite, incit iți vine uneori să crezi că o să se rupă cortina cea veche și neagră dintre Raiu și Pămint și că lumina orbitoare a

Paradisului o să se arăte toată oamenilor, ea care acum se intrezărește doar prin găurile vechei cortine: stelele."

D. Stahl a vrut să devină un Flammarion al Rominilor; a impletit o povestire fantastică cu cunoștinți de astronomie. Dar... „rominul din lună" a trăit prea pe malul Dimboviței; și apoi vrea cu orice preț să facă „spirite". Iată cum scrie d. Stahl: „...adresam Pămintului cele mai nemeritate epitete. Bietul Pămint, cit l-o fi țiuit urechile!"; „...mă răsuceam cu ondulații de sirenă luind la poze academice de o eleganță atit de specială incit ar fi ris de mine toate curcile de pe Pămint de m'ar fi putut vedea"; „Lasă că mă tot incurcam..."; „tenul Lunei buboase..." „avea urgentă nevoe de cantități colosale de pudră și cremă Flora..."; „Ocolese, umblind mai repede, greie căruțe de fier, ce s'afundă in intunerecul străzii Rinocer, gindind că și guturaiul e uneori folositor."; etc., etc...

Dar d. Stahl e și critic social; vorbește despre „mocirla luptelor meschine arriviste" și uneori chiar devine agresiv: „Asemenea ție (omidă), parvenitul, vițios și tiritor, de toți e curtenit cind aurul ce are sclipește in desjuns ca scirba să dispară". Iar simbolul doctrinei d-sale politice il găsim chiar in Lună: „Carpații lunari figurau la perfecție două inițiale ce vor fi odată scumpe intreg neamului rominesc: N. I.".

Și iarăși se intoarce d. Stahl la „spirite":

Pareă niște degete reci, cu unghii groase și mari, ne gidilă in sin, vrind cu orice preț să producă efect agreabil și hilariant.

Rd. S.

***

Dr. G. N. Leon. *Bosnia și Herțegovina sub stăpinirea Monarhiei Austro-Ungare*. București, Imprimeria Independența, 1914.

O expunere sistematică făcută după date oficiale a progreselor realizate de această provincie de la ocuparea ei de către imperiul Austro-Ungar in anul 1879 și pănă astăzi. Materialul studiat e impărțit de autor in trei părți: „a) o parte relativă la populație adică la partea vie a organizării de Stat, arătind cum se manifestă in puterea ei de a trăi, b) o a doua impărțire e relativă la organizarea administrativă și politică, c) iar ultima parte se referă la dezvoltarea economică in diferitele ramuri de activitate". Din datele statistice relative la poporație relevăm că in 1910 populația acestei provincii era de 1.898,044 de suflete impărțită după confesiuni in modul următor: Sirbi ortodocși 43,49%, Musulmani 32,25%, Catolici 22,87%, Israeliți spanioli 0,43%, alți Israeliți 0,19%, Evanghelici 0,33%, alte credințe 0,01%. Dacă comparăm aceste date cu acele din epoca ocupării Bosniei și Herțegovinei de monarhia habsburgică, vedem că sporul total al populației a fost in 31 de ani de 847,000 de suflete și că acest spor repartizat pe confesiuni reprezintă o scădere relativă a elementului musulman (de la 38,73% la 32,25%), și o creștere a celorlalte confesiuni. Alte date interesante găsim relativ la măsurile luate pentru sănatatea publică, pentru cultura poporului in care direcție s'au realizat progrese insemnate in organizarea cultului, relativ la organizarea politică și administrativă, acea financiară, acea a justiției și acea a construcțiilor. Limba oficială e limba țării; la intrarea in slujbă funcționarii trebue să facă dovada cunoașterii acestei limbi. De aceia funcțiunile administrative sint impărțite in Bosnia și Herțegovina aproape la toate națiunile ce trăesc acolo. In anul 1910 erau funcționari in aceste provincii 1277 de Austrieci, 347 de Unguri, 588 de Poloni, 295 de Ruteni, 1247 de Cehi, 3588

Bosniaci, 858 de Sirbi, 2671 Croaţi, 399 Slaveni, 32 *Romîni* etc. In partea a treia relativă la viaţa economică găsim date interesante asupra organizării proprietăţii funciare rurale. Proprietatea imobiliară, care reprezintă aproape unica avuţie naţională, e guvernată de vechi legi otomane care şi astăzi sînt în vigoare. Găsim acolo forme de organizare primitive de mult dispărute la noi ca: dreptul de preferinţă, adică privilegiul de cumpărare pentru anumite persoane, vacufurile, acele bunuri de mînă moartă destinate unor scopuri de binefacere şi aproape scoase din circulaţie, însfîrşit un sistem de raporturi agrare datind din evul mediu şi în care s'a păstrat până azi raporturile feudale. După acest sistem stăpînul numit *Aga*, *Bey*, sau *Spahija* primeşte o cîtime anumită din producţia pămîntului, pe care-l munceşte *Kmet*-ul un fel de neoiobag, un deţinător provizor de drepturi de posesie asupra cărora nu poate dispune. Kmetul nu e el însuşi de altfel decît un membru din *Zadruga*, comunitatea familială care stăpîneşte pămîntul lăsat ei la dispoziţie de stăpîn. Guvernul din Bosnia şi Herţegovina a făcut să se voteze în 1911 un proect de lege pentru răscumpărarea şi eliberarea treptată a Kmeţilor, lege care pusă în aplicare a început să dea bune rezultate. Din cercetarea întregii broşuri se vede că autorul este îndreptăţit cînd susţine în concluzie că în treizeci de ani „stăpînirea Austro-Ungară a izbutit a transforma această provincie înapoiată în o ţară menită a concura cu civilizaţia Europei.

E. T.

***

Locotenent comandor C. Negri. *Din însuşirile bune ale neamului.*

Căpitan Frederic Mayer. *O latură a pregatirii de răsboiu.* O broşură de 50 pag. Bucureşti.

I. O carte necesară totdeauna, dar mai ales în vremea de azi, pe ale cărei pagini se povestesc faptele de arme ale Rominilor din toate timpurile, despre care se poate spune, cu oarecare rezerve, mult bine şi care,—dacă n'ar fi limba prea îndepărtată de graiul popular,—ar trebui să fie cartea de citire a soldaţilor noştri. Căci nu numai viţiul e contagios, ci, pentru demnitatea omului, trebue să credem că şi virtutea are aceleaşi proprietăţi.

In ce priveşte materia volumului, nu se poate imputa autorului că amestecă irealul cu adevărul, posibilitatea cu faptele reale, de oarece pentru scopul urmărit, adevărul şi minciuna au aceiaşi valoare; ar fi fost de dorit numai să nu facă chiar în Eminescu interpolaţiuni de natura următoare:

„Mircea însuşi ca un *Eol al neamului*,
mînă 'n luptă vijelia *îngrijitoare*
„Care vine, vine, vine, calcă totul în
picioare",

căci asta-l duce dincolo de ţinta propusă.

Desigur, ne zicem terminînd ultima pagină, vitejia este în singele poporului nostru; decît concepţia asta simplă şi optimismul acesta, oricît de robust, nu este suficient; virtutea războinică a neamului nostru trebue susţinută şi mărită prin altceva. Prin ce anume?

II. Printr'o *politică de prevedere socială, prin legi, instituţii şi măsuri de ajutor social*, căci „războiul cere dela orice popor o solidaritate deplină pentru lupta tuturor contra duşmanului din afară" şi „politica de ajutor social poate fi socotită şi ca un element al pregătirii de războiu, întru cît ea contribue la întărirea vigoarei fizice a unei pături numeroase a naţiunii, prin acţiunea de prevenire şi vindecare a relelor sociale".

In astfel de măsuri este rădăcina vitejiei romîneşti, pe care o relevăm totdeauna cu o justificată mîndrie; într'o ţărănime sănătoasă, cultă, liberă şi cu o bună stare economică. Există în populaţia noastră această forţă economică morală, pe care o admirăm la Germani, şi care singură dă o putere însutită tunurilor şi baionetelor?

Din acest punct de vedere războiul actual a venit pentru noi prea devreme; ne-a surprins în mijlocul, sau mai bine la începutul acestei *pregătiri de războiu*. Căci, cum foarte bine spune căpitanul *Titus Frederic Mayer* în broşura de faţă, „Romînia este printre ţările care au progresat mai puţin pe acel tărîm; vina nu e a nimănui, căci progresele în domeniile faptelor sociale se săvîrşesc încet, după multe străduinţi şi prefaceri; cei cincizeci de ani de viaţă socială modernă nu puteau să transforme radical starea economică-culturală a întregului nostru popor, atît de greu încercat de robia-i seculară.. rezultatul a fost că ţăranul, care în decursul vremurilor a zăcut în liniştea mormîntului şi răbdarea desnădejdei, a continuat să rămînă în aceiaşi stare".

Sînt fatalităţi istorice tragice. In cele 50 de pagini ale broşurii, autorul face un rezumat clar al legilor de prevedere socială din timp de pace şi războiu atît din ţara noastră cît şi din Germania, Austria şi Anglia; iar ca încheere spune: „Nu lipsesc bunele legiuiri, măsuri şi instituţiuni; ba chiar sîntem cel dintîiu stat din răsăritul european, care a introdus un sistem de asigurări muncitoreşti. Dar legile nu se respectă şi nu există energia necesară pentru a aplica sancţiuni.... Respectul legilor este la noi un ideal".

E de prisos să relevăm utilitatea broşurii.

*

George V. Haneş. *O doctrină romînească de luptă.* Un volum de 122 pag. „Minerva" Bucureşti. preţul 1 leu 60 bani.

Sub acest titlu se cuprinde o materie variată, culeasă de autor din diferitele sale lecţiuni, pe care le rezumă, le citează şi pe ici pe colo îşi face observaţiile sale. Astfel *Istoria armatei romîneşti* de N. Iorga şi *Puterea armată la Romîni* de N. Bălcescu îi dau 22 pagini; în alte 18 pune în relief prin multe şi nimerite citaţii, munca, pe care Marele rege, Carol I, a închinat-o organizării şi ridicării armatei noastre. Vine în urmă, sub titlul *Spiritul ofensiv al infanteriei noastre* un comentar al regulamentului de lupte şi manevre. Urmează apoi note cu variat cuprins; în urmă o conferinţă mai întinsă asupra tacticei şi strategiei lui Frederic II al Prusiei, apoi iarăşi note în care relevăm pe cele asupra campaniei din 1913, unde se face apologia greşelilor campaniei, apologie, conform respectabilelor tradiţiuni ale moravurilor nostre, împănată cu multe graţiozităţi la adresa criticilor. Volumul se încheie cu o notă, *Idealismul în armată*, unde autorul, sedus de vorbăria presei franceze, îi reproduce aprecierile jignitoare în privinţa armatei germane.

Cam acesta este cuprinsul volumului şi denotă la tinerii ofiţeri o pornire lăudabilă de a-şi lărgi şi întinde cunoştinţele.

M. Z.

***

I.-A. Candrea şi Ovid Densuşianu. *Dicţionarul etimologic al limbii romîne.* Fascicola IV, pag. 145—224. Bucureşti, Socec. 1914.

Etimologiĭ *nouă* aparţinînd autorilor s'nt foarte puţine, abia vreo zece.

Autoriĭ utilizează etimologiile mele, însă—pîră veche!—uită să mă citeze, astfel pentru: *nămae<animalia* (propusă de mine în Arhiva, Ianuar *1905*, p 35), *uin<ovinus* (Arhiva, April *1907*, p. 180), *pidurită<pedulis* (Etimologiĭ Romîneşti, *1910*, p. 33), *strîocl'u<strabus+ocl'u* (Arhiva *1912*, p. 398), *pup* 'embrasser', < **puppa* (Arhiva, Mart *1905*, p. 131).

Alte etimologiĭ de ale mele sînt pur și simplu lăsate la o parte.

*

Ion D. Țicăloiu. *Zum Rumänischen, lai-lae*, in Zeitschrift für romanische Philologie, XXXVIII (1914), Heft 4 (ausgegeben den 15 August 1914), p. 485—490.

Acum vreo doĭ anĭ redacția noastră a primit o broșurică de 12 paginĭ (primele 4 goale): *Ion D. Țicăloiu, Ortografia fonetică a limbi romîneștĭ*, Berlin, 1912 (pag. 3: XVI Noemvrie MCMXII; pg. 5: Sf. Dumitru [26 Noemvre] 1912), dedicată Domnuluĭ *Matheĭ M. Drăghicénu*.

Se vede că această lamentabilă broșură, pe care noĭ n-am maĭ semnalat-o, a făcut impresie excelentă în străinătate, căcĭ ĭată-l pe Țicăloiu gogoțat a Zeitschrift für romanische Philologie.

Și de ce se ocupă el, mă rog? De cuvîntul *laĭă*.

Țicăloiu știe că *laĭă* este uzual în dial. mr., unde însamnă *negru*, și că nu există în limba din regat, dar admite că ar fi existat odinioară și s-ar fi maĭ păstrînd azĭ izolat, sub forma feminină, în 'mioriță *lae*, *lae* bucălae', și anume cu ințelesul *alb bătînd în galbăn*:

„In 'Miorița' o mioară este astfel denumită de bacĭul eĭ: mioriță *lae*, *lae* bucălae (v. Tiktin, Elementarbuch, 180) [sic!]. Toțĭ traduc orbește—să mi se ierte expresiea prea tare—acest *mioriță lae* prin 'brebis noire' orĭ 'schwarzes Schäflein' [!]. Nimenĭ nu vra să cetească cîntecul maĭ cu atenție [!] El însușĭ indică culoarea linĭĭ oițiĭ noastre. La această apostrofă urmează imediat următoarea descriere a animaluluĭ: dar cea mioriță, cu lîna *plăviță*, de treĭ zile-ncoace gura nu-ĭ maĭ tace, iarba nu-ĭ maĭ place.

Și această *mioriță lae*, a căreĭ lînă este *plăviță*, trebue de hatîrul lexicografieĭ să fie neagră [!]. Lîna eĭ nu este macar *plăvană* 'cenușiă deschis'; ca este *plăviță*, adică 'alb bătînd în galbăn'."

In fine Țicăloiu descopere etimologiea cuvîntuluĭ în chestiune: *laius*, atestat la Ducange sub forma feminină *laia*.

Din nenorocire Ducange nu poate preciza ințelesul cuvîntuluĭ, iar după Forcellini cuvîntul ar fi însemnînd *albastru deschis*. Fiindcă cuvîntul a însemnat în orice caz o culoare deschisă (nunquam nigra, non lucida, sed tantum *laia*, vel lactina), Țicăloiu profită de ocazie și îl traduce prin *cenușiă deschis*.

Dar chiar dacă am admite că *laius* a însemnat *cenușiă deschis*, încă nu ne-am putea explica derivatul romînesc cu ințelesul *blond*, și maĭ puțin încă cu ințelesul *negru*.

In realitate *lae* din 'mioriță *lae*, *lae*-bucălae' este orĭ femininul luĭ *laĭă* 'negru' și se referă numaĭ la cap, orĭ maĭ probabil un fragment al cuvîntuluĭ *bucălae*. Exemple numeroase de astfel de fragmente am adus în lucrarea mea Despre Cimiliturĭ, unde, în acelaș timp, am dat și etimologiea luĭ *laĭă*: o scurtare din **gălaĭă* < lat. *galla* 'noix de galle employée pour teindre en noir', cf. mr. *lilĭ* și *gililĭ* 'noir'.

Observ că în sîrbește există următoarele cuvinte: *galoș* 'schwarzes Band', *galin* 'equus ater', *galun* 'limbus', *galičast* 'ater', care ar putea fi în legătură cu cuvintele romînești citate maĭ sus.

*

W. Meyer-Lübke. *Rumänisch, Romanisch, Albanesisch*, in Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien, I (1914) 1—42.

Autorul caută să caracterizeze limbile romînă, dalmată și albaneză în ce privește fonetismul lor și să stabilească astfel asămănărĭ și deosebirĭ.

Pasajul privitor la limba romînă este susceptibil de o discuție maĭ largă. Vom releva cîteva lucrurĭ.

Consonantele finale din elementele latine cad în romînește. D-l Meyer-Lübke admite însă că consonantele finale s-ar fi păstrat la monosilabe. De aicĭ o întreagă teorie cu „excepțiĭ" care de fapt nu există.

In adevăr la pag. 14 autorul scrie: „consonanta finală cade la cuvintele de maĭ multe silabe, se păstrează însă la monosilabe dupăce s-a adăugat o vocală: *fiere* < *fel*, *miere* < *mel*, *sare* < *sal*, *este* < *est*, *sîntu* (sic!) < *sunt*; *nu* este o formă neaccentuată cași vechile *e* < *est*, *su* < *sum*".— Maĭ întăiŭ observăm că autorul nu dă nicĭo explicație vocaleĭ pe care o adauge la finalul cuvintelor,—*e* la *fel*, *mel*, *sal*, *est* și *u* la *sunt*.— *Fiere*, *miere*, *sare* provin din *fele*, *mele*, *sale*, formele populare unice rezultate din preponderența formelor de genetiv, dativ și ablativ; *este* < lat. pop. **este* < *est* + -*e* analogic dela pers. 3 sg. indicativ prezent a verbelor de conj. II, III, IV; *sînt* < lat. pop. **suntu* < *sunt* + -*u(nt)* dela verbele de conj. II, III, IV. Prin urmare și *nu* < *non*, *e* < *est* și *su* < *sum* sînt forme regulate.

„O oarecare greutate prezintă *șase*. Trebue să admitem că *sex* a trebuit să se schimbe în romînește în **sies*, nu în **sieps*, încă înainte de disparițiea consonantelor finale, cînd poate, prin analogie cu *cince*, *siepte*, a căpătat un -*e*, poate și numaĭ fiindcă era monosilab".— Este vorba aicĭ tocmaĭ de monosilabe și decĭ fraza „poate și numaĭ fiindcă era monosilab" pare curioasă.— *Șese* < lat. pop. **sexe* < *sex* + -*e* supt influența luĭ *quinque*, *septe(m)*.— Din *sex*, cu pierderea consoanteĭ finale și adăugirea unuĭ *i* plural analogic, cași la *doĭ* < *duo*, *treĭ* < *tre(s)*, s-a născut forma **șeĭ* din *șeisprezece* și *șeizecĭ* (v. Etimologiĭ Rom. 69).

„Este frapant apoĭ *zi* < *dic*, *fă* < *fac*, deoarece, după modelul luĭ *fiere* etc., ne-am aștepta cu atît maĭ mult la **zice*, **face*, cu cît prin aceasta s-ar fi cîștigat forme care ar fi trecut în schema generală... Este vorba aicĭ de un fel de formă scurtată de imperativ".— *Zi*, *fă*, apoĭ *du* sînt *dic*, *fac*, *duc*, cu căderea consonanteĭ finale, fenomen de apocopă, nu de scurtare.

Tot prin pierderea regulată a consonantelor finale se explică *treĭ* < *tre(s)* + *i* plural analogic, *noĭ*, *voĭ*, < *no(s)*, *vo(s)* + *i* plural analogic.

„*Pt* înainte de accent se preface în *t*, [iar după accent se păstrează], dupăcum *x* după poziția accentuluĭ dă *ps* orĭ *s*, așadar *șepte*. însă *a căta* < *captare*, *coapsă* < *coxa*, însă *măsea* < *maxilla*. Că **raptione* se păstrează ca *răpcĭune* 'toamnă' [sic!], nu este surprinzător, deoarece avem alăturĭ verbul *răpesc*, dacă nu cumva cuvîntul este „pur și simplu o fabricație a școaleĭ latiniste" [!], maĭ greŭ este însă *supțire* < *subtilis*, în care cu greŭ se poate vedea influența luĭ *supt* 'ausgesogen'" (8).— Observăm maĭ întăiŭ că nu există exemple sigure de *pt* > *t*. Insuș autorul spune în notă că trebue să renunțăm de a deriva pe *căutare* din *captare* și să-l considerăm ca o variantă a luĭ *căutare* < *cavitare*. Afară de *supțire*, avem apoĭ *coptură*, *făptură*, *friptură* apoĭ megl. *fat* = dr. *fapt*, *astret* 'sterp' < *strictus*, *ștet* = dr. *aștept*.

Răpcĭune, cuvînt popular care însamna 'septemvre', nu 'toamnă' (atestat și ca nume de localitate în jud. Neamț), provine din **raptione* cași *ințelepcĭune*) din **ințelepțĭune* < *intellectione*. Despre influența verbuluĭ *răpesc*, cu un ințeles așa de deosebit, nicĭ vorbă nu poate fi.

Regula luĭ *x* > *ps*, *s* este și ea fragilă. Dacă *x* > *ps* înainte de accent, atuncĭ cum se explică *șese* < **sexe*, apoĭ mr. *frapsin* alăturĭ cu dr. megl. *frasin*, un perfect simplu ca *fripse* < *frixit* alăturĭ cu *zise* < *dixit*?

„Un fenomen important este *aŭ* care înainte de accent și-a pierdut deaseme-

nea elementul labial: *răpaus* alăturĭ cu mr. *arăpăsare*, *faur* < *faber*, dar megl. *fărecari*, rom. *fereca*" (8).—Maĭ întăĭŭ *răpaus* este un neologism; cuvîntul popular s-a păstrat în mr. (Dal.) *arîpăs* decĭ cu *a*, nu cu *aŭ*. Apoĭ în megl. se zice *fęric-firicari*. Megl. *fęric*, dr. *ferec* < **ferricare* < *fabricare* + *ferrum*, şi prin urmare cuvîntul nu are ce căuta aicĭ. Aşa dar în realitate autorul nu aduce ca exemplu de *aŭ* > *a* decît pe *arîpîsari* (Dal). Să presupunem chiar că ar maĭ putea cita încă vreun exemplu. De aicĭ însă nu se poate trage regula generală că *aŭ* înainte de accent se preface în *a*, căcĭ ne vom lovi de *laud-lăudare*, *caut-căutare*, *cotare*, mr. *gîudescu* < *gaudeo*, *răposat* < *repausatus*.

Tot ce spune autorul la gag. 9 despre istoriea luĭ *j* trebue refăcut după Philippide, O Rămăşiţă din timpurĭ străvechĭ, Iaşĭ, 1914.

„Unicul exemplu de *gĭ* este *curea*" (9).—Admiţînd că *curea* < *corrigia*, maĭ avem *maĭ* < *magis*.

Sufixul augmentativ *oncus* s-a schimbat în *-oĭŭ* şi nu în *-uĭŭ*, cum ar fi fost de aşteptat, nu supt influenţa luĭ *o* din sufixul *-toriu* (10), ci prin diferenţiare de sufixul diminutiv *-uĭŭ* < *-uleus*.

G. P.

***

Guglielmo Ferrero. *Entre les deux Mondes.* Librairie Plon, Paris.

In aceste vremuri grele, cînd fiecare trebue să-şi facă un examen de conştiinţă, am cetit această carte, în care sînt puse în discuţie toate credinţele curente ce se găsesc la baza tuturor aprecierilor noastre. Volumul cuprinde discuţiile ce au avut loc într'un cerc restrîns şi ales, pe vaporul *Cordova*, pe care autorul a făcut călătoria din America de Sud la Genua. Rolurile principale le ţin filozoful inginer Rosetti, diplomatul Cavalcanti şi omul de afaceri, avocatul Alverighi. Pe al doilea plan vin figura foarte vie şi vibrantă a doamnei Ferrero, figura autorului, a doctorului şi a amiralului vaporului. Pentru întreaga viaţă de pe vapor are importanţă şi frumoasa milionară M-me Feldmann, prin toaletele, perlele, bogăţiile şi viaţa ei intimă. Multe din faptele notate de savantul istoric italian nu sînt destul de vrednice de a fi raportate, iar informaţiile ce le culege dela clasa a treia şi cele despre doamna Feldmann frizează mahalagismul cîteodată: cel puţin aceasta e impresia personală a recenzentului.

Dar valoarea reală a volumului nu stă aici, după cum am mai spus, ci în discuţiile, care se desfăşoară cu o anumită logică şi care tind spre un anumit scop. Ideia fundamentală ce rezultă din ele este că nu există vre-un criteriu infailibil pentru a judeca valorile estetice, religioase, ori etice. Filozofia enunţă acest adevăr simplu şi cunoscut: în domeniul valorilor, logica n'are sancţiune. Viaţa însă trebue trăită şi pentru aceasta e absolută nevoe de a recunoaşte anumite valori estetice, morale şi religioase. In ultimile pagini, inginerul Rosetti încearcă să proclame cîteva valori, fără să tranşeze chestiunea alegerii între America, lumea cantităţii şi Europa, lumea calităţii. Şi în partea constructivă a filozofiei sale, Rosetti nu e aşa de norocos ca în cea negativă, deşi filozofiile care creiază sînt mult mai interesante şi mult mai utile. Mai adaog încă, că prezintă importanţă şi caracterizările ce se fac domeniului moral şi celui estetic, cu toate că aceste caracterizări sînt puţine la număr şi nu epuizează chestiunea nici pe departe.

Meritul de frunte al acestei lucrări este că face accesibile marelui public discuţiuni destul de dificile, adăugînd o amărăciune în plus amărăciunilor de azi.

P. R.

***

Mieczyslaw Szerer. — *La conception sociologique de la peine.* — Paris — Giard & Brière — 1914 — 8° — 204 pg. — 5 frs.

Considerînd sociologia ca o ştiinţă specială — în sensul lui Simmel, autorul cercetează fundamentul esenţial al pedepsei; ceia ce se repetă continuu şi imutabil în acest fenomen este egoismul unei clase dominante care are interesul de a menţine o anumită organizaţie politică a unei cooperaţii sociale.

Ca atare, pedeapsa, represiune penală, n'a putut apare decît în sînul unei cooperaţii şi atunci numai împotriva răzbunării, care—prin esenţa ei individualistă, bazată pe pasiune, nelimitată în satisfacerea ei, extensibilă şi îndelung perpetrabilă, sub forma de vendetta — constituia o turburare, o sustragere de sub puterea organizaţiei, cooperaţiei, o iniţiativă particulară şi o revoltă.

Izvorul răzbunării şi acel al pedepsei sînt, astfel, cu totul opuse şi distincte: pasiunea e al uneia, necesitatea menţinerii organizaţiei e al celeilalte. Nu se poate vorbi, deci de o continuitate şi de o directă influenţare într'o răzbunare şi pedeapsă. Mai mult, pedeapsa reacţionează împotriva răzbunării, manifestare a unui individualism ce strică continuitatea guvernării şi nivelarea tuturor cooperanţilor ce trebuesc reduşi la un tip... oficial.

Concepţiunea sociologică a pedepsei ne arată că în tot timpul, dindosul tuturor prefacerilor pedepsei şi a ideologiei care a înconjurat-o, se găseşte acelaş fundament: menţinerea organizaţiei politice a unei cooperaţii, ori a unei clase dominante. Pedeapsa trece din mînă în mînă, la diferite clase, dar în fond rămîne aceiaşi.

Caracterul altruist al pedepsei e tactica organizaţiei: impedică, sub aparenţa protecţiunii intereselor private a producătorilor din cooperaţie, iniţiativa particulară, apără chiar pe culpabil, stabileşte un tarif de compoziţie, un talion, care nu e decît simptomul succesului definitiv al pedepsei. Intinderea aceasta a pedepsei asupra tuturor intereselor creşte în raport cu creşterea poporaţiei şi a gradului de socializare şi independenţă, cînd cooperaţia nu-şi mai poate apăra singură interesele ei şi cînd specializarea leagă mai trainic pe om de cooperaţie. Raportul dintre pedeapsă şi răzbunare e de opoziţie reprezentînd, una, organizaţia — cealaltă, iniţiativa individului.

Pedeapsa asigurînd, însă, singurul mod de viaţă socială sigură, individul se găseşte oprimat de ea. Şi mai ales în cooperaţiile cu drepturi neegale.

Conflictul acesta se va tempora „cu cît cooperaţia va fi fixată în cadrele indicate de idealul realizabil al justiţiei, şi cu cît pedeapsa va servi exclusiv interesele răspîndite pretutindeni în grup", cu cît organizaţia va fi astfel ameliorată. Astfel, pedeapsa va avea mai multă valoare morală, nemai avînd de aparat interese de clasă.

Aceasta poate fi într'o cooperaţie cu drepturi egale — fie această cooperaţie ideală societatea socialistă, fie ea „societatea liber-voitorilor" a lui Stammler, fie ea „asociaţia liberă a muncii" a lui Loria.

Conflictul va dăinui încă, dar atunci, pedeapsa fiind acceptată de toţi, ea va micşora şansele pericolului individualist în limitele posibilului acaparînd interese de o valoare morală mai înnaltă — iar organizaţia ideal democratică va da avînt tuturor facultăţilor dela care omenirea îşi aşteaptă înflorirea ei, nemaiavînd a se teme de iniţiativa ce ar putea răsturna o clasă dominantă.

A. Gr. P.

***

Léon Duguit. *Les Transformations du droit public.* 1914. Paris Colin 3.50.

Aceiaşi evoluţie se realizează în toate

domeniile Dreptului: un sistem juridic de ordin realist și socialist înlocuește sistemul anterior de ordin metafizic și individualist.

Vechiul sistem de drept public se baza pe două idei: 1) Ideia de suveranitate a statului, suveranitate avînd ca titular originar națiunea personificată și constituind pentru stat un drept subiectiv. 2) Ideia de drept natural inalienabil și imprescriptibil al individului—constituind pentru el un drept subiectiv.

Dreptul subiectiv al individului e anterior statului, opunîndu-se dreptului subiectiv al statului, care-i obligat să se organizeze astfel încît să proteje cît mai bine drepturile individuale. Pentru asta statul trebue să înființeze servicii de răsboiu, de poliție și de justiție.

Acesta e întregul sistem subiectivist, metafizic și imperialist al revoluției franceze.

Cu toată pretenția de adevăr etern, acest sistem s'a transformat pe încetul. Treptat se afirmă adevărul că omul individual e o creație a spiritului, că noțiunea de drept presupune viață socială și deci omul nu poate avea drepturi individuale anterioare statului; drepturile lui nu pot să izvorască decît tot din societate. Pe de altă parte economia națională se substitue economiei domestice. Și atunci o serie nouă de instituții și servicii industriale trebuesc organizate și asigurate. Ceia ce apare acum pe primul plan nu mai e puterea de a comanda a statului, ci obligațiunea de a îndeplini anumite datorii; cei care dețin puterea n'au un drept subiectiv de putere publică, ci datoria de a întrebuința puterea pentru a organiza serviciile publice. Noțiunea de serviciu public devine noțiunea fundamentală a dreptului public modern.

Astfel se poate spune că dreptul public este *dreptul obiectiv* al serviciilor publice, bazat pe noțiunea de *funcție socială* a guvernanților.

Autorul analizează apoi această evoluție în ce privește diferite instituții și principii de drept public.

In rezumat, această evoluție are ca rezultat înlocuirea noțiunii de drept subiectiv al statului, cu noțiunea realistă de funcție socială. Și dacă în ce privește dreptul civil (Transformations générales du droit privé) Duguit găsește adversari serioși, care fără a nega dezvoltarea noțiunii de funcție socială—noțiune de altfel fecundă în efecte—susține că ea nu poate exclude noțiunea de drept subiectiv al individului; în dreptul public obiecțiunile pot fi mai ușor înlăturate.

Și acum termin cu o citație.

Analizînd această evoluție în ce privește *legea*, care în vechiul sistem ca emanație a voinței suverane a statului, nu putea fi obiectul unei critici contencioase, arată că acum concepția după care justiția poate aprecia constituționalitatea legilor e din ce în ce mai mult admisă și aplicată:

„Aceiași soluțiune a fost de curînd adoptată de tribunalul de Ilfov (București) la 2 Februar 1912 și de Curtea de Casație a Rominiei, care a confirmat sentința (16 Mart 1912). Aceste deciziuni sînt remarcabil redijate." „Excepțiunea de neconstituționalitate fiind astfel opusă, tribunalul de Ilfov a declarat-o recevabilă și fondată, prin o sentință foarte clar și foarte puternic motivată." (pag. 100—101).

A. G. C.

* * *

R. H. Best and C. K. Ogden. *The Problem of the Continuation Scool.* London, 1914.

Atențiunea ce defunctul rege Carol acorda meseriașilor industriali este dovedită de mai multe fapte. Mai întîiu, el însuși învățase o meserie (tîmplăria) cu care se ocupa de aproape în tinerețe. Apoi, pe toate domeniile Coroanei a căutat să dezvolte o oarecare industrie și chiar averea sa privată a plasat-o în multe întreprinderi industriale naționale.

Mai acum un an a dăruit o sumă însemnată pentru con-truirea spitalului „Principele Nicolae" din Azuga, destinat muncitorilor industriali și meseriașilor de pe valea Prahovei, pe care l-a dăruit Casei Centrale a Meseriilor. Toate aceste fapte vor rămîne însă pe planul al doilea, față de enorma importanță ce o poate căpăta pentru țară, noua Fundațiune prevăzută în testamentul Său, privitoare la înființarea în București a unei noui școli pentru meseriași, după modelul celor din München. Acest institut este menit a revoluționa la noi învățămîntul meseriilor, îndrumîndu-l pe calea cea mai rodnică, singura care va putea avea drept urmare progresul tehnic și cultural al meseriașului romin și putința lui de a concura în mod eficace pe cei străini.

Rîndurile următoare sînt o încercare fără pretenții de a contribui la cunoașterea acestui sistem de învățămînt și a importanții lui, în așteptarea studiilor serioase asupra acestei chestiuni, ce nu vor întîrzia să apară, ca o urmare firească a înființării noului institut.

Sistemul de școale pentru meseriași, despre care e vorba aici, este opera unui pedagog bavarez G. Kerchensteiner, care și-a cîștigat prin aceasta o reputațiune universală. Străini din toate țările din lume au venit să viziteze aceste școli, iar cărțile sale în care și-a expus sistemul, au fost traduse în mai multe limbi străine. Astfel, chiar anul acesta, a apărut un mic volum, cuprinzînd impresiile a doi Englezi care au studiat organizarea acestor școli. Volumul este intitulat *„The Problem of the Continuation Scool"* și dintre autorii lui *R. H. Best* și *C. K. Ogden*, ultimul este traducătorul în englezește al operei principale a lui Kerschensteiner „Die Grundfragen der Schulorganisation".

Să vedem acum care sînt ideile conducătoare ale sistemului de învățămînt al lui Kerschensteiner.

Un prim punct fundamental este că, într'o țară democratică, învățămîntul nu trebue să se mărginească la a da posibilitatea unei minorități talentate din copii să se urce la situațiuni mai înalte; învățămîntul public trebue să tindă a da marei majorități a copiilor care vor constitui masele populare viitoare, cîtimea de educație a minții și sufletului necesare ca să devie buni cetățeni ai Statului; sau ca să întrebuințăm felul de exprimare al autorului, să înceteze de a avea o „funcțiune individuală" pentru a deveni în „funcție socială".

In acest scop, școala primară (chiar cu opt clase, cum e la München) nu este suficientă, de oare-ce copiii o părăsesc prea devreme și învățămintele căpătate se pierd pînă la majoritate.

E deci nevoe absolută de *continuarea* învățăturii căpătate în școala primară pentru toată lumea, chiar și pentru acei care intră imediat în lupta pentru existență.

Școlile lui Kerschensteiner sînt tocmai școli de continuare (Fortbildungschulen) pentru acești copii.

Toată educațiunea în aceste școli se învîrtește în jurul profesiunii elevului. Căci prima condiție ce trebue să îndeplinească un bun cetățean, este ca prin munca lui să folosească obștii. El trebue deci să-și cunoască bine meseria și școala trebue să dezvolte într'însul plăcerea de a munci în meseria ce și-a ales.

Situația ucenicilor în mai toate profesiunile a stabilit însă demult convingerea că la prea puțini patroni se atinge acest rezultat. Este deci necesar ca ucenicul pus adesea la munci neinteresante pentru el, de către patron, să capete o educație profesională mai

sistematică, frecventînd cîteva ore pe săptămînă o şcoală de continuare.

Existau de mai de mult şcoli de continuare facultative în multe oraşe, dar pe deoparte ele erau frecventate numai de ucenicii şi tinerii de condiţie ceva mai bună, neîntinzîndu-şi influenţa asupra maselor celor mai adînci ale populaţiei muncitoreşti; pe de altă parte învăţătura ce se poate da în orele de seară, după oboseala unei zile întregi de muncă adesea obositoare, este aproape fără folos.

Şcoilile moderne de continuare sînt urmate în cursul zilei; ele sînt şi obligatorii. Programul cuprinde 6–7 ore pe săptămînă, împărţite în deobşte în două după-amieze. Acest lucru este posibil numai graţie legii care a introdus obligativitatea. Art. 120 din codul industrial german prevede că patronii sînt obligaţi să acorde salariaţilor lor, mai tineri de 18 ani timpul cerut de autorităţi pentru a urma o şcoală recunoscută de comună sau de stat ca şcoală de continuare, dacă nu există în legea statului respectiv poate fi impusă şi de comună.

Graţie acestor dispoziţii legale, s'au putut organiza sistematic şcolile de continuare din München. Ele sînt frecventate de 9000 băeţi şi întrebuinţează 110 profesori de carieră şi 300 profesori ajutori.

Administraţia se face de către organe reprezentînd comuna, *corporaţia respectivă* şi însăşi şcoala (corpul profesoral). Şcolile sînt alcătuite pe profesiuni. In München sînt 52 de şcoli de continuare profesionale 12 generale pentru cei fără servicii definitive.

Pentru funcţionarea unor şcoli este necesar existenţa numai a 20 elevi din acea profesiune; unde acest număr nu poate fi împlinit, elevii sînt daţi la şcolile meseriilor celor mai similare.

Faptul că fiecare profesiune îşi are şcoala ei şi că corporaţia are un rol în conducerea şcoalei, a făcut ca patronii să se supue foarte repede obligaţiunii supuse de lege de a lăsa pe ucenici să urmeze cursurile, ba patronii mai conştienţi de interesele lor superioare au ajuns să susţie şcoalele prin sacrificii voluntare, dăruind materiale, maşini, etc..

In afară de învăţămîntul propriu zis al meşteşugului, care ocupă 2–3 ore pe săptămînă, se predau în aceste şcoli noţiuni de aritmetică şi contabilitate, noţiuni despre unelte, maşini şi materiale, desenul industrial şi în fine cursuri de higienă şi de educaţie cetăţenească. Orice pendanterie este însă exclusă în acest învăţămînt; totul se învîrteşte pe nesimţite în jurul meseriei.

La aritmetică se fac calcule de devize şi facturi de la cele mai simple la cele mai complicate, care se ivesc în practica meseriei. In ce priveşte desemnul industrial se desenează modele ce urmează să se lucreze în atelier. Educaţia cetăţenească se începe cu studiul istoriei profesiunii, a intereselor ei generale, cu chestiunea asociaţiunii profesionale, trecînd în urmă la interesele Statului. Elevii sînt învăţaţi să lucreze în echipe; în ultimii ani s'au făcut încercări să se organizeze o societate de ajutor mutual, administrată de elevi.

Şi higiena se predă în legătură cu meseria şi primejdiile ei; tot în legătură cu higiena se organizează jocuri şi sporturi în zile de sărbătoare.

De altfel organizarea şcolilor de continuare a adus după sine şi reforma şcoalilor primare, care are opt clase. Incă depe băncile acestei şcoli, elevii sînt aduşi în atelierele şcolilor de continuare şi lăsaţi să se folosească de unele unelte, pentru a-şi descoperi înclinaţiunile pentru anumite meserii.

Acest învăţămînt a avut efecte sociale de mare însemnătate. Se ştie că în genere copiii de familii nevoiaşe eşiţi din şcoala primară, sînt ademeniţi

de nevoia de a aduce un cîştig cît de mic familiei, să intre într'o ocupaţiune unde sînt plătiţi ceva mai bine. Aceasta însă are loc tocmai în acele ocupaţiuni care nu necesită nici o pregătire de meşteşug, aşa că aceşti copii rămîn mai tîrziu fără nici o armă în lupta pentru existenţă şi ajung cele dintăi victime ale lipsei de lucru şi a salariilor insuficiente, constituind armata nemulţumiţilor, fără niciun interes la existenţa organizaţiei de stat.

Organizarea învăţămîntului prin şcolile de continuare a contribuit în măsură foarte mare la împuţinarea acestor victime, lucru pe care-l mărturisesc autorii englezi ai broşurii de mai sus, necunoscînd că această problemă, nerezolvită încă în Anglia, este cea mai importantă şi urgentă ce se impune astăzi acestei ţări industriale.

Cu toată insuficienţa lor, credem că cititorii vor întrezări, din chiar rîndurile de mai sus, ce nouă este această concepţiune pentru ţara noastră, rămasă încă la şcoalele de meserii costisitoare, dar producătoare mai mult de funcţionari de tot felul, contribuind însă prea puţin la ridicarea nivelului cultural şi a puterii de producţiune a clasei noastre muncitoare.

M. S.

REVISTA REVISTELOR

Cronica, *revistă săptăminală, sub direcția d-lor I. N. Theodorescu-Arghezi și G. Galaction.*

Care e rostul apariției acestei reviste, care e programul ei? Numele celor ce o conduc sînt destul de edificatoare în privința aceasta. Ele ne lămuresc singure programul, mai bine poate decît acel mic articol din fruntea primului număr. Din el am înțeles, după cît ținem minte, că noua revistă reprezintă o nuanță, un mod,—aproape impalpabil, dar tranșant până la exclusivism,—de a înțelege literatura și arta sau viața intelectuală din zilele noastre.

Posibilitatea de a strînge la un loc, cițiva oameni apropiați prin concepții și înrudiți poate sufletește,—iată rostul revistei. Lupta împotriva banalității în artă și împotriva necinstei în viața publică,—iată programul ei.

Din paginile *Cronicei* de până acum, relevăm în primul rînd articolele, capricioase și variate, ale d-lui Arghezi (I. N. Theodorescu).

D-l Arghezi știe să fie totdeauna un scriitor interesant și atrăgător, peste paginile căruia nu poți trece niciodată, căscînd. Noi l-am întîlnit întâia-oară la „Viața socială", ca poet straniu, care 'și notează cu stîngăcie voită impresiile din timpul unui extaz contemplativ și intim. Neglijența formei și alte amănunte ne dădeau impresia că avem aface cu niște improvizații, asupra cărora autorul nu a vrut să mai revină, —ca asupra unor revelații mistice de care nu trebue să te atingi... Burzuluit pe lume și în sfadă cu estetica curentă, poetul Arghezi era, de pe atunci, o figură simpatică și originală. Versurile lui, stridente adeseori și obscure în sens și în intenție, se topeau uneori într-o muzicalitate pătrunzătoare ori se precizau în cîteva imagini de o frumuseță rară.

L-am cunoscut apoi, la *Facla*, pe celalt Arghezi,—pamfletarul,—care sta să se ia de piept cu toată lumea. Talentul său formidabil de batjocură și sinceritatea tonului i-au atras aplauzele tuturor celor neinteresați. El n'a avut întotdeauna dreptate, dar întotdeauna scatografia lui abundentă, proza lui vehementă și colorată ne dăruia două-trei imagini de o vigoare unică în literatura noastră. Expresiile de trei ori scabroase, aveau un început de scuză: ele cădeau, cu fatalita-

tea unor funcțiuni organice, din rezervoriul celui mai naiv și mai plastic idealism.

Am urmărit apoi pe d. Arghezi, gazetar la *Seara*. Articolele lui, de data asta „decente" și abstracte în stil, ne atrăgeau totuși prin claritatea lor masivă și viguroasă. Era singurul nostru gazetar mai „occidental". Vă aduceți aminte, de pildă, articolul scris la moartea regelui Carol. Și n'ați uitat de sigur „Tabula rasa",—acea serie de însemnări zilnice, pe care regretăm că nu le-a selectat într-un volum.

Acesta e Arghezi, care apare acum în fruntea unei reviste săptăminale, alături de Galaction, cunoscutul scriitor, întru cinste tovarăș, și de d. M. Sevastos, un talent tînăr și abil, în în ale cărui „Cronici rimate",—fastuos tezaur de rime inedite, — se ascunde uneori o notă de poezie discretă. de intimitate lirică atrăgătoare:

O! lasă-i în pace,—și vină
Mai bine aici, în grădină—
Că eu de pe-acuma împart
Seminți pentru luna lui Mart.
Cînd apa va curge în vaduri
Vom scoate la soare răsaduri;
Și 'n urmă pămînt afînat
Vom pune pe fiece strat...
Vom face un strat cu mixandre
(Că-i plac și bătrînei Luxandre),
Și altul mai mic și rotund
Cu albe petunii; în fund
Vom pune un rînd de rozete
Și-alături verbine cochete.
Văd par'că un pîlc de iacint
Și crinii cu flori de argint,
Mai fini decît pînza dantelii.
Vom scri cu albastre lobelii
Un nume pe stratul funest,
Ca marea în zori la Triest...

Ții minte pe Hager? El șade
La mine. Ce neamț cum-se-cade,
Și cum ne 'mpăcăm amîndoi!...

(Din „Scrisoarea lui Pană Trăsnea Sfîntul către I. Al. Brătescu-Voinești").

Ceilalți? Ceilalți imită pe d. Arghezi. Îi imită până și greșelile, voite, de sintaxă, pe lîngă particularitățile de vocabular („oareșicare", „ins", „efort", etc.),—îl imită cu o furie care trebue să fi desgustat demult pe însuși Arghezi. Și vor, mai ales, să „înjure" ca el! Neavînd nici scuza obiectivă a talentului, nici pe aceia subiectivă a revoltei sincere, ei au ajuns să aștearnă uneori pe hîrtie niște platitudini care te înmărmuresc... Dacă ocările astea de mahalagioaică se chiamă „vigoare", apoi o țigancă din gura oborului poate trece drept cel mai viguros scriitor romîn.

Drum drept, *Anul al X-lea. No. 10. Director N. Iorga.*

Este o revistă literară săptăminală care încearcă să restabilească în literatură vechea direcție a „Sămănătorului".

D-l Iorga publică, aproape în fiecare număr, mici articole interesante.

*

De cîteva luni încoace, au început să apară multe reviste literare, mai multe ca de obiceiu, și de nuanțe diferite. Astfel, am primit la redacție: **Cultura romînă** (Anul I, No. 3) revistă lunară,—organ al Comitetului Național Romîn de Cultură.—**Gînduri bune** *(Anul I, No. 14 și 15)*, revistă literară bi-lunară, cu un sumar variat.—**Poezia**—*religioasă-socială, (Anul I, No. 4—5)*, revistă cu un caracter mai mult bisericesc, în care colaboratorul nostru d. Galaction, laudă pe amicul său, poetul Demetrius, într-o scrisoare, acum 16 ani, cînd acesta nu era cunoscut ca astăzi...

Viața literară (Anul I, No. 7—8) apare de două ori pe lună, în Craiova, și grupează în jurul ei pe aproape toți scriitorii „naționaliști".

Revue Hebdomadaire. (Ianuar, Februar, Martie).

Remarcăm un interesant articol al d-lui dr. *Jean Cantacuzène* asupra chestiei naționale romîne și a Romînilor din Austro-Ungaria. Distinsul profesor e partizanul unei confe-

derații balcanice care-i apare ca o necesitate economică, politică și morală de primul rang. Fără a preciza bazele viitoarei confederații, ca și modalitățile de realizare a acestui seducător ideal, d-sa susține că libertatea strîmtorilor interesează toate statele balcanice, chiar și pe Sîrbi, și că viitoarea confederație va putea colabora la apărarea libertății acestor strîmtori ca o santinelă avansată a civilizației europene. D. dr. Cantacuzène speră totuși că în problema libertății strîmtorilor se va găsi o soluție conformă cu spiritul european, căci Rusia—după părerea sa—nu mai îmbrățișează acum chestia ca în secolul al XVIII-lea, recunoscînd azi toată importanța ei internațională. Din nefericire aceste optimiste afirmații sînt contrazise de presa rusă care afirmă unanim drepturile Rusiei asupra Constantinopolului și declară cu tărie că preferă regimul actual unei neutralizări a strîmtorilor și de majoritatea presei franceze și engleze care, recunoscînd drepturile Rusiei apelează la bună-voința ei față de micile state balcanice, menite să intre în sfera ei de influență, dacă nu sub protectoratul său. Războiul actual e pentru d. dr. Cantacuzène un război de liberare pe care-l susțin puterile triplei-înțelegeri împotriva spiritului de opresiune germano-maghiar. România e datoare să lupte pentru dobîndirea Ardealului, nu numai pentru realizarea unității ei politice, dar și pentru triumful culturii franceze și a ideii latine împotriva germanismului. Întărirea slavismului nu îngrijește pe d. dr. Cantacuzène. Revendicările noastre asupra Basarabiei nu i se par oportune și spectrul acțiunii protectoare ruse, așa cum ea s'a exercitat asupra noastră înaintea războiului din Crimeia, nu există pentru d-sa.

Și mă gîndesc cu melancolie, ce bine ar fi, dacă în relațiile dintre popoare considerațiile etice ar prima pe acele de forță sau de interes și dacă în Orient mai mult decît în Occident aspirațiile ideale ale oamenilor nu s'ar izbi de zidul realității brutale!

În articolul d-lui *Andreades*, profesor la universitatea din Atena, asupra Uniunii balcanice, semnalăm următorul pasaj caracteristic în privința influenții pe care viitorul regim al Constantinopolului și al Dardanelelor o poate avea asupra Romîniei. „Pentru Romîni chestia ia un alt aspect decît pentru Greci, dar nu e mai puțin gravă. Romînia nu are decît un singur debușeu la mare: Constanța. O Turcie slăbită la Constantinopol înseamnă aproape marea liberă. Presupuneți însă la Constantinopol un stat care nu va mai avea aceleași motive pentru a menaja pe Latinii dela Dunăre, și care poate împiedeca sau îngreuia navigația lor, asta ar însemna pentru Romîni marea închisă și aproape asfixia".

În numărul de Ianuar *D. Oscar Havard* discută posibilitatea unei invadări germane în Anglia: „L'Angleterre peut-elle être envahie?".

Articolul se începe c'o povestire a unui turist francez care, în primii ani ai secolului trecut, a asistat în Scoția la o scenă puțin banală: Un tînăr între 16—18 ani alerga cu desnădejde pe cîmp, escalada îngrădituri, sărea peste șanțuri și pîraie; și din urmă îl fugăria, cu fețele asudate, o ceată de tineri înarmați cu flinte.

„E-un asasin? întrebă turistul oprind pe unul din cei care îl urmăreau.

— Ferit-a sfîntul! E un băiat de treabă.

— Dar ce-a făcut?

— Nimic! Dar Măria Sa ducele d'Athol vrea să ridice o mică trupă de „voluntari" pentru regimentul său de Dragoni-Scoțieni".

Și d. Havard adaugă: „după un secol, obiceiuri mai puțin pitorești prezidează la recrutarea armatei britanice. Dar principiul nu variază".

Franța este „soldatul continental al Angliei"; și astăzi acest soldat se luptă admirabil, dar o cîrtește puțin pe aliata sa de peste Canal care nu-l ajută în destul.

În repetate rînduri generali distinși și oameni politici au cerut să se stabilească serviciul militar obligator în Anglia, pentru apărarea coastelor sale împotriva unei invazii germane; s'a răspuns cu multă emfază propunerii lor: „coastele dușmane, iată frontierele noastre"!

Lord Roberts a precizat, în Camera Lorzilor, în anii trecuți, condițiunile în care armata germană ar încerca o debarcare. În Brema și Hamburg sînt totdeauna paqueboturi pentru a transporta 200.000 de oameni; printr'o surpriză, o armată de vre-o 150.000 de oameni ar putea debarca, de pildă la Iarmouth. Pentru a se efectua debarcarea, trebue să admitem că o ciocnire prealabilă între flota engleză și germană ar fi adus distrugerea forțelor navale sosite pentru a proteja orașul Iarmouth.

Submarinele care cufundă în cîteva minute cel mai formidabil dreadnought asigură chiar celui mai slab agresor libertatea momentană a mărilor. Escadra britanică fiind distrusă, ar debarca ușor pe coastă armata de invazie, care s'ar întîlni cu armata engleză demoralizată, și succesul s'ar ști dinainte de luptă.

D. Havard spune că Anglia astăzi nu se poate teme de catastrofa pe care o întrezărea lordul Roberts. Acum armata teritorială britanică este mult mai numeroasă decît în 1908. O victorie navală germană ar asigura desigur debarcarea trupelor de invazie; dar îndată o nouă flotă engleză ar da o a doua luptă cu flota germană, slăbită. În această întîlnire flota germană va fi scufundată: și atunci: iată corpul expediționar german, cu comunicațiile tăiate, lipsit de-o bază navală, fără muniții, fără hrană, obligat să-și facă drum printr'o țară cu totul ostilă și să facă față unui dușman de cinci ori superior în număr? Între Iarmouth și Londra sînt 200 kilometri, sau opt zile de marș. Armata engleză înștiințată prin telegrafie fără fir ar putea ajunge la Iarmouth înainte ca armata germană să se fi pornit bine la drum.

Dar o încercare de a debarca trupe s'ar putea face numai dacă Calais ar fi în mîna Germanilor; acest scop îl urmărește von Kluck. Între Calais și Douvres sînt 35 de chilometri; într'o noapte cu ceață submarinele ar torpila flota engleză, într'un ceas și jumătate cel mult, și drumul pe apă peste Canal ar fi asigurat.

Atacul și apărarea, din această pricină, sînt mai înverșunate în Nordul Franței.

D. *Daniel Bellet*, în articolul: **Nos canons et nos fusils s'usent-ils vite?**, arată în mod sumar cum tunurile de calibru mare după 200—300 de lovituri nu mai au precizie, iar tunurile de 42 c.m., după 65—70 lovituri; pe cînd puștile rezistă mult mai bine: uneori după 4000 de focuri bat ca și 'n ziua dintîi.

La Revue (Decembrie și Ianuarie). În două numere consecutive din „La Revue" găsim articole despre Turcia. Francezii—care au cetit cu plăcere descrierile palatelor turcești, cu misterul lor și cu cadînele voalate, din romanele lui Pierre Loti—cu surprindere nejustificată au aflat că Turcia a pornit războiu împotriva aliaților. Cum, țara căreia i-am acordat de curînd un împrumut pentru reorganizarea armatei, s'a ridicat în contra noastră? Cum, cadînele care în umbra seraiurilor citesc volumele lui Marcel Prévost n'au putut opri, cu gra-

țiile lor leneșe. mina brutală a Junilor Turci ?—Atunci, regimul lui Abdul Hamid era preferabil!...

Intr'adevăr, găsim numai laude pentru Turcia Veche, poetică și fericita; și ne inspăimintăm auzind cile crime impotriva statului turcesc și a omenirii au săvirșit Enver, Talaat și Djavid...

Și astfel Germania are o aliată „digne de sa sauvagerie et de sa fourberie"—cum spune d. J. Finot.

Dar oare izbucnind războiul european nu se pusese in discuție chestiunea Constantinopolului ș'a Strimtorilor? Rusia invingătoare nu s'ar fi mulțumit desigur numai cu două gubernii din Galiția; ar fi cerut și obținut dela Franța și Anglia „realizarea idealului său național": Bosforul și Dardanelele. Incit chiar dacă Turcia ar fi stat in afară de războiu, soarta ei s'ar fi tranșat in conferința păcii. Deci ea cu claritate văzindu-și viitorul, caută prin puterile ei să stinjenească pe dușmanii săi de totdeauna; in loc să-și incrucișeze brațele pe piept și să aștepte cu resemnare porunca fatalității, a ridicat iataganul și lovește. Se luptă cu ultima nădejde.

Insultele aruncate asupra imperiului otoman sint deplasate: inaintea lui este un singur drum, pe care acum iși tirăște tunurile și steagurile verzi, grele de gloria de odinioară.

Pentru propagandă, fără indoială, d. *Finot* scrie două mari articole: **„Les Français d'aujourd'hui"** și **„Le peuple anglo-français"**. Cunoaștem calitățile poporului francez și le admirăm: nu insă ele il vor face pe neutri să intre in războiu impotriva Germaniei. Alte considerații imping popoarele la războae.

După ce d. Finot impodobește cu juste epitete neamul francez, se inchină vecinilor de peste Canal cu distinsă considerație. Franța și Anglia, spune autorul, și-au schimbat una, alteia—cultura, sufletul. Invazia normandă in Anglia a fost o bine-facere divină; influența franceză, acolo, arată superioritate pentru ambele părți.

Cu totul altfel este legătura culturală dintre Franța și Germania: Germania a suferit influența franceză,—desigur nu atit de adinc; prin urmare cultura ei nu este originală, ci imprumutată—o probă de inferioritate.

Același fapt, petrecut in proporții mult deosebite, la două popoare, este explicat in felurite chipuri—după cum cercetătorul, patriot până la uitare de logică, are nevoe pentru galerie.

Intre Anglia și Franța, care s'au iubit cu entuziasm intotdeauna și au trăit ca două surori, se deslușește parcă figura severă a lui Napoleon, pe care d. Finot il uită complect.

Un diplomat care semnează cu inițiale discută cele două păci—**„Les deux paix"**—care s'ar putea incheia; „sau după o luptă de uzură, fiecare din cele două tabere va fi astfel istovită incit va trebui să se inchee o pace pe niște baze aproape de *statu quo*,—sau una dintre părți va conserva destulă forță ca să reducă complect pe cealaltă".

Diplomatul declară că nu va avea loc o pace care să nu schimbe nimic; totuși redă părerea unor „pesimiști": este posibil, cred ei, ca Germanii incet-incet să fie respinși pe propriul lor teritoriu; dela un războiu de ofensivă se vor intoarce cu indirjire la unul de defensivă, pentru apărarea pămintului lor. Oamenii, munițiile, materialul, argintul, subsistențele, se vor rări; și atunci, trecind luni după luni fără ca cineva să ciștige o victorie definitivă, se va ridica de pretutindeni „un immense sentiment de misère et de lassitude" care va sili guvernele să subscrie pacea.

Acea pace nu va modifica decit foarte puțin din situația actuală; Germania va rămînea un Imperiu de 67 mil. care se va innoi: iși va face o

marină colosală, o armată colosală, ca străjeri ai unei uriașe culturi; și c'un nou prilej va eși iarăși in arena luptelor...

Dar pacea care se va incheia—spune diplomatul—trebue să fie dictată de un invingător puternic care să poată in urmă organiza Europa. Tripla-Intelegere, biruitoare desigur, va fi forța capabilă să-și impună voința tuturora; va recunoaște „drepturile, independența și siguranța națiunilor, in sinul Europei organizate". Apoi pentru regularea eventualelor diferende intre state, Tripla-Intelegere va crea o „Curte de Justiție"...

Serios primind această propunere, tot rămine pentru noi o intrebare fără răspuns. Nedreptățile dintr'un stat al Triplei-Intelegeri, de pildă Rusia,—de către cine vor fi indepărtate? Cine va face să se recunoască „drepturile, independența și siguranța națiunilor" din Imperiul tuturor Rusiilor?

Nuova Antologia (16 Februarie 1915). *Angelo Quintieri*, **Factorii psicologici ai războiului european.** Autorul, după cum arată titlul, nu vrea să cerceteze cauzele războiului, ci să lămurească factorii psicologici, care ar explica sentimentele de ură ce stăpinesc popoarele ce se luptă intre ele. Motivele ideale invocate de puterile triplei-intelegeri, sint false și neexistente. Afirmarea că ei luptă pentru dreptul popoarelor și cauza civilizației, ascunde prost preocuparea determinată de antagonisme de interese.

Cine să creadă că Franța, Anglia și Rusia, care ș-au intemeiat domeniile lor prin cucerire, luptă acuma pentru eliberarea popoarelor de supt jugul austriac? De altminteri popoarele mici știu lucrul acesta: il știu Bulgarii, care—mulțumită sprijinului frățesc de la Petersburg—au trebuit să renunțe la anexarea Macedoniei și il știu bine și Rominii care, după mari sacrificii, au trebuit să schimbe mănoasa Basarabie pe mlaștinile Dobrogiei. Aliații vor mai cu seamă distrugerea Austriei. „Nu iubesc de loc pe Austriaci, declară autorul, sint cam filorus și am mare admirație pentru Englezi, dar lăsind simpatiile personale la o parte, nu e drept din partea Rusiei și Angliei să facă reproșuri Austriei, care a respectat cu totul altfel națiunile ce trăesc in Monarhie".—Autorul arată pe larg că regimul de care se bucură diferitele naționalități in Austria, asigurindu-le libera dezvoltare, le asigură in acelaș timp avantaje, pe care le-ar pierde dacă ar trăi fiecare independentă. Nemulțumirile care se ivesc sint provocate de rivalitățile dintre națiuni și nu de guvernul austriac. Așa, dacă Italienii din Istria și Dalmația au uneori a se plinge, in cele mai multe cazuri răspunderea cade asupra Sirbilor și Slavilor, preponderanți numericește in unele districte, și care ridică cele mai multe obstacole la cererile Italienilor. „Mă gindesc cu groază, zice Quintieri la ce s'ar intimpla, dacă această influență slavă s'ar intări, nu numai in dauna fraților iredenți, ci a intregului neam al nostru,—dacă o predomnire de neamuri slave confederate ori independente, prin o protecție ce nu le-ar lipsi, ar aduce la Alpi presiunea și pretențiile a 300 milioane de Ruși (căci atiția vor fi peste vreo 70 de ani), animați de acel spirit de supremație care i-a deschis sfintei Rusii porțile a două continente."—De aceia, zice mai departe autorul, dacă Austria n'ar exista, ar trebui inventată. Dacă Germania esă slăbită din acest războiu, nici un zăgaz nu se va mai opune influenții slave și prea tirziu va fi chiar și unirea statelor slăbite a'e Centrului cu cele ale apusului.

Ura dintre Ruși și Germani e instinctivă; ea se explică prin aceia că Germanii avind o cultura superioară, au pătruns incetul cu incetul in

Rusia, in toate ramurile de activitate, ocupînd, in toate, locurile de frunte. Rusul simte că Germanul îi iea ceva care este sau ar trebui să fie al său; nu se poate sustrage influenții, dar urăște pe German. Sîrguința Germană îl apasă și îl face să simtă că această infiltrare nu poate dura infinit, fără pagubă pentru el și îl face să creadă că stăpînirea în propria sa țară, pe care ar căpăta-o încet, prin evoluția propriei sale forțe, o va putea căpăta subit prin puterea armelor. Un proces psihic analog s'a intîmplat și in Anglia, in fața concurenții industriei și comerțului german. Anglia își simte amenințată predomnirea, vede în vastitatea imperiului său, semnele decadenței. Guvernul englez a înțeles că pentru a eși din o situație critică și pentru a învinge criza prin care trece națiunea, trebue un act suprem de îndrăzneală, o mare afirmare de forță, o victorie zgomotoasă. Aceste motive psicologice explică de ce Rușii și Englejii vor acuma cu orice preț să nimicească Germania.

Deutsche Revue (Ian., Febr. și Mart, 1915). *A. v. Kirchenheim*, **Dreptul Internațional și războiul.** Se aude adesea de cînd a început războiul, afirmarea că dreptul internațional n'are o existență reală, că e numai pură teorie, fără valoare practică.

Părerea e greșită: dreptul internațional e un drept real și cu foarte mare valoare practică. Mai întăiu trebue să observăm că dreptul de războiu, este numai o mică parte a dreptului internațional. Războiul între state nu e starea normală, după cum nu e stare normală procesul între indivizi. Viața modernă a creat nenumărate raporturi între state, care sînt regulate prin dreptul internațional și acest drept există independent de starea de războiu. Se înțelege dela sine că unele părți din acest drept, după cum și unele părți din legile unei țări, sînt suspendate pe timp de războiu. S'a încercat însă în timpurile din urmă de a lărgi cercul dreptului internațional, în senzul de a stabili chiar și pentru războiu norme generale, care să fie respectate de țările beligerante; s'a stabilit multe regule din care cea mai cunoscută e convenția dela Geneva a Crucei Roșii. In războiul actual s'au ivit numeroase încălcări a regulelor stabilite și chiar Crucea Roșie n'a fost respectată. Dovedește aceasta că nu există drept internațional? De loc, după cum faptul că toate paragrafele dreptului civil și penal nu împiedică crimele, nu poate dovedi că nu există dreptul, ca atare. Mai trist e cînd aceste încălcări nu pornesc dela indivizi, ci dela state, cum a făcut Belgia, care a încurajat populația civilă să iea parte la războiu. De Anglia nu mai e nevoe de vorbit; ea e țara clasică a încălcărilor dreptului ginților; cel mai faimos exemplu e bombardarea orașului Copenhaga în 1801. E adevărat că dreptul ginților nu poate avea vre-o putere, dacă nu e și el ocrotit de o forță superioară. Numai conștiința beligeranților e un mijloc prea ideal. In practică s'a găsit ceva mai real: represaliile. E un mijloc care poate părea citeodată crud, dar necesar și foarte eficace. Represaliile în războiu au de scop, de a pedepsi o acțiune contrară dreptului ginților, de a stabili o pildă care să împiedice repetarea unor asemenea acțiuni și de a silí vrăjmașul de a se ținea de legile războiului. Ele slujesc în primul rînd deci dreptului, deși fac să sufere și pe cei nevinovați.

In Nr. de Februar 1915, *Prof. dr. Goebel*, **Rănile în războiul actual.** Chirurgia de războiu deosebește: răni provocate de gloanțele infanteriei, de proectilele artileriei, de armă albă (sabie, baionetă etc.) și de proectile indirecte, adică de orice obiect, care mișcat de un proectil, lovește corpul omenesc. Această diviziune se potrivește pentru toate războaiele, dar rănile fiecărui războiu are particularitățile sale, care depind de felul proectilelor, care au variat în fiecare oștire și dela o oștire la alta, precum și dela felul luptei, care poate fi la distanțe mici sau mai mari. In războiul actual Germanii întrebuințează ca proectil al infanteriei, așa numitul glonț S, un glonte cu vîrful ascuțit, compus dintr-o manta dintr'un aliaj de nichel și aramă și umplut cu plumb. Francejii întrebuințează glonțul, așa numit D, care e din aramă masivă; el e mai lung decît cel german și de un calibru mai mare. Amîndouă aceste feluri de gloanțe au particularitatea că centrul lor de greutate e foarte aproape de bază, astfel că intîlnind obstacule, se apleacă ușor și lovesc de-a curmezișul, producînd rane periculoase. Glonțul francez e mai primejdios din acest punct de vedere, precum și din cauză că se deformează mai ușor, îndoindu-se la vîrf, de oarece arama prin căldură se înmoae mai ușor decît mantaua de nichel a glontelui german. Glonțul belgian e ogival și prevăzut și el cu o manta de nichel; cel englez însă arată prin construcția sa, perfidia caracteristică Albionului: e compus dintr'un sîmbure de plumb, acoperit cu o manta de nichel, foarte subțire, dar are vîrful de aluminiu, care de obiceiu se rupe, dezgolind plumbul ce se lățește, și crapă învălișul de nichel, producînd astfel răni mari și primejdioase. Caracteristic pentru războiul actual și explicabil prin faptul cum au loc luptele, e marea frecvență de răni, care străbat corpul în lungime. Foarte dese sînt rănile la brațe, cap și șolduri. Cînd glonțul străbate crierul, vindecarea e mai ușoară decît atunci cînd îl atinge tangențial. Rănile pieptului de asemenea se vindecă ușor; cele mai periculoase și care mai totdeauna atrag după ele moartea, sînt rănile pîntecelui. Mult mai periculoase și din nenorocire în aceasta a doua fază a războiului mult mai numeroase, sînt rănile provocate de proectile de artilerie. In ce privește șrapnelul, rănile se aseamănă cu acele provocate de glonții de plumb din vechile războae: rănile sînt mai mari și, în ce privește organele interne, mult mai periculoase. Apoi se caracterizază prin îngrămădirea rănilor la acelaș om—s'a numărat până la unsprezece răni. In sfîrșit glonțul șrapnelului de cele mai multe ori rămîne în corp. Cele mai grozave răni le produc granatele. Explozivele moderne le dau o atît de mare forță, încît fărmituri mici, pătrund atît de adînc încît rănesc organele interne și primejdia rănilor e cu atît mai mare cu cît sînt foarte ușor supuse la infecție, prin pătrunderea bacteriilor.

In N-rul de Martie 1915, *Philipp Zorn*, **Cine poartă vina?** Nu de mult, cunoscutul publicist, M. Harden, a susținut că acuma, după ce războiul a izbucnit, nu mai are nici un senz preocuparea de a ști, cine poartă răspunderea catastrofei abătute asupra omenirii întregi, aproape. Autorul nu poate împărtăși părerea lui Harden. Războiul actual e o crimă așa de mare față de civilizație și omenire, încît chestiunea vinei este acuma și va rămînea pentru toate timpurile, una din cele mai mari probleme ale istoriei. Cu ea s'a ocupat un cunoscut jurist american *James M. Beck*, tratînd chestia din punct de vedere al dreptului formal, după care se conduce un judecător cînd are de hotărît într'o chestie de drept. Judecata la care ajunge juristul american, este falșă, căci în chestiuni de drept internațional, punctul de vedere juridic-formal, fără de ajutorul considerațiilor istorico-dinamice nu este suficient.

Mai întăi rămîne stabilit, fiind dovedit în afară de orice îndoială, că vinovat de asasinatul mișelesc dela

Seraievo, este statul sirbesc. Ultimatul austro-ungar a fost sever şi timpul măsurat scurt, dar a fost cu desăvirşire îndreptăţit. Serbia neprimindu-l în întregime, refuzind punctele: 5), „participarea funcţionarilor austroungari la reprimarea mişcării îndreptate împotriva integrităţii teritoriale a Monarhiei" şi 6) „participarea Austriei la cercetarea împotriva părtaşilor complotului", a dat motivul exterior al războiului.

S'a spus: aceste cereri nu puteau fi primite de Serbia, căci îi atingeau suveranitatea. Afirmarea e falşă din punct de vedere al dreptului internaţional. Austria nu cerea participarea ei la *darea sentinţii*, ci numai la o *cercetare* şi astfel de cazuri s-au întimplat adesea între alte state şi un întreg capitol al Convenţiei de arbitraj din Haga (Art. 9—36 „commissions d'enquête"), se ocupă cu asemenea cazuri. Chestia nu are a face nimic cu suveranitatea.

S'a afirmat deasemenea că n'ar fi trebuit decit o intervenţie mai energică din partea Germaniei spre a face Austria să cedeze; Germania neintervenind, ea poartă vina războiului. Lăsind la o parte chestia eficacităţii unei intervenţii, Germania nu putea să o facă şi nu putea susţine teza engleză de a supune cazul unei comisii internaţionale, fără a se pune în contradicţie flagrantă cu principiul de drept internaţional, stabilit şi recunoscut de către toate statele, că în chestii în care onoarea unui stat e în joc—„honneur national"—nici o comisie de arbitraj nu e admisibilă şi că numai singur statul lezat poate să o judece. Cu totul altfel se prezintă lucrul faţă de Rusia. Mai întăiu admitem, fără discuţie, că pentru Rusia, Serbia prezintă un mare interes. De acest interes Austria a ţinut seamă declarind că nu ţinteşte la nici o păgubire teritorială a Serbiei, nici la vătămarea independenţii ei. Nici un punct din ultimatul austriac nu desfiinţa suveranitatea Serbiei, şi Rusiei i-ar fi fost uşor să facă a fi primit; nefăcînd aceasta, ba încă încurajînd-o la rezistenţă, Rusia devine provocatoarea războiului, pe care îl începe prin ordinul de mobilizare generală, care a silit Germania la războiu.

Franţa a luat puţină parte la tratativele diplomatice şi toată lumea ştia că dacă porneşte un războiu între Rusia şi Germania, Franţa trebuia să iea parte. Ea are cel puţin o scuză: dorinţa revanşei şi recucerirea Alsaciei şi Lorenei.

Anglia şi-a dat aparenţa că doreşte serios menţinerea păcii; un sentiment de ruşine o împiedica de a se face solidară cu un stat de asasini, căruia tocmai ea i-a arătat, pe vremuri, cel mai mare dispreţ şi i-a refuzat îndelungată vreme orice legătură diplomatică. Cînd însă Germania a cerut ca Anglia să-şi formuleze pozitiv neutralitatea sa pe bază că Germania asigură integritatea Franţei şi chiar a coloniilor sale, Anglia a refuzat să dea un răspuns. Şi este în afară de orice îndoială ştiut că Rusia n'ar fi îndrăznit să provoace războiul, dacă Anglia s'ar fi declarat neutră.

The Contemporary Review. (Ianuarie, Februarie, Mart, 1915). Cunoscutul colaborator al acestei reviste, d. *J. E. G. de Montmorency*, în articolul său **„Iubirea şi Credinţa medievală"**, insistă asupra idealismului medieval faţă de materialismul modern. În timpurile medievale, crede autorul, oamenii se simţeau mai aproape de lumea nevăzută decit astăzi. În secolul al XIV-lea, de pildă, viaţa era foarte puţin confortabilă. În comparaţie cu epoca noastră, tot ce priveşte confortul material comun al vieţii din timpurile noastre întrece cel mai îndrăzneţ vis de lux al acelui veac. Oamenii din

secolul al XIV-lea trăiau într'o epocă ce urma unei civilizaţii apuse şi încă departe de civilizaţia ce era să vie,—o civilizaţie care nu recunoaşte margini la transformările ei fizice. Pentru cei din evul mediu conţinutul cel mai subtil al vieţii aparţinea unei lumi spirituale; plăcerile pămînteşti erau grosolane, cînd nu veneau în contact cu supranaturalul. Se trăia grosolan pe pămînt şi se căuta salvarea sufletului în sublimul ceresc. Concepţia iubirii, de pildă, în evul mediu e tot ce omenirea a creat mai înalt. Nu era o simplă creaţie a unei imaginaţii de trubadur. Evul mediu a creat o concepţie de iubire între bărbat şi femee care a rămas întipărită în sufletul omenirii pentru veşnicie. Iubirea pe care Dante o divinizează în expresii artistice, se găsea în forme sălbatece de intensitate în sufletul comun al timpurilor medievale. Era o iubire înrudită cu religia,—era o religie. Concepţia iubirii din evul mediu ne poate face pe noi cei de azi adeseori să roşim. Cavalerismul şi-a găsit isvorul şi inspiraţia în concepţia despre femee a evului mediu, concepţie simbolizată în fiecare Marie.

În No. din Februarie, Dr. *E. J. Dillon*,— **„Perspectiva"**,— face preziceri pe care azi le putem constata cit sînt de adevărate. Ele pot servi însă ca o dovadă că preziceri în actualul războiu nu se fac decit cu mare risc chiar de către cei mai autorizaţi în a le face. Dr. Dillon afirmă, că Romînia şi Italia vor „intra în acţiune" cel mai tîrziu în întăia jumătate a lunei Mart; că Rusia va ajunge la Berlin,—rămîne ca viitorul să desmintă şi această prezicere a D-rului Dillon. Autorul nu exprimă îndoeli decit asupra întinderii zonii de operaţii a armatelor romîne şi italiene: vor ocupa numai provinciile asupra cărora au drepturi naţionale, sau vor coopera pe tot frontul cu armata rusă. Lăsăm viitorului sarcina de a confirma sau desminţi credinţile autorului.

În No. din Mart, d. *J. E. G. de Montmorency*,—**„Milton despre Războiu şi Pace,"**—caută să aducă în sprijinul tezei sale că Războiul e admisibil numai cînd e bazat pe principiul justiţiei, şi contribuţia marelui poet şi cetăţean englez. Autorul spicueşte, în special, operele polemice, ale autorului *Paradisului Pierdut*, documentînd articolul său cu numeroase citate. Concluzia e mai mult decit sirăvezie şi actuală: Germania poartă un războiu nedrept, împotriva principiilor de libertate şi independenţă, pe cînd Anglia luptă pentru întronarea acestor principii. Chiar şi educaţia germană e greşită, căci ea propagă militarismul în folosul Germaniei şi în dauna altor state. Caracterul militant al articolului e prea intens şi tendinţa lui acuzează îndeajuns unilateralitatea argumentării.

The North American Review (Ian., Febr., Mart, 1915). D. *Theodore S. Woolsey*,—**„Cugetări despre Războiu"**—caută să scoată în evidenţă principiul echilibrului de putere în ritmul istoric al Europei. Ceia ce se petrece astăzi are la bază acelaşi principiu de acţiune. Tripla-alianţă şi tripla-înţelegere erau mijloace precaute pentru menţinerea aceluiaşi echilibru. Aceiaşi normă de viaţă politică a statelor explică istoria Atenei, Tebei, Spartei şi desfăşurarea Războiului Peloponesiac. De asemenea acelaşi resort a unit Spania şi Veneţia cu Papa împotriva Franţei, în veacul al XVI-lea. Ludovic al XIV-lea a fost învins de acelaşi principiu; Napoleon a fost răsturnat din aceiaşi cauză; Războiul Crimeii e un exemplu al aceluiaşi adevăr istoric. Echilibrul de putere este principiul normativ şi fundamental al politicei Europei. Treptat, treptat el s'a întins şi în domeniul mării şi al comerţului, şi acum a început să fie va-

labil şi în alte continente. A fost o epocă în Europa cînd acest principiu părea inactiv. Prin trei războaie, 1864, 1866, 1870, Prusia şi-a afirmat dreptul ei la conducerea întregului popor german, a înfiinţat un imperiu, şi reuşi să cîştige locul întâiu în Europa. Atunci principiul echilibrului apare iar activ, ca să reglementeze alianţele nouă de state care azi îşi validează drepturile prin presă şi prin arme. Intărirea şi expansiunea Germaniei ameninţa desigur stabilirea vechiului echilibru de puteri în Europa. Filozofia politică a Germaniei că statele mari şi puternice au dreptul să se întindă în dauna celor mici nu era decît o îndreptăţire a viitorului ei războiu. Ea revoltă desigur pe acei care susţin dreptul la existenţă al statelor mici, dar de fapt este un *pro domo* de ambele părţi; şi numai stabilirea echilibrului între puteri va reglementa noua stare de lucruri în Europa.

In No. din Februarie, d. *Arthur T. Hadley*,— **„Organizarea Opiniei Publice“**,—vorbeşte despre importanţa presei într'un stat democratic ca Statele-Unite. El recunoaşte că politica condusă prin puterea presei,—oricîte neajunsuri ar avea,—e preferabilă politicei condusă de şefii de partide. De sigur presa poate „organiza opinia publică“ şi în direcţii dăunătoare intereselor publice dacă conducătorii ei sînt lipsiţi de sentimentul răspunderii. Un popor cu vitalitate însă nu poate fi înşelat până la sinucidere, şi o astfel de presă, bazată numai pe demagogie şi succese de tiraj nu poate determina actele mari naţionale ale unui popor.

In No. din Mart, d. *Joseph H. Choate*, —**„Dreptul şi Datoria de apărare de sine,“**—se arată alarmat de actuala stare de pregătire a Statelor-Unite într'un eventual războiu. Autorul citează o frază dintr'un discurs al Preşedintelui Washington că „a fi bine pregătit pentru războiu este cel mai efectiv mijloc de a păstra pacea“, şi susţine că acest adevăr ar trebui să fie luat ca crez de oamenii de stat din Statele-Unite. Marea republică americană are de apărat cele mai lungi coaste pe care le are un stat maritim; şi flota Statelor-Unite nu e suficientă nici ca număr de unităţi nici ca perfecţionare tehnică. Inainte de a învăţa lucruri nouă flota americană ar trebui să se desveţe de obiceiuri vechi. Cît priveşte armata de uscat ea e încă şi mai puţin pregătită.

Autorul propune sistemul naţiunii înarmate, nu pe al armatei permanente pe care îl combate chiar, de oarece el deşi, caută să garanteze rezistenţa armată în caz de războiu, reduce însă izvoarele de producţie şi slăbeşte resorturile de dezvoltare în timp de pace.

BIBLIOGRAFIE

Pamfile Tudor şi Lupescu Mihai, *Cromatica poporului romîn*. Academia Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 2 lei.

I. Minea, *Din trecutul stăpînirii romîneşti asupra Ardealului*. 1914, Bucureşti.

Iuliu Prodan, *Contribuţiuni la Flora Romîniei*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 60 bani.

Ştefan Minovici şi Emil Grozea, *Cercetări asupra aerului oraşului Bucureşti*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 20 bani.

Marcel Brînză, *Contribuţiuni la studiul zoocecidiilor din Romînia*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 60 bani

G. Z. Petrescu, *Observaţiuni ştiinţifice străine din sec. al XVIII-lea*. Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 20 bani.

Dr. Gr. Antipa, *Ernst Haeckel*. Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 20 bani.

Dr. Eugen Botezat, *Bourul şi Zimbrul*. Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 60 bani.

St. Procopiu, *Cercetări experimentale asupra telegrafiei fără sîrmă*. Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 20 bani.

G. Ţiţeica, *Din viaţa şi activitatea lui Spiru Haret*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 1 leu.

V. Pîrvan, *In memoriam Constantini Erbiceanu*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 1 leu.

N. Iorga, *Clopotul dăruit de Caragheorghe întemeetorul Serbiei, bisericii satului Topola* (1811). Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 20 bani.

N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole şi a Bisericii ortodoxe*. Acad. Romînă. 1913, Bucureşti. Pr. 40 bani.

D. A. Sturdza, *Domnia Regelui Carol* (1866—1876). Acad. Romînă. 1906,

Victor Lazăr, *Creşterea în familie*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 3 lei.

I. C. Filitti, *Corespondenţa Domnilor şi Boerilor Romîni cu Meternich şi cu Gentz*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 50 bani.

Dr. C. Istrati, *Primele însemne de distincţiuni şi decoraţiuni romîne*. Acad. Romînă. 1914, Bucureşti. Pr. 50 bani.

Const. Malteziann, Die neueren Agrarreformen und die Pachtgenossenschaften in Rumänien. Duncker und Humbolt. 1913, München. Pr. 5 Mk.

N. Iorga, *Pilda bunilor Domni din trecut față de școala romînească*. Acad. Romînă. 1914, București. 44 pg.. Pr. 1.50 lei.

C. Giurescu, *Miron Costin. De neamul Moldovenilor. Din ce țară au eșit strămoșii lor.* 1914, București. 1 vol. 8°. 44 pg..

Marin Simionescu-Rîmniceanu, *Andrei Braniște*. Episod dramatic în 3 acte. 1914, București. Libr. Alcalay. Pr. 1.60 lei.

Analele Academiei Romîne, Partea administrativă și dezbaterile. 1913—1914, București. Libr. Socec et C-nie și C. Sfetea. Pr. 5 lei.

Gh. N. Fințescu, *Fluturașul Yponomenta Malinella în Romînia*. 1914, București. Libr. Socec et Co. și C. Sfetea. Pr. 70 bani.

N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brîncoveanu*. 1914, București. Libr. Socec et Co. și C. Sfetea. Pr. 20 bani.

N. Iorga, *Opera de istorie a Regelui Carol*. 1914, București. Libr. Socec et Co. și C. Sfetea. Pr. 70 bani.

Alexandru Petöfi, *Funia calăului*, Trad. de V. Mircea. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 918—919. Pr. 60 bani.

Anatol de Demidov, *O călătorie în Principatele-Unite*, Trad. de V. Ghibaldan. 1914. București. Bibl. pentru toți, No. 920. Pr. 30 bani.

Haralamb G. Lecca, *Moartea lui Scherlock-Holmes*, după scrierile lui Coman Doyle. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 907. Pr. 30 bani.

O mie și una de nopți, *minunata istorie a lui Alibaba*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 917. Pr. 30 bani.

Pr. Nedelea Georgescu, *Despre existența lui Dumnezeu*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 914—916. Pr. 90 bani.

Alexandru T. Stamatiad, *Din trîmbițe de aur*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 900. Pr. 30 bani.

G. Tutoveanu, *Albăstru*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 903. Pr. 30 bani.

G. Aslan, *Cultul oamenilor mari*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 901. Pr. 30 bani.

Lia Hirsu, *Fără noroc și alte schițe*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 913. Pr. 30 bani.

Stendhal, *Despre amor*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 902—906. Pr. 1.50 lei.

Mărgărita Miller Verghy, *Copiii lui Răzvan*. 1914, București. Bibl. pentru toți, No. 902—912. Pr. 1.20 lei.

I. Chiru-Nanov, *Prăbușirea tronurilor*. Pr. 50 bani.

M. Theodorian-Carada, *Vasile Lascar* (1852—1907). 1913, București. Tip. Dim. C. Ionescu. Pr. 2 lei.

Locotenent Comandor C. Negru, *Din însușirile bune ale neamului*. 1914, București. 192 pg.. Fără preț.

Duiliu Zamfirescu, *Sufletul războaelor în trecut și în prezent*. Acad. Romînă. 1914 București. Pr. 20 bani.

N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 1.50 lei.

H. Stahl, *Un Romîn în lună*. 1914, București. Tipografia Romînească. Prețul 2 lei.

Dr. Gr. Antipa, *Cîteva probleme științifice și economice privitoare la Delta Dunării*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 1.50 lei.

N. Iorga, *Istoria Evreilor în Țările noastre*. Acad. Romînă. 1913, București. Pr. 40 bani.

N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu Țările noastre*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 1 leu.

N. Iorga, *Armenii și Romînii: O paralelă istorică*. Acad. Romînă. 1913, București. Pr. 40 bani.

Dr. V. Babeș, *Studii asupra combaterii Holerii*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 40 bani.

Creșterea colecțiunilor. Acad. Romînă. 1912 și 1913, București.

I. Ursu, *Din influențele politicii europene asupra istoriei noastre*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 20 bani.

Dr. V. Babeș, *Cercetări nouă asupra Pelagrei*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 20 bani.

G. Murnu, *Dela cetatea Tropaeum—Adamclisi: Basilice-Cisternă*. Acad. Romînă. 1914. București. Pr. 1 leu.

Grigorie M. Buiciu (1840—1912). Biografie. Acad. Romînă. 1914, București.

Dr. G. Pascu, *Elementele romanice din dialectele macedo- și megleno-romîne*. Acad. Romînă. 1913, București. Pr. 80 bani.

Alexiu Viciu, *Colinde din Ardeal*. Datini de Crăciun și Credinți populare. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 2 lei.

D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 1.20 lei.

Dr. N. Drăganu, *Codicele Todorescu și Codicele Martian*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 3 lei.

T. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 2 lei.

D. Furtuna, *Cuvinte scumpe*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 1.50 lei.

Gh. Cianșanu, *Superstițiile poporului romîn*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 4 lei.

I. N. Tănăsescu, *Preoții se pot recăsători*. 1914, Craiova. Tip. N. I. Macovei.

Geri Spina, *Sensațiile inutile*. Balade. 1914, Iași. Fără Preț.

Tudor Pamfile, *Crăciunul*. Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 3 lei.

Dr. G. Pascu, *Cîteva sufixe romînești de origine slavă*. Acad. Romînă, 1914, București. Pr. 40 bani.

Dicționarul limbii romîne, Tomul I, partea II, fascicola I; tomul II, fascicola V. Acad. Romînă. 1914, București.

N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*. III. 1914, București. Tip. Socec et Sfetea. Pr. 80 bani.

Const. Damianovici, *Preocupări culturale*. 1914, București. Pr. 1.50 lei.

Const. Damianovici, *Artă și literatură*. Pagini critice. 1914, București. Pr. 2.50 lei.

Ioan C. Filitti, *Domniile romîne sub regulamentul organic* 1834—1848. Acad. Romînă. 1915, București. 1 vol. in 8°, 688 pag.. Pr. 7 lei.

Annarul Școalei Comerciale superioare din Galați pe anul 1913—1914 (publicat) de I. G. Manteanu, directorul școalei. 1914, Galați.

Radu Resetti, *Acțiunea politicii rusești în Țările romîne povestită de organele oficiale franceze.* 1914, București. Pr. 1 leu.

Zamfir C. Arbure, *Rusia țaristă, asupritoarea popoarelor.* 1914. București. Tip. F. Göbl Fii. Pr. 20 bani.

L'Academie Roumaine en 1913—1914. Discours et Rapports Officiels. 1914, București.

D. Tomescu, *Momente din lupta noastră.* 1914, Turnu-Severin. Tip. I. G. Bopa. Pr. 1 leu.

C. Giurescu, *De neamul Moldovenilor*, nouă ediție a Letopiseților lui Miron Costin. 1914, București. Socec. Fără indicație de preț.

C. I. Cerboreanu, *Meseriașii și Legea Meseriilor.* 1914, Tirgoviște. Tipografia „Viitorul". Fără indicație de preț.

V. Constantinescu. *Istoria Bisericei din Plegești.* 1914, Fălticeni.

P. Cerna, *Poezii.* Ediția II. 1914. București. C. Sfetea. Pr. 2 lei.

Alexandru Lascarov, *„Petre Liciu"*, conferință. 1914, Focșani. Tipografia „Sporul". Pr. 1 leu.

G. Coșbuc, *Fire de tort.* Ediție nouă adăugită. 1914, București. C. Sfetea. Pr. 3 lei.

G. Coșbuc, *Cîntece de vitejie.* Ediție nouă. 1914, București. C. Sfetea. Pr. 1 leu.

Marci Tulli Ciceronis, *Oratio pro Marcello*, trad. de René Pop. 1913, București. Pr. 1.20 lei.

N. Radivon, *Domnul Tudor.* 1914. București. Tip. Flacăra. Pr. 2 lei.

Dr. Agricola Cardaș, *Asupra originii taurinelor romînești.* Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 70 bani.

N. Iorga, *Neamul Agariei, răzeși fălcieni și vasluieni.* Acad. Romînă. 1914, București. Pr. 20 bani.

N. Iorga, *Imperialismul austriac și cel rus în dezvoltare paralelă.* Acad Romînă. 1914, București. Pr. 30 bani.

Dr. Andreas Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae, Hungariaeque cum Moldavia et Valachia.* 1914, Budapesta. Pr. 10 coroane.

Elena Vasiliu (învățătoare), *Conferințe populare.* 1914, Iași. Tip. Progresul. Pr. 1 leu.

C. I. Băicoianu, *Insemnătatea geografică și economică a Romîniei.* 1914 București. Tip. Eminescu. Fără indicație de preț.

Eugen Herovanu, *Tratat teoretic și practic de Procedura Civilă.* Vol. I, fascicola I. 1915, Iași. Tip. Ștefăniu. Pr. 3.50 lei.

G. T. N.-Varone, *De închiriat o cameră mobilată.* 1914. București. Bibl Minerva. Pr. 30 bani.

Fl. Cristescu, *Carte pentru copii*, Ed. II. București. Sfetea. Pr. 1.20 lei

C. Rădulescu-Motru, *Reforma electorală, organizarea colegiului unic.* 1914, București. Noua Revistă Romînă. Pr. 50 bani.

Frații Grimm, *Alte povești.* trad. de Lia Hirsu.

Constanța Zissu, *Aquarele*, poezii. 1914, București. Pr. 1.50 lei.

Const. G. Pietrariu, *Fazele războiului actual și învățămintele pentru viitor.* Editura Flacăra. Pr. 80 bani.

Vintilă I. Brătianu, *Interesele Romîniei în actualul războiu.* Editura Flăcăra. Pr. 50 bani.

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua să reprezinte „Viața Romînească", avînd dreptul să primească sumele ce se cuvin revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat poștal.

Au apărut în editura revistei „Viața Romînească" și se află de vînzare la principalele librării din țară, precum și la administrația revistei:

I. Botez. *Studii și Observații.* Un volum de 314 pag.—Prețul 3 lei.
I. Botez. *A Short survey on The Neolatins of The Near East.* Un volum. Prețul 2 lei.
I. Botez. *Aspecte din civilizația engleză.* Un volum de 347 pag.—Pr. 3 lei.
I. Al. Brătescu-Voinești. *In lumea dreptății.* Nuvele. Un volum, în 8°, de 317 pagini.—Prețul 2 lei. (Retipărit).
I. Al. Brătescu-Voinești. *Intuneric și lumină.* Nuvele și schițe. Un volum de 213 pag.—Pr. 2 lei. (Retipărit).
M. Codreanu. *Statui* (Sonete). Un elegant volum de 129 pag.—Pr. 2 lei.
G. Galaction. *Bisericuța din Răzoare.* Un volum de 202 pag.—Pr. 2 lei.
C. Hogaș. *Pe drumuri de munte.* Un volum de 352 pag.—Pr. 2.50.
G. Ibrăileanu. *Spiritul critic în cultura romînească.* Un volum, în 8° de 267 pagini.—Prețul 2 lei.
G. Ibrăileanu. *Scriitori și curente.* Un volum în 8° de 320 pag.— Pr. 2 lei.
St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor.* Poem dramatic, în trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Prețul 1 leu.
M. Lermontov. *Demonul.* Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiță privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Prețul 1 leu.
Gh. din Moldova (George Kernbach). *Versuri și proză.* Un volum de 266 pagini.—Prețul 2 lei.
D. D. Pătrășcanu. *Schițe și amintiri.* Un volum în 8° de 292 pagini.—Prețul 2 lei. (Epuizat).
D. D. Pătrășcanu. *Timotheiu Mucenicul.* Un vol. de 242 pag.— Prețul 2 lei.
A. Philippide. *Specialistul romîn.* Contribuție la istoria culturii romînești din sec. al XIX-lea. Un volum în format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 leu 50 bani.
A. Stavri. *Luminișuri* (Versuri). Un volum în 8° de 192 pg.—Prețul 2 lei.

PREȚUL 4 LEI

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAȘI